Jules Romains
Oameni de bună-voinţa
ROMAN I
6 OCTOMBRIE
TRADUCERE DE GRIGORE SIURDZA
PREFAŢA CE
IRINA MAVRODIM
Coperta: *Andrei Olsuftev*

EDITURA MINERVA BUCUREŞTI
JULES ROMAINS
Les Hommes de Bonne Volonté
I. Le 6 *octobre*
II. Crime de Quinette.
III. Les *Amours enjantines*
IV. *Sros de Paris*
© 11932, by Ernest Flammarion

JULES ROMAINS ŞI ROMANUL UNANIMIST

Alături de Romain Rolland, Georges Duhamel, François Mauriac sau Koger Martin du Oard, Jules Romains este unul dintre reprezentanţii cei mai importanţi ai acelei direcţii a romanului francez din secolul al XX-lea care coboară din Balzac şi Zola. Cu excepţia lui François Mauriac, a cărui situaţie e oarecum particulară, toţi aceşti romancieri, afirmaţi în perioada care precede cel de al doilea război mondial, impun aşa-numitul roman-fluviu (care, în ciuda noului său nume, este foarte aproape de marile cicluri romaneşti din secolul al XIX-lea), conceput ca o cronică. şi ca o frescă socială.

În această specie de roman sunt prezentate unele elemente prin care se încearcă să se inoveze tehnica romanului tradiţional – dar e vorba, în fond, de o foarte timidă încercare. Prin ol nu se deschide o direcţie nouă a romanului francez din secolul al XX-lea ci, de fapt, se prelungeşte o glorioasă tradiţie", care, bucurându-se încă de o mare autoritate, îşi supravieţuieşte. Sunt romane care continuă un drum şi prin care acest drum ia sfârşit. (Romanul lui Proust, care totuşi le procedă, reprezintă

tocmai cazul opus: în ciuda persistenţei unei anumite tradiţii balzaciene – căci romanul *în căutarea timpului pierdut* poate fi citit şi ca o cronică a unei societăţi, ca o nouă *Comedie umană* – concepţia lui va marca în mod esenţial întreaga dezvoltare a romanului francez modern.)

Într-un sens, toţi a ceşti autori de solide şi vaste construcţii romaneşti, aparţin mai curând secolului al XIX-lea, nu num ai prin scriitura dar şi, în ultimă instanţă, prin problematica lor, între acestea două existând, cum e şi firesc, un raport de condiţionare. Noi medii şi noi tipuri sociale, generate de noi momente istorice, vin să se adauge la bogata listă a celor inventariate de Balzac sau de Zola, scriitorul fiind animat, în linii mari, de acelaşi raţionalism optimist şi plin de certitudini, chiar dacă tulburat uneori de sumbre presimţiri cu privire la mersul neliniştitor al evenimentelor istorice sau la posibilele rezultate aberante ale dezvoltării, dincolo de orice închipuire, a tehnicii.

Lumea rămâne pentru această categorie de scriitori o realitate familiară, cunoscută, sau, în orice caz, cognoscibilă, credinţă care îi pune la adăpost de marile angoase pe care le va cunoaşte literatura existenţialistă sau cea aflată la frontierele acesteia.

Tentativele de inovare a tehnicii romaneşti se reduc, în ultimă instanţă, în mai mare sau mai mică măsură, la toţi aceşti scriitori, la faptul că, din rectilinie (că mult citatul reproş pe care Gide i-l făcea prietenului său Roger Martin du Gard în legătură cu compoziţia rectilinie a romanului *Les Thibault*), compoziţia tinde să devină complexă, „polifonică”, la Romain Rollanal mai ales, care scrie în anii 1904 – 1912 romanul în zece volume *Jean-Christophe*. Dar romanul continuă să rămână un „Bildungsroman”, uzând de străvechiul artificiu prin care el capătă unitate şi coherenţă datorită unui erou a cărui conştiinţă înregistrează o realitate obiectivă, exterioară, în variatele ci înfăţişări, erou care, în timpurile mai noi, mai ales, cunoaşte el însuşi o anumită evoluţie, în contact cu această realitate.

Jules Romains a îndrăznit oarecum mai mult – la un moment dat el şi-a putut chiar intriga cititorii –, în măsura în care crezul său umanist l-a obligat la folosirea tehnicii simultaneismului.

Dar unanimismul, de care este legat numele său şi al cărui creator este, nu-i, după cum are grijă să precizeze Jules Romains, numai o şcoală literară, ci mult mai mult decât atât: e o „filosofie lirică, o adevărată religie, un nou stil de gândire şi de sensibilitate, o atitudine. şi o soluţie de viaţă (suprarealiştii vor afirma acelaşi lucru despre suprarealism).

El comportă, într-un anume sens, o trăire şi o angajare integrală, angajare pe care Jules Romains a înccreat-o în mod concret atunci când s-a afiliat grupului de prieteni scriitori – printre care şi Georges Duha-mel – care întemeiaseră în spiritul unanimist al unei„Camaraderii lirice" acel efemer dar admirabil falanster (1906 – 1908), numit de ei în amintirea „abaţiei-Theleme" a lui Rabelais, „abaţia Creteil".

Iată de ce romanul unanimist a lui Jules Homains ar putea fi, dintr-un punct de vedere, considerat şi romanul unui comportament, al unui stil de viaţă, ţi s-ar putea face o apropiere „foarte discutabilă de fapt. Între el *şi* romanul generaţiei etice din 1930. (Discutabilă, în măsura în care romanul lui Jules Romains, autor al unui tratat despre *Vederea extra-retinianu*, având la bază, ca şi cel al lui Roger Martin du Gard* fişa ştiinţifică, documentul, în cea mai bună tradiţie naturalista este, înainte de orice, fresca unei societăţi.)

Acest Specialist în ştiinţe naturale (dar şi în litere şi filosofie) are un temperament prin excelenţă liric, ceea ce ne şi explică de ce a debutat ca poet. Face parte din familia spirituală a lui Hugo. şi a lui Zola – dar e lipsit de vizionarismul celui dintâi, deşi i se aseamănă printr-o remarcabilă. capacitate de a concretiza conceptul abstract – şi, mai mult chiar decât cu opera lui Bal/ac, se pot stabili, analogii între romanul său şi *Mizerabilii* sau *Les Rougon-Macquart*, monumentală creaţie a naturalismului, în care

acest mare liric care este Zola i. şi. impune ca pe o asceză, mereu trădată, atitudinea impasibilă a omului de ştiinţă.

Unanimismul este de altfel în mod necesar de esenţă subiectivă şi lirică, pentru că înainte de a se impune raţiunii el este o trăire şi o cunoaştere pe planul imediat şi personal al intuiţiei, o revelaţie pe care iniţiatorul lui o are (aşa cum Descartes şi Pascal îşi avuseseră re-V. Elaţiile lor) la optsprezece ani, într-o seară de octombrie mereu evocată mai târsdu, pe o stradă din Paris, strada Amsterdam. Este sentimentul unei comuniuni de o intimitate absolută cu „viaţa unanimă", a unei identificări a individului cu sufletul difuz al grupului efemer sau durabil constituit din care face parte – şuvoiul de oameni de pe stradă, călătorii dintr-un compartiment de tren. teatrul, biserica, uzina, cazarma, oraşul.

Revelaţia unanimistă este în esenţă de aceeaşi natură cu experienţa gidiană din *Les Nourritures terrestres* (*Fructele pământului*), sau cu filosofia lui Bergson. Le înrudeşte acelaşi gust pentru percepţia directă, pentru „datele imediate ale conştiinţei", pentru cunoaşterea intuitivă şi nu intelectuală a realităţii. Grupul este simţit nu ca suma indivizilor, ci ca o realitate distinctă care îi transcende, ca o entitate, cu voinţă şi reacţii proprii, dar care este continuu modificată şi direcţionată de interacţiunea conştiinţelor individuale – iar sentimentul de participare nemijlocită la această viaţă colectivă este exaltant pentru individ. Sentimentul vieţii unanime este, astfel, un privilegiu, un har şi o salvare a individului prin conştiinţa solidarităţii până la identificare cu grupul.

Este, neîndoielnic, în această atitudine – care presupune şi o mai mare priză la real – o reacţie la un anume individualism, la estetica simbolistă sau la cea a unui Proust sau Valéry, dar totodată şi un alt mod de a-l exalta pe individ, de vreme ce fiecare fapt de conştiinţă individuală îşi are ecoul în realitatea spirituală a unei colectivităţi şi o poate modifica (acesta ar fi şi ultimul sens, cel mai profund, al romanului *Les hommes de Bonne Volonté*). Eroul este, în această Concepţie, cel care

modelează grupul, şi prin el, realitatea, „*L'homme de bonne volonté*" sau, în sens negativ, constructorul de false mituri, mistificatorul care se poate face pentru o clipă urmat de colectivitate, împunându-i propria-i Voinţă (cf. *Donogoo*, *Knock*).

Acest sentiment al „vieţii unanime apare pentru prima oară în volumul de versuri *Viaţa unanimă* (1908), adevărat manifest al unanimismului. Trebuie observat că poezia lui Jules R6-mains, ca şi teatrul său, au o pondere deosebită în contextul creaţiei sale, ele neaflându-se nică într-un fel în poziţie de inferioritate faţă de romanul său. Jules Romains e unul din acei scriitori „completi", foarte stăpâni pe meşteşugul lor, care excelează în tot ceea ce întreprind.

Dar mai există, fără îndoială, o explicaţie pentru această varietate de genuri abordate. Crezul său unanimist pare astfel nu numai a-şi căuta modalitatea de expresie cea mai potrivită, dar şi a uza de posibilităţile multiple pe care cele trei genuri, liric, dramatic şi epic, i le oferă. Poezia sa, cu o prozodie depărtată de cea tradiţională, fără a fi rupt totuşi pe deplin cu aceasta, cu ritm larg şi grav de verset (într-un fel asemănător ritmului poeziei lui Claudel sau Péguy), de o mare simplitate a expresiei, poezie directă, aspră şi bărbătească a cotidianului şi a vieţii cetăţii moderne (pe linia celei a lui Verhacren, poetul „oraşelor tentaculare" şi al „forţelor tumultuoase ale vieţii") comunică exaltarea vitală şi beatitudinea revelaţiei unanimiste, bucuriile simple împărtăşite în comun, fraternitatea cu mulţimile active şi umile din marile oraşe. Teatrul îi îngăduie cu deosebire să-l înfăţişeze pe eroul formator, modelator al grupului, «dar şi să realizeze o ironică detaşare – prin farsă şi şarjă, detaşare favorizată *şi* de prezentarea scenică – de mistificările în care abundă lumea modernă. Atoatecuprin za torul roman-fluviu îi dă însă scriitorului, care după câteva povestiri şi romane de proporţii mai reduse se fixează la această formulă, posibilitatea unui maximum de eficienţă pe linia sugerării acelui simţământ de plenitudine vitală şi de împlinire

spirituală realizat prin comuniunea cu „unanimul”.

Cele douăzeci şi şapte de volume ale capodoperei sale, îndelung elaborată, *Les Hommes de Bonne Volonté*, apar între anii 1932 – 1946. Acest roman se vrea o „sumă” a vieţii politice, economice şi sociale din anii 19081933, nu numai din Franţa, dar şi, în măsura în care e deosebit de semnificativă, din alte ţări ale Europei. Apar aici mediile şi tipurile cele mai variate, politicieni, oameni de afaceri, printre care mulţi îmbogăţiţi de război, artişti, muncitori, soldaţi etc… toţi acei „*hum-bles*” care formează totodată marele număr al acelor „*hommes de bonne volonté*” în mâinile cărora stă viitorul omenirii.

În prefaţa sa, Jules Romains se explică în legătură cu concepţia care a prezidat la elaborarea giganticei opere. Procedeul lui Balzac, care „*constă în a trata, în romane separate, un anume număr de subiecte potrivit alese, astfel încât în cele din urmă juxtapunerea acestor tablouri particulare dă mai mult sau mai puţin echivalentul unui tablou de ansamblu*” nu-l mai satisface, căci o astfel de construcţie „*ne lasă impresia că unitatea seriei rămâne exterioară şi, pe deasupra, se complică cu un artificiu*”. Nici tipul de „Bildungsroman”, care-şi realizează unitatea prin „*persoană şi viaţa eroului principal*”, nu este, din motive asemănătoare, mai satisfăcător. Procedeul „unanimist” al lui Julos Romains va fi un altul: romanul său nu va cunoaşte un erou principal „*ales în chip miraculos*”, nici „*acţiunea rectilinie*”. Nici chiar „*o armonie prea simplă între acţiuni*” (ceea ce încercase să realizeze Romain Rolland construind romanul polifon) nu răspunde exigenţei unanimiste. Romanul unanimist va fi conceput ca „o *diversitate de destine individuale care îşi urmează drumul fiecare în mod independent, ignorându-se între ele de cele mai multe ori*”.

Jules Romains şi-a realizat în mare măsură acest proiect ambiţios. În roman apare un număr enorm de personaje, fictive şi reale (şase sute, dintre care doar vreo patruzeci sfârşesc prin a ne deveni mai familiare, restul rămânând pentru noi, ca şi în viaţă, simple cunoştinţe,

revăzute din când în când şi despre care ştim puţine lucruri şi numai în mod accidental), care, în marea lor majoritate, nu se cunosc între ele, şi alo căror destine evoluează paralel, străine unele de altele „şi totuşi prinse în acelaşi context istoric.

Les Hommes de Bonne Volonté izbuteşte astfel să doua impresia unei lumi „deschise". În aproape totală măsura elementul „deznodământ" din romanul tradiţional a dispărut. Aceste destine individuale se ivesc şi dispar capricios, uneori definitiv, doar după o pripia şi scurtă apariţie, precum „uedurile în nisipuri". Le leagă altceva decât acea convenţie literară care le implica într-o intrigă comună: faptul că sunt contemporane, că sunt

„Martore" ia aceleaşi evenimente, mărunte sau mari – o rază de lumină căzând într-un anume fel pe un zid într-o anume seară, sau un război.

Conştiinţa de a fi. fost „martor" în comun este şi argumentul indestructibil pe care se întemeiază prietenia – kleca de prietenie, care este aici, de asemeni, un mod „unahimist" de a simţi şi a trăi existenţa, joacă un rol foarte important în viaţa şi creaţia lui Jules Romains – „dintre Jorphanion şi Jallez, figurile principale ale romanului, căci acest roman se organizează totuşi până la un punct în jurul a dei eroi „aleşi în chip miraculos", care-i dau coherenţă şi unitate în calitatea lor de conştiinţe-martor. Totuşi, mai mult decât în jurul lor. el se organizează în jurul unui „erou colectiv", „simţit" cu fervoare, Parisul, centru de viaţă tumultuoasă prin care trec toate liniile de forţă ale romanului.

Fervoarea aceasta o mai cunoscuseră, dintre scriitorii francezi, şi Hugo şi Zola, despre ale căror romane s-a afirmat adesea că au drept personaj principal un „erou colectiv". Cu Zola mai ales, despre care s-ar putea spune că uzează într-o oarecare măsură de tehnica decupajului cinematografic, folosită şi de Jules Romains, se pot face cele mai importante apropieri. Amândoi scriu un roman poetic – dar nu în sensul strict în care e utilizat termenul când e aplicat la o anumită categorie de romane moderne

din care voinţa de a „imita” realitatea a dispărut cu totul –, de proiecţie violent subiectivă a e ului, capabil de percepţie imediată şi globală şi uzând mult de metaforă. Întâlnim la amândoi acelaşi desirâu liric mereu ţinut în Mu de voinţa de obiectivitate, voinţă care are drept rezultat o mare cantitate de pagini fastidioase pe care ambii autori au curajul de a le păstra, făcând din ele temelia solidă a romanului lor.

Dar Jules Romuins, mult mai mult decât Zola, îşi structurează romanele prin juxtapunerea a nenumărate episoade sau momente discontinui, fără. relaţie aparentă între ele, adevărate secvenţe cinematografice, renunţând, totuşi numai parţial, la tradiţionalul artificiu al unei intrigi arbitrare care „să lege” personajele între ele, şi încercând să fundamenteze ideea de unitate a operei pe cu totul alte principii.

Tehnica aceasta simultaneistă, analitică şi globală totodată, prin care scriitorul vrea să cuprindă – cu o privire simultană, care lasă totodată intactă diversitatea punctelor de vedere – evenimente disparate, petrecute în acelaşi timp în locuri diferite*, cu personaje diferite, nu mai fusese folosită în roman, încercări cu care se poate face o anume analogie avuseseră însă loc în pictura cubistă, iar Apollinaire, în unele dintre cele mai importante poeme ale sale, o foloseşte de asemeni. Jules Romains, după cum singur precizează, o adoptă înaintea lui Dos Passos – în mod curent considerat iniţiatorul simultancismului –, încă din primele sale romane şi povestiri (*Mort de Quelqu’un* e un adevărat exerciţiu şi o demonstraţie, cam crispată, de tehnică simultaneistă), socotind-o cea mai adecvată viziunii sale unanimiste.

Ideea sa despre viaţa unică a grupului format din nenumăraţi indivizi cu viaţă personală şi autentică este cât se poate de bine servită de tehnica aceasta care, fără a sacrifica individualul şi detaliul, dă putinţa cuprinderii, cu o privire omniprezentă şi totalizatoare, a unor vaste ansambluri umane.

Astfel, când începe să scrie Les *Hommes de Bonne*

Volonté, roman-fluviu care vrea să sugereze dezordinea şi diversitatea realităţii, fluxul ci spontan, subsumând-o totodată unui criteriu unificator şi ordonator, viaţa grupului, cu relaţiile complexe dintre individ şi grup şi dintre diferiţii indivii care formea/ă grupul, grup care, la limită, este omenirea întreagă, Jules Romains e pe deplin stăpân pe mijloacele sale. Tehnica simultaneistă este folosită aici cu mai multă moderaţie decât în primele romane (suntem foarte departe de ostentaţia cu care Sartre o foloseşte în *Le Sursis*, renunţând total la orice elemente de articulaţie care să pregătească trecerile de la un plan la altul, care au loc la el în cadrul aceluiaşi paragraf sau chiar frază).

Jules Romains, scriitor de o forţă incontestabilă, cu un geniu mai. inegal şi mai imprevizibil decât cel al lui Duhamel sau Romain Rolland, îşi construieşte totuşi cu meticulozitate şi metodică prudenţă capodopera al cărui plan l-a fixat în prealabil până în cele mai mici detalii, de unde o anumită rigiditate a uriaşei arhitecturi şi un anume aer factice, fabricat, al unor medii şi personaje.

Romanul are un fond autobiografic – e vădită strădania de a-l escamota – iar cei doi eroi, absolvenţi ai Şcolii Normale Superioare din promoţia 1908, unul, parizian rafinat şi sensibil, ducând o existenţă de epicurian, celălalt, provincial activ şi hotărât, în/estrat cu un solid bun simţ şl1 cu profunde convingeri raţionaliste (sunt cele două feţe ale lui Jules Komairis, „nonnuiien" el însuţi, legat prin naştere şi prin familie de un mediu provincial cu sănătoase tradiţii, dar pari/ian prin adopţiune) împărtăşesc idealul creatorului lor: o omenire care să nu mai cunoască ororile războiului, fericită şi pacificată sub influenţa binefăcătoare a unei tot mai largi „confrerii de oameni cinstiţi", a acelor „*hommes de bonne volonté*", spirite echilibrate şi încrezătoare în puterile raţiunii care, gândind omenirea ta termeni umani, o vor putea modela în sensul ideii lor.

Romanul, aşa cum îşi propusese de la bun început autorul său, îşi opreşte desfăşurat ea în ziua de 6

octombrie 1933, dată când Hitler era la putere încheindu-se cu o scenă care reuneşte principalele personaje, scenă prea puţin tulburată de perspectiva ameninţătoarelor evenimente care se pregăteau, şi care, de altfel, se produseseră în momentul când Jules Romaine serie ultimele volume. Iată de ce acest roman, atât de departe de zguduitoarele romane profetice ale unui Kafka sau Malraux, ne lasă până la un punct sentimentul că nu aparţine întru totul epocii noastre sfâşiate.de contradicţii şi cu o problematică atât de complexă.

Dar există totuşi în acest roman un lucru important care-l aduce în cea mai modernă actualitate: acel sentiment al fraternităţii şi solidarităţii umane care sub alte forme se va. afirma şi în romanul generaţiei etice din 1930 sau în romanul existenţialist, precum şi. sentimentul grandios al unei uriaşe vieţi colective, în care conştiinţele se intercondiţionează *şi* devin responsabile pentru destinul grupului, sentimentul maselor în mişcare şi acţiune, al unei omeniri multiple, în plină schimbare, concepută ca un vast şi unitar organism.

IRINA M AV RODI N

TABEL CRONOLOGIC

1884 Henri Farigoule, originar din Velay, institutor *la* Paris, se căsătoreşte cu Marie Richier din Saint-Julien Chapteuil.

1885 26 august: Se naşte în cătunul La Chapuze din comuna Saint-Julien Chapteuil (Haute Loire) Louis-Iienri-Jean Farigoule, fiul lui Henri Farigoule, institutor la Paris.

Moare Victor Ilugo.

1891 Louis Farigoule urmează şcoala primară la Paris, la şcoala din strada Hermel unde tatăl lui era institutor.

1893 Zola termină *Les Hougm-Mă. coua. îl* (*Familia Rougon-Macquart*).

1894 Condamnarea căpitanului Al f rod Drcyfus la deportare.

1895 Louis Farigoule intră la liceul Condorcet din Paris.

Apar: *Pocaics completei*; (*Poezii complete*) de Mallarmă.

1899 Consiliul de război din Rennes îl condamnă – după revizuirea procesului – pe Dreylus la zece ani de detenţiune, cu suspendarea pedepsei.

1899 – 1912 Apar principalele opere ale lui Verhaeren.

1904 în urma bacalaureatului şi a doi ani de retorică superioară, Louis Farigoule se prezintă la examenul de admitere la Şcoala Normală Superioară, unde este respins. Capătă însă o bursă care-i permite să urmeze la Sorbona şi să obţină licenţa în litere pure, latină şi gre & că.

Publică, sub numele de Jules Romains., primul său volum de poezii *l'âme des Homrnes* (*Sufletul oamenilor*).

1904 – 1912 Romain Rol la n d publică opera *Jean-Cristophe* (zece volume).

1905 Louis Farigoule e admis al doilea la Şcoala Normală Superioară. 190*5* – *1906* Face serviciul militar la Pithiviers.

1906 Curtea de Casaţie anulează sentinţa procesului de la Rennes şi-l reabilitează pe căpitanul Droyfus.

1906 Jules Romains intră la Şcoala Normală Superioară, secţia litere.

René Arcos. Georges Duhamel, Albert Glcizes. Henri Martin. Charles Vildrac înfiinţează „1, Ab-baye de Cretcil".

Jules Romains publică *Le Bourg Regenere* (*Oraşul regenerat*), prima operă în proză.

1907 l. Sergson publică *ISK* – *volution* creoti ice („Ki/o-*luţia creatoare*).

1908 După doi *ani* de Normală-Literc, Jules Romains trece la Normală-ştiinţă şi obţine la Sorbona licenţa în biologie (fiziologie generală, histologie şi botanică).

Publică *La Vie Unanime* (*Viaţa unanimă*). *6 octombrie*: Proclamarea independenţei Bulgariei şi anexarea de către Austro-Ungaria a provinciei Bosnia-Herţegovina produce o mare încordare internaţională şi serveşte drept punct de plecare al romanului fluviu al lui Jules Romains *Oameni de bunăvoinţă*.

1909 Jules Romains e numit, în urmă, trecerii examenului de agregaţie, profesor de filosofie la Brest şi apoi la Laon.

Publică *A la foule qui est ici* (*Mulţimii care este aici*) şi *Premier Livre de Prière* (*Prima carte de rugăciuni*).

1910 Publică *Deux Poèmes* (*Două poeme*) *şi Manuel de Deijication* (*Manual de deificare*). Face prima călătorie la Londra.

1911 Publică *L'Armée dans la Ville* (*Armata în oraş*), care se reprezintă în martie la Odeon. *Mort de Quelqu'un* (*Moartea cuiva*) *şi Puis-sance d*, *e Paris* (*Puterea Parisului*).

1912 Se căsătoreşte şi se instalea/ă la Paris. Călătoreşte în Italia, Belgia, Olanda şi Germania.

1923 Publică *Les Copains* (*Prietenii*), *Odes et Pricres* (*Ode şi rugăciuni*), *Sur Les Quai de* La *Vilette* (*Pe cheiurile din La Vilette*), care va reapărea în 1923 sub titlul *Le Vin*] *Blanc de la Vilette* (*Vinul alb. din La Vilette*). i

Aparei *Alcools* (*Alcooluri*) de Apollinaire.

1913 – 1927 Prousti *À la recherche du temps pierdut* (*În căutarea timpului pierdut*).

1914 28 iunie – Are loc la Sarajevo atentatul împoj triya arhiducelui Franz-Ferdinand al Austriei.

2 *august*: Izbucneşte primul război mondial.

1914 Jules Romains e mobilizat ca soldat de clasa a II-a la şcoala Militară din Paris.

1915 Scrie o serie de articole pentru un ziar american care vor fi reluate în *Problèmes d'au-jourd hui* (*Probleme de azi*), manifestând atitudinea lui politică, care s-ar putea defini: *„Europa aspiră să realizeze o unitate care e înscrisă în destinul ei"*.

1916 Demobilizat, reintră în învăţământ la Collège Rollin. Publică *Europe*.

1917 Jules Romains publică *Les Quatre Saisons* (*Celei patru anotimpuri*). E numit profesor la Nissa.

Paul Valéry: *La Jeune Parque* (*Ţinură Parcă*).

1919 Mutat la Amiens, părăseşte învăţământul şi se instalează la Hyeres.

1920 Publică *Cromedeyre le Vieil*, care se reprezintă

la Vieux-Colombier, *Donogoo-Tonka*, *Le Voyage des Amants* (*Călătoria amanţilor*).

şi, sub numele de Louis Farigoule, *La Vision extraretinienne et le Sens Paroptique* (Vedexxn *rea extraretiniană şi simţul par optic*). Dirijează Şcoala de Artă Dramatică de la Vieux-Colombier.

1921 Publică *Amour couleur de Paris* (*Iubire culoarea Parisului*). Călătoreşte în Africa de Nord.

1922 Publică *Lucienne* (primul roman din seria *Psyche*).

1922 – 1940 Rogor Martin du Gard publică *Les Thibault* (*Familia Thibault*), zece volume.

1923 Publică *Petit trăite de versification* (*Mic tratat de versificare*), în colaborare cu Georges Chenneviere, *Monsieur Le Trouhadec saisi par la debauche* (*Domnul Le Trouhadec pradă desfrâului*). Ia parte la primul congres al P.E.N. – clubului la Londra.

1924 Publică *Knock ou le triomphe de la médecine* (*Knock sau triumful medicinei*). Face prima călătorie în America.

1025 André Gide: Les *Faux-Monnayeura* (*Falsificatorii de bani*).

1925 Jules Romains publică *Le Mariage de Le Trouhadec* (*Căsătoria lui Le Trouhadec*), *Ode Génoise* (*Odă genoveză*). Călătoreşte în Germania.

1926 Publică *Le Dictateur* (*Dictatorul*). Ia parte la Congresul P.E.N. – clubului la Berlin, unde se întâlneşte cu Einstein.

1927 Publică *Jean le Maujranc*, *La Verité en* bom-*teille* (*Adevărul în sticlă*).

1928 Publică *Chants des Dix Années* (*Cânturi din zece ani*), *Le Dieu des Corps* (*Zeul trupurilor*). Se instalează la Grandeour, în Tourainc, lângă Saint-Avertin.

1929 Publică *Musse ou l'École de l'Hypocrisie* (*Musse sau Şcoala ipocriziei*), *Quand le Na-vire...* (*Când corabia...*), *Volpone* (după Ben Jonson) în colaborare cu Ştefan Zwcig, *Le dejeuner Marocain* (*Dejunul marocan*).

1930 Publică *Pieces en un acte* (*Piese într-un act*).

1931 Publică *Donogoo*, *Bocn au la Possession* de-s *Bicns* (*Bocn sau stăpânirea bunurilor*), *Mor-ceaux Choisis* (*Bucăţi alese*), Problèmes *d'au-jourd hui* (*Probleme de azi*).

1932 Publică *Le 6 Octobre* (primul volum din ciclul *Les Homes de Bonne Volonte*), *Le Crime de Quinette* (*Crima lui Quinette*), Les *Amours enfantines* (*Iubirile din copilărie*), *Eros de Paris* (*Erosul Parisului*) (*din ciclul H.B.V.* vol. II, III, IV), *Le Roi Masque* (*Regele mascat*).

1933 André Malraux: *La Condition humaine* (*Condiţia umană*). Naţional-socialiştii vin la putere în Germania.

1933 Jules Romains publică *Problèmes Européens* (*Probleme europene*), *Les Superbes* (*Trufaşii*), *Les Humbles* (*Umilii*) (din ciclul H.B.V. voi. V şi VI.

La Congresul P.E.N. – clubului de la Dubrov-nik, Jules Romains obţine ca delegaţia germană, compusă în mare parte din nazişti, să voteze o moţiune care condamnă de fe.pt regimul hitlerist.

Moare la Pa: râs Henri Farigoule, tatăl, lui Jules Romains. Jules Romains divorţează de prima soţie.

1933 – 1941 Georges Duhamel: *Chronique den Pasquier* (*Cronica familiei Pasquier*), zece volume.

1934 Jules Romains publică *Le Couple France-Allemagne* (*Cuplul Franţa-Germania*), *Re-cherches d'une Église* (*Căutarea unei biserici*), *Province* (*Provincie*) (din ciclul H.B.V. voi. VII şi VIII).

1935 Publică *Zola et son exemple*; *Discours de Medan* (*Zola* şi *pilda dată de el*; *discurs ţinui la Medan*), *Montées des Perils* (*Creşterea primejdiilor*), *Les Pouvoirs* (*Puterile*) (*din* ciclul H.B.V. voi. IX şi X).

Ia parte la defilarea de la 14 iulie la Bastilia, care stă la originea Frontului popular.

1936 Publică *Recours à l'Abîme* (*Refugiu în prăpastie*), Les *Createurs* (*Creatorii*) din ciclul H.B.V. vol. XI şi XII), *Visite aux America ins* (*Vizită americanilor*).

La Congresul de la Buenos-Aires, Jules Romains e ales preşedintele P.E.N. – clubului. Ţine conferinţe la Buenos-Aires şi la San Francisco. Se căsătoreşte cu Lise

Dreyfus.

1937 Publică *L'Homme Blanc* (*Omul Alb*), *Mission a Rome* (*Misiune la Roma*), *Le Drapeau Noir* (*Drapelul negru*) (din ciclul H.B.V. vol. XIII şi XIV), *Pour l'Esprit de la Liberté* (*Pentru spiritul libertăţii*).

Creează la Paris Casa internaţională a P.E.N. – clubului.

1938 Publică *Prelude a Verdun* (*Preludiţi la Verdun*), *Verdun*, (din ciclul H.B.V. vol. XV şi XVI), *Cela depend de vous* (*Asta depinde de voi*).

În urma acordului de la München, Jules Romains întreprinde călătorii cu caracter informativ şi ţine conferinţe la Atena, Zagreb, Belgrad, Sofia, Bucureşti, Budapesta, Varşovia. Moare la Paris mama lui Jules Romains.

Jean-Paul Sartre: *La Nausee* (*Greaţa*).

1939 Jules Romains publică *Vorge contre Quânette* (*Vorge împotriva lui Quinete*), *La Douceur de la Vie* (*Viaţa plăcută*) (din ciclul H.B.V. vol. XVII şi XVIII).

După intrarea trupelor hitleriste în Praga (martie), pronunţă un discurs intitulat: *„Un al doilea München nu-i cu putinţă"*.

2. septembrie: începe al doilea război mondial.

1940 în luna iunie, sub ameninţarea invaziei germane, pleacă cu soţia în America. Se raliază la acţiunea generalului de Gaule şi la 2 august începe seria mesajelor la radio, înfiinţează la New York, împreună cu Focillon, Henri Bonnet, Soustelle, un Comitet francez care ia legătură cu cel de la Londra.

Publică Sept *Mystères du Destin de V Europe* (*Şapte mistere ale destinului Europei*), *Cette Grande Lueur à l'Est* (*Marea lumină de la răsărit*), *Le Monde est ton aventure* (*Lumea e aventura ta*), (din ciclul H.B.V" vol. XIX şi XX), *Grace encore pour la France l* (*încă o dată îndurare pentru Franţa*!), *Morceaux Choisis* (*Bucăţi alese*), *Stefan Zweig, grand Europeen* (*Stefan Zweig, mare european*), *Une Vue des Choses* (*O vedere a lucrurilor*).

1941 Organizează la Havana, împreună cu Thomas

Mann şi Werfel, un Congres P.E.N. – club. Înfiinţează, împreună cu Henri Torres, Consiliul superior francez în legătură cu Franţa liberă de la Londra. Continuă mesajele la radio retransmise de B.B.C.

1942 Publică *Salsette decouvre L'Amérique* (*Sal-sette descoperă America*) urmat de *Lettres de Salsette* (*Scrisorile lui Salsette*), *Journees dans la Montagne* (*Zile în mijlocul munţilor*) (din ciclul H.B.V. vol. XXI), *Mission ou De-mission de la France*? (*Misiunea sau demisia Franţei*?).

Se instalează la México.

2943 Publică *Nomentanus le Refugie* (*Nomentanus refugiatul*), *Les Travaux et les Joies* (*Muncile şi bucuriile*) (din ciclul H.B.V. vol. XXII).

Albert Camus Le *Mythe de Sisyphe* (*Mitul lui Sisif*).

1944 Jules Romains publică *Actualite de Victor Hugo* (*Actualitatea lui Victor Hugo*), *Bertrand de Ganges*, *Naissqnce* de la *l laiul* (*\aylerca bandei*) (clin ciclul H.B.V. voi XX III), /, <. – *trouver la Foi* (*Să regă – ai-in credinţa*], *Comparutions* (*înfăţişări*), (din ciclul. H.B.V. vol. XXIV), *Tu ne tueras point* (*Să nu ucizi*).

23 august: Forţelerează] unsul.

1945 Jules Romains publică *Pierres Levees* (*Pietre ridicate*), urmată de *Maisons* (*Case*).

Se întoarce pentru scurt timp în Franţa, unde arc o întrevedere cu generalul Di.1 Gaulle, şeful Guvernului. provizoriu.

1945 – 1949 Jean-Paul Sartre: *Les Chemins de la Liberté* (*Căile libertăţii*), trei volume…

1946 Jules Romains publică *Le Colloque de Novembre* (*Colocviu din noiembrie*), *Le Tapâs Magique* (*Covorul magic*), *Françoise*, *Le 7 Oc-tobre* (*7 octombrie*), (clin ciclul H.B.V. vol. XXV, XXVI şi XXVII).

Se reîntoarce împreună cu soţia în Franţa. La 7 noiembrie e primit în Academia Franceză de către Georges Duhamel.

1947 Piesa *L An MU* (*Anul o mie*) scrisă la México, se joacă la teatrul Sarah-Bernare.lt. Publică *Le Probleme No l* (*Problema nr. 1*)

Albert Camus: *La Peste* (*Ciuma*).

1948 Jules Romains publică *Choix de Po* & în & *s* (*Poezii alese*). Se creează de către Andrp Cui-senier, *Les Cahiers des Hommes de Bonne Volonte* (*Caietele oamenilor de bunăvoinţă*).

1949 Jules Romains publică *Le Moulin e l'Hos „pice* (*Moara şi ospiciul*).

1950 Publică Paris des *Hommes de Bonne Volonté* (*Parisul oamenilor de bunăvoinţă*), alegere şi prezentare de Lise Jules Romains.

Face prima călătorie în America după război.

1951 Publică *Violation de Frontieres* (*Violarea frontierelor*).

1952 Publică *Sainis de notre calendrier* (*Sfinţii calendarului nostru*) şi *Interviews avec Dieu* (*Interviuri cu Dumnezeu*).

1953 Publică *Discours de reception de Fernand Gregh à l'Academie Française et reponse de Jules Romains* (*Discursul de recepţie al lui Fernand Gregh la Academia Franceză şi răspunsul lui Jules Romains*).

Călătoreşte în Indochina şi Japonia.

1954 Publică *Examen de conscience des Français* (*Examenul de conştiinţă al francezilor*).

1955 Publică *Passagers de cette planete, ou al-lons-nous*? (*Pasageri ai acestei planete, unde mergem*?).

Călătoreşte în America.

1955 Publică *Passagers de cette planete, ou al-phanion*).

1957 Publică *Une Femme singuriere* (*O femeie ciudată*).

4 octombrie: *E* lansat primul satelit artificial la jurul pământului de către Uniunea Sovietică.

1958 Jules Romains publică *Le Besoiri de voir clair* (*Nevoia de a vedea limpede*), *Souven-rs et Confidences d'un Écrivain* (*Amintiri şi Confidenţe ale unui scriitor*), *Situation de la Terre* (*Situaţia pământului*), *Cinquantenaire du 6 octobre* (*Cincizeci de ani de la 6 octombrie*), cu texte de Gerard Bauer, André Maarois, André François-Poncet şi

Jules Romains.

1959 Publică *Mémoires de Madame de Chauverel* (I) (*Memoriile doamnei de Chauverel*) şi *Hommes, Médecins, Machines* (*Oameni, medici, maşini*).

1960 Publică *Discours de reception de Jean Ros-tand à l'Academie Française et repon*se de *Jules Romains* (*Discursul de recepţie al lui Jean Rostand la Academia Franceză şi răspunsul lui Jules Romains*), *Mémoires de Madame de Chauverel* (II) *Pour raison garder* (*I*) (*Pentru a judeca drept*) şi *Les Hauts et les Bas de la Liberté* (*Fluctuaţiile libertăţii*).

1961 Apare *Connaissances de Jules Romains* (*Cunoaşterea lui Jules Romains*) de André Bou-rin, cu răspunsurile lui Jules Romains şi *Un grand honnete Homme* (*Un mare om cinstit*).

1962 Publică *Portraits d'Inconnus* (*Portrete de necunoscuţi*).

1963 Publică *Napoleon par lui-même* (*Napoleon de el însuşi*), *Pour raison garder* (II) şi *Barbazouk*.

1964 E terminat lilmul după romanul *Les Copains* (*Prietenii*). Publică *Ai-je jait ce quc f ai voulu*? (*Am făcut oare ce-am vrut*?).

1965 Cu ocazia împlinirii vârstei de optzeci de ani e sărbătorit oficial la Vichy, la Saint-Julien-Chapteuil şi la Paris.

1966 Publică *Lettre ouverte contre une vaste conspiration* (*Scrisoare deschisă împotriva unei vaste conspiraţiuni*).

1967 Călătoreşte în Senegal. Publică *Pour raison garder* (III).

Lucrează la un *Marc-Aurele* care va apărea la sfârşitul anului.

NOTĂ. Indicaţiile din acest tabel biografic sunt luate în cea mai mare parte din: Jules Romains, *Les Hommes de Bonne Volonté*, colecţia *„J'ai lu"* volumul XIV, Editura Flamrnarion).

GR. STURDZA

PREFAŢA

Public astăzi primele două volume clin cartea care va fi, probabil –, opera principală a vieţii mele. Prin dimensiunile ei, mai întâi. Aceste două volume vor fi urmate, la intervale pe care mă voi strădui că le reduc cât mai mult, de câteva altele. (Mă abţin să indic o cifră mai precisă ca să nu sperii pe nimeni.) Şi prin conţinut, sper.

Dacă aş căuta de când datează. primul proiect al acestei opere, ar trebui să mă întorc până ia debutul carierei mele literare, încă din vremea când scriam *La Vie unanime*, simţeam că odată şi odată va trebui să mă apuc de o vastă operă de ficţiune în proză, care să exprime, în mişcare şi multiplicitate, în detaliu şi devenire, viziunea aceea a lumii moderne, căreia *La Vie unanime* îi cânta laolaltă emoţia iniţială. Şi abia aş exagera

1 Viaţa unanimă.

dacă aş spune că, ulterior, multe din cărţile mele n-au fost decât un antrenament, un fel de a-mi pune la încercare rând pe rând instrumentul şi materialul, sau de-a explora teritorii pe care, în – tr-o zi, voi fi chemat să le ocup şi să le organizez. Dar zilei aceleia hotărâtoare m-am ferit să-i grăbesc sosirea; ba m-am lăsat chiar în voia împrejurărilor, convins că un plan atât de înfricoşător n-ar avea decât de câştigat de pe urma acestor amânări. Anii care preced maturitatea fac să crească neîncetat resursele interioare ale unui scriitor, dacă ştie să se ferească de anumite primejdii, dintre care succesul nu-i cea mai mică, cu ispita pe care o trage după el aproape totdeauna, de-a te imita pe tine şi de-a continua să placi prin mijloacele care au izbutit. Anii aceştia îi îngăduie scriitorului să-şi extindă, să adâncească, să corijeze cunoaşterea pe care o are despre viaţă şi despre oameni; chiar şi cunoaşterea lui despre artă. îi dau răgazul să se descotorosească de „ceea ce avea poate prea teoretic şi preconceput viziunea sa asupra lucrurilor, şi de ceea ce era prea elaborat şi prea particular în felul lui de-a scrie, în sfârşit, grupează în jurul său un public mai mult sau mai puţin numeros, gata să-l creadă pe cuvânt şi să-l urmeze. Aceste considerente aveau în cazul de faţă cu atât mai multă greutate, cu cât

opera la care reflectam trebuia ca să-şi capete adevăratul caracter şi să-şi îndeplinească menirea, să ştie să vorbească o limbă accesibilă tuturor oamenilor şi să le propună motive de interes universal.

E lesne de ghicit, de altminteri, că redactarea unei asemenea opere nu începe în clipa când ai aşternut pe hârtio primul rând al primului volum. Pregătirea ei e aproape tot atât de lungă, uneori e chiar mai laborioasă, şi în tot cazul, stârneşte mai multă îngrijorare decât executarea; în «şi cu seamă când autorul îşi pune probleme de structura r a acelea despre care trebuie totuşi să spun câteva cOvinte.

Într-adevăr, aceste două volume pe care le public nu sunt primele două romane dintr-o serie sau dintr-un ciclu. Ele sunt începutul unui roman de dimensiuni neobişnuite. Mă văd, aşadar, silit să pretind cititorului o răbdare şi o încredere întrucâtva excepţionale. Dar aceasta nu-i singura schimbare pe care-l rog s-o impună deprinderilor lui. Celălalt efort, sau, ca să mă exprim într-un chip pe care-l prefer, cealaltă dovadă de prietenie şi de încredere pe care-o aştept de la el, este să binevoiască să se adapteze de la început modului de compoziţie pe care l-am adoptat, şi să creadă că l-am adoptat nu pentru hazul lucrului, ci pentru că natura subiectului, spiritul acestei opere, şi tentativele de diferite ordine pe care le făcusem în trecut mă sileau cu necesitate s-o fac. De altminteri, sunt încredinţat că efortul nu vai fi mare, şi mi-aş asuma riscul să făgăduiesc că, în măsura în care? va exista, el va fi răsplătit apoi de o plăcere destul de nouă. Singura rezistenţă de care mă tem e aceea care provine nu din gustul spontan, ci din prejudecăţile educaţiei literare. Câteva reflecţii ne vor ajuta poate s-o învingem.

Când un romancier se angajează într-o lucrare de vaste proporţii, ca de pildă aceea de a înfăţişa lumea timpului său (rog să mi se ierte expresia aceasta comodă), tradiţia îi oferă două procedee principale, faţă de care celelalte nu sunt decât nişte variante. %

Primul constă în tratarea, în cuprinsul unor romane

separate, a unui anumit număr de subiecte convenabil alese, astfel încât, până la urmă, juxtapunerea acestor zugrăviri particulare să dea mai mult sau mai puţin impresia unei fresce de ansamblu. Reapariţia cutărui personaj, evocarea unor evenimente povestite aiurea pot stabili, de altminteri, de la un roman la altul, o legătură-uşor perceptibilă. Dar trebuie să recunoaştem că unitatea ansamblului rămâne precară şi şovăitoare – De multe ori autorului însuşi ea nu-i apare decât după ce şi-a încheiat opera, în tot cazul, ea nu se impune lectorului; vreau să spun că nimic nu-l obligă s-o simtă vrând-nevrând. Poţi să citeşti *Eugenie Grandet şi Cesar Birotteau* fără să te preocupi de restul *Comediei umane*, şi fără să descoperi între aceste două capodopere o legătură de alt ordin decât. aceea care există între *L'Education sentimentale* şi Madame *Bovary*. Nu am nevoie să reamintesc că Zola, dacă şi-a dorit pentru seria *Les Rougon Macquart* o unitate mai puternică şi mai interioară părţilor, n-a realizat-o în măsura în care şi-o închipuia. Atât legăturile de sânge cât şi cele ereditare pe care le-a stabilit între eroii săi au în ochii lui o importanţă teoretică de care nu izbuteşte să ne convingă. Păstrăm impresia că unitatea seriei rămâne exterioară şi, pe deasupra, că se întemeiază pe un artificiu.

Să îndrăznesc să adaug că felul acesta de-a porni la întocmirea unui tablou al societăţii, care a dat în secolul trecut rezultate măreţe – cărora remarcile făcute mai sus nu le ştirbesc întru nimic admiraţia ce le purtăm – n-ar. avea rost să se repete azi? O astfel de investigaţie a lumii sociale, bucată cu bucată, regiune cu regiune, care la un moment dat a avut aspectul unei cuceriri, ar apărea acum ca ceva foarte mecanic, foarte ticluit. Romanul mediului financiar, după romanul mediului politic şi romanul mediului sportiv… da, ar fi niţel prea ca nr. 17 despre Păsările domestice venind după nr. 1.6 despre Arborii fructiferi şi nr. 15 despre Paraziţii viţei de vie. Noi cerem romancierului să ne facă să uităm cât mai mult ceea ce, prin forţa lucrurilor, e în meseria lui prea căznit şi cotidian.

Al doilea procedeu pe care ni-i oferă tradiţia, atât

franceză, cât şi străină, duce la opere în care, de astă dată, unitatea internă e incontestabilă.

Nu mai avem de-a face cu o colecţie de romane, grupate sub o rubrică sau închise într-un cadru mai mult sau mai puţin arbitrar, care ne lasă să facem o alegere după preferinţele noastre şi să începem de tinde credem de cuviinţă. E un singur roman care se desfăşoară de-a lungul a mai multe volume. Unitatea lui o constituie persoana şi viaţa eroului principal. Aventurile acestuia, pe care se grefează cele ale personajelor întâlnite, dau prilej autorului să descrie diferite medii, în cele din urmă, un tablou al societăţii, mai mult sau mai puţin complet, cu arier-planuri şi cu reducţii mai mult sau mai puţin deformante, se ordonează în perspectivă în jurul unui individ… Fără să mai vorbim de digresiunile pe care poate să şi le în –, găduie autorul. Aşa e cazul, cu *Les Miserables* / şi dacă vreţi cu *Jean-Christophe* de Romain Rolland. Şi tot aşa chiar cu operele acelea care fac din personajul central mai curând un martor decât un actor, şi capătă astfel, ca la Proust, un aspect de memorii romanţate. Uneori, unitatea aceasta de ordin biografic se sprijină nu pe un individ, ci pe o familie. Atunci, zugrăvirea societăţii cuprinde o durată mai lungă. Mă gândesc îndeosebi la acele celebre opere străine, dintre care unele sunt recente, ca *Forsyte Saga* de Galsworthy, sau *Buddenbrooks* de Thomas Mann. Cu toate că precedentul creat de romanul *Les Rougon Macquart* ar putea sta la originea acestor ample construcţii, e cazul să observăm că în ele tema familiei e tratata cu totul altfel. Aici nu mai e vorba de-o. distribuţie comodă în compartimente în care vin să se aşeze opere cu desăvârşire independente; ci de povestea concretă a unei familii de-a lungul generaţiilor, cu aventurile ci, cu înălţarea sau cu prăbuşirea ei, cu schimbările ei de ideal.

Modul acesta de compoziţia e mai presus de orice critică în măsura în care subiectul real coincide cu subiectul aparent. Bacă de personajul central – individ sau familie – se preocupă în primul rând autorul, dacă evenimentele pe care ni le istoriseşte, dacă mediile prin

care ne face să trecem, dacă celelalte personaje pe care ni le prezintă se rânduiesc în chip firesc în desfăşurarea destinului eroului, nu avem nimic de obiectat. Acesta e îndeosebi cazul operelor denumite în Germania" romane de desfăşurare", dar care înfloresc şi la noi, şi al căror obiect esenţial e de-a înfăţişa evoluţia unui individ, a unui suflet individual de-a lungul vieţii. E drept că în opere de felul acesta reprezentarea societăţii are puţine şanse să aibă o valoare prin ea însăşi. Ea va fi în mod necesar foarte parţială şi foarte subiectivă, purtând pecetea preocupărilor eroului şi fiind redusă la limitele experienţei sale.

Dacă, dimpotrivă, simţim că autorul se slujeşte fără nicio discreţie de: personajul său principal; dacă-l poartă în mod arbitrar prin toate locurile şi mediile prin care el, autorul, are poftă să meargă; dacă-i atribuie aventuri, întâlniri, experienţe a căror înlănţuire nu e. firească şi nu se explică decât prin dorinţa de care-i cuprins autorul de-a face înainte de toate din opera sa un tablou al societăţii, atunci artificiul ne supără şi poate deveni intolerabil. Ne indispune faptul că avem de-a face cu un erou care nu mai e decât un pretext; care nu mai e – ca adineauri legăturile de sânge ale personajelor din *Les Rouyou-Macquart* – decât un artificiu de compoziţie.

Abuzul acesta prezintă toate gradele. Se afişează cu nevinovăţie în anumite romane picareşti de odinioară, în care personalitatea eroului principal pierde orice consistenţă, nu mai e decât firul subţire pe care se înşiră o salbă de poveşti. Dar trebuie să recunoaştem că puţine opere, dintre acelea care nu se mărginesc cu scrupulozitate să înfăţişeze cronica unei vieţi, istoria interioară a unui destin, îl evită cu totul, (înlănţuire arbitrara şi picaresc există şi în romanul *Wilhelm Meister* de Goethe.) De îndată ce un autor vrea să zugrăvească societatea, de îndată chiar ce se preocupă intens de sufletul şi de destinul unor indivizi care nu sunt nici personajul central, nici fiinţele din anturajul său imediat, el trebuie să caute o cale ocolită ca să-i introducă în câmpul personajului central, iar artificiul de compoziţie devine

vizibil. Ne spunem fără să vrem: „Ce frumos e, şi surprinzător, că toate aventurile acestea, că toate existenţele acestea se întretaie la momentul oportun cu destinul eroului! Ce bine potriveşte întâmplarea lucrurile, procurând unui singur om atâtea contacte, atâtea experienţe, şi tocmai în ordinea în care le dorea curiozitatea noastră!” Obligaţia aceasta de-a raporta totul la personajul central se mai agravează cu alta, care purcede din aceeaşi stare de spirit, şi care constă în folosirea, cât mai mult cu putinţă, a personajelor de prim-plan, care de la început au fost grupate în jurul acestuia. Aşa încât, o echipă mică se vede în situaţia de-a ţine lumea întreagă în braţe. Critica pe care o fac nu se aplică, firește, tuturor operelor din această categorie; se aplică însă adesea şi romanelor din cealaltă categorie; precum şi romanelor de tip obişnuit, de îndată ce ele se ambiţionează să ne ofere un tablou al societăţii. De câte ori, de pildă, n-am zâmbit – un zâmbet de-o clipă îşi găseşte loc printre multe monicnle du admiraţie – văzând, într-o povestire care pretinde r-ă-mi redă viaţa Parisului sau a Londrei, cum cinci sau şase personaje, totdeauna aceleaşi, se regăsesc din întâmplare în locurile cele mai diferite… „Din loja lor, soţii Morteville îi zăriră deodată pe soţii Du-pont în fotoliile de orchestră…”, apoi: „Intrând la tribună, prima femeie frumoasă pe care-o întâlni Jacques Dupont fu Alice Morteville…”, apoi: „Deasupra mulţimii agitate a manifestanţilor, Pierre Morteviile văzu capul energic al lui Jacques Dupont…”. Autorul se poate apoi strădui, din răsputeri să ne descrie mulţimea imensă şi agitată, învălmăşeala elegantă de la tribună şi să ne dea toate, f undalurile de decor pe care le vrea; nenorocitul nu-şi dă seama că Duponţii şi Mortevillii lui, de îndată ce se *regăsesc*, şi prin însuşi faptul că se regăsesc cu o atât de deplorabilă facilitate, suprimă orice imensitate în jurul lor, te împiedică să creezi o singură clipă că Parisul sau Londra sunt ceva enorm *în care te pierzi*, şi împărtăşesc dintr-odată Parisului şi Londrei aspectul modest al unui Landerneau.

Îmi veţi spune că aceasta e una clin convenţiile genului romanesc; că teatrul admite multe altele şi încă mai deochiate. Dar nu. mai sunt de acord. La teatru, anumite convenţii servesc să compenseze într-o slabă măsură teribile servituţi (din care teatrul îşi extrage ceea ce-i. constituie îndeosebi meritul şi, uneori, eroismul). Romanul nu. cunoaşte servituţi veritabile. Faptul acesta îi reduce poate ocaziile de a dobândi, ca gen literar, un njerit estetic superior (am scris în privinţa aceasta altă de tă lucruri pe care nu le reneg), în tot cazul, însă, îi interzice să se complacă în convenţii.

Cred mai curând că trebuie să vedem într-asta consecinţa unui dezacord dintre o categorie de subiecte care s-au impus puţin câte puţin literaturii cu exigenţe crescânde în ce priveşte adevărul şi adâncimea, şi un fel mai vechi de a vedea lucrurile de la care au pornit deprinderile de compoziţie ale romanului. Nevoia de a raporta totul la un personaj central e legată de o viziune a universului social în care individul este centrul şi pe care am putea-o numi, mai precis decât „individualistă”, „centrată pe individ” (cum a fost odinioară o concepţie „geocentrică” a sistemului solar). Procedeul de compoziţie care decurge dintr-însa rămâne prin urmare legitim de câte ori e vorba de a exprima un suflet sau un destin individual; sau chiar viaţa unui grup. restrâns; sau, acţiunea reciprocă a eroului şi a mediului social. Dar devine o supravieţuire a trecutului când subiectul veritabil e societatea însăşi sau un mare ansamblu omenesc cuprinzând o diversitate de destine individuale, care-şi văd fiecare de drumul lor, ignorându-se de cele mai multe ori unul pe altul, fără să se întrebe dacă n-ar fi mai comod pentru romancier să.se întâlnească toate din întâmplare la aceeaşi răspântie.

Dar tocmai în jurul acestor probleme s-a desfăşurat toată munca mea de douăzeci şi cinci de ani încoace. Una din grijile mele cele mai vechi şi cele mai constante a fost tocmai de a căuta un mod de compoziţie care să ne îngăduie să scăpăm de deprinderile viziunii „centrate pe

individ”. Cartea mea de debut în proză *Le Bourg regenere1* nu urmărea alt scop. Chiar din 1911, publicam *Mort de quelqu’un2*, care, ca să nu vorbesc decât de tehnică, prezenta, cred, o primă soluţie a pro

1 *Oraşul regenerat*. *Moartea cuiva*.

blemei şi deschidea o poartă şi celorlalte. De câte ori am avut posibilitatea, am reluat problema, străduindu-mă s-o privesc sub diferite unghiuri: deja în *Puissances de Paris1*, dar chiar şi în unele povestiri din *Le Vin blanc de la* Villetteşi până şi în povestea cinematografică Donogoo-Tonka, sau în scenariul filmului /mage 3, pe care l-am scris pentru Fcyder. Am avut satisfacţia să constat că în străinătate, îndeosebi în Rusia şi în America (unde *Mort de quelqu’un* e tradus de aproape douăzeci de ani), au început să înflorească uncie din principiile de compoziţie pe care le încercasem eu şi, în genere, să se dezvolte la un mare număr de tineri romancieri o tehnică a romanului pe care trebuie s-o numesc „unanimistă”, şi despre care sper că-mi va fi iertat, chiar în Franţa, să amintesc că e de origine franceză, în felul acesta, diferite experienţe ale altora, de altminteri pline de invenţii originale, au continuat eu succes cercetările mele şi mi-au confirmat, dacă mai era nevoie, încrederea în viitorul, acestei formule.

Am făcut aluzii la diferite încercări pentru ecran. Ar fi poate ispitit cineva să stabilească o apropiere între tehnica romanului despre care vorbesc şi anumite tendinţe ale cinematografului. Sunt dispus s-o admit; cu condiţia să nu înţelegem greşit, şi

1 *Puterile Parisului*. – *Vinul alb din Villette*. 3 *Imagine*.

să înlăturăm de la început o influenţă a cinema-l-tografului asupra romanului. Ar fi absurd. Ca să revin la exemple personale – singurele despre care sunt calificat să afirm ceva – pe când scriam, în 1906, *Le Bourg regenere*, care, cu privire la forma în care se prezintă, mi s-a spus adesea, e cea mai „cinematografică” dintre operele mele, nu m-am gândit o secundă la cinematograf, cum nici atunci când scriam *Mort de quelqu’un*, şi asta pentru că

cinematograful era pe atunci la începuturile lui, şi că produsele sale naive, tehnica lui primitivă nu puteau fi pentru nimeni un subiect de meditaţie. Mai târziu, m-am gândit la cinematograf când mi s-a întâmplat să lucrez pentru el, dar niciodată, mărturisesc, când complineam un roman sau o piesă.

Adevărul cred că ar trebui căutat în faptul că, în fiecare epocă, una din arte, *altele decât literatura*, se nimereşte a fi în mod deosebit pregătită ca să satisfacă o anumită tendinţă dominantă a sensibilităţii în momentul acela. Dar cum, pe de altă parte, din, pricina imensei sale supleţi şi a mijloacelor foarte diferite de care dispune, literatura rămâne mereu în contact cu toate mişcările şi cu toate cerinţele spiritului; cu un cuvânt, cu» i ea este arta cea mai; CO; – extensivă sufletului omenesc", rezultă că ea nu lasă niciodată să se nască sau să crească o nevoie spirituală fără să încerce să-i dea un răspuns; aşa încât, în fiecare epocă, literatura şi una din celelalte arte se întâlnesc în mod ciudat în jurul unor preocupări analoge şi se străduiesc să obţină expresii paralele. De unde aparenţa adesea înşelătoare că literatura a fost influenţată de arta aceea: de pictură la mijlocul secolului al XIX-lea, de muzică spre sfârşitul aceluiaşi secol. E neîndoios că resursele cinematografului, ajuns la vârstă adultă, corespund, la rândul lor, nevoii pe care o simte spiritul modern de a. exprima dinamismul şi învălmăşeala lumii în care trăieşte. Dar nu *e* mai puţin neîndoios că literatura, ca să răspundă la toate acestea, nu aşteptase cinematograful, şi ştiuse să găsească în ea însăşi principiul unei reînnoiri adecvate tehnicii sale. Trebuie să adăugăm că o anumită asemănare a procedeelor, impusă de motivele expuse mai sus, nu trebuie să mascheze diferenţele adânci care subzistă între cele două moduri de expresie, nici mai cu seamă să ne facă să nesocotim puterile inimitabile ale expresiei literare.

Să-mi fie iertat că dau atâta importanţă unor chestiuni care pot părea că nu privesc decât forma şi meşteşugul şi de care cititorul ar avea dreptul să facă prea puţin caz. Nu vreau nicidecum să atrag atenţia asupra lor.

Dimpotrivă. M-aş fi lipsit bucuros de a le dezbate dacă nu s-ar fi întâmplat tocmai să se stârnească discuţie în privinţa lor. Aş fi preferat să vorbesc despre conţinutul operei mele, despre preocupările, umane de tot felul din care s-a născut şi despre direcţiile ideale pe care le va căpăta de-acum înainte. E drept că seria cărţilor care vor veni va avea tot timpul să vorbească despre aceasta. Şi apoi mă întreb dacă aceste chestiuni, care par exclusiv formale, nu ating mult mai mult fondul lucrurilor decât s-ar putea crede. Pe scurt, am vrut mai cu seamă să evit cea mai mică neînţelegere iniţială între cititor şi mine. Legăturile mele cu ei urmează să fie foarte lungi. Trebuie clin capul locului să fie bazate pe încredere şi nesilite. Doresc de asemenea – ţin s-o repet – să vorbesc pentru toată lumea şi să fiu înţeles de cât mai mulţi cu putinţă. Un efort ca acela pe care îl încerc se adresează celei mai vaste comuniuni omeneşti, tinde să creeze o imensă camaraderie. Respect adevărata elită, şi contez mai întâi pe ea ca să primesc semnele de prietenie care-l împiedică pe călător să simtă oboseala şi să se îndoiască de calea sa. Dar nu ea îmi va reproşa că încerc camaraderia aceasta, din care nimeni nu e dinainte exclus, care nu cere oamenilor ca să-i admită pe picior de egalitate, să fie iniţiaţi la unele mici vicleşuguri, la unele mici tertipuri. Aceste mici vicleşuguri şi tertipuri, cititorul îşi va da seama chiar de la pagina a treia că nu trebuie câtuşi de puţin să se teamă că le va întâlni în stilul meu. N-am vrut nici să-l las să creadă că, în ce priveşte construcţia, mă complăcusem în jocuri obscure, în vane ingeniozităţi. Poate şi-ar fi dat seama şi singur de toate astea.

Poate – e chiar cel mai probabil – n-ar fi întâmpinat nicio dificultate serioasă, şi se va mira în cele din urmă că am găsit de cuviinţă să-l înştiinţez. Cititorul, când vrea, e foarte descurcăreţ. Oricium ar fi, cred cel puţin că l-am convins că n-a fost în intenţia mea să-l „încurc” de florile mărului, şi că n-am ascultat decât de necesităţi îndelung resimţite şi dezbătute. Prevenit în privinţa unor schimbări ale deprinderilor sale, nădăjduiesc că n-o să sufere din

pricina lor. Acum ştie că nu trebuie să se aştepte să vadă această vastă compoziţie ordonându-se, conform artificiului tradiţional, în jurul unui erou ales în chip miraculos. Bănuieşte că nu va avea de-a face cu o acţiune rectilinie, a cărei mişcare te antrenează fără să-ţi tulbure lenea (căci există o inerţie a mişcării); nici chiar cu o armonie prea simplă între acţiuni multiple, cu o simetrie prea echilibrată care ar deveni la rândul ei o convenţie. Ghiceşte că de nenumărate ori îi va părea că firul povestirii se rupe, că interesul se împrăştie; că în momentul când va începe să se familiarizeze cu un personaj, să împărtăşească grijile lui, să intre în micul lui univers, să pândească venirea viitorului prin aceeaşi lucarnă ca şi el, va fi deodată poftit să se transporte la mari distanţe şi să-şi îndrepte atenţia asupra altor chestiuni. Dar poate că după câtva timp îmi va fi recunoscător. Se va simţi poate uşurat că nu va mai avea de contemplat încă o dată, într-o carte, o lume cu multă cazină redusă la dimensiunile unui om. Poate va încerca puţin câte puţin un sentiment de aerisire, de neprevăzută diversitate, de „liber parcurs”. Iar clacă, puţin câte puţin, ceva se înfi –, râpă sau se adună, va aproba poate ca asta să se întâmple cu incertitudinile, cu revenirile, cu neprevăzutul cu care lucrurile se petrec în viaţă.

Căci, insist asupra acestui punct, nu poate fi vorba de a înlocui un artificiu cu altul, o rutină printr-alta, şi de a face din acest mod de compoziţie un procedeu care ar purcede dintr-un spirit de sistematizare, şi care ne-ar îndepărta din nou de o realitate inepuizabilă în demersurile şi în resursele ei. Îndeosebi rupturile şi racordările povestirii, despre care am vorbit, se vor feri să asculte de un ritm mecanic. Nicio tiranie egalitară nu va menţine personajele şi evenimentele într-o echivalenţă monotonă. Ori de câte ori, printr-o mişcare firească, o figură, o acţiune se vor strădui să ajungă în primul plan, nimic nu le va împiedica. Aşa cum îşi face apariţia un trup dând la o parte crengile; şi nu-l mai vezi decât pe ol, fără să izbuteşti totuşi să uiţi pădurea care continuă să-şi

întindă umbrele asupra lui, şi să-şi îndrepte ramurile în dreapta şi-n stânga. Şi nu trebuie să ne mai temem nici de contopirea indivizilor, a chipurilor lor, a vocilor lor deosebite în rumoarea confuză a mulţimii. N-am crezut niciodată că mărimea unui ansamblu, amploarea unei sinteze pot să se dispenseze de vederea ascuţită şi foarte deosebită a amănuntului. O cred mai puţin ca oricând. Doresc, de asemenea, ca în cursul acestei opere trecerile de la individual la colectiv să se facă în mod cu totul spontan; în chipul unuia din acele vânturi neprevăzute ale Medite-ranei care pornesc şi adună într-un val vijelios miile de vălurele, cărora le puteai privi în voie cu o clipă înainte faţetele, sclipirile sfărâmate.

De ceea ce aş vrea mai ales să-l conving pe cititor să nu fie nerăbdător, să nu vrea să se pronunţe prea repede, şi nici ca lucrurile să se pronunţe prea repede. Nu mă supăr nicidecum dacă se va întreba uneori: „Unde duc toate astea?”, dacă se va simţi o clipă „derutat”, deoarece ştiu prea bine că nu va fi din pricina unor ciudăţenii gratuite, a unor subterfugii de autor. Nu ni se întâmplă oare şi nouă, chiar şi acelora dintre noi care au cea mai mare încredere în viitor, să ne întrebăm privind în jurul nostru: „Unde duc toate astea?” şi să găsim lumea actuală „foarte derutantă”? Doresc chiar să-ţi poţi da seama citindu-mă că unele lucruri nu duc nicăieri. Sunt unele destine care se isprăvesc nu se ştie unde, ca izvoarele deserturilor în nisip. Există fiinţe, aventuri, nădejdi „despre care nu se mai aude nimic”. Bolizi care se pulverizează, sau comete neperiodice ale firmamentului omenesc. Un întreg aspect patetic al împrăştierii, al dispariţiei, de care viaţa e plină, dar pe care cărţile îl refuză aproape întotdeauna, preocupate fiind, în primul rând, în virtutea unor reguli vechi, de a începe şi a termina jocul cu aceleaşi cărţi.

Nădăjduiesc totuşi că undeva vom ajunge. Titlul meu v-o făgăduieşte. Nu sunt dintre aceia care găsesc în contemplarea Incoerenţei finale o alinare amară. Nu am diletantismul haosului. Fără îndoială, lumea, în fiecare

clipă a duratei sale, e tot ce vrei. Dar tocmai din această mişunare neorientată, din sforţările acestea în zigzag, din aceste mănunchiuri de dezordine, se desprinde până la urmă idealul unei epoci. Miliarde de acte omeneşti sunt proiectate în toate sensurile de forţele indiferente ale interesului, ale pasiunii, chiar ale crimei, şi ale nebuniei, şi urmează, pare-se, să se sfărâme în ciocnirile lor sau să se piardă în go]. Dar printre ele unele sunt voite cu oarecare statornicie de către suflete pure, şi pentru motive care par să răspundă intenţiilor celor mai fundamentale ale Spiritului. Şi se produc contagiuni, transferuri de voinţă şi de merit greu de explicat. Totul se petrece ca şi cum Ansamblul ar fi vrut să meargă prin salturi grele. În vălmăşagul voinţelor, de bună seamă se află şi unele care sunt voinţe bune. Să nu-mi cereţi să vi le desemnez dinainte cu un deget fără greş. Voi face ca şi dumneavoastră. Mă voi învăţa să le recunosc puţin câte puţin, privind acţiunile lor şi ceea ce rezultă din acţiunile lor. Presupun că „voinţele bune" sunt mai numeroase decât se crede, şi chiar decât cred ele însele. Mai rămâne de aflat de câte ori se

4*

Înşală; de câte ori se lasă înhămate la carul inamicului său, asemenea calului orb al norier, la vârtejul unui puţ în care nu mai e apă.

Oamenii de bunăvoinţă! O veche1 binecuvântare îi caută în mijlocul mulţimii şi-i oblăduieşte. Facă-se încă o dată ca, mai curând sau mai târziu, o „veste bună" să-i adune la un loc, şi ca ei să găsească vreun mijloc sigur de a se recunoaşte, astfel ca lumea aceasta, al cărei rost şi sare sunt ei, să nu piară!

1 Aparat cu seripele pentru ridicarea apei (n, trael).

ÎNTR-O DIMINEAŢĂ FRUMOASĂ PARISUL MEBGK LA LUCRU

Luna octombrie 1908 a rămas faimoasă în amintirea meteorologilor prin frumuseţea ci neasemuită. Oamenii de stat uită mai uşor. Altminteri şi-au aminti şi ei cu precădere de această lună octombrie. Căci era cât pe-aci

să le aducă, cu şase ani mai devreme, războiul mondial, odată cu emoţiile, excitaţiile şi ocaziile de tot felul de a se distinge, pe care un război mondial le împarte cu dărnicie oamenilor de meseria lor.

Chiar şi. sfârşitul lui septembrie fusese magnific. Temperaţi: ra clin 29 atinsese media zilelor din toiul caniculei. De atunci vânturile călduţe din sud-est n-au încetat să adie. Cerul rămânea senin, soarele puternic. Presiunea barometrică se menţinea în jurul lui 770.

În ziua de 6 octombrie, parizienii cei mai matinali s-au dus la fereastră, curioşi să vadă dacă toamna aceasta neverosimilă îşi menţine recordul. Simţeai ziua mai puţin departe de începutul ei, dar tot" atât de veselă şi de îmbietoare ca şi în ajun. Stăruia în înălţimile cerului pulberea aceea cenuşie din dimineţile de vară cele mai sigure. Curţile caselor, cu zidurile şi geamurile tremurânde, duduiau de lumină. Zgomotele obişnuite ale oraşului ci-au parcă mai limpezi, mai pline de bucurii. Din fundul unui apartament de la etajul întâi te puteai crede într-un oraş la marginea mării, unde forfota plajei însorite se răspândeşte şi circulă până şi în străzile cele mai înguste.

Bărbaţi! care se bărbiereau lângă fereastră abia se stăpâneau să nu cânte sau să nu fluiere. Fetele, în timp ce se pieptănau sau se pudrau, adulmecau în inimile lor un freamăt de-romanţe... Străzile erau pline de pietoni. „Pe o vreme ca asta, nu iau metroul". Chiar şi autobuzele păreau nişte cuşti triste.

Totuşi, era mai răcoare ca în ajun. Trecând prin faţa farmaciilor, încă închise" te uitai la termometrele mari de email. Abia unsprezece grade. Trei grade mai puţin decât ieri, la aceeaşi oră. Mai nimeni nu era în pardesiu. Muncitorii plecaseră fără vestă de lână sub haină.

Puţin îngrijoraţi, oamenii căutau pe cer vestea unor schimbări mai aspre, semnul că se va isprăvi curând cu surplusul acesta gratuit de vară. Cerul păstra însă o nepătrunsă seninătate. De altminteri, parizienii nu ştiu să-l cerceteze. Nu băgau nici măcar de seamă că din ajun

fumurile se întorseseră puţin şi că vântul de est-sud-ost se schimbase ho-tăiit într-unul de nord.

Mulţimi nesfârşite de oameni alunecau înspre centru. Numeroase vehicule convergeau tot în – tr-acolo. Dar altele, aproape tot atât de numeroase *i* camioane, furgonete, căruţe, se îndreptau către periferie, se răspândeau prin mahalale, treceau spre suburbii.

Trotuarele, pe care ploaia nu le mai spăla, erau acoperite de o pulbere fină ca cenuşa. În rosturile pavajului se aduna băligar uscat, firicele de paie. Cea mai uşoară boare învolbura rămăşiţele acestea. De la fluviu, cu apele scăzute, din canale, venea un miros lânced.

Oamenii îşi citeau ziarul mergând. Şi tocmai în momentul când, păşind peste o şuviţă de apă, simţeau în nări o răbufneală dulceagă, le cădeau ochii peste un articol intitulat *Murdăria Parisului*.

„Sena stagnantă şi neagră nu mai este decât un lac de necurăţenii. Nu se mai stropeşte, abia dacă se mai mătură; subsolurile degajează mirosuri îngrozitoare, iar canalizarea funcţionează atât de prost, încât sistemul acesta ingenios, deteriorat şi dereglat, oferă o primă infecţiei generale, epidemiilor şi, mai trebuie s-o spunem? deşi numele ei e înfricoşător, holerci…”

Da, trebuie s-o spunem? De câteva săptămâni holera bântuie la Petersburg. Ziarele publică, ce-i drept, veşti care încearcă să fie optimiste: cifra cazurilor noi a scăzut la 141, aceea a deceselor la

72, şi se pretinde că frontierele sunt păzite cu străşnicie. Dar ce pot vameşii împotriva microbilor? Cifra aceasta modestă de decese petersburgheze, combinată eu mirosul canalelor pariziene da un rezultat dezagreabil.

De altminteri, se semnalează mult mai, aproape, la Rabat, o epidemie misterioasă: ciumă sau friguri galbene. Hotărât lucru, Marocul ne pricinuieşte neplăceri. Vreun permisionar va găsi, de bună seamă, prilejul să ne aducă ciuma, care se va simţi repede aclimatizai a aici, graţie acestui octombrie cu adevărat marocan. Afară numai dacă nu vor fi suprimate permisiile, în Maroc şi aiurea. Acum

trei zile, afacerea cu dezertorii germani de la Casablanca lua o întorsătură urâtă. Iată că azi-dimineaţă aflăm că

Bulgaria şi-a proclamat independenţa ieri, 5 octombrie. Iar Austria vorbeşte de anexarea Bosniei şi Herzegovinei. „O zi istorică", proclamă manşetele ziarelor. Aşadar, am trăit ieri, 5 octombrie, o zi istorică. Ce-i drept, cam dintr-o parte. Eram, de data aceasta, la marginea Istoriei. Nenorocul nostru va face cu siguranţă, mai curând sau mai târziu, să ne găsim în plină viitoare. Dar, de fapt, Bulgaria nu era încă independentă? Ce ni s-a spus la şcoală? Amintiri străvechi.

Parisul se tolăneşte leneş pe dealurile sale, de o parte şi de alta a fluviului. Face cute. Mulţimea curge spre centru. În zorii zilei, de pe povârnişurile şi înălţimile clin est pornesc cele mai multe şuvoaie: bluze de pânză, haine de lucru, costume de catifea reiată; numai şepci. Bătrânii citesc cu un aer grav articolul lui Jaurès. În dimineaţa aceasta, Jaurès e moderat, nuanţat, liniştitor. Ia apărarea turcilor. Regretă atitudinea arogantă *a* bulgarilor şi a austriecilor. Se teme ca nu cumva grecii, sârbii şi italienii să le urmeze exemplul, îi îndeamnă să fie cuminţi. Tovarăşii de vârstă mijlocie se interesează de darea de seamă a primei şedinţe a Congresului C.G.T. de la Marsilia. Izbiţi când dintr-o parte când din alta, evitând un etala j, un felinar sau spatele impozant al unei negustoresc ambulante, râd singuri la butadele cetăţeanului Pataud. Burghezii o să tremure iar.

Dar muncitorii tineri, ucenicii, curierii („Se caută tineri luaţi pe garanţie de familie pentru. a face curse") au minţile acaparate de isprăvile aviatorilor; în special de ale lui Wright:

— Ai văzut, bă! Vrijte care decolează cu un vlăjgan de 108 kile şi face două tururi?

Cu patru zile înainte, vineri 2 octombrie, Wright a stabilit recordul de distanţă. A străbătut 60 de kilometri şi 600 de metri şi a stat în aer l oră, 31 de minute şi 25 de secunde, învârtindu-se în jurul a doi piloni. Farman a stabilit recordul de viteză. A atins 52, 704 kilometri pe oră,

învârtindu-se în acelaşi chip. A doua zi, *3* octombrie, Wright a izbutit să stea în aer aproape o oră, cu un pasager; şi pasagerul, domnul Frantz Reichel, a trimis la

l *Confederdtioh* – *Generale* Generală a Muniţii).

du Travail (Confederaţia

Figaro o expunere amănunţită a impresiilor sale, pe care cea mai mare parte din ziare a reprodus-o, chiar şi foile militante de extrema stingă. De altminteri, impresiile domnului Reichel erau uluitoare. Descria strania, delicioasa ameţeală care l-a cuprins când s-a simţit lunecând la mai bine de zece metri de la pământ. Constatase cu surprindere că, în ciuda vitezei de 60 de kilometri pe oră, putuse să ţină ochii deschişi. Către sfârşitul probei, domnul Roichel nu mai putu să-şi stăpânească emoţia. Inima lui se înmuie. Ochii i se umplură de lacrimi.

Ucenicii, tinerele calfe găseau că domnul Reichel era slab de înger. Erau însă de părere că aviaţia are un viitor fără margini şi că progresele ei vor fi fulgerătoare. Tocmai se plângea toată lumea că Parisul e îngrozitor de aglomerat. Şantierele metroului, care se înălţau cam peste tot ca nişte fortăreţe de lut şi de scânduri, înarmate cu o artilerie de macarale, gâtuiau şi mai mult străzile, blocau răspântiile. Fără a omite că forarea acestor tunele mina solul în toate părţile şi putea face să se prăbuşească Parisul. (În aceeaşi zi de 3 octombrie, o parte din curtea cazărmii din Câte s-a năruit în galeria în construcţie a metroului Châtelet-Porte d'Or-leans, şi calul unui gardian municipal a dispărut pe neaşteptate în prăpastie.) Ei bine, acum câteva luni, sau câteva săptămâni, în martie sau chiar în iulie 1908, mai puteai înţelege că-şi dădeau oamenii atâta osteneală, că înfruntau atâtea primejdii ca să sape muşuroaiele acestea ale metropolitanului; dar sincer vorbind, la 6 octombrie, în toamna aceasta care face să crească aviaţia ca un fruct miraculos, te puteai întreba dacă mai era cuminte să bagi în întreprinderea aceasta subterană atâtea milioane, ba până şi caii gardienilor municipali, deşi era evident că în 1918, cel mai târziu, mai

mult de jumătate din circulaţia de pe străzile Parisului se va face în aeroplan, la o înălţime de cincisprezece şi douăzeci de metri.

În cursul dimineţii, se petrecea un fel de rotaţie în afluxul acesta imens de la periferie către centru. Începând de la ora opt, grosul mulţimii, nu mai venea de la est, ci din nord-estul oraşului, apoi de-a dreptul de la nord. În timp ce afluxul de la sud, slab în primele ceasuri, începea să se îngroaşe. Rotaţia continua apoi de la nord spre nord-vest şi spre vest. Originea mişcărilor părea să se deplaseze, ca un nimbus împins de vânt, de la Montmartre spre Batignolles, de la Batignolles spre Ternes. Tot astfel se întâmpla în mod simetric la sud, unde afluxul principal, venit mai întâi de la Javel şi Vaugirard, încerca acum să coboare prin strada Rennes şi bulevardul Saint-Michel.

Totodată se schimba şi aspectul mulţimii. Şi preocupările ei. Salariaţii birourilor, funcţionarii, apă” reau purtând costume de oraş. Era pe-atunci motia vestoanelor cu reverele înguste şi uşor rulate. Trei nasturi. Jiletca foarte puţin deschisă, putea fi de fantezie, mai cu seamă pe vremea aceasta frumoasă da toamnă. Gulerul dublu, scrobit, destul de înalt. Era încă foarte răspândită folosirea cravatelor gata făcute. Cravata, sprijinită pe baton, parca mereu căzută în josul gulerului. Se vedeau multe papioane şi un mare număr de lavaliere. Dunga pantalonului lipsea adesea. Manşeta pantalonului, simulând o suflecare, era considerată ca o eleganţă puţin cam frivolă sau ca o modă a tineretului. Pălăria melon părea aproape inseparabilă de o unuia îngrijită. O pălărie moale de fetru cu borurile lăsate, cu nodul panglicii la spate, un fetru „Clemancoau” foarte moale, cu panglica foarte îngustă, diferite tipuri de pălării de fetru cu borurile largi îşi împărţeau favoarea domnilor cu aluri mai libere. Mulţi însă preferau tăşi murdărească de-a binelea pălăriile de paie, canotiere sau panama. Dimineaţa, când porneau la lucru, fetele şi femeile tinere purtau de obicei o bluză colorată, satin sau satinetă, şi o fustă plisată, foarte lungă, lărgindu-se spre pământ, şi acoperind ghetele înalte. Ciorapii, care nu se

vedeau, erau de bumbac sau de aţă… Răcoarea din acel 6 octombrie scoase la iveală gulerele de vulpe şi jachetele.

Domnii corecţi, citindu-şi ziarul în autobuzul de la ora nouă dimineaţa, au salutat cu o privire isprava lui Wright, şi au încreţit fruntea luând cunoştinţă de raportul în privinţa „Zilei istorice”. Se publicau statistici comparate ale armatei bulgare şi ale armatei turce. Se luau în considerare prieteniile, alianţele, simpatiile. Era uşor de văzut că evenimentul despica Europa în două blocuri, după un plan de clivaj pe care-l determinase şapte ani de diplomaţie.

Întorcând pagina, domnii corecţi şi salariaţii economi dădeau peste un titlu supărător:

TANTCĂ LA BURSA

Rentele turceşti şi cele sârbeşti se prăbuşiseră. Fondurile ruseşti înregistrau pierderi foarte sensibile. Dar nici unuia din domnii corecţi, nici unuia din salariaţii economi nu-i lipsea un pachet destul de important de fonduri turceşti, cum nicio enormă cataplasmă de fonduri ruseşti. Cât priveşte cele bulgare, care nu scăzuseră decât cu vreo 3» /b, te puteai mira şi bucura de rezistenţa lor. Dar ele ocupau puţin loc în portofele.

Femeile tinere găseau ziarul din 6 octombrie deosebit de gol. Crimele din dragoste se reduceau, practic, H nimic. Dacă doamna Houdaille aprinsese gazul, apoi, stingherită în preparativele ei, a găsit mai simplu să se arunce pe fereastră, părea greu să atribui sinuciderea unor suferinţe pasionale. Povestea Fidelinci Sevilla şi a escrocheriilor ei în materie de moştenire nu lua proporţiile nădăjduite. (Nimic nu îngăduia să crezi că misteriosul vicar, care a avut imprudenţa să-i încredinţeze sume considerabile, a făcut-o din dragoste pentru frumoasa per uviană.

II

PICTORI LA LUCRU. FEMEIE DORMIND

În strada Montmartre, cu toate că e aproape de nouă şi amenzile pentru întârziero ameninţă, mai mulţi trecători s-au oprit în faţa unei prăvălii. Strada mişună în spatele lor, îi atinge cu mişcarea ei, îi solicită, ca o apă curgătoare

ierburile de pe margine. Dar, pentru moment, au prins rădăcini. Trebuie să recunoşti că prăvălia e atrăgătoare pentru ochi ca un acvariu. E înaltă. Un geam mare o desparte de stradă. În spatele geamului se desfăşoară spectacole ciudate, inundate de o lumină abundentă. Trei bărbaţi, în halate albe, întorc spatele străzii. Stau jos. Au fiecare în faţa lor o suprafaţă mai mare sau mai mică, şi pictează, în fundul prăvăliei, alţi bărbaţi, trei sau patru, îndeplinesc o muncă analogă. Dar nu se oferă atenţiei.

publice.

Dintre cei trei bărbaţi expuşi, primul tratează un vast ansamblu pe americă. Cel din mijloc execută

e inscripţie aurită, încrustată pe o placă de marmură falsă. Ultimul pictează un fel de blazon pe un dreptunghi de tablă de fier.

Opera care promite să fie cea mai remarcabilă este ansamblul pe americă. Se divide în nouă părţi. Partea din dreapta va cuprinde şase linii inegale de text. Amplasamentul lor este indicat cu cărbune. Două linii sunt deja desenate. Prima linie e gata pictatăj în negru:

COMERŢUL MĂ DEZGUSTA A doua, în roşu; dar neterminată:

M-AM SAT Ultimele patru litere:

URAT

nu sunt colorate încă.

Partea stângă a pânzei va fi ocupată de un subiect artistic destul de complex, din care nu se pot observa decât trăsăturile generale, schiţate în cărbune. Un bărbat, cam de mărime naturală, pare a face nişte gesturi excentrice, a dansa pe loc, cu frenezia unor dansatori orientali.

Inscripţia pe marmura falsă oferă în aparenţă mai puţin mister. Ea poate fi, chiar de pe acum, în întregime citită:

SERVICIUL ACREDITAŢILOR

Primele trei litere au şi primit aureola.

Dar în grupul oamenilor care privesc, niciunul nu ştie, la drept vorbind, ce se înţelege prin *Acreditaţi*. Unui

tânăr comisionar de magazin mai că-i vine să creadă că e vorba de o varietate deosebit de primejdioasă de cretini, şi că inscripţia e destinată coridorului de intrare al unui azil de nebuni.

Cât priveşte blazonul la care lucrează, puţin mai în fund, al treilea pictor, el e încă, pentru moment, foarte obscur. Seamănă mai mult sau mai puţin cu un valet de pică fără cap.

În acest timp, în odăiţa din fund cu care se prelungeşte atelierul, tânărul Wazemmes frământă culori.

La aceeaşi oră, în apartamentul său de pe Quai des Grands-Augustins, Germaine Baacler continuă să doarmă. Camera ei dă chiar pe chei, la etajul al patrulea. E în realitate vechiul salon al apartamentului. Dar Germaine Baader a transformat totul. Camera dădea într-o curte lugubră, Germaine n-a vrut să-şi pună patul acolo, din pricina tristeţii locului, cât şi din aceea a ideilor medicale pe care le are despre aeraţie, Ce-i drept, ideile ei medicale despre aeraţie se găseau în conflict cu ideile ei medicale despre expunerea 3 a soare. Căci Quai des Grands-Augustins e cu faţa la nord, în timp ce camera dinspre curte privea sudul, şi tot primea trei sau patru ceasuri pe zi, vara, soarele cai ei venea pe deasupra acoperişurilor. Pe scurt, Germainc a preferat să instaleze acolo o mică sufragerie în gen rustic. Urâţenia priveliştii e mascată de perdele galbene de mătase creponată, care răspândesc în toate anotimpurile o iluzie dev soare. Germaine stă puţin în sufragerie, mult mai puţin decât în camera ei. De altminteri, la masa de la amiază, când o, ia acasă, privirea ei întâmpină o fereastră cât se poate de surâzătoare. Seara, totul e închis, şi ce e afară nu mai interesează.

Fosta sufragerie a apartamentului a devenit salon şi dă în odaia ei de culcare. Dispoziţia aceasta a îngăduit, de asemenea, să mobileze ambele camere în acelaşi stil, Louis XVI. Şi, când e nevoie, se poate face un schimb de mobile dintr-o cameră într-alta. Aranjamentul e aproape pur, afară de un divan pe care Germaine a ţinut să-l pună într-un colţ al salonului, dar care e acoperit de o mătase frumoasă cu

flori Louis XVI, şi pe care ebenistul l-a dotat cu picioare strunjite de acelaşi stil; iar mobilele sunt autentice, cu excepţia unei măsuţe de toaletă şi a patului. Germaine, ca să se simtă în voie, cât şi ca să primească, dorea un pat destul de larg, şi e anevoie de găsit unul autentic care să aibă mai mult de un metru şi zece. Acelaşi ebenist a construit unul, pentru Germaine, de un metru treizeci. L-a făcut cu mult gust; şi, la rândul său, tapiţerul, în aranjamentul perdelelor de mătase care cad la capul patului, a procedat cu atâta îndemânare, încât nici chiar un cunoscător nu-şi dă

5 – Oameni ele bunăvoinţă – voi. l seama, la prima privire, de lărgimea anormali a patului. Piesele mobilierului de care Germaine e mai ales mândră sunt o pereche de jilţuri cu urechi, pe care l-a plătit cu două sute de franci bucata ia-o vân/are de la Hotelul Drouot, şi un încântător *secretaire*, din lemn de trandafir şi de lămâi, pe: care a izbutit să-l smulgă cu trei sute; de franci, „după două luni de negocieri intermitente şi de cochetării, unei bătrâne rentiere cu venituri modeste care locuieşte în strada Guenegaud.

Germaine Baader doarme un somn destul ele regulat şi de adânc. Nu e: foarte sensibilă la – micile sâcâieli ale luminii; căci domneşte în cameră o obscuritate foarte imperfectă. Lumina de afară, a cărei intensitate e sporită şi de scânteierile Senei, trece pe deasupra obloanelor prost îmbinate şi a perdelelor duble, aşterne pe tavan o largă. bandă albă, care seamănă cu un tremur de pietre scumpe, şi trimite un reflex către capul patului. Faţa tinerel femei e puţin luminată de el. Raze imperceptibile se furişează între gene, alunecă sub pleoape.

Germaine doarme cu „gura întredeschisă. Zgomotul respiraţiei e destul de puternic şi se îmbină cu un fel de zumzet din partea superioară a gurii, care nu e un sforăit, dar îl aminteşte. Trupul e puţin răsucit. Coapsele şi fesele sunt aproape lipite de pat, cu un genunchi pe jumătate îndoit; în timp *ce* partea de sus a bustului e întoarsă spre dreapta, iar capul, susţinut pe pernă, se sprijină totodată

pe ceafă şi pe obrazul drept. Braţele rotunde, durdulii, sunt deasupra plăpumii. Sânul drept e pe jumătate strivit de braţ. Sânul stâng se lăfăieşte în voie; abia clacă vârful se apleacă spre dreapta. Şi unul şi celălalt, de altminteri, frumoşi, de e mărime voluptuoasă. Carnea trupului e blondă, foarte fină, brăzdată de vine delicate. Kaţa e de asemenea-or W; rudă, destul de plină, cu trăsăturile mai ferme decât carnea însăşi. Re-/ultu de aici o expresie compozitu, pe care somnii] o face şi mai greu de interpretat. Te-ai gândi ia o fiinţă voluntară, capabilă să se: „arate aspră şi dură la nevoie. Şi totuşi sunt semne de duioşie, de efuziune, de acceptare docilă a vieţii. Nasul e destul de mare şi uşor încovoiat, dar mai curând rotunjit] a vârf. Gura" potrivită. Părul, de un blond, dacă nu artificial, cel puţin accentuat în chip artificial.

Judecând laolaltă, mai degrabă stârneşte dorinţe trupul decât e faţa frumoasă. Dar nu se vede privirea, care, poate, modifică totul.

III

NOUA IMMINICAŢA LA DE SAINT-PAFOUL, ŞI DE-CHAMPCENAIS

Tot la aceeaşi oră, activitatea de dimineaţă se desfăşoară la familiile de Champeenais şi Saint-Papoul, dar sub forme foarte diferite.

Familia de Saint-Papoul locuieşte în strada Veneau. Ocupă, la etajul al doilea al unui imobil construit în secolul al XVIII-lea, un apartament compus din şapte camere. Tavanele sunt la trei metri optzeci. În sufragerie, în salonul cel mare şi în una din camerele de culcare se găsesc lambriuri de lemn din aceeaşi epocă.

Marchizul de Saint-Papoul a făcut dn salonaş cabinetul său de lucru. Doamna de Saint-Papoul şi-a rezervat camera cu lambriuri, care e şi cea mai mare. Cei doi fii îşi împart camera a doua. Domnişoara Bernardine, care e sora marchizului, ocupă a treia cameră. Ultima e camera fiicei, domnişoara Jeanne. În principiu, domnul de Saint-Papoul împarte camera cu soţia sa. Dar i se întâmplă să se

culce singur, în cabinetul său, pe un divan confortabil, încastrat în rafturile bibliotecii.

Odăile principale sunt vaste. Salonul cel mare măsoară opt metri pe cinei. Salonaşul, numai trei metri cinecci pe cinci. Sufrageria şi cele două saloane privesc spre stradă. Camerele de culcare sunt spre curte, şi alinierea lor formează un unghi drept cu odăile din faţă.

Mobilierul e din cele mai amestecate. Câteva foarte frumoase scaune, Louis XV şi Louis IXVI, unele mobile mici din aceeaşi epocă, moşteniri de familie, sunt repartizate în salonul mare şi în camera doamnei. La acestea trebuie adăugate lustra din salon, cu optsprezece lumini, toate din cristale vechi, tăiate în plăci groase, şi două aplice de acelaşi fel.

Sufrageria însă: e unul din acele ansambluri *Renaissance*, pe care primele case din foburgul Saint-Antoine le etalau pe la 1885, şi faţă de care sufrageria Henri II a portarilor n-a fost mai târxiu decât o vulgarizare democratică. Lambriurile din secolul al XVIII-lea au fost vopsite maro. S-a adăugat o oglindă cu un cadru de stejar sculptat. Două magnifice fotolii Louis XIII, excepţional de bine conservate, ocupă cele două laturi ale ferestrei; dar ele capătă acolo un aer suspect, care nu răsfrânge nicidecum asupra restului încăperii autenticitate, cu neputinţă de presupus de altminteri. Vestibulul, care e foarte spaţios, dar foarte întunecat, mai înfăţişează, alături de cuiere, şi ele tot *Renaissemes*, *o* panoplie –, măşti chinezeşti, şi primeşte lumina de la o voluminoasă lanternă de fier forjat. Cabinetul de lucru al domnului de Saint-Papotil e mobilat mai ales cu dulapuri de cărţi şi cu biblioteci pe care diferite mulure, ornamente» panouri sculptate încearcă să le apropie, de asemenea, de stilul Renaşterii. Cât despre birou, el datează probabil de la 1850, eu acea curbură într-un stil Louis XV îngreuiat şi cu aplicaţiile de bronz pe care se observă, la cele patru unghiuri ale mobilei, triste figuri de femei, aşa cum se poate vedea pe frontoanele monumentelor administrative şi pe Cazărmile din aceeaşi epocă.

La ora nouă dimineaţa, doamna de Saint-Pa-poul nu-i încă sculată, deşi a primit, de mai multe ori, vizita primei ei cameriste. Cu o jumătate de oră înainte, şi-a luat micul dejun, compus dintr-o» ceaşcă de ciocolată groasă şi două brioşe. De când cei trei copii s-au făcut mari, doamna de Saint-Pa-i poul a luat obiceiul să întârzie în pat. Înainte, ea se scula foarte devreme, asista la plecarea fiilor ei la Şcoala Bossuet şi a fiicei la Pensionatul Sain. te-Uotilde, Chiar şi acum, cu capul pe pernă, controlează ce se petrece în casă. Cere rapoarte precise în privinţa mişcărilor fiecăruia. „Domnişoara ibernardine a sunat?” „Domnul e tot în odaia de baie?” „Étienne (vizitiul – fecior în casă) a început să şi ele trăsura, aşa cum i-a cerut domnul?” Cheamă bucătăreasa ca să dicteze meniul. Copiii vin s-o sărute în momentul plecării, afară numai dacă *St* fost o serată în ajun şi a dat ordin cameristei s-o lase să se odihnească.

Fiul cel mare, care e ataşat de cabinet la Ministerul Comerţului şi care, de altminteri, îşi continuă studiile de drept, a plecat adineauri. Mezinul a luat la ora opt fără zece, ca să meargă la Şcoala Bossuet, omnibusui care s-a oprit jos. La ora opt şi douăzeci, Jeanne, întovărăşită de a doua, cameristă, a pornift spre Pensionatul Sainte-l l <...; – tilde.

Domnişoara Bernardine, sora domnului, încă; i-a părăsit camera şi nu va apărea înainte de ora xece. *La* deşteptare, a îmbrăcat o, rochie neagră, veche. şi, simţind că e mai frig decât ieri, a pus pe deasupra un mantou scurt de pluş negru, cu mânecâle bufante în partea de sus. Cum şi-a păstrat pe1 cap un fileu de mătase neagră care-i ţine loc de bonetă de noapte, ansamblul ţinutei ei îi dă aspectul *f f şi* mai convenţional de fată bătrână de provincie, friguroasă şi demodată. Trecând prin faţa oglinzii, se opreşte, îşi cercetează găteala. O surprinzătoare maliţiozitate îi însufleţeşte ochii verzui, care sunt frumoşi în felul lor, nu ca nişte ochi de femeie, la ea ochii unui bărbat foarte inteligent.

Domnişoara Bernardine se aşază într-un fotoliu

scund, ia de pe măsuţă o carte pusă la îndemână şi o deschide la o pagină pe care dinainte o indică e bentiţă de hârtie.

„Sfântul Bruno”. Verifică în calendar: „Marţi 6 octombrie. Sfântul Bruno, întocmai. Mă întreb ce ispravă o fi făcut şi flăcăul ăsta”.

La 6 octombrie 1907, domnişoara Bernardine citise, cam la aceeaşi oră, aceeaşi notiţă despre Sfântul Bruno; aşa cum o citise la 6 octombrie 1906; aşa cum citeşte la fiecare 5 octombrie o notiţă despre sfântul Placid; aşa cum citeşte la fiecare 7 octombrie trei pagini despre sfântul Sergiu, personaj mai obscur. Dar a uitat” povestea sfântului Bruno, sau, cel puţin, se face că a uitat-o.

Aşadar citeşte, cu o curiozitate care pare foarte vie, şi îşi întretaie lectura e… reflecţii libere:

„Născut la Colonia către anul 1030… Da. Prin urmare a scăpat de necazurile anului o mie… copilăria, da… hirotonisit… se ridică prin propri-ile-i merite şi, în ciuda marei lui modestii, pe scara demnităţilor bisericeşti… pe scara? curioasă expresie… Refuză în 1080 episcopatul de la Reims. 1080? Avea cinzeci de ani. Vârsta mea. Mie nu mi-ar fi displăcut să fiu arhiepiscop. Dacă m-aş fi născut bărbat, aş fi poate arhiepiscop. Monseniorul de Saint-Papoul, binecunoscut pentru liberalismul său. Se retrage împreună cu şase din tovarăşii săi într-un deşert lângă Grenobic, numit la Chartre-use, şi întemeiază acolo, în 1084, o mănăstire în care duce o viaţă a ăstora… Şi eu care credeam că mănăstiroa a dat numele locului! Papa Urban al II-lea, care fusese elevul său, îl cheamă la Roma în 1089… Trebuie să caut dacă acest Urban al II-lea

’40

s-a purtat mai mult sau mai puţin bine, sau dacă e un papa din aceia zurbagii, care se căsătoresc cu fetele lor şi îşi otrăvesc pe cei mai buni prieteni. Cinci ajungi atât de sus «pe scară*, cum spun ci, te poţi aştepta la orice… Bruno primi să-l ajute pe papă, cu sfaturile lui, în drmuirea bisericii… Dacă papa şi-ar fi făcut de cap, îmi închipui că sfântul Bruno ar fi băgat de seamă şi ar fi plecat… Dar

refuza demnităţile pe care i le oferea Urban al II-lea… Refuză totul. Totuşi n-a refuzat să fii o trecut. În rândul sfinţilor. Nu i s-a cerut părerea? Să am iertare! Vorbe de necredincios. Era de ajuns un mic miracol, o apariţie, o nimica toată. Cine nu protestează consimte. E un om care şi-a pregătit pe îndelete canonizarea. De ce nu? Toţi se zbat să seducă posteritatea, în 1094, se retrage să întemeieze în sudul Italiei, în Calabria, o nouă mănăstire, situată pe lângă Squillace. Un nume de paiaţă! Deşertul de la Grenobie şi acum Squillace. Ce ostentaţie! Oamenii ăştia, în momentul de faţă, s-ar face aviatori, în mânustirea aceea a murit ca un sfânt, în anul 1101. A murit ca un sfânt? Ce înseamnă asta? Dacă e vorba doar de a spune rugăciuni şi de a rosti câteva cuvinte înălţătoare, sunt şi eu foarte capabilă să mor ca o sfântă. Cu condiţia să nu sufăr prea mult. Totul depinde de felul bolii”.

Camera domnişoarei Bernardine are un perete comun cu odaia de baie. De-acolo vin zgomote ciudate, dar n-o mai deranjează pa lata ibălrână, căci s-a deprins ou ele.

Domnul de Saint-Papoul ocupă de patruzeci de minute odaia de baie, care e foarte spaţioasa, A fost instalată în cursul secolului al IXIX-lea în ceea ce fusese mai înainte o cameră de culcare sau una pentru albituri. În momentul de faţă, domnul de Saint-Papoul e gol. A ajuns la a treia serie a oxorciţiilor sale, sau, mai degrabă, a practicilor la care se dedă în fiecare zi. Aspiră şi respiră cu putere, suflul şuierând printre fălcile apropiate, îşi aruncă braţele în aer, apoi le lasă să cadă, lovind ou palmei e peste coapse, îşi întoarce bustul pe şolduri. Merge în vârful picioarelor. Atinge cu mâna stângă degetul cel mare al piciorului drept, precum şi zeci de alte acrobaţii. Unele din aceste acţiuni pot de altminteri să se asocieze între ele, Scopul lor general e să păstreze stăpânului casei vigoarea şi supleţea fizică. Dar ele mai au şi *un* altul mai precis, acela de a combate lenea intestinului său. Domnul de Saint – Papoul a făcut poate greşeala de a-şi concentra de timpuriu atenţia asupra acestei metehne banale, într –

primă perioadă, a încercat tot felul de leacuri: prafuri, casete, capsule, săruri, elixiruri. N-a făcut decât să-şi agraveze cazul. S-a întors apoi către regimuri. Fiecare regim, prin efectul surprinderii, dădea rezultate câtva timp. Dar organismul zădărnicea repede manevra de care se lăsase amăgit, şi revenea la trândă-via lui. Lucrurile nu se îmbunătăţeau decât în scurtele perioade din an în care domnul de Saint-Papoul ducea o viaţă cu totul diferită de cea obişnuită, în special când mergea să vânoze, începând dia /ori, în pă – aurile sale din Perigord sau pe domeniile vreunui prieten. Această observaţie, la care s-a adăugat lectura şi sfaturile primite, l-au făcut să creadă că va găsi scăparea în exerciţiile fizice. S-a supus succesiv mai multor metode. A luat lecţii. Apoi, călăuzit de experienţa dobândită, sau de un şir ele întâmplări cărora le dădea acest nume, şi-a alcătuit un program personal. Dar programul acesta a devenit, extrem de complicat şi cerea foarte mult; timp. În schimb, domnul de Saint-Papoul obţinea rezultate, îşi dădea bine seama că eficacitatea metodei sale depindea fără îndoială mai puţin de exerciţiile propriu-zise cât de regularitatea amănunţită a ritualului. Dar dacă trupul nostru, care probabil se plictiseşte, are nevoie să fie amăgit de un ceremonial a cărui bogăţie îl măguleşte, şi a cărui rigiditate îl încântă, dacă-şi reclamă şi el religia sau magia lui, tot cel mai cuminte e să-i intrăm în voie. Cât priveşte ridicolul, pentru un om cu situaţia lui, de a urmări un scop atât de umil printr-o asemenea desfăşurare de mijloace, şi de a pierde astfel o bună parte din zi, domnul de Saint-Papoul, care nu era prost, îl simţea ca oricare altul, şi i se întâmpla să râdă singur când atingea pentru a zecea oară degetul cel mare al piciorului cu degetul mijlociu.

Familia de Champeenais ocupa *i* apartament compus din şase camere într-un imobil nou din strada Mozart. Camerele nu erau foarte luări. Tavanul atingea abia trei metri. Dar erau două băi, plus un cabinet de toaletă; şi imobilul avea ascensor şi macara pentru greutăţi.

Tot apartamentul, în afară de o singură încăpere, era mobilat în gustul modern. Doamna de Champeenais făcuse o călătorie la Nancy ca să comande

O sufragerie, un cabinet de lucru, un budoar şi două camere artă nouă. Când să se decidă pentru salonul cel mare, a părăsit-o curajul. Întorcându-se la Paris, a adunat clementele unui salon *Directoire*, atât pentru că îi plăcea epoca aceea cât şi pentru că

I se părea că era singurul din stilurile clasice care ar prezenta contrastul cel mai tolerabil cu curbele prelungi, graţiile florale, nuanţele pierdute cu care îşi mobila restul casei. (Stilul Louis XV, totuşi mai înrudit cu arta nouă, pus alături de ea chiar numai în imaginaţie, ţipa înspăimântător.)

La 6 octombrie 1908, la nouă dimineaţa, doamna de Champeenais e în camera ei, aşezată pe un scaun tare, a cărui spetează prost calculată obligă şalele şi bustul să păstreze o poziţie contractată. Ca să se consoleze, îşi spune că afta nouă, ca şi spiritul nou de altminteri, face un constant apel la energie.

Uşa camerei dinspre odaia de baie e deschisă, în stânga ei, doamna de Champeenais vede dulapul cu oglindă. Acum câteva zile, a constatat o asemănare îngrijorătoare. Dacă suprimi în închipuire oglinda însăşi, cele două părţi laterale şi frontonul mobilei evocă în chip neîndoios o intrare de metro. Acelaşi avântele tulpini, cambrate cu o voluptuoasu cochetărie şi gata să se-topească. Aceleaşi corole şi aproape aceleaşi cartuşe. Nu lipseşte decât inscripţia, cu litere conturate ca nişte liane: „Metropolitan”. Fără îndoială, toate produsele de artă dintr-o epocă se evocă unele pe altele. Cel mai modest suport de fereastră, forjat pe la 1700, e din aceeaşi familie cu marele Trianon. Şi pentru nişte ochi moderni, de ce o intrare de metro ar avea mai puţină nobleţe, mai puţine drepturi de a se numi frumoasă, decât, de pildă, grilajul de la intrarea Grădinii la Pepiniere din Nancy, admirat astăzi ca o capodoperă? Oricum ar fi, ori de câte ori doamna de Champecnais se aşaxă acum în faţa oglinzii, i se pare că se

vecie ieşind din adâncurile metroului, şi aproape că simte suflarea grea a subteranei. Obsesie care riscă să devină foarte supărătoare.

Visarea aceasta nu-i deranjată de prezenţa manichiuristei, nici de senzaţiile pe care le dau micile instrumente agitându-se în jurul unghiilor. Căci tânăra persoană e totodată tăcută şi îndemânatică. Totuşi, privirea doamnei de Champeenais întâlneşte bustul mnnichiuristei, care tocmai se apleacă în momentul acela. Cum moda e cu gulerele înalte şi cu garniturile de dantelă, e greu să-ţi arunci ochii în interiorul corsajului. Dar formele exterioare 11 lămuresc. „Ce sâni frumoşi trebuie să aibă!" Şi doamna de Champecnais se întreabă: „Ai mei *sâni* oare tot atât de frumoşi?" E nevoită să se convingă că nu; şi gândul acesta o neplăcut. Mai întâi, domnul de Champeenais a arătat prin felurite semne ea apreciază un piept abundent. Şi deşi doamna de Champeenais nu mai e de loc. Îndrăgostită de soţul ei, ţine să rămână, dacă nu iubră cu pasiune, cel puţin dorită de el. Îşi spune ea că moda, de mai mulţi ani, tinde către zvelteţea liniilor, fără îndoială dintr-o comunitate de aspiraţii cu arta aceasta nouă, de care dau. mărturie scaunul şi dulapul. Şoldurile şi sânii încep să se micşoreze. Lupta împotriva taliei subţiri, dusă de câţiva curajoşi la sfârşitul secolului trecut, *a* repurtat de la începutul secolului acesta câteva succese hotărâtoare. Dar chiar în dimineaţa aceasta, doamna de Champee-nais a primit un catalog cu noutăţile de iarnă pe care l-a răsfoit în pat. Adversarii taliei subţiri se înşală dacă-şi proclamă victoria. Ilustraţiile arată că: amine la loc de cinste. Şi auta vreme cât talia fină va fi căutată, se va pune preţ pe proeminenţele care o subliniază de-o parte şi de alta. Ceea ce.se poate admite, examinând ilustraţiâfe mai de aproape, este că linia de ansamblu formează o curbă răult mai puţin accentriată decât odinioară. Curbura şalelor, mai ales, e mult mai alungită, în k>e să invite ba/inul să se bombeze, îl presează, îl lungeşte. El seamănă nu cu un fruct mare şi copt, d cu prima umflare a florii fecundate. La fel şi cu sânii, cu ţoale că îi se acordă mai

multă amploare. Fără să favorize/e formele voluminoase, moda din toamna lui 1908 dă încă sânilor de dimensiuni apreciabile cea/îi frumoase de a se pune în valoare. Cel mult îi obligă să se aşeze într-un chip neobişnuit. Căci pe cât se pare, ea caută să plaseze cât mai jos posibil proeminenţa pieptului. Panta sânilor e foarte lungă. Toate acestea sunt, evident, în legătură cu corsetul. Ceea ce o face pe doamna de Champecnais să întrebe:

— Porţi corset, domnişoară?

— Nu propriu-zis. Mai degrabă o centură elastică. Fără balene, sau aproape.

— Ce se mai aude prin preajma dumitale? Seva suprima oare corsetul, aşa cum pretind unii?

— Să se suprime de tot, nu cred.

— Vreau să zic că, după mine, ar însemna să se suprime dacă s-ar înlocui cu un sutien de stofă.

— Desigur. Dar nu. Cum s-ar putea obţine altminteri linia?

— Îţi vor răspunde că trupul e cel care asigură linia, dacă persoana e bine făcută.

— Să am iertare, doamnă contesă. Ar trebui pentru asta ca linia modei să fie linia naturală a trupului. Ceea ce nu se întâmplă adesea, o ştiţi prea bine, Apoi, oricum, trupul se mişcă prea mult, ia poziţii false. Dacă nu corectezi mişcarea cărnii prin ceva mai rigid, n-o să poţi niciodată aşeza peste ea o haină care să fie o haină.

Doamna de Champeenais nu răspunde. Se gândeşte la intenţiile secrete ale modei. Bărbaţii sunt cei care au vrut corsetul, ca şi atâtea alte complicaţii şi podoabe împovărătoare, pentru că în momentul acela îşi făceau despre femeia îmbrăcată o idee care se depărta cel mai mult cu putinţă de femeia goală şi care tocmai de aceea îi excita. „Dar, se grăbeşte să adauge, şi pentru că femeile în vremea aceea aveau mulţi copii, o proastă igienă, şi deveneau repede o cascadă de cărnuri informe. Dar nimic nu dovedeşte că bărbaţii nu vor dori într-o bună *vă* ca femeia îmbrăcată să rămână o aluzie constantă şi transparentă la femeia goală. Şi atunci, cine va fi

avantajată? Tânăra manichiuristă cu sânii ei somptuoşi, sau eu cu ai mei? Doamne, ce obositor e să te gândeşti!”

Cu două camere mai încolo, în biroul său semnat Majorelle, domnul de Champeenais are o conversaţie telefonică.

— Dumneata eşti, Champeenais? Ştii că abia, azi-dimineaţă mi-au reparat telefonul.

— Din ce cauză?

— Ttvrenciiul de la centrala Gutenberg.

— Depindeai de centrala aceea?

— Nu.

— Atunci?

— Cu tf-lefonul, nu înţelegi niciodată. Scurt, nu puteam vorbi. Ştii, l-am văzut pe S.

— Pe cine?

— Pe S. Îţi aminteşti?

— Da. Şi?

— Celălalt *e* hotărât să interpeleze, se pare, cum se deschide sesiunea.

— Serios?

— Da. Are un dosar.

— N-o să intereseze pe nimeni.

— Aşa crezi? O să intereseze fiscul. Şi apoi, e o resursă nouă pentru vistierie. În momentul când lumea se teme de o mărire a impozitelor. Că doar nu ca alegători tragem noi greu în cumpănă.

— Şi ce spune S?

— Că trebuie să încercăm.

— Ce?

— Ei da.

— Pe calea persuasiunii?

— Nu văd ce s-ar putea face altceva.

— Dar domnul e abordabil… în chipul acesta?

— Am foarte puţine informaţii. Caut să-mi procur.

— Atunci, să aşteptăm.

— După cum va fi cazul, pot fi mai multe feluri de a proceda, înţelegi ce vreau să spun?

— Da. Trebuie să stăm de vorbă. Aşa nu e foarte

comod.

— Când eşti liber să luăm dejunul împreună? – O secundă… Poimâine.

— La douăsprezece jumătate, la apetitiv, la Weber. Îţi convine?

— De acord. La revedere.

IV

CL/VNRK. AKD, INSTITUTORUL, VOKBEŞTE COPHLO.B

«ESTKE M/VREA PRIMEJDIE ÎN CABE SE AFLĂ EUROPA

Clanrâcard loveşte uşor cu rigla în pupitrul biroului său. Schimbare de exerciţiu. Ora e depăşită de trei minute. Clanricard îşi priveşte clasa. C) miroase totodată. Cincizeci şi patru de copii din popor produc un miros care nu-i mirosul cald şi aproape vesel al grajdului, mai curând mirosul acid, ca de mosc, al unei menajerii de mici animale triste, Aerul nu se primeneşte decât prin două gemuleţe situate foarte sus. Dimineaţa aceasta e prea rece ca să se deschidă larg ferestrele. Poate niciunul din bieţii copii nu s-ar plânge. Dar unii s-ar îngălbeni şi mai mult. Şi aşa sunt destul de palizi. Alţii şi-ar ascunde genunchii sub şorţ. Ăstălalt, din banca întâi, care are nişte ochi albaştri atât de frumoşi, atât de serioşi, s-ar întoarce spre, fereastră şi, eu o tuse uşoară care-ţi rupe inimă, ar privi afară, nu ca să se plângă din pricina frigului, ei ca şi cum ar vrea să se scuze că-i pirpiriu şi friguros.

Clanricard se întreabă cu îngrijorare dacă-şi iubeşte meseria. În tot cazul, iubeşte copiii aceştia. De ce-i iubeşti? Pentru că mulţi sunt nenorociţi. Pentru că şi oi îi iubesc. Pentru că, fără să fit mai buni decât oamenii, nu sunt încă incurabili. Iar lumea lor, lumea copiilor, nu e osândită.

Clanricard se miră singur câtă amărăciune, de la descurajare conţin reflecţiile pe care le face, Nu-i vine să creadă că e el. Ştirile de azi-dimineaţa l-au buimăcit. A simţit deodată verosimilitatea unei catastrofe. Ar fi trebuit s-o simtă mai de mult. Ştirile din dimineaţa aceasta nu sunt chiar cu mult mai proaste decât cele de ieri. Şi nu era

nevoie să fii năzdrăvan ca să ghiceşti ce era să se întâmple. Fără îndoială. Dar aşa-i făcut omul.

Biata clasă! Cât e de inutil – poate – să-ţi îiuiopi lecţia de aritmetică! Singurul lucru urgent ar fi să vorbeşti despre evenimente. N-ar înţelege? Cine ştie? Clanricard e sigur că dacă-şi dă osteneală, poate să-i facă pe elevii lui să priceapă orice lucru esenţial, îşi stăpâneşte clasa în fiecare clipă; şi chiar şi pe aceasta, pe care n-o dirijează decât de cinci zile. E capabil să-i urmărească reacţiile cele mai fugitive, fără nicio întindere, şi să se orienteze după ele. Dacă el, Clanricard, gândeşte ceva pentru clasa lui, pentru ca lucrul acela să treacă în clasă, să se instaleze imediat în cele vreo cincizeci de căpşoare zburlite, e de ajuns s-o vrea, şi pe dată îi vin în minte cuvintele, găseşte tonul, întorsătura frazelor, astfel încât nimeni nu mai mişcă şi clasa gândeşte hotărât ceea ce vrea el.

Ce-ar spune Sampeyre? Ce sfat ar da maestrul absent, despre care Clanricard îşi repetă întruna, cu un fel de fanatism încăpăţânat, că are totdeauna dreptate, că e o regală vie?

Sampeyre e de părere să-ţi faci foarte bine meseria. Şi meseria nu constă în a vorbi, în faţa copiilor, despre ideile la care ţii, Sampeyre nu aprobă propaganda directă, care este o încălcare a învăţăturii şi, totodată, un abuz şi o lipsă de încredere. El vrea să nu vorbeşti în clasă decât de ceea ce eşti sigur, iar pentru rest să faci în aşa fel, încât să.se stabilească în jurul tău o radiere de idei, un fel d3 câmp de ideal care să orienteze tăcut spiritele.

Dar Sampeyre nu recomandă asta decât în general. Nu se referă la anumite împrejurări solemne…

— Copii… fără să vrea, Clanricard a luat vocea aceea care face clasa atentă şi gata să primească ideile pe care le va emite, care nu vin de la ea, ci de la omul care stă în picioare acolo, între tablă şi fereastra aurită de soare:

— Copii. Vreau să vă spun ceva. Nu ştiu dacă părinţii voştri vor fi vorbit faţă de voi despre asta. Deunăzi, ne-am uitat împreună la harta Europei, la „asta…

(O ia din colţul clasei şi o atârnă, cu faţa la copii, de

cele două cuie care sunt lângă tablă.)

— Vă amintiţi: aici sunt Balcanii, Bulgaria, Serbia, Turcia, nu-i aşa? Ei bine, va izbucni probabil un război acolo între Bulgaria şi Turcia. Şi toate guverne!.O. din Europa sunt astfel legate între ele de tratate de alianţă, de convenţii mai mult sau mai puţin secrete, de făgăduieli, încât e foarte posibil, dacă războiul izbucneşte, să cuprindă întreaga Europă. Iată. Nu vă spun asta ca să vă înspăimânt. Sunteţi băieţi mari. Trebuie însă să ştiţi. Acum, începem lecţia de aritmetică.

Clanrk srd nu adaugă nimic. A vorbit cu tonul cel mai simplu, fără să caute vreun efect. Nu are impresia că a subliniat vreo intenţie. Puştii aceştia nu cunosc; ideile lui. N-a avut încă prilejul să le dea să înţeleagă ce gândeşte despre pace, despre război, despre guverne, despre diplomaţie, despre cârmuirea treburilor omenirii. Dar emoţia care l-a făcut să vorbească era atât de adâncă, puţinul ce-a spus răspundea atâtor gânduri, încât micuţii aceştia văd deodată războiul întunecând orizontul ca un nor negru, teribil, învârtindu-se şi coborându-se, în cercuri din ce în ce mai largi, ca un fum înăbuşitor. Bătăliile strai. Câte care le-au fost istorisite în alte clase; imaginile generalilor învingători, pe care le-au contemplat pe copertele caietelor de zece centime; sunetul trompetelor pe fortificaţii; beţia ce-au resimţit jucându-se de-a războiul, toate fantasmagoriile acestea au dispărut. Chiar şi cuvântul e nou: războiul. Domnul *Clanricava* e primul om care le-a vorbit despre asta. „Guvernele”. Le văd şi ei. Nu le iubesc:

Cianricard s-a uşurat. Emoţia îl părăseşte o clipă, Aproape că-i vine să râdă singur de ol”. (e-ani – câştigat? Ce acţiune» ne; stă la îndemână? Nu voi «ia dovadă de lipsă de răbdare1. Evenimentele însă se arată a fi nerăbdătoare1. Să forme/i generaţiile viitoare? Şi dată totul se prăbuşeşte îndată?

Trebuie să merg numaidecât să-l văd pe Sam-peyi-e, la amiază. O să mă descurc”.

Serie cifre pe tablă, îl invidiază pe preot, care ar

spwrae în jocul. lui:

„Fiilor, să ne rugăm lui D-u-maezen să ne ajute im aofiastă mare primejdie”.

Ifeja M AN-EVHE. AjuK MOAIV llvEI

În strada Compans, doamna IVI – aillecottân, se ocupă «le menaj, în tot cuprinsul zilei, e principală, ei oeaxie de a se mişca. Căci nu prea iese din ea s-a, iar când i. se întâmplă să iasăr merge eu paşi atât rfe domoli, întrerupţi de atâtea halte, încât e pentru toată strada un exemplu de repaus.

Menajul” dimpotrivă, o agită. Timp de dană ore, aleargă fără întrerupere prin apartament., îl trar-versează în întregime ca să meargă să scuture lirei fire de praf pe p fereastră. Deschideşi închide robinetul din bucătărie. Aruncă apele maur-rfare, freacă jgheabul spălătorului; îl murdăreşte după, cinci minute; îl curăţă iar.

La drei vorbind, se agită fără metodă, şi gitarde mult timp. Acum doisprezece ani, când familia s-a instalat aici, doamnă. Maillecottin ar fi. putut, jertfi

câteva săptămâni ca să înţeleagă bine dispoziţia încăperilor, repartiţia mobilelor, distanţele ele, ca să calculeze locul respectiv al uneltelor de bucătărie şi al obiectelor curente, drumul de parcurs de la un punct la un altul şi mijloacele de a-şi cruţa osteneala. Cu mult însă înainte de a începe să se orienteze în primele aranjamente, a căror iniţiativă a revenit soţului, fiului ei cel mare şi fiicei mai mult decât ei, luase obiceiul să se mişte în apartament şi să repete în mod automat anumite gesturi. După doisprezece ani, metodele sale de muncă nu mai au nicio şansă să se îmbunătăţească.

Locuinţa, situatăla parter, se compune din trei camere şi bucătărie. Numai sufrageria dă înspre stradă. E o cameră de trei. metri cincizeci pe trei metri douăzeci, cu tavanul la o înălţime de doi metri şaptezeci. Unul din colţuri e tăiat ele o sobă veche de faianţă, deasupra căreia se află o firidă. Soba însă nu mai e folosită. S-a instalat în faţa ei” alta, mică, rotundă, pe trei picioare, al cărei burlan se racordează cu hornul în partea de sus a firidei.

Firida şi stilobaţii sunt vopsiţi în culoarea ciocolatei. Hârtia tapetului prezintă, pe fond gălbui, un dubiu motiv în diagonală, alcătuit dintr-un vas mic cu flori stilizate şi dintr-un corn al abundenţei. Bufetul e de stejar, din două corpuri despărţite printr-o policioară cu mici coloane. Uşile de sus sunt cu geam. Cele de jos sunt pline, şi două capete de muşchetari, care se privesc, sunt sculptate în grosimea lemnului. De remarcat că pana de la pălăria lor e imitată cu multă grijă. Ea face, de altminteri, un ieşind foarte mare şi fragil, de care cârpa doamnei Maillecottin se agaţă aproape în fiecare zi, O dată chiar a tras prea tare, şi una din volutele penei, una din (ele mai frumoase, s-a rupt. Edmond, fiul mai mare al doamnei Maillecottin, care e meticulos şi ţine la bufetul acesta, a făcut mare gălăgie seara când a constatat stricăciunea. A cerut bucata căzută. Mama lui era incapabilă să spună ce s-a făcut cu ea. Toată familia a început s-o caute. S-au pus în genunchi pe podea. S-au uitat sub bufet. Au băgat în intervalul acela întunecos bastoane cu minerul întors, minere de umbrelă. Dar n-au scos decât ghemotoace groase de praf, pe care se cam jenau să le vadă, deoarece păreau să dezmintă binecunoscutele pretenţii de curăţenio ale doamnei Maillecottin. În sfârşit, cineva a avut ideea să scotocească în lada de gunoi. Din fericire, bucata era acolo. Băiatul cel mare a lipit-o la loc cu secotină, după ce a încălzit ambele margini ale rupturii, conform instrucţiilor de pe tub. De al unei, ori de câte ori doamna Maillecottin, în exerciţiul menajului, ajunge să şteargă de praf muşchetarii, îşi aminteşte, fără să vrea, seara aceea agitată, cu emoţiile şi micile vexaţiuni pe care a trebuit să le îndure. Dar ea: nu-i din femeile acelea care, ca să-şi simplifice viaţa, ar prefera un bufet de lemn alb. E mai bine să-ţi dai niţică osteneală, şi să trăieşti înconjurat de lucruri frumoase. Fără îndoială, lucrurile frumoase sunt delicate. Cei care nu au nu pot să ştie ce precauţii tU trebuie ca să le păstrezi, Când vezi, la unii ta Afaini din cartier, vase, de pildă, care sunt dinainte cu mult de războiul din 70, altele chiar şi mai vechi, provenite din moşteniri, şi care n-au nicio ţandăra sărită,

nicio crăpătură, tinerii; nu-şi dau seama ce mare merit au avut persoanele acelea. Dar când ai vârsta doamnei Maillecottin, apreciezi. mai bine lucrurile.

Ştergând scaunele, a căror spetează pre/. iată un rând de sfârle/e şi un rând de coloniţe, ea constată încă o dată că împletitura a doua din ele e ruptă. Bdmond, fiul cel mare, n-a băgat încă de seamă. Şi e poate mai bine să nu i se arate, în /lua de azi, o împletitură la un scaun costă cel puţin un franc cincizeci.

În momentul când să şteargă de praf maşina de cusut, care împreună cu masa pătrată, rotunjită la colţuri, cu cele şase scaune şi cu o cuşcă fie păsări pe o măsuţă de rotang alcătuia mobilierul sufrageriei, se gândeşte că e târziu şi că paturile nu sunt încă făcute. Cele două camere de culcare, ca şi bucătăria" au vedere spre curte. Cea mai mare e ocupată de părinţi şi de Isabeâle. Patul părinţilor e la dreapta ferestrei. Capul patului, care nu are, totuşi, decât un metru douăzeci şi cinci, ocupă toată lăţimea zidului, şi canatul ferestrei mi se poate deschide mai mult decât de iţa unghi drept. E un pat vechi de mahon, („are ar putea fi plin de ploşniţe dacă locuinţa n-ar fi de-o impecabilă curăţenie. (Se găsesc: ghemotoace de praf sub bufete chiar şi în casele cele mai bogate.)

În partea opusă ferestrei şi la dreapta uşii, încăperea prezintă un în fiind, atât de bine adaptat nevoilor familiei Maillecottin, încât s-ar putea crede c-a fost anume făcut pentru ea. Intrândul acesta i-a decis oarecum pe «cţii Maillecottin să închiriez", acum doisprezece ani, apartamentul. Avi aşezat acolo, fără nicio greutate, patul Isabellei, mai întâi patul ei de copil, apoi vin pat de om mare, larg de nouăzeci de centimetri, de fier şi aramă. Montanţii şi gratiile patului sunt de fier, date – cu lac neru. Un rând de rondele de aramă separă gratiile la jumătatea înălţimii. Tot de aramă sunt şi cele patru, bule care termină montanţii, cum şi cel e pentru muluri care împodobesc picioarele patului, imediat deasupra roţilor. Isabelle, care e foarte mândră de patul ei, în fiecare duminică dimineaţa îi freacă singură alămurile. De

altminteri, tânăra are tot ce-i trebuie în intrândul acela ca să se simtă ca la ea acasă. Fratele ei Edmond i-a instalat două perdele mari de creiona cu desene de frunv. e şi de ramuri, alunecând pe o vergea, care-l închid din tavan până-n podele. E prin urmare un adevărat alcov, aproape o cameră. Între perdea şi capul patului, Isabelle are loc să bage o măsuţă, pe care poate aşeza tot felul de obiecte şi pe care o împodobeşte – cu un vas de sticlă devitrificată, în care pune flori, dacă anolimpul e prielnic. La piciorul patului, un scaun. În spatele scaunului, un cuier cu trei cârlige. În sfârşit, Edmond a avut amabilitatea să-i instaleze o lampă din acelea cu benzină, de tip nou, legate printr-un gât de lebădă de un mic rezervor, l-şi care, odată atârnală în perete, imită întru totul o lampă cu gaz aerian, sau chiar un bec electric, dacă imaginaţia îşi clu niţică osteneală.

— Cealaltă cameră, care e mai mică, slujeşte celor doi băieţi. Multă vreme ei s-au culcat în acelaşi pat, ceea ce îngăduia să se circule mai uşor prin odaie. Daicând Edmond a împlinit optsprezece ani, a declarat că patul e tocmai cât îi trebuie lui. Au cumpărat aşadar un pat pliant pentru mezin. Patul acela pliant a fost pricina multor bătăi de cap. Doamna Maillecottin nu poate să-l strângă singură. Pe de altă parte, e prea voluminos ca să rămână deschis toată ziua. Trebuie deci să fie făcut înaintea plecării copiilor la lucru. Dar de cine? Doamnei Maillecottin jqu-i place să se apuce de treburile gospodăriei propriu-zise decât când nu mai are pe nimeni în jurul ei care să-i tulbure ideile şi Sii-i încurce nenumăratele ei mici manevre. Nici nu poate fi vorba să scuture cearşafurile şi să întoarcă saltelele în învălmăşeala aceea de oameni care se îmbracă, se spală, mănâncă. După multe discuţii şi încercări, au sfârşit prin a conveni că înaintea plecării mezinului, Isabelle îl va ajuta să-şi facă patul, iar, în schimb, el o va ajuta pe Isabelle să şi-l facă pe al ei. Dar Isabelle nu vrea ca el să-i atingă cearşafurile, şi ajutorul fratelui mai mic se reduce la a întoarce salteaua o dată la patru sau cinci zile.

Nti-i mai rămân, deci doamnei Maillecottin decât două paturi de care să se ocupe. Pierde multă vreme cu ele, lasă aşternuturile să se aerisească îndelung la fereastră, nu fără a deplânge că celelalte două paturi nu profită de aceeaşi atenţie.

Pentru cumpărături, a lăsat să se statornicească regimul cel mai confuz, în principiu, sunt în sarcina ei. Dar du fapt nu face aproape niciuna. Dimineaţa, de pildă, îi aminteşte soţului ei că trebuie să aducă la amiază un litru de petrol şi unul de ulei. Isabelle „rugată să aibă grijă de zahăr, de cafea. Sau seara, cum se întoarce mezinul, îl trimite să dea o raită pe la prăvălii. O face cu dragă inimă, căci cea mai mare parte din prăvălii sunt situate în

Place des Fetes, iar

Place des Fetes în amurgul zilelor de vară ca şi în lunile de iarnă, e unul din locurile cefe mai plăcute care se pot vedea. Întâlneşti acolo foşti colegi de la şcoala din strada du Pre, dar nu pierde cu ei decât câteva minute. Se întoarce încărcat cu ciortofi, cu mangal, cu un paner cu şase sticle de vin. Cât priveşte cumpărăturile care nu se pot face nici prea din timp, nici în ultima clipă, cum e de pildă carnea, doamna Maille-cottin recurge la diferite expediente.

— Strigă pe fereastră un puşti fără ocupaţie, pe care-l cunoaşte din vedere, şi-l trimite la măcelar, făcându-i recomandări uneori obscure:

— Spune-i că-i pentru mine, şi că vreau aceeaşi bucată ca alaltăieri ba ebiai niţel mai slabă. Ţine doi franci.

Se întâmplă că ori băiatul ori măcelarul să nu mai ţină minte, şi o servesc cum îi taie capul. Dar doamna Maillecottin nu-i dintr-acelea care se necăjesc pentru asemenea fleacuri. O bucată de carne.se poate totdeauna mânca. Doar n-o să-i trimită măcelarul zgârciuri sau bojoci pentru pisici). Uneori totuşi, când a aşteptat până la unsprezece jumătate ca să-şi facă aprovizionarea, spunându-şi că-i mai rămâne exact timpul ca să frigă biftecuirile, i se aduce o bucată de rasol alb, care are nevoie de şase ceasuri de fierbere înceată, în ce priveşte

onestitatea tinerilor ei mandatari, doamna Maillecottin n-a avut niciodată a se plânge. Pentru puştii aceia, gândul că ar putea fura câţiva gologani unei femei de vârstă respectabilă, cunoscută în tot: cartierul, şi care-ţi face cinstea să te creadă capabil de o misiune delicată, repugnă mai mult amorului lor propriu decât sentimentului de probitate. Riscă mai e urî rad să uite ce sumă l. c-a restituit, măcelarul. Dar şi uitarea aceasta e fără urmări. N-aii decât să-şi întoarcă pe dos buzunarele. Toţi banii de acolo sunt, de bună seamă, ai doamnei Maillecottin, căci ei nu posedă aşa ceva. Aceasta ia zece centime –, pe care le dă băiatului drept gratil; ieat, le. Iar el porneşte repede spre Place des-Fetes, ca să-şi transforme recompensa în bomboane, de gumă.

Vil

TKtă TEŢEA JULIKTTKI K3AZEUN. VOIOŞIA. H. Kl HANION

Jul. icl. te Kxxelin închide uşa. A auzit irwfirundu-se; cheia într-o broască, apoi în cealaltă, ca – şi cum s-ar: fi petrecut de mult. De câte ori iese din micul ei apartament: „i.se pare că n-o să se mai întoarcă.

Scara o dinaintea ei. Coboară, O scară care se deschide; înaintea ta conţine im început de ameţeală, o făgăduială. Dar vai *l* doar trei etaje. Abisul nu-i mai adânc.

Juliette arc; sub braţ un pacheţel. Portăreasa o priveşte când trece. Ce pal Mă e tânăra doamnă de la etajul trei! Şi ce ochi trişti are! După două luni de – căsătorie!

Ora nouă. Juliefete se află deodată în stradă şi se miră. Cum de s-a îmbrăcat atât de repede? Şi apartamentul e în ordine. Dacă din întâmplare”. eltt se întoarce înaintea ei, nu va avea de ce să se plângă. A mânuit obiectele fără să le vadă, cu acea dibăcie, cu acea agilitate pe care a avut-o totdeauna, şi care nu se mai declanşea/ă decât clin. când în când, ea un mecanism, în mijlocul unei distracţii totale.

Iat-o în strada răcoroasă şi însorită, trecătoare tot atât de matinală ca şi cum ar chema-o serviciul. Dar nimic;

n-o cheamă. Simte pacheţelul sub braţ. E drept că acesta e motivul. Dar nu mai e de loc sigură. Ştie foarte bine că în ochii nimănui graba care a apucat-o deodată nu şi-ar găsi explicaţie.

Oamenii se duc şi vin, merg drept înainte eu o siguranţă uimitoare. Nu par a se îndoi nicio secundă ce ceea ce au de făcut. Autobu'/ul care trece e plin de feţe nu chiar bucuroase, fără îndoială, nici măcar liniştite, dar, cum să spun? justificate. Da, care, pot în orice clipă să se justifice. De ce sunteţi aici, la ora aceasta? Ar şti să răspundă.

Juliette descoperă o beţie extrem de subtilă şi de tristă. Te ridică la fel ca beţiile fericite, dar zăpăceala pe care-o simţi e amară ca cenuşa şi, ca şi ea, zadarnică. Şi ea te smulge din rădăcini, dar ca să te lase şovăitoare ca o fantomă, desprinsă, pierdută. Pierdută! Pierdută! De îndată ce-ai rostit cuvântul acesta, el pune stăpânire pe tine, te învăluie, te răpeşte. *K* făcut din ceaţă cenuşie, din ameţeală de gheaţă, din delăsare.

O intrare de metro. Julicttei nu-i place subterana aceasta, îi produce aproape o oroare nervoasă. Dar astăzi, tot ce-i este duşman are drepturi asupra ei. Tot ce se uită la ea cu cruzime s-a înţeles desigur cu destinul oi".

Dimineaţa aceasta de octombrie e de-o frumuseţe nemărginită. Nici de asta nu e cruţată, de a-şi da seama de fericirea pe care-ar urma sa o aibă. Hăul metroului o atinge cu suflarea lui infectă. Nu are, într-adevăr, niciun motiv să coboare treptele. Dar o şi o vagă făgăduială, o foarte mică şansă de abis.

Jean Jorplianion priveşte munţii cum scad. Meleagurile acestea nu-l încântă. N-ar fi prea mândru să se fi născut acolo. Totuşi e un ţinut înrudit cu al său. În forma satelor, în dispoziţia culturilor, în unduirile solului, unele asemănări ar trebui să-l atingă. Poate-i stânjenit să regăsească reflexe ale unor lucruri care-i sunt dragi sub aspecte care-i par mediocre.

Îşi priveşte valida, care e în plasa din faţa lui şi. iese mult în afară. E o valiză de om sărac: pânză bej pe o

carcasă de carton; piele proastă la colţuri, ca să le întărească; minere grosolane, caraghios răşchirate.

„Căci, îşi spune aproape vesel, sunt un om sărac. Şi sărăcia mea e de origine rustică. De ce, oare, valiza mea ar minţi?”

Pe lângă toate motivele pe care le are de a fi surescitat, Jerphanion nici n-a dormit, ca să xic

Oameni ele bunăvoinţă – vol. I

aşa, Ieri seară, la Saint-Étienne, n-a avut curajul să se culce devreme. S-a dus la cafenea. S-a plimbat pe străzi. A respirai umbrele pieţii Republicii ca şi cum ar fi fost acelea ale unui oraş. ilustru. Frigul munţilor, o uşoară ceaţă ce sepogorist – Străzile erau goale.

Întors, la hotel, către miezul nopţii, s-a întins într-un desfundat pat de voiajori comerciali. N-a putut să adoarmă. Nici n-a încercat. A văzut defilându-i prin minte gânduri nenumărate. I se părea că în timpul ceasurilor acelora, toate întrebările vieţii, toate lucrurile din univers, toate probabilităţile viitorului îi trimiteau de-a valma delegaţii. Nu făcea nicio sforţare să se gândească, Era ca un trecător oprit pe podul principal al unui oraş imens. Gloata se scurge dinaintea lui.

De la ora cinci, s-a sculat din pat. Simţea o voioşie neîntrântă. Cum de obicei e un mare somnoros, îi vâjâia niţel capul din pricina insomniei şi simţea o uşoară presiune în fundul ochilor. Dar extraordinara prezenţă a spiritului său îi era atât de plăcută, îi dădea o impresie de forţă, de încredere în sine, încât îl făcea să-şi spună: „O să încerc sistemul acesta, acum. Să nu dorm aproape de loc. Dorm prea mult. Şi cum visez mult, spiritul meu îşi păstrează prea multe clin posibilităţile lui pentru somn, pentru aventurile pe care le trăieşte în timpul somnului”.

La şase era pe peronul gării, singur, cu un om de echipă şi câteva lumini de gaz aerian. Cu mult înainte de ora trenului” dar nu foarte nerăbdător. Se simţea capabil să aştepte şi mai mult, fără să încerce nicio urmă de plictiseală. Pe urmă se făcu ziuă. Chiar şi clădirile gării, cabina acarului, cisternele împrumutaţi aurorei noutate şi

îndrăzneală. „Să nu uit asta niciodată. Să fac în aşa fel, ca din când în când să văd lumea dimineaţa”.

Totuşi, ideea aurorei îi fusese crud pângărită. Toate aurorile timp de un an. Crezu că aude trâmbiţa. Îşi verifică hainele care erau, incontestabil, civile.

Trenul pentru Paris a plecat la 6 şi 40 în loc fie o, 38. Aceste două. minute d «întârziere i-au fost mai lungi lui Jerphanion, decât* tot. restul aşteptării.

Jean măsoară coridorul vagonului. Se gândeşte la fizicul lui. Se judecă. E mai curând înalt. Nu are niciun fel de diformitate. Dar simte că trupul său nu ia în chip firesc poziţii frumoase. Mişcările lui, pe care le observă dinăuntru, nu-i plac. „Nu şi n t graţios. Sunt un fiu de ţăran. Chiar şi fără asta. «Provincial» corespunde unei realităţi. Şi-a-poi! O să cercetez chestiunea mai târziu, când va fi evoluat. Nu e prea important. Capul? Ce trebuie să cred despre capul itkhi? Câteodată, în faţa oglinzii, sub un anumit unghi, am păreri foarte bune. Dar totdeauna o îngrijorare mă împiedica. Timiditate? Spirit critic? Preocupări de părerea celorlalţi? În tot cazul, lipsă de înfumurare. Ce culoare au ochii mei? Negri? Nici măcar. Căprui.

Stejar închis. Pot i-i ochi frumoşi de nuanţa aceasta?”

Se întoarce şi se aşază, priveştedin nou valiza. „Tot ce am e înăuntru”. Surâde. „Sunt dintre aceia care nu au nimic de pierdut”.

Niciodată nu şi-a descoperit un viitor atât de lung. Niciodată nu s-a mai simţit atât de liber. Sau cel puţin aşa crede. Un bărbat de douăzeci şi doi de ani e deja capabil să fie nedrept faţă de trecutul său.

Totuşi, merge către ceva foarte bine definit. Ar trebui să i se pară că destinul lui, la început împrăştiat şi şiroind în toate direcţiile, ca într-o pajişte de munte, se adună şi se canalizează încetul cu încetul. Ceea ce-l aşteaptă la Paris e viitoarea lui meserie, începutul unei cariere din care are puţine şanse să mai evadeze pe urmă, şi care nu-ţi. cec drept foarte plină de neprevăzut.

„N-am uitat oare peria?”

O perie de haine la care ţine. Dumnezeu ştie de ce. Unul din cele patru sau cinci obiecte care-i sunt dragi, şi a căror pierdere l-ar întrista.

„Sentiment copilăros; bineînţeles. Trei sferturi din sentimente sunt copilăroase. Iar celelalte sunt pe trei sferturi şi ele”.

Re/istă dorinţei de-a căuta în valiză. Observă apoi că rezistenţa aceasta într-un singur punct, prelungindu-se, îl va împiedica să se bucure cum trebuie de rostul lucrurilor. Jean nu are. O înclinaţie perversă pentru disciplină şi nu crede în pretinsele victorii asupra sieşi atunci „când daraua e mai mare decât ocaua”. Se scoală, deschide valiza. Peria e acolo. O dezmiardă cu ochii, cum ar dezmierda cu *mina* un mic animal cuminte care nu s-a mişcat din panerul unde-a fost pus. Mai acordă un gând indulgent şi duios şi altor obiecte, nu mai puţin umile, nu mai puţin credincioase, îşi aminteşte de unele seri deznădăjduite, la cazarmă, când conţinutul „cutiei lui individuale” îi părea ultima raţiune de a trăi. „Ca s-o apăr (se afla în ea îndeosebi o carte foarte iubită şi un carnet de note) cred eu aş fi fost gata să mor”. Se gândeşte la animale – 7 la sărmana dragostea animalelor pentru unicul lucru pe care-l posedă: un culcuş; un smoc de paie; o cârpă în colţul unei bucătării. Se gândeşte că „asta duce departe”, că „stârneşte întrebări”. „Poate că şi acolo voi avea nevoie, din când în când, să deschid valiza, ca să mă pot agăţa de ceva”.

Dar nu. Gândul lui se înviorează, printr-o sforţare bruscă alungă dezmierdările. melancoliei. Jean a ieşit dintr-o perioadă de necazuri. Viaţa lui nouă va fi primitoare şi vastă. Până la vremea necazurilor viitoare? Dar vremea aceea e desigur foarte departe. Când nenorocirile sunt foarte departe în viitor, omeneşte vorbind e infinitul, şi acul îngrijorării rămâne la zero. – Ce frumos e, o gară care tremură, „încă trei şi cu cinci opt... opt ore şi jumătate, hai, cel mult, nouă ore, şi vor fi deja mai multe minute de când voi fi devenit parizian”.

VII

LEGATORUL QUINETTE

Juliette Ezzelin îşi aminteşte o stradă pe care nu mai putea s-o situeze cu precizie. Când a ajuns la atâţia *Avenue de Sulfren*, i se păru e: a strada trebuie să se ascundă undeva pe acolo, şi coborî.

De obicei avea o bună memorie a locurilor, care se trezea când era în vecinătate şi-i îngăduia să se orienteze cu o siguranţă inconştientă.

Recunoscu bine împrejurimile staţiei" dar nimic din ceea ce se lega de viziunea care-o călăuzise: o prăvălioară de culoare verzuie, într-o stradă puţin umblată, cu case înalte, cenuşii, cu faţadele plate. Câteva cărţi, cu legături diferite, în vitrină-Acolo a condus-o odată tatăl ei, când era mică, O dulce amintire. S-a gândit la prăvălioara aceea verzuie, când i-a venit ideea azi-dimineaţă să dea la legat cartea pe care-o ţineţi sub braţ.

După ce-a rătăcit prin şirul de răspântii care i se ofereau, aşteptând un semn al memoriei, a isprăvit prin a intra într-o pape tărie şi a întrebat dacă nu cunoşteau vreun legător prin împrejurimi. *Era* unul într-o stradă vecină pe care i-o indicară.

De bună seamă, nu erau nici strada, nici prăvălia din amintire. Dar Juliette era prea ameţită ca să se mai încăpăţâneze s-o caute. Şi apoi, tot amintirea o călăuzise şi la început; acum era întâmplarea, Când o anumită beţie de dezlănţuire pune stăpânire pe tine, totul e preferabil unei alegeri dictate de voinţă.

Şi în strada aceasta, pe o parte, erau case înalte, «emisii, cu faţadele plate. Dar nu se găsesc astfel de case aproape peste tot în cartierele periferice al e Parisului? Pe partea cealaltă, un rând de case mai vechi şi mai joase. La parterul uneia din ele, care nu avea decât un etaj, prăvălia de cape-i vorbise stăpânul papetăriei. Aşa cum, urmând alei] e unul cimitir unde mergi să îngropi o fiinţă scumpii, observi totuşi că sunt flori frumoase într-un vas" pe-un mormânt, Juliette zări, ca printr-un vă J, faţada căsuţei era pictată într-o culoare galbenă şi că prăvălioara era simpatică şi veselă.

Intră. Nu văzu pe nimeni. La locul unde-i tejgheaua într-o prăvălie obişnuită, se afla o masă lungă; câteva cărţi pe ea, şi răzuituri de piele. Când s-a deschis uşa, a sunat un clopoţel.

Apăru un bărbat. La drept vorbind, avea aerul unui domn, ori mai degrabă, în ciuda unor amănunte ale îmbrăcămintei, al unui medic de cartier1, sau al unui arhitect, decât al unui meseriaş. O

barbă neagră, lungă, deasă, şi tăiată cu, destulă îngrijire. Fruntea dezgolită arată o chelie curată, cu pielea fină, care pare distinsă şi indică o viaţă studioasă.

— Cu ce vă putem servi, domnişoară?

Vocea lui răspundea exact fizionomiei. Era vocea unui om binecrescut, fără u: ma de vreun accent de mahala; cel mult, puţin comercială; bine timbrată, dar neprietenoasă. Aşteptă, fără să insiste, privind-o pe Juliette cu un surâs corect. Avea ochii negri, înfundaţi, mai curând mici.

Juliette desfăcu pachetul pe care-l adusese sub braţ. O hârtie albă; o lurtic de mătase; o carte cu coperta galbenă. Legutorul /ari o verighetă în degetul Julieltei. O privi deodată pe tânăra femeie cu ochi mai vioi. Ea ţinea capul aplecat peste pachet.

— E o carte la care ţin mult, spuse ea. El citi titlul:

— *Choix de Poesise* 1, de Paul Verlaino. A! vă plac poeziile, doamnă?

Nu răspunse. Văzu într-un colţ al odăii, pe o măsuţă, câteva cărţi spintecate, sfâşiate, aduse probabil în halul acesta în vederea legării. Adăugă, aproape îngrijorată:

— Nu se întâmplă niciodată, în timpul lucrului, să se deteriorareze vreo carte, să se strice… din greşeală?

— Nu, doamnă, în tot cazul răspund eu…

— Poezii alese.

— Pentru că… ţin în mod special la exemplarul acesta. *Aş* vrea să fiu sigură…

— Fiţi fără grijă, doamnă. Ce fel de legătură doriţi? V-aţi gândit la ceva?

Se simţi deodată foarte stingherită la legătorul acesta prea distins. Dacă ar fi îndrăznit, ar fi plecat, cu

carte cu tot. Vălul care de dimineaţă stăruia între ea şi lucruri se destrăma. Văzu desluşit prăvălia, benzile de piele, pe cele două mese, care păreau vestigiile unor cruzimi; cărţile desfăcute, din care ieşeau crâmpeie de sfori răsucite în toate sensurile; uşa. din fund, care ascundea obiceiurile unei vieţi necunoscute.

Legătorul o privea cu ochii lui înfundaţi şi vioi. Poate-şi dădu seama de stânjeneala care-o cuprindea pe tânăra femeie, întoarse privirea, vorbi cu amabilitatea cea mai impersonală:

— 01 să vă arăt câteva tipuri de legătură; şi eşantioane de piele. M-aţi putea îndruma spunându-mi cam cât vreţi să cheltuiţi.

Aşează pe masă cinci sau şase cărţi pe care le luase dintr-un dulăpior scund, ale cărui geamuri erau dublate cu o perdea de rips verde.

— Cât ar costa asta?

— Ceva în genul ăsta? Fără niciun ornament? Nu-i oare prea sever pentru poezii? în tot cazul, e de foarte bun gust. N-aţi vrea pe cotor un desen? O floare ca asta, de pildă?

Juliette examinează floricica, delicat încrustată în linii albastre şi roşii. Nu i-ar fi displăcut. Dar

Juliette se gândeşte la cineva, la privirea dificilă – şi pe voci departe – a cuiva. Ce-ar fi spus el? N-ar fi râs oare de floricica aceea, mai cu seamă pe cotorul acestei cărţi? Şovăia să-şi dea un răspuns.

Renunţând la floricică era mai sigură fă nu se în sală.

— Nu. Simplă de tot.

— Cum doriţi, stimată doamnă. Vă voi face aceasta cu… era să zic optsprezece, dar, ca să vă fiu agreabil, cu cincisprezece franci, în interior vă păstrez coperta şi cotorul, bineînţeles. Şi vă pun. O hârtie mai frumoasă decât aceasta.

Juliette aproape roşeşte. Nu dorea niciun tratament de favoare din partea acestui domn cu urechile ascuţitei (Căci tocmai băgase de scamă că avea partea de sus a lobului urechii foarte plat” cu un tiv aproape imperceptibil

şi întrerupt, alcătuind un vârf ascuţit.)

— Şi sunteţi foarte grăbită?

Ea nu ştia dacă era mai bine să spună da său. nu; să se întoarcă la legător, că t mai curând sau i-al mai târziu cu putinţă. El continuă:

— Vreau să vă răsfăţ până la capăt. Ca şi cum o femeie frumoasă n-ar fi totdeauna nerăbdătoare. Azi suntem marţi, marţi 6 octombrie. Ei bine, vreţi. să treceţi lunea viitoare, spre seară? Cartea va fi gata. Nu ştiu dacă vă daţi seama că e un tur de forţă; (râde) sau, mai degrabă, un îngrozitor hatâr. Iată (arată exemplarele răvăşite de pe măsuţă).

Volumele acestea aparţin unuia din vechii mei clienţi care le aşteaptă de trei luni… Ce nume *şi* adresă, vă rog?

Juliette fu din nou cuprinsă de îngrijorare, Pentru nimic în lume nu şi-ar da numele şi adresa omului acestuia. *Şi* totuşi îi lăsa cartea. N-o să se răzbune oare refuzând să i-o dea înapoi? Se va preface că n-o mai recunoaşte, îngână: – Voi veni s-o iau eu.

El surâse:

— Bine, bine, doamnă. Fiţi sigură că-mi voi aminti chipul dumneavoastră.

Se înclină cu oarecare afectare…

Juliette se grăbi să iasă.

„Am spus c-o să mă întorc. Şi trebuie să mă întorc. Cum să fac?”

VIII UCENICUL WAZEMMES

În strada Monimartro, în faţa prăvăliei pictorilor, acelaşi grup stă nemişcat. Oamenii s-au schimbat unul câte unul; dar grupul nu s-a schimbat. Mai mult chiar decât dimensiunile şi forma, ş. i-a păstrat fizionomia morală, care o complexă, dar în care se desluşesc câteva sentimente principale: admiraţia pentru virtuozitate, gustul pentru evenimente, curiozitatea aţâţată de enigme.

Ştie mai mult. Încetul cu încetul, s-au făcut revelaţii.

Sub primele două linii:

COMERŢUL MĂ DEZGUSTĂ M-AM SĂTURAT – citeşte acum, scris cu cărbune:

MĂ DESCOTOROSESC DE TOT STOCUL MEU Prima literă e deja vopsită în negru. Se poate observa, de asemenea, că linia aceasta, a treia, de o lungime neprevăzută, corespunde unui

L

Intrând al desenului din stânga. „MĂ” se aşază sub braţul personajului, parcă ar vrea să-i dea o lovitură în coastă.

Inscripţia pe marmura falsă e aurită până la litera A inclusiv, dar sensul ei nu a devenit mai luminos. Tânărul comisionar care credea că *Acredi-Laţii* sunt o varietate de debili mentali e înlocuit de o tânără modistă care-i bănuieşte că sunt un anumit soi de defuncţi. Inscripţia e destinată unei biserici. Ea arată care e capela unde se celebrează serviciul. acreditaţilor. Prin ce anume acreditaţii se deosebesc de ceilalţi morţi? Iată întrebarea. Poate pentru că în timpul vieţii aparţineau unei sec-te sau unei confrerii. Sau poate pentru că rămăşiţe! lor au fost supuse unui – tratament special, intermediar între îmbălsămare şi incinerare. (De pildă, o preparaţie cu ajutorul cristalelor.)

De cealaltă parte a geamului mare, Peclet, în timp ce umple cu negru litera A de la *MĂ*, cu o uşoară alunecare a degetului mic pe americă, alunecaro paralelă cu mişcarea periei, şi căreia îi accentuea/ă eleganţa degajată din pricina spectatorilor, se întreabă cum va continua execuţia subiectului artistic. Amănuntele compoziţiei sunt deja fixate în mintea lui. Invenţia e plirya de haz; şi gură-cască de tzi după-amiază nu bănuiesc surpriza care-i aşteaptă. Dar problema culorilor subzistă. Instiucţiile patronului sunt categorice: numai trei culori: inclusiv negrul, albul în plus. Devizul a fost întocmit pe baza aceasta. Desigur, un pictor atât de iscusit ca Peclet ar putea cu trei euâori, printre care negru şi cu alb, să alcătuiască o gamă de tonalităţi foarte variate. Dar patronul nu permite, într-a lucrare ca aceasta, amestecuri de culori. Susţine, nu fără dreptate, că rezultă o pierdere de timp, deoarece lucrătorul, în loc să aştearnă, cu cugeti-l împăcat, tente

plate, se lansează în căutări de nuanţe, cedează ispitei degradaţiilor savante, tranziţiilor de tonuri subtile, şi, cuprins de ameţeală artistică, nu se mai poate opri pe panta primejdioasă a perfecţiunii. Adaugă chiar că, departe de a asigura mulţumirea clienţii lui, acest exces de zel creează mai degrabă dificultăţi. Un domn căruia i s-au făgăduit trei culori, şi căruia i se servesc trei culori mari şi late, nu poate, riguros vorbind, nimic obiecta. Dar dacă i se oferă melanjuri, vrea şi el să facă pe artistul şi începe să discute; „Nu găseşti că obi-azul e prea galben?” sau „Albul ochiului mi se pare niţel cam rece”. O să vezi ce albul ochiului o să-ţi dau!

Unde patronul greşeşte, e când se încăpăţânează, pentru o economie de câţiva pitaci, să folosească o americă de proastă calitate. Ţesătura aceea înghite mai multă culoare şi mina devine mai leneşă. Fără să mai vorbim de faptul că negrul, de pildă, îţi ciuda grundului, izbuteşte să se îmbibe în fire, şi că ai tot timpul impresia ea pictezi litera cu bavure. E cu atât mai neplăcut, cu cât grupul spectatorilor n-are de unde să ştie că America e proastă, şi poate să se întrebe dacă nu cumva Pecie te de vină.

— Wa»; mmes! N-ai isprăvit? Spală-mi pensuk-le.

— Îndată! îndată! Şi vine într-o fugă. Tânărul Wazemmes, un vlăjgan înalt, cu atât mai puţin a isprăvit frecată! culorilor cu cât citeşte o carte intitulată: *Mici secrete ale automobilului*. De câteva xile, în adevăr, Wazemmes se întreabă în privinţa vocaţiei sale. E absolut sigur că pictura nu-l interesează, mai cu seamă pictura aceasta inferioară. (Dacă ar fi vorba să pictezi modele frumoase şi goale, şi să capeţi medalii la Salon, calea-valca…) Cum, pe deasupra, e dezgheţat şi precoce, are părerile lui în privinţa dezvoltării economice ac pocii. Credo în viitorul automobilului şi al electricităţii. Dar, nu ştie de ce, electricitatea îi place mai puţin. Poate pentru că nu e ceva care se mişcă; şi prea adesea recurge la cantităţi abstracte. A început, aşadar, să se i ni ţie/e în problema automobilului.

Dar Wazemmes e plin de bunăvoinţă, atât din fire cât

şi din socoteală. Pe cât găseşte de normal să „chiulească” de la lucru de îndată ce nu mai e supravegheat, pe atât îi este de plăcut să servească fără exilări când i se cere câte ceva. Chiar şi patronul poate oricând să-i dea un ordin. Wa /emmes începe îndată să-l execute. Şi dacă un ordin nou survine, Wazemmes, departe de a protesta, se grăbeşte să-i dea ascultare, încântat să părăsească munca pe care-o făcea înainte.

A remarcat că procedând astfel îţi creă/i, în general, o opinie favorabilă. Camarazii de atelier, care de obicei nu vin să-ţi ceară decât servicii neînsemnate, găsesc că Wa/emmes e un ucenic desăvârşi!, plin de respect pentru cei vechi. Patronul, care ar avea mai multe motive să se plârsgă, se arată îngăduitor, căci eşti totdeauna bucuros când ţi se exei/ută îndată capriciile, şi ierţi mai uşor o lipsă faţă de dorinţele vechi, cărora nici tu nu le mai simţi imboldul.

IX

QUINETTE, NECUNOSCUTUL ŞI SÂNGELE

Quinette, rămas singur, aşază volumul pe un raft al dulăpiorului şi se reîntoarce în odăiţa din fundul prăvăliei, îşi netezeşte barba. Se întreabă ce anume efect a produs asupra tinerei necunoscute. „A simţit oare fluxul meu vital? Cred că da”.

Apoi, îşi examinează cu atenţie o întreagă, parte a organismului. său. Caută să descopere „curentul agreabil şi înviorător” de care vorbeşte prospectul. Fără îndoială, nu-l simte decât în slabă măsura: dar îl simte. Ca şi cum pase magnetice i-ar învălui regiunea bazinului, ar rătăci pe şale, pe pântec. Quinette se gândeşte că, la drept vorbind, n-a fost supus niciodată paselor magnetice. Deci comparaţia pe care-o face e lipsită de bază. Ceea ce simte seamănă mai curând cu impresiile acelea confuze pe care le încerci când ţi-a fost frig, şi când căldura focului înccoo să te pătrundă, îndeosebi în regiunea aceea a şalelor, care e atât de sensibilă la frig. Caută şi alte analogii. Dar găseşte curând că toate apropierile de senzaţii deja cunoscute păcătuiesc prin câte ceva. Pe cin d fraza însăşi a

prospectului: „Centura electrică Herculex a doctorului Sanden revarsă asupra părţilor slăbite un curent plăcut şi înviorător de electricitate…” spune răspicat ceea ce vrea să spună şi descrie cu o remarcabilă fidelitate sentimentul de bunăstare discretă pe care-l încearcă purtătorul centurii Herculex.

Asta nu înseamnă că legătorul nostru îşi face cu uşurinţă iluzii. Întotdeauna a privit bănuitor tot ce avea o aparenţă de şarl-stanism. Şi nu i-a t re – buit unei anumite idei, devenită fixă încetul cu încetul, mai puţin de câteva luni de incubaţie, ca să-l facă p*: – Quinette să rişte această experienţă.

Întâmplarea a jucat un rol în afacerea aceasta. Quinette trăia singur de patru sau cinci ani, de când îl părăsise soţia, Ajunsese destul de repede la o abstinenţă totală. Lucrul s-a petrecut fără ca el să-şi dea seama. N-a trebuit să facă nicio sforţare. Dar nici nu-şi dădea seama de faptul că în comportarea lui ar putea fi ceva care să merite o atenţie serioasă.

Dar într-o /i, într-un lot de volume pe care i le-a încredinţat un client ca să le lege, a întâlnit o lucrare tratând despre *Anomaliile sexuale*. *A* răsfoit-o, plin de curiozitate. Fără să fie ignorant în chestiunile acestea, nu le mai avea prezente în minte.

Unele pasaje îl puseră îndelung pe jijânduri. Constatei că medici serioşi, din motive legate doar de bunul echilibru fizic şi moral, considerau întrucâtva anormal ca un bărbat de patruzeci de ani să nu mai aibă nicio activitate sexuală, şi mai cu seamă să nu mai simtă lipsa unei asemenea activităţi. Quinette fu cuprins de îngrijorare. Nu ideea de anomalie, în ea însăşi, îl speria. Nu avusese niciodată respect pentru opinia majorităţii, nici pentru felul ei de-a trăi. Şi s-ar fi împăcat uşor fii o anomalie care ar i-i fost măgulitoare. Dai: îşi dădea prea bine seama că «. ceasta era umilitoare.

Timp de mai multe săptămâni încercă deci să se pătrundă ele evidenţa că era un fel de infirm, până acum inconştient, şi că liniştea aceea care-i păruse firească era,

de fapt o tară. Ezită îndelung în privinţa categoriei de anormali din care face parte. Era impotent, sau poate numai frigid? înclină pentru, a doua ipoteză.

Îşi reaminti totodată diferite trăsături aţe purtării sale, care nu-l izbiseră până acum: observă indiferenţa lui faţă de femei, politeţea corectă, dar rece, pe care le-o arăta.

Din ferilire, după afirmaţiile autorilor citaţi în lucrare, simpla frigiditate poate fi trecătoare. Se datorează uneori surmenajului, grijilor, faptului că te găseşti sub imperiul unei preocupări.

Griji, Quinette îşi făcea, din pricina micii lui industrii, a greutăţilor unei chirii, şi aşa prea mari, pe care proprietarul ameninţa s-o ridice. Dar avea mai cu seamă o pasiune tiranică şi acaparantă: aceea a invenţiilor. Mai mult chiar, o soartă vitregă îl făcea să-şi îndrepte gândul de preferinţă către acele invenţii foarte vaste, foarte migăloase, şi de la care – în cel mai bun caz – putea fi sigur că nu va trage niciodată vreun folos. Astfel, a studiat timp de mai mult de doi ani, şi a pus la punct până la ultimul amănunt, cu tărăgănările la care-l condamna lipsa lui iniţială de competenţă, un proiect de cale ferată pe o singură şină. Proiectul acesta, năstruşnic la prima vedere, devenea, dimpotrivă, foarte judicios, şi de o extremă ingeniozitate, când îl urmăreai în dezvoltarea minuţioasă pe care i-o dăduse autorul lui, şi când ţineai seamă de condiţiile speciale de teren şi de exploatare cărora pretindea să le răspundă. Dar ce probabilitate era ca desţelenitorii pământurilor noi să vină să cumpere planurile lui Quinette, legător la Grencile?

Legătoria suferea de pe urma lor, Quinette irosea din meserie atâtea ceasuri câte putea fără ca să se ruineze. Nu-i ele mirare că suferea şi sexualitatea.

Ca să ştie precis cum stăteau lucrurile în privinţa acestui punct, Quinette se hotărî să facă o experienţă. Se duse alături, în bulevardul Grenelle, la o casă a cărei faţadă o remarcase de sute de ori. Dar decorul interior îi displăcu; şi lipsa precon.

ceptă de încredere în propriile lui puteri nu putea decât să – paralizeze în încercarea sa. Se întoarse de acolo convins că trebuia negreşit să facă ceva ca; să-şi modifice starea. Nu se g în di o clipă să consulte un medic. Ceea ce îl îndepărta de medici nu era atât neîncrederea faţă de metodele lor, cât teama de a-şi încredinţa secretele altuia, în privinţa aceasta era cât se poate de precaut. I se întâmpla să-şi ducă scrisorile la diferite oficii poş „tale îndepărtate, sau să le ceară corespondenţilor lui sui adreseze scrisorile post-restant, sub iniţiale, ca să zădărnicească un control posibil. Pe stradă, se întorcea uneori ca să vadă dacă nu era urmărit. Ar fi încercat desigur, la întâmplare, vreuna din specialităţiac" acelea care-şi fac atâta reclamă. Dar era duşmanul medicamentelor introduse în neştire în organism. Citind ziarul, întâlni de mai multe ori, pe ultima pagină, reclama a doua mărci de „centuri electrice", care-şi făceau pe atunci o publicitate rivală şi zgomotoasa: Herculex a doctorului Sanden, şi Electro-Vigoare a doctorului MacLaughlin. Examina îndeaproape anunţurile. Pentru Quinette, om luminat şi reprezentant al publicului, ele sunau fals. Însăşi personalitatea celor doi doctori părea să aparţină acelui tărâm himeric al leacurilor populare, unde se înttinesc preoţi rurali, culegători de buruieni, călugăriţe, păstrătoare ale unui secret împotriva urinatului în pat, sau filantropi legaţi printr-un jurământ care-i sileşte să însereze în fiecare zi un anunţ, după cum alţii plătesc în fiecare dimineaţă o liturghie. Dar lui Quinette inventator i se deştepta şi un alt sentiment, acela al confraternităţii. Se vedea destul de bine pe sine, dacă cercetările lui l-ar fi îndreptat în direcţia aceasta, imaginând un aparat capabil să răspândească în regiunea şalelor efluviile unei primăveri artificiale. Iar ca să îndră7,nească să râdă de cei doi doctori, ştia prea bine ce aparenţe ciudate poate lua în ochii unor profani o invenţie de cea mai mare însemnătate.

După aceste reflecţii, şi altele, se hotărâse, în sfârşit, pentru centura Herculex a doctorului Sanden, care avea avantajul de-a face promisiuni mult mai categorice în ce

priveşte forţa virilă, pe când Electro-Vigoarea, în ciuda numelui său, se menţinea la generalităţi vagi.

De altminteri, după ce şi-a cumpărat centura Herculex (Sanden Electric Belts, strada Taitbout nr. 14), Quinette fu cât pe-aci să cedeze ispitei, fireşti pentru *un* inventator, de a o demonta. Ceea ce-l reţinu a fost teama să nu găsească înăuntru doi gologani belgieni şi rumeguş de lemn.

Iată aşadar trei zile de când legătorul nostru îşi poartă aparatul. Ceea ce aşteaptă de la el e mai puţin posibilitatea de a îndeplini cine ştie ce isprăvi amoroase, la care continuă să ţină tot atât de puţin, cât dispariţia unui sentiment de inferioritate, împreună cu toţi acei care au scris despre această chestiune, el crede că vigoarea virilă e legată de vitalitatea în genere. Refuză să admită că

— Vitalitatea lui ar fi întrucâtva atinsă. Poate nu-i nici măcar adormită, ei numai îndreptată în chip prea exclusiv către munca cerebrală. Presupunând *cazul* cel mai fericit, aparatul Herculex nu are, de bună seamă, puterea să scoată energie dintr-un organism în care a secat cu desăvârşirc, dar poate, concentrând-o asupra anumitor organe, s-o facă mai manifestă decât era şi să suprime la cel interesat o îndoială care n-ar întârzia să devină < o-pleşitoare.

Quinette dă, aşadar, o mare importanţă impresiei pe care fi produs-o asupra tinerei femei. Stinghereala aceea, teama aproape, care în chip atât de vădit a cuprins-o, nu se poate explica decât prin aceea că o radiere de energie neobişnuită se degaja din Quinette. Fără să cazi în naivităţile spiritiştilor, nu e absurd să crezi că energia vitală a unei fiinţe radiază şi că, atunci când prezintă o creştere bruscă de intensitate, devine sensibilă şi celorlalţi, sau poate chiar aproape insuportabilă. De altminteri, Quinette şi-a dat bine seama de elanul care l-a ridicat aşa deodată. Un singur punct 51 intrigă: faptul că elanul acela l-a cuprins în clipa când a zărit verigheta în degetul vizitatoarei.

După ce a ieşit din prăvălie, Juliette a continuat să

urmeze strada în direcţia opusă metroului. Zărea, la capăt, case mici şi sărăcăcioase, dar în

87”.

veselite de soare; un cartier întreg pe care nu-l cunoştea, şi pe care-l traversa fără să se grăbească, în căutarea unui autobuz.

Vizita ei la legător îi risipise beţia aceea melancolică în care trăia de dimineaţă. Stânjeneala displăcută pe care o încercase, îngrijorarea la gândul că va trebui să revină, îi dădeau un început de interes pentru altceva decât deznădejdea ei.

Vreo cincizeci de paşi mai departe, aruncându-şi ochii asupra unui fel de pasaj lung între două case joase, închis de un grilaj, văzu, lângă casa din stânga, un bărbat cu capul puţin întors către stradă, cu umerii şi şoldurile perfect lipite de zid, ca şi cum ar fi vrut să intre în el să dispară. Nu îndrăzni să se oprească, să privească mai bine. Nu putuse distinge trăsăturile feţei bărbatului, nici hainele lui. I se păru că-şi ţinea mâinile la spate. Trecu mai departe.

După trei minute, Quinette, în odaia din fund, îşi scotea centura Herculex ca să-i modifice niţel poziţia, şi să suprime o uşoară frecare care-l incomoda, când auzi uşa prăvăliei deschizându-se şi închizâr: du-se atât de brusc, încât clopoţelul abia a avut timp să sune. „Cine-i dobitocul care intră aşa? O să-mi spargă geamurile”. Şi Quinette – se grăbi să-şi pună ţinuta în ordine. Avea oroare, de geamuri sparte, ca şi de oameni gălăgioşi şi neîndemânaţiei. Luă o mutră severă.

Deschizând uşa, văzu în mijlocul prăvăliei un bărbat cu faţa spre el, al cărui chip era prost luminat, dar a cărui atitudine trăda o spaimă nebună.

— Domnule, spuse acesta, vă cer iertare, dar aveţi probabil un… robinet de bucătărie, o chiuvetă. Aş avea nevoie să mă spăl, da…

Quinette nu era fricos, cel puţin într-o împrejurare ca aceasta. (I se întâmpla să se teamă de un păianjen, de o reptilă; sau să-l cuprindă groaza noaptea, în bezna de pe

scara lui.) Nu era nici măcar emotiv, îşi păstră toată luciditatea ca să privească ţintă în ochii necunoscutului, care era destul de înspăimântător şi mai cu seamă ca să aprecieze situaţia.

— Vrei să te speli? Cum asta… să te speli?

— M-am murdărit. Vreau să mă perii puţin. Necunoscutul îşi încleşta cât putea mâinile… Abia dacă i se puteau zări. Cât priveşte hainele, nu păreau murdărite. Purta o pălărie melon uzată.

Omul nu avea câtuşi de puţin aerul ameninţător; dimpotrivă rugător şi dezarmat. Quinette se învârti de un sfert ele cerc în jurul lui, ca să-l vadă mai bine.

— Mi-aţi face un mare serviciu, spuse celălalt. Vocea îi tremura de teamă.

„Vlăjganul ăsta, se gândi Quinette, a săvârşit o nelegiuire”. Se apropie de uşă, puse mâna pe clanţă.

*!

— Domnule, domnule, se rugă omul.

— Ce?

— Ce vreţi să faceţi?

— Nimic. Mă uit.

Aruncă într-adevăr o privire în stradă, fără să deschidă uşa. Voia să vadă dacă omul nu era urmărit; dacă nu <era oarecare agitaţie pe stradă, oameni care fugeau sau căutau; un început de aglomerare. Nimic; cel puţin în vecinătatea imediată. Nici la ferestrele casei din faţă nu se vedea vreun semn de curiozitate.

Quinette se întoarse, netezindu-şi frumoasa lui barbă burgheză. Omul rău-i inspira niciun fel de milă. Dacă ar fi zărit pe stradă poliţişti căutând pe fugar, Quinette ar fi deschis uşa şi i-ar fi chemat, Dar avea o mare poftă să afle mai mult şi. să-l ţină în mâinile lui secretul unui om. O astfel, de i aventură nu i se mai întâmplase niciodată. De multă vreme nu mai simţise atâta bucurie de viaţă, i Merse şi deschise uşa odăii din fund; – Intră aici. îl lăsă să treacă înainte. – încă un pas. Aşa. Deschide uşa. Omul ezită o clipă; apoi, cu vârful degetelor, «a şi cum a? *îi* avut. mârva infirmă, deschise uşa a doua şi pătrunse într-o bucătărie

strâmtă. Quinette intră după el. Clanţa uşii era de porţelan alb. Quinette zări pe ambele părţi două mici urme roşii, care erau, negreşit, de sânge.

— Iată spălătorul. Ai şi săpun. Prosopul, e în stânga.

Omul aştepta, aruncând o privire rugătoare înspre Quinette, Legătorul surâse j

— Ce? Te jenezi de mine?

Celălalt îşi păstra aerul speriat şi îşi ţinea mereu mumie încleştate. Cum lumina era mai bună decât în prăvălie, se distingeau pe stofa vestonului şi a pantalonului său câteva pete cafenii. Haide, haide, urmă Quinette, cu un imperceptibil accent batjocoritor în vocea lui politicoasă, trebuie să înţelegi că sunt *un* om discret. Ourăţă-Uîn voie. Ai mare nevoie de aşa ceva.

Şi rămase înfipt în uşa bucătăriei.

Omul se hotărî să dea drumul la apă şi să ia săpunul. Toate gesturile lui erau făcute cu teamă. S-ar fi z>s că fiecare obiect pe care-l atingea era fierbinte.

Îşi spălă mâinile şi le clăti în mai multe ape.

— Nu-mi lăsa sânge pe chiuvetă, spuse Quinette pe acela?! fon.

Omul îi aruncă o privire umilă; apoi, apucând o perie de paie începu să săpunească piatra spălătorului, ca un servitor conştiincios, şi să împingă cu grijă clăbueii către gaura de scurgere, Când a isprăvit, avu iar im moment de ezitare:

— R Nu continui?

Omul se rugă:

— N-aţi putea să mă lăsaţi singur o clipă?

„Dacă-l las singur, o ia din loc” se gândi Quinette. Bucătăria dădea într-adevăr într-o cărticică.

— De ce? Pentru că vrei să scoţi petele şi de pe haine? (Râse răutăcios.) Mă faci să râd. E prea târziu ca să mai iei asemenea precauţii cu mine… îţi promit că n-o să mă uit. Haide! îţi promit.

Individul nu prea ştia cum să scoată petele. Luă batista. Dar *o* băgă repede în buzunar. Batista era pătată de sânge.

— Vrei poate o cârpă curată? Dar ce-o să fac eu pe urmă cu cârpa?... Da... o s-o păstrezi. Şi o să arunci totul în prima gură de canal... împreună cu batista, nu-i aşa? (Surâse)... Nu trebuie să uiţi batista.

Luă din cuptorul maşinii de gătit o bucată de cârpă albă, o întinse omului, care făcu din ea un tampon, îl udă, îl săpuni, şi începu să frece petele de pe haine, una câte una. Când tamponul se murdărea, îl spăla cu multă apă.

Quinette, care la început îşi întorsese capul, nu-şi ţinu multă vreme făgăduiala. Dar curiozitatea lui era mai puţin vie. I se părea că urmăreşte o operaţie interesantă, dar obişnuită. Astfel încât prezenţa lui, în loc să-i fie celuilalt o povară, îl ajuta să-şi regăsească echilibrul.

După câteva minute de tăcere, Quinette spuse cu voce scăzută, binevoitoare, în care nu se mai simţea niciontenţie batjocoritoare:

— Povesteşte-mi acum niţel cum s-au petrecut lucrurile.

Omul tresări, lăsă să-i cadă tamponul în chiuvetă. Ochii lui, toate trăsăturile feţei trădau o înspăimântătoare nelinişte. Obrazul i se făcu pământiu.

Quineuc dovoni şi mai blând, şi mai mieros:

— Nu-ţi cer asta ca să te necăjesc... Ba nu. Ba nu... De altminteri ori îmi spui dumneata, ori ziarul de discăry... cu excepţia unor mici amănunte...

La gândul informaţiei din ziar, celălalt simţi o înţepătură dureroasă care-l făcu să se strâmbe.

— De ce te-ai oprit?

Supus, omul îşi reluă tamponul, continuă curăţatul.

Quinette, şi mai încet:

— N-ai chef de vorbă acum. E foarte firesc. Spune-mi mai eunuci ce ai de gând să faci. Când o să ieşi de ai-:.1], unde te duci?

— Nu ştiu.

— Cum nu ştii?

— Nu.

— Nici cea mai mică idee?

— Nu (Acest „nu” era mai slab.)

— Morgi să te ascunzi undeva? Celălalt tăcu. Quinette se gândi; apoi:

— Ascultă-mă. Soarta dumitale mă interesează. Nu vreau acum să te mai chinuiesc. Dar vreau să te revăd.

A spus „vreau să te revăd” arătând cu atâta tărie o voinţă calmă, încât celălalt a lăsat să-i cadă iar cârpa. Quinette insistă:

— Chiar astăzi. La locul.pe care mi-l vei indica. Celulau. luă un aer tâmpit de învoire; apoi îngână:

— Da… dar nu ştiu unde.

— Nu-ţi cer să fie la locul unde te vei ascunde.: Nu. Prin împrejurimi, dacă vrei. Sau mai departe. Mie mi-e totuna.

— Nu ştiu… nu pot să ştiu. Quinette se făcu mai aspru:

— Ba da. Ştii desigur o cafenea mică şi liniştită… După ora cinci, ca să fie întuneric. La ora şase, de >. pildă. Haide!

Omul privea speriat, căuta o scăpare.

— Îţi dai seama, sper, îi explica legătorul, că mi poate fi vorba o secundă să-mi tragi chiulul. O să-ţi spui că odată plecat de aici… Da… Dar să presupunem că diseară nu vei veni la întâlnire. Ei? Şi că cu o să vreau neapărat să te regăsesc, t’red ea voi putea procura un semnalment care n-ar fi din cele mai vagi, şi alte câteva amănunte pe deasupra.

Omul avu deodată o privire sălbatică.

Nu lua mutra asta, îi spuse Quinette, sau poate ai poftă să chem ajutor. Am vecini peste lot.

Celălalt recăzu la. atitudinea umilă şi de/nădăjduită. Spuse încet:

— Sunteţi de la poliţie?

— Eu „Ce idee! Sunt legător. Leg cărţi. Ai putut vedea în prăvălie… De la poliţie, auzi!

— Întâlnirea pe care mi-o cereţi nu-i oare ca să <mă daţi pe mâna poliţiei?

— Ce: n-ar împiedica s-o fac chiar acum?

— Sunteţi singur. Poate vi-i teamă.

— Aiurea! când eşti de meserie, găseşti mijloacele ca să nu laşi să-ţi scape un ageamiu care ţi s-a aruncat în gheare. Dar nu, nu sunt poliţist, de meserie. Fii pe pace.

— …Alunei de ce voiţi să mă revedeţi?

— Pentru (a mă interesezi şi ea să putem sta în linişte de vorbă. Acum e imposibil, nu-i aşa? Eşti prea zdruncinat. Şi apoi nu ţin să-ţi prelungeşti la nesfârş…1: vizita. Te-ai gândit la riscurile pe care mi le asum? Ai? îmi datorezi oarecare recunoştinţă.

Celălaii: se ginţii; apoi tot tu voce scăzută: …

— N-aţi vrea mai degrabă bani?

— Nu, mulţumesc. Intenţia dumitale e drăguţă. Dar nu. Sunt dezinteresat în afacerea asta. Astate, miră. O să-ţi spun şi mai mult. Tot ce vreau e să te ajut iar. Cu condiţia să nu mă expun, bineînţeles.

Îşi îngroşă vocea:

— Haide, grăbeşte-te, şi spune-mi unde-o să fii diseară la şase?

Omul răspunse după o ezitare:

— Cunoaşteţi strada Saint-Antoine?

— Strada? nu foburgul?

— Nu, strada.

— Da, fireşte. Şi?

— Vedeţi trotuarul din stânga, mergând spre Bastilia, între… să zicem strada Malher şi strada Turenne?

— Stai niţel… nu cunosc chiar atât de bine cartierul… Stai. Da, văd oarecum.

— E în dreptul bisericii Saint-Paul.

— Da. Văd, văd. Şi apoi cu numele stră/ilor, o să găsesc. Şi?

— Vreţi să treceţi pe trotuarul acela începând de la ora". şase fără ze-ce, de pildă?

— Da.

— Mergând de la o stradă la alta. *La* nevoie vă întoarceţi înapoi. Ca şi cum v-aţi plimba.

— Da.

— La un moment dat, o să fac în aşa fel ca să mă observaţi. Pe urmă mă veţi urma.

— Ca să mergem unde?

— Nu ştiu. Într-o cafenea sau în altă parte. Voi vedea.

— Dar eşti sigur că o să mă deosebeşti în mulţime?

— Mai curând sau mai târziu, da.

— Ştii că o să fie întuneric la ceasul acela.

— Ştia. Dar sunt multe prăvălii. O să fie destulă; lumină.

— Bine. Pe trotuarul din stânga ai spus, între...? – ... Strada Malher şi strada Turenne... Să vă amintiţi numai că-i în faţa bisericii.

— În rogulă.

Omul oiţă cu resemnare. Apoi manifestă dorinţa să plece.

— Ascultă, spuse Quinette, nu cred că te-a văziit! cineva intrând. Dar nu costă nimic să fim prudenţi, j

OG

O'să-ţi fac un pachet: destul de mare în care o să bag orice... Vei căuta să ai aerul unui om care face curse. Chiar, nu se ştie niciodată, în cazul când ţi s-ar pune vreo întrebare pe drum...

Îl luă după el în prăvălie; urmă, căutând în jurul lui:

— Asta ţi-ar putea servi ca să îndepărtezi bănuielile... Da, dar era să-ţi pun înăuntru bucăţi vechi de carton... Nu... Trebuie, dacă vei. fi nevoit să deschizi pachetul, să pară ceva serios. O să-ţi fac un adevărat pachet cu cărţi, cărţi răvăşite pe care le am pe ici pe colo, prin funduri de dulap Vezi câtă încredere am în dumneata. Pentru că, oricum, oarecare valoare toi au. O să mi le aduci diseară.

— Credeţi?

— Ţi» o teamă c-o să le stinghereascâ? Aduna volumele, fâua cu ele un pachet foarte ordonat.

— Şi ce contează dacă o să te stinghereascăpuţin! Gândeşte-te că un om care duce un pachet ca acesta are aerul unui om care merge pentru treabă... Nu atrage atenţia, dimpotrivă. Şi chiar şi pentru mine e preferabil. Dacă mă vede cineva diseară cu dumneata, voi putea oricând pretinde apoi că, fiară sa te cunosc, am cumpărat de la dumneata cărţi de ocazie, pe care le-ai adunat de la

negustori de cărţi vechi sau ele laliala de vechituri; şi că intenţionez să le leg ca să le revând apoi la clienţi, sau la cabinete de lectură. Vei avea doar grijă să nu mă dezminţi.

Pachetul era învelit într-o hârtie frumoasă de ambalaj verde şi legat cu o sforicică.

— Ţine-l sub braţ.

Omul luă pachetul, se îndreptă spre uşă; vru parcă să întindă legătorului mâna pe care o avea liberă, dar se răzgândi.

— Aşadar, negreşit pe deseară, îi spuse Quinette, insistând. Adu pachetul, în primul rând, asta o să mă ajute să te recunosc. Apoi, din toate punctele de Vedere, e mai bine… Ieşi fără grijă.

Când legătorul închise uşa după dânsul şi rămase singur avu impresia că viaţa lui până atunci nu însemnase nimic. Totul nu. fusese decât mediocritate şi plictiseală. Chiar şi invenţiile lui i – se păreau anoste. Calea ferată pe o singură şină? Un fel de distracţie de puşcăriaş în celula lui. De bună seamă, geniul inventator, visul constructiv îşi puteau găsi alte întrebuinţări. Pentru moment doar le întrevedea, dar într-o perspectivă bogată în ameţitoare făgăduieli.

Se întoarse în bucătărie. Uşa rămăsese deschisă. Urmele de sânge stăruiau pe clanţa albă de porţelan.

În bucătărie, primul lucru pe care l-a zărit, pe-un colţ al mesei, a fost tamponul de care omul se slujise ca să-şi cureţe hainole. Cârpa luase o culoare cenuşie spălăcită, puţin roşcată, în care intra mult mai multă murdărie şi săpun decât sânge.

Cu buşteni, hârlio de ziar şi surcele, Quinette aprinse focul în plită. Când flacăra izbucni, aruncă în ea tamponul desfăcut, care arse încet, eu greutate şi fâsâind:

În timp ce totul se transforma în cenuşă, Quinette amestecă într-o strachină apă cu apă clorată; începu apoi să sperie cu multă grijă robinetul, chiuveta, colţul mesei unde fusese tamponul şi locurile pe podea pe care putuse, căzând, să le murdărească.

Treaba aceasta nu numai că nu-l supăra pe Quinette,

dar îl surescita chiar în cel mai înalt grad. O trata ca pe o problemă. Căuta dificultatea şi perfecţiunea. Şi-i închipuia pe oamenii legii intrând în bucătărie, făcându-şi ancheta, prin toate metodele lor, cu toate mijloacele lor. „Ce urmă a mai rămas oare?” Examina dintr-o parte suprafaţa mobilelor, aceea a pardoselii, ca să descopere vreo urmă suspectă; Evalua cantitatea infimă de sânge care ar mai fi putut rămâne într-o gaură a pietrei spălătorului, în rogozul periei, după atâtea spălaturi şi clătiri. Reaprinse focul ca să arunce cârpa de care se slujise.

Rămâneau cele două urme de sânge pe clanţa uşii. Quinette până acum nu se atinsese de ele. Pe albul porţelanului, ele puneau un fel de semn uluitor, patetic. Legătorul luă e cârpă curată ca să le şteargă. Deodată, se răzgândi. Se urcă să ia din

9*

Iodaia de culcare, de la etajul întâi, un mic tampon de vată; apoi, deoarece sângele se uscase şi se (prinsese de porţelan, udă puţin tamponul înainte ele a freca, întoarse apoi tamponul în aşa fel ca să închidă în interiorul lui smocul care absorbise sângele. În sfârşit, îndesă tamponul într-o cutie de chibrituri goală, pe care o aşează în fundul sertarul uicasă.

SAMPEYRE

„Unsprezece şi treizeci şi trei. Într-adevăr nu ani timp. Dar nu-i nimic”.

Clanricard e pe trotuarul străzii Sainte-Isaure. S-a grăbit să iasă din şcoală, dând încet la o parte elevii lui, dintre care unii îi luau mina, îl apucau de mânecă. Dar el se gândeşte că vizita la Sampeyre. îl va împiedica poate să dejuneze, ca de obicei, la părinţii lui. Desigur, dejunul acesta de familie nu-l încântă întotdeauna; şi se felicită de câte ori poate să scape. Totuşi, şi-ar reproşa dacă n-ar înştiinţa-o pe mama lui, care şi-ar face griji ca în vremea când avea el zece ani.

Zăreşte pe unul din micii lui elevi.

— Ascultă, Bastide.

Băiatul – vine în fugă, cu ochii strălucind de bucuria

de a face ceva neprevăzut – oricât de neînsemnat ar fi. Clanricard scrie la repezeală vreo patn! – cinci cuvinte pe o pagină pe care o rupe din carnetul său.

— Du-le numaidecât în bulevardul Ornano, la 32. Vei întreba de doamna Clan r ic ard. îi vei înmâna biletul ăsta. Nu fugi prea tare. Fii atent la trăsuri cin d traversezi bulevardul.

Băiatul a şi plecat, îmbujorat de mândrie şi de recunoştinţă.

Clanricard parcurge repede strada Sainte-Isaurc şi strada du Poteau.

„Sampeyre nu se aşteaptă să mă vadă într-o zi de clasă. O să vrea poate să mă reţină la dejun. Trebuie să accept?”

Urcă strada Mont-Cenis. I-e dragă strada aceasta, cu urcuşul ei repede ca acela al unei poteci de munte, şi care-i rămâne legată de amintiri din copilărie, de hoinăreli cu micii tovarăşi. E mai veselă, mai excitantă ca niciodată, în dimineaţa aceasta de octombrie. De ce aerul însorit din Montmartre trebuie să fie otrăvit de evenimente îndepărtate? Şi viaţa neprecugetată a societăţii omeneşti, care, cu toate cusururile ei, are atâtea clipe bune, să fie străbătută deodată de aceşti mari fiori ai fatalităţii istorice?

Trece strada Caulaincourt, urcă scările de piatră, ajunge în strada Lamarck, continuă să urce. Strada e acum un drum de sat între case joase. La stânga, într-o foarte veche faţadă cenuşie şi scorojită, o poartă cu două canaturi lasă să se vadă grădina. Unul din canaturi e deschis. Dar, ca să intri, trebuie să dai la o parte *o* mică barieră de gratii, prevăzută cu un clopoţel care oscilează la capătul unei lame de arc. Clanricard împinge bariera, pătrunde într-o curie pardosită cu pietre mari, rărite. La stânga, un pavilion, formând un unghi ascuţit cu clădirea principală, se compune din parter şi etaj. Marchiza, deasupra uşii, are sticla spartă, şi vopseaua gri-argintie de pe ea e pătată de rugină. Tencuiala zidului e foarte veche. A luat culoarea aceea a vechilor case de pe Butte 1, şi pe

care ochii unui fiu al Montmartrului n – o pot privi fără să fie năpădiţi de toate poeziile iare i-au cizelat inima. O culoare care conţine puţin soare de ţară, umezeală provincială, umbră din biserică, vânt care a străbătut marea câmpie de la nord, fum din Paris, năluciri de grădini, mireasmă de iarbă, de liliac şi de trandafiri.

Acolo locuieşte Sampeyre. Fereastra cabinetului său de lucru e deschisă. Dacă ar înainta puţin spre dreapta, Clanricard l-ar vedea chiar pe el la masă sau în fotoliul, care e în dreapta ferestrei, când priveşti dinăuntru.

Sună. Sampeyre se apleacă în afară.

— A! Dumneata eşti?

Clanricard simte pe dată efectul acestei feţe şi al acestei voci cordiale. Dar Sampeyre *a* dispărut de la fereastră. Vine să-i deschidă.

— Bună ziua, Clanricard. Ai azi concediu?

1 La Butte Montmartre e o colină în nordul Parisului.

— Bună ziua, domnule Sampeyre. Nu, nu; am şcoală. Dar aveam nevoie să stau puţin de vorbă cu dumneavoastră. N-o să vă deranjez mult.

— Glumeşti. Rămâi la dejun la mine. O să împărţim biftecul în două. Cât timp îţi trebuie ca să mergi direct de aici în strada Sainte-Isaure?

— E şi patruzeci şi cinci… Am făcut douăsprezece minute la suit, mergând repede…

— Da, respiri greu. O să faci abia zece minute la coborât, fără să te grăbeşti. Vei pleca de aici! a unu fără *în* sfert…”

— Da. Îmi va fi mai mult decât de ajuns.

— E drăguţ din partea dumitale că ai venit aşa fără veste. Să mai vii şi altă dată. Să intrăm în birou. Femeia mea de serviciu va fi aici cel mult peste cinci minute. S-a dus până la măcelar. Legumele sunt de mult pe plită. M-am uitat adineauri la ele. Aici nu stăm prea bine în ceea ce priveşte măcelarul. Cred că trebuie să meargă până în strada Lépic. Este şi unul mai aproape, la colţul străzii Lamarck cu strada Paul-Feval. Dar s-a certat cu el. Oricum, nu-ţi fie teamă. N-o să întârzii.

Râde. îl pofteşte pe Clanricard pe fotoliu, iar el îşi reia locul în spatele mesei.

Odaia e plină mai ales de cărţi şi de portrete. Un mare cazier ocupă aproape tot zidul din fund. Conţine cărţi broşate. Lângă zidul din dreapta, când priveşti spre fund, se află o bibliotecă închisă cu geam, cu coloane răsucite şi fronton sculptat în stil foburg Saint-Antoine. Conţine cărţi legate, în special colecţii de opere complete.

La stânga, se vede uşa pe unde au intrat, *care*: dă în vestibul, apoi un cazier lung, nu mai înalt. decât până la piept.

Deasupra acestui cazier scund, un întreg pân' o a cu portrete. Se pot recunoaşte Michelet, Hugo, Renan şi alte efigii mai mici, printre care Valles, Quinet, Blanqui, Proudhon. Două fotografii reprezintă monumentul lui Auguste Gonite din, piaţa Sorbonei şi statuia lui Victor Hugo, de Rodin, de la Palais-Royal. Apoi, ci te va reproduceri după Con – st antin-Mcunier.

În faţă, deasupra mesei de nuc lustruit, două portrete destul de mari ale lui Gorki. şi Tolstoi sunt aşezate; sub acela al lui Zola. Mai jos, îi & Jaurès şi un Anatole France. De o parte şi de alta a ferestrei, un Molière şi un „Rabelais. Ici şi colo, portrete de scriitori clasici, de format redus. Pe cămin, între bibelouri şi vrafuri de cărţi, un foarte frumos bust de femeie, care te face să te gândeşti la o sfântă gotică; pare a fi tăiat într-o piatră

Sampeyre poartă o barbă nu prea lungă, puţin rotunjită, căruntă. Părul încă des, afară de creştetul capului, formează o încâlcire buclată, mai: albă decât barba, xe-l puţin pe alocuri. Are ochii foarte vii, cât se poate de limpezi, şi de o culoare care nu se observa la început. Ca să citească sau ia să lucreze, foloseşte ochelari prinşi pe nas, fără – şiret, pe care-i scoate dud îţi vorbeşte, şi cu care – cu riscul de a le rupe arcul – se joacă lovindu-i de dosul mâinii lui stângi sau de coperta unei cărţi. Are sprâncenele destul de groase, un nas bine desenat, dinţi sănătoşi, puţin galbeni. Se uită la tine cu rocredere, totuşi fără naivitate. Nu pare a fi nici incapabil de maliţiozitate.

Dar ceea ce domină e prezenţa lui Sampeyre. Se poate ca ea să displacă unora; sau cel puţin să-i stingherească, deranjând printr-o influenţă misterioasă anumite certitudini amare pe care credeau că le posedă, îngrijorându-i în privinţa alegerilor hotărâtoare pe care le-au făcut în viaţă. Dar lui Clanricard şi altora ea le procură linişte sufletească; ea stabileşte pentru ei o atmosferă spirituală de aşa natură, încât până şi întrebările tulburătoare se învăluie într-o lumină potolită.

— Simţi nevoia să-mi vorbeşti, spuneai? Nimic grav, nădăjduiesc?

— Ba da… mi se pare foarte grav; dar nu ceva care mă priveşte personal… Nu ghiciţi?

Sampeyre se uită la Clanricard; apoi spre grădina cu arbuşti tomnatici.

— Da. Ştirile de azi-dimineaţă.

— Nu v-au… emoţionat?

Sampeyre ezită înainte de a răspunde. Clanricard se întreabă dacă nu cumva şi-a pierdut cumpătul prea repede. În special dacă a făcut bine că şi-a deschis astfel inima faţă de elevii săi. îi povesteşte îndată lui Sampeyre. Citează, prescurtând-o, fraza pe care a pronunţat-o. Sampeyre ascultă.

— Poate trebuia să păstrez toate astea pentru mine? … nu-i aşa?

— Nu… Nu… răspunde încet Sampeyre.

Clanricard urmează cu o voce care aproape tremură:

— Am venit pentru că aveam absolută nevoie să vorbesc despre toate astea cu dumneavoastră. N-aş fi putut aştepta până mâine scară. Care-i impresia dumneavoastră, domnule Sampeyre?

— O! Sunt foarte nedumerit; foarte tulburat. Nu în special de azi-dimineaţă, la drept vorbind. De mai multe zile. Sunt chiar foarte bucuros să cunosc reacţia dumitale; şi aceea a prietenilor noştri. Vii mâine seară?

— Da, fireşte.

— N-aş vrea să judec situaţia cu nervii mei; dar nici

să fiu victima faptului că nervii se blazează cu vremea… înţelegi? A! iată că vine femeia mea de serviciu… O secundă.

Se întoarse aproape numaidecât.

— A avut bună idee să cumpere o bucată de carne pentru diseară… Prin urmare n-o să mori de foame, îţi spuneam, aşadar, că în ultimii ani ne-a fost dat să trecem prin mai multe alarme serioase. Riscăm să ne obişnuim cu ele şi, în ziua când treburile o să se încurce de tot, să nu mai simţim iminenţa evenimentului în adevărata lumină. Pe de altă parte, îmi dau seama că având idei *ca* ale mele, ea ale noastre, suntem condamnaţi la un oarecare optimism. Nu? Dacă aş deznădăjdui în toate privinţele, cum vedem că fac unii, n-aş avea nechibzuinţa să continui a trăi… Aşadar, dumneata ai impresia că se încurcă iţele?

— Am impresia că Turcia se va crede obligată să reacţioneze.

— Cu toate că declaraţia ele independenţă a Bulgariei se mărgineşte să consfinţească o stare de fapt»

— Da, Iar ea poate da semnalul unei dezmembrări a Turciei., şi Junii-turci, atât de repede după revoluţia lor, nu vor îngădui să se poată spune, după formula obişnuită, că au fost înaintaşii inamicului, sau groparii patriei turce.

— Nu ei mă îngrijorează cel mai mult.

— Poate. Primejdia e să nu înceapă vreunul, ei sau alţii.

— Nu cred să înceapă oi. îi cred tocmai prea încurcaţi înăuntru. Dar… ai văzut ce s-a petrecut la Belgrad?

— Da, s-a manifestat în stradă. Dar mai curmei în favoarea-Turciei, pe cât îmi pare. Ceea ce este destul de paradoxal.

— Niu le pasă de turci. N-au strigat: „Trăiască Turcia1!” şi nici măcar „Jos Bulgaria!” Au strigat: „Jos Austria!”, cu acompaniament de focuri de revolver. Iată primejdia.

Clanricard îşi aminteşte anumite conversaţii precedente la Sampeyre; discuţii, miercurea seara, cu cei

din „grup”. Nu-i foarte sigur că a priceput gândul maestrului său. Întreabă timid:

— Primejdia… pentru. Europa în genere?…

— Fireşte.

— Dar, până acum, aţi văzut-o în partea asta?

— Recunosc că nu; nu în mod deosebit, întâmplările din Maroc mă preocupau mai mult. Observă că ele n-au încetat. Afacerea cu dezertorii de la Casablanca se va potoli poate. Dar e un simptom nou… Nu. Reflecţiile mele, de trei sau patru zile, pornesc tocmai de aici: de la impresia pe care am avut-o deodată că pericolul se fixează, se prinde de ceva, şi dintr-o parte de unde nu. mă aşteptam – chestiunea Orientului părea o. gogoriţă atât.de veche. Şi pe urmă, vezi dumneata, mai e ceva. În acelaşi timp cu impresia, aceasta de primejdie – pe care o ai şi dumneata, pe care oricine a putut s-o aibă azi-dimineaţă citind ziarul; nu-i nevoie de-o perspicacitate deosebită, nu? … – începe. să râdă – am descoperit deodată că evenimentele se prezentau cu o claritate teribilă. Crizele precedente… da, se putea, ce-i drept, desluşi în ele acţiunea unor anumite. forţe, o înlănţuire, o direcţie „un deznodământ posibil. Dar cu toate acestea, păstrau un aer haotic, la care, dacă te gândeşti astăzi, îţi pare liniştitor. Pe când de data aceasta… o! observă că sunt destul de circumspect.

— Când ai făcut timp de treizeci de ani o meserie ca a mea, ai căpătat, iară să vrei, gust pentru evenimente care se explică, pentru istoria prin acolade şi paragrafe: primo, secundo… Atunci” da, am ajuns să-mi reprezint atât de limpede mecanismul crizei actuale, şi sfârşitul către care ne precipităm, încât îmi spun: „Tu, dragul meu, tu eşti pe cale să ne pregăteşti un plan de lecţie…”

Bate cineva la uşă, Sampeyre se scoală:

— A! E masa gata. Să nu pierdem timp.

Traversează vestibulul. E un mic coridor care primeşte lumina prin geamlâcul uşii de intrare. Nu-i ocupat decât de cuiere, câteva gravuri, şi o sobă mică, al cărei burlan se ridică prin cavitatea scării.

Intră în sufrageria mobilată cu un bufet de mahon cu policioare, stil *second empire*, pe care e aşezată vesela; cu un alt bufet de mahon din două corpuri, cu geam, din care Sampeyre a făcut o bibliotecă; cu o masă rotundă; cu şase scaune cu speteaza rotunjită, din acelaşi lemn. Pe pereţi sunt câteva farfurii vechi; de tavan atârnă o lampă de petrol; pe jos e aşternut un covor ieftin, cu un desen vag oriental.

Femeia de serviciu a aşezat în mijlocul mesei o bucată mică de friptură de vacă şi o tavă cu cartofi sote; la capătul mesei, un triunghi de brânză de Brie şi o farfurie cu mere.

— Rosbiful va fi abia perpelit, spuse Sampeyre. Mie, de altminteri, aşa îmi place.

— Şi mie.

— Mai aveţi nevoie de mine, domnule Sampeyre? spuse femeia.

nu

Are vreo şaizeci de ani; o mutră obosită şi necăjită; un trup x vei t; un ton al vocii care indică o veche deprindere de a sta veşnic în defensivă. Poartă o rochie1 neagră, un şorţ gri. Un coc gros de păr aspru, abia decolorat, se îndoaie în chip ciudat în treştetui capului.

— Nu… nu, răspunde Sampeyre, care ezită – afară de cazul că… – Apoi, plin de precauţie: Domnul Clanricard ar fi vrut să ia o cafea după dejun.

— Dar e gata cafeaua, domnule Sampeyre. Cafe-tiera e pe marginea plitei, la cald. Nu „rămâne decât s-o turnaţi.

— Bine, bine. Atunci, mulţumesc. Du-te repede acasă.

— Să mai cumpăr carne pentru diseară? dat fiind că…

— Nu, nu. Mănânc şi aşa prea multă carne. Nu mai e nevoie. La revedere, doamnă Schutz.

Începură să mănânce.

— Eu, spune încet Clanricard, îmi dau bine seama cum se explică, în parte, criza actuală, şi unde ne poate

duce. Dar impresia de haos, de care vorbiţi, o am mai mult ca oricând. În tot cazul, impresia de pofte confuze; de oameni grăbiţi care se reped să dea lovitura şi cărora le e mereu teamă că o să le-o ia înainte vecinul. Şi apoi pasiuni ale popoarelor, oarbe; fanatisme naţionale, de care, evident, se folosesc anumiţi şefi ca să facă să le izbutească combinaţiile, dar…

Ill

— G! ai „desigur, dreptate. Nu sunt atât de prost ca să cred că realitatea s-a simplificat dintr-odată. Dar ce vrei)., e întrucâtva povestea soţului înşelat care nu. avusese până atunci decât vagi, bănuieli. Într-o bună zi, un anumit număr de indicii se potrivesc atât de bine, concordă într-un chip atât de elocvent: persoana rivalului" orele de absenţă ale soţiei, palavrele pe care i le-a istorisit… Pe scurt, ipoteza că e încornorat ia fiinţă tot atât de luminoasă ca şi teoria lui Galilei… Pune-te în locul lui.

— Dar atunci, întreabă Clanricard, care nu are curajul să râdă, explicaţia dumneavoastră…

«— O! Nu-mi aparţine mie. Pot spune că mi-a apărut cu de la sine putere. Dar încă o dată, ţi-o dau aşa cum am primit-o. Plecăm de la revoluţia turcă, de la starea Europei în momentul acela; Pentru Germania şi Austro-Ungaria, revoluţia Ju-nilor-turci, *a* fost o mare decepţie. Căci ele erau aliatele vechiului regim; pentru că ele plănuiau, graţie somnolenţei vechii Turcii, să întindă nuna spre Orient, în direcţia golfului Persic; şi pentru că revoluţia aceasta li. s-a părut că face mai mult sau mai. puţin jocul puterilor, aşa-zise liberale: Franţa şi Anglia; şi, indirect, al Rusiei, dat fiind ÎIM – plaînţelegere. Până aici suntem de acord?

— „*Da*.

— Bun. De unde necesitatea de a face ca Turcia să plătească toate astea. Mărturiseşti că e greu să nu simţi Berlinul şi Viena în dosul loviturii spectaculare a lui Ferdinand al Bulgariei. Vlăjganul ăsta e sprijinit. – Să admitem.

— Declaraţia de independenţă bulgară, prin ea însăşi

„n-ar avea cine ştie ce consecinţe. O umilinţă pentru Junii-turd mai degrabă decât o pagubă reală. Dar ea serveşte drept pretext Austro-Ungariei ca să anexeze Bosnia-Herţegovina. Lucrul a fost anunţat de mai multe zile, A fost scrisoarea aceea a lui Franz-Iosif de săptămâna trecută. Iată, în ziarul de azi-dimineaţă… stai puţin, la pagina a treia… la Viena… Iată: „Sentimentele de îngrijorare etc. etc… nu s-au spulberat din pricina convingerii generale că foarte curând – poate mâine – Austro-Ungaria va proclama în chip mai mult sau mai puţin direct anexarea Bosnei-Herţego-vinei”.

— Nu-i oare şi aici o simplă consfinţire a unei stări de fapt?

— Da, dar care are cu totul alte consecinţe. E Austria instalată pe o mare porţiune a Adriaticii, şi coni iscând”, fără nădejde de înapoiere, un enorm teritoriu locuit de slavii din sud. Pentru Serbia, e certitudinea că popoarele acestea, pe care le consideră ca fraţi de aceeaşi rasă, ca sârbi, îi sunt răpite pe veci. Pentru Rusia, protectoarea Serbiei şi. În general a slavilor din sud, înseamnă o slăbire a influenţei. Pentru Tripla-înţelegere, e mica satisfacţie a revoluţiei Junilor-turci compensată, cu vârf şi îndesat, printr-o palmă usturătoare.

— Şi-atunci?

— Atunci… ai avut dreptate să fii preocupat azi-dimineaţă.

Tac amândoi. Sampeyre a vorbit cu plăcere. De mai multe zile îl frământă ideile acestea, dar pentru prima dată le expune cuiva. Cuvintele au venit fără dificultate. Ideile, exprimându-se, au rămas aproape în aceeaşi bună ordine în care erau în mintea lui. Nu s-a petrecut nici p învălmăşeală, nici vreuna din acele deformări în care aluneci deodată, din pricină că fraza are nevoie să continue, în timp ce gândul, antrenat într-o mişcare care-i dă brânci, încetează de a mai vedea limpede. E cu atât mai mulţumit cu cât se supraveghează, în privinţa aceasta. De un an, de când a ieşit la pensie, se gândeşte într-una la îmbătrânirea minţii şi la anchilozarea mecanismelor de

care ea se slujeşte. Adesea i se pare că i-e capul puţin mai greu. Şi mai cu seamă, după ce a urmărit în singurătate, în ceasuri favorabile, raţionamente bine închegate şi pătrunzătoare, are impresia că în clipa neprevăzută când ar vrea să le comunice altora, să le scoată afară, căile minţii prezintă un fel de învălmăşeală sau de îmbulzeală.

Desigur, „micul grup" de miercuri seara n-a părut nicio clipă că bagă de seamă. Declinul maestrului, dacă nu-i imaginar, nu-i încă foarte vizibil. Dar el însuşi se observă atunci cu o amară severitate şi suferă de insuficienţa pe care o constată pe dinăuntru. Trebuie s-o atribuie, oare vârstei? sau faptului că e la pensie? Meseria lui, obligându-l să

— 114

vorbească mai multe ore pe zi în faţa unui auditoriu foarte dezgheţat, îl menţinea într-un antrenament care deodată a luat şi arşit. Regimul tăcerii, început brusc şi atât de târau, favori/ea xă poate îmbâcsirea minţii. Pe scurt, pentru moment, Sam-peyre, dacă e profund îngrijorat de situaţia Europei, se felicită într-o măsură tot atât de mare, însă într-o alte regiune a inimii, că cea mai mare urgie-personală de care putea să se teamă: scăderea facultăţilor sale mintale, a încetat deodată de a-i părea iminentă. Da, cea mai mare urgie. Cea mai mare nenorocire. Ce sunt celelalte interese ale lui în comparaţie cu acesta? Sau chiar celelalte interese în genere? în timp ce toarnă vin în paharul lui Clanricard, îşi spune foarte repede şi pe furiş: „Da!... cele mai grozave catastrofe... războiul, şiruri de tulburări... da, ar fi oribil. Dar asistând la toate astea cu o minte deplin lucidă, ca astăzi... Pe când să-ţi pierzi luciditatea L". Se întrerupse îndată: „E îngrozitor cum chiar un om ca mine, care nu sunt totuşi cel din urmă neobrăzat, şi pe care tinerii aceştia îl iau drept exemplu, ajunge uşor să reducă primejdia care ameninţă lumea la o mică problemă „de egoism". Apoi încearcă să se liniştească: „Nu e o crimă dacă mintea se îngrijorează în privinţa propriului său destin. Esenţialul e să faci tot ce poţi împotriva primejdiei care ameninţă lumea. Dar, fără

îndoială, nu pot să fac mare lucru. Fac şi eu ce pot…” Revine: „La drept vorbind, fac oare într-adevăr tot ce pot?”

10*

A astupat din nou sticla, şi o pune pe masă, întrebându-se. dacă n-ar fi de întreprins vreo acţiune mai curajoasă. şi mai eficace împotriva primejdiilor care se apropie decât conversaţii sau gânduri.

Cât despre Clan n car d, *el* continuă să resimtă, în ciuda celor apuse, felul acela de confort, de securitate mintală care-l cuprinde de îndată ce pătrunde în zona de existenţă a lui Sampeyre. Dar starea aceasta plăcută, pe care, de altminteri, o prea adâncă preocupare îi împiedică s-o observe, nu va dura decât abia o jumătate de oră. Şi Clanricard „va pleca de aici cu o provizie de idei sumbre. pentru tot restul zilqi. Ceea ce îl întristează mai mult e chipul în care Sampeyre pare să admită catastrofa ca rezultat al unei înlănţuiri de fapte de o simplicitate geometrică. Până acum, când evoca asemenea primejdii, Sampeyre ţinea totdeauna seamă ele o întreagă lume de forţe clocotitoare şi contradictorii, dintre care unele, fără să fie în mod absolut „forţe morale, pot fi călăuzite şi orientate de raţiune; iar celelalte, prin însăşi confuzia şi enormitatea lor, stăvilesc samavolnicia celor puternici.

— Dar, spuse după o clipă, o viziune ca aceasta a evenimentelor nu-i oare una din acele concepţii în care ne-aţi repetat adesea că se complac în mod greşit cârmuitorii şi diplomaţii?…

— Da, şi de care am râs de multe ori faţă de dumneata, arătându-ţi cât erau de artificiale şi de superficiale. Franţa doreşte”, Austria e decepţionată”, „Rusia socoteşte că…” da, când te gândeşti

11.6

la cele o sută treizeci de milioane de mujici şi la domnul pomădat care declară că „Rusia socoteşte că…” O,! nu mi-am schimbat părerea asupra fondului. Dar încep să mă întreb dacă nu cumva cârmuitor Ji şi diplomaţii sunt plasaţi în aşa fel în ansamblul mecanismelor omeneşti – înţelegi? – încât.la un moment dat, chiar numai jucând

între ei micile lor jocuri, de specialişti, ajung să declanşeze evenimente formidabile – fără niciun raport, sub aspectul dimensiunii, cu măruntele lor persoane, cu geniile lor imperceptibile. Şi totul se petrece atunci, în adevăr, ca şi cum concepţia lor ridicolă despre Istorie ar fi cea bună. Reacţionând împotriva istoricilor de odinioară, care reduceau totul la căsătorii de regi, la capricii ale favoritelor, la rivalităţi dintre miniştri mă întreb dacă n-am mers prea departe. Şi mai cu seamă din punct de vedere practic" vreau să spun în ce priveşte lupta pe care trebuie s-o ducem, „Ceea ce contează sunt mişcările adânci ale umanităţii, procesul de devenire al maselor, civilizaţia ascultând de legile ei, de dezvoltare seculară…" Foarte frumos, toate astea; dar mă gândeam acum câteva zile la omuleţul care păzeşte rezervorul mare de apă de la Buttem, la două sute de metri deasupra mea. E cu siguranţă un tip din cei mai modeşti, şi care trebuie să câştige vreo cinci franci pe zi. Dar el are putinţa, fără să ceară avizul nimănui, să dezlănţuie mai multe catastrofe… nu ştiu exact care; trebuie exaeminat asta la faţa locului: inundaţie, otrăvirea a cinci sute de mii de parizieni, epidemie de tifoidă. Şi închipuie-ţi că ar face un meci cu colegii lui de la rezervoarele de la Montsouris şi de la Belleville… care vor îneca sau vor otrăvi mai mulţi parizieni; să facă din asta, între ei, o chestiune de prestigiu? Ceea ce vreau să te fac să simţi, Clanricard, e lucrul următor: valoarea de poziţie a unor indivizi. Şi prea am uitat acest lucru. Noi ne închipuim prea mult, pentru că am modificat concepţia noastră filozofică despre istorie, că realitatea ne va ţine isOnuWConcepţia noastră modernă poate fi adevărată când priveşti istoria omenirii din punctul de vedere al lui Sirius, sau pe o fază de zece secole; cu alte cuvinte, când distanţa zdrobeşte amănuntele; dar când e vorba de a şti dacă, în clipa aceasta chiar, ţarul Nicolae dă sau nu regelui Serbiei sfatul de a porni împotriva Austriei, asta-i altă căciulă. Mă exprim foarte prost, deoarece e o idee nouă a mea, care nu e de loc pusă la punct… Dacă preferi, prea ne închipuim,

noi ăştia care suntem democraţi până în măduva oaselor, că democraţia e deja mai mult sau mai puţin instalată aproape peste tot în omenire. Da… o mulţime de lucruri sunt de pe acum democratice… costumul de haine, strângerea mâinii…; dar nicidecum, din păcate, deciziile acelea, dezlănţuirile acelea care provoacă războaiele. Şi asta nicăieri. Nici chiar la noi.

— Nu vreţi totuşi să spuneţi că nu-i nimic de făcut, că nu ne rămâne decât să încovoiem spinarea?…

— Nu… nu…

— Pentru că asta ar fi mai teribil ca orice, în sfârşit, oricum, nu susţineţi că, dacă s-ar înţelege clasele muncitoare din toate ţările, şi muncitorii intelectuali care sunt alături de popor, asta n-ar folosi nicidecum ca să împiedice un război european, sau ca să-l oprească. Trebuie totuşi să ne gândim la forţa aceasta enormă. Azi-dimineaţă, ca să regăsesc puţin curaj, m-am agăţat de darea de seamă a Congresului C.G.T. de la Marsilia. Dacă mâine toate organizaţiile sindicale şi socialiste din Europa ar începe împreună o agitaţie, cu ameninţare de grevă generală imediată, mărturisiţi şi dumneavoastră că guvernele ar cădea pe gânduri.

Sampeyre e gata să răspundă, şi poate să contrazică. (Ideea lui nouă îl împinge.) Dar, ridicând capul, vede trăsăturile îngrijorate ale lui Clanricard. „Oare e rostul meu să-i fac să-şi piardă curajul?… în altă zi, da, vom examina chestiunea sub toate unghiurile, cu mintea limpede… Dar acum! Ochii ăştia atât de plini de generozitate! Inima asta bună, gata la tot felul de jertfel Tăcere, om fără credinţă. Într-asta recunoşti bătrâneţea, şi nu în faptul că vorbele vin mai puţin repede. Nu pricepi că ceea ce era mai bun în tine, în tinerii ăştia l-ai pus?”

Spune tare:

— Vezi bine! „Uniunea muncitorilor va impune1 pacea în lume”. Să nu crezi că mi-am schimbat Evanghelia. Dar iată, mă gândeam la discuţii avute aici cu Laulerque. N-am fost întotdeauna drepţi.

Îl găseam demodat şi romantic… îţi aminteşti una –

din vorbele lui favorite: „Dacă la 17 Brumar, un om hotărât i-ar fi suprimat de Bonaparte, n-ar mai fi existat 18 Brumar”. Are aerul unui banc, şi totuşi... Acţiunea de masă, da, da, va pune bazele viitorului. Dar când e vorba de a salva prezentul, îndată...

— Acţiunea. individuală?

— Acţiunea directă indivuală.

— Dar făcută de cine? Poruncită de cine? Nici nu mai sunt anarhişti.

— E drept. Ultimii fac parte din poliţie... Ceea ce putem să ne spunem ca să ne consolăm, e că dacă clin nenorocire catastrofa se va produce, ea nu va dura.

— Credeţi?

— Gândeşte-te. Jaurès a susţinut aceasta de multe ori, şi are dreptate: În starea actuală a Europei, un conflict nu se poate limita; războiul va deveni: general aproape instantaneu. Am simţit aceasta mai mult ca oricând în zilele din urmă. Ei bine! un război general, cu efectivele pe care le va pune în mişcare, cu mijloacele materiale pe care le va acapara şi cu oprirea totală a vieţii normale, cum vrei să poată dura? Se va mistui într-o văpaie de câteva săptămâni, ca incendiul unui depozit de petrol. Mă întreb chiar dacă enorma maşină militară nu se va bloca încă de la primele învârtiri ale roţii. Ba da. Mobilizarea lor modernă, au îneer-cat-o ei vreodată? E o concepţie de teoreticieni, un vis de – birocraţi deliranţi. Cifre şi iepure pe hârtie. Nimeni nu are cea mai mică idee de ce se va întâmpla a treia zi...

— Totuşi a fost războiul ruso-japonez...

— Imposibil de comparat. Era mai degrabă de ordinul expediţiei coloniale. Şi maşina a fost cât p-aci să rămână în pană.

Chipul lui Clanricard s-a luminat. Sampeyre nu-I cu totul sigur de cele ce afirmă. Dar el însuşi are nevoie să nu deznădăjduiască. Şi ceva în sinea lui îşi închipuie, poate, aşa cum fac oamenii primitivi, că unele cuvinte alungă piaza-rca.

XI

PRIMA AVENTURA A LUI WAZEMMES. DEŞTEPTAREA ŞI GRIJILE GERMAINEI BAADER

Tânărul Wazemmes urcă bulevardul Denain care duce la gara de Nord. Face parte dintr-o porţiune a mulţimii care merge cu un mers regulat în acelaşi sens, către intrările gării, ca şi cum ar fi sorbită de nişte aspiratoare. Iureşul acesta îl agasează puţin pe Wazemmes şi-i încolţeşte ispita să nu asculte. De altminteri mai e mult până la tren, atât de mult, încât se simte ridicol. Se opreşte la un chioşc de ziare. Priveşte cafenelele cu invidie. Apoi pleacă iar” potrivind aşa fel, încât să taie fluxul în curmeziş. Ajunge la colţul străzii Dunkerque. Alte mişcări se împletesc cu cele dintâi. Oamenii vin clin multe direcţii. Wazemmes se opreşte.

Iată-l deodată într-o stare sufletească plăcută şi tulbure. E stăpânit de o impresie care-i revine din când în când, o dată la două luni, poate. Ca să aibă putinţa s-o încerce, trebuie să fie într-un loc foarte animat, clar nici în cartierul unde locuieşte, nici prea aproape de locul unde lucrează; ca şi cum. părinţii, patronul şi camarazii de atelier ar exercita până la o anumită distanţă o acţiune capabilă să spulbere vraja.

Impresia e din cele mai vagi; ea constă mai în l îi în a se’s; mţi bine pe stradă; nu numai bine, dar mai bine ca de obicei. Pe urmă, se naşte o excitaţie. I se pare lui Wazemmes că, amestecate în mulţime şi deghizate, fiinţe pe jumătate reale, pe jumătate imaginare trec pe lângă el. Ar putea fi numite întâmplărâle bune, cu toate că Wazemmes nu-i dispus să le dea un nume atât de categoric.

Dacă ar întinde mâna cu socoteală, ar prinde vreuna din fantomele acelea favorabile; sau poate chiar mâna lui n-ar avea ciecât să se lase atrasă. Ghidul ăsta îi dă puţină ameţeală. Simte nevoia să se oprească iar. Poate că începe să aştepte.

Tocmai atunci, un domn, care venea dinspre strada L-ai ayette, cu pas grăbit şi aerul preocupat, se opreşte şi el în colţul bulevardului Denain. Întoarce capul la stânga şi la

dreapta, fără să privească la nimic. Ochii îi cad din întâmplare pe un chip care e foarte aproape de el şi arată a fi cu totul lipsit de ocupaţie şi săritor.

— Ascultă, te rog: tinere, pot să-ţi cer un serviciu?

— Ce anume?

— Cunoşti Parisul?

— Da.

— Cam cât crezi că ai pune ca să mergi în bulevardul Saint-Jacques cu metroul şi să vii înapoi?

Primul gând al lui Wazemmes e să răspundă: „Merg”. Bar se uită la ceasul gării. Vai! trenul pentru Enghien pleacă peste douăzeci de minute; şi nici vorbă, nu poate fi să-l piardă. Ar fi mult mai grav decât să lase o treabă, sau să nu facă o cursă a patronului, într-adevăr, pentru Wazemmes imposibilitatea e absolută.

Îi explică, de bine de rău, domnului, care nu pare să-l creadă, şi se depărtează cu un „mulţumesc” plin de amărăciune.

Wazemmes se simte atât de mâhnit, ca şi cum ar fi pierdut o situaţie. Misiunea aceasta în bulevardul Saint-Jacques nu putea fi decât începutul unei serii de evenimente neaşteptate. Instinctul lui i-o spune, Aproape că ar încerca să-l prindă din urmă pe domn. Dar nu se mai zăreşte. Domnul a dispărut, pesemne, în metro, împreună cu norocul lui Wazemmes.

Germaine Baader se trezeşte. De câteva minute abia mai moţăia, ascultând zgomotele trăsurilor pe Quai des Grands-Augustins şi întrebându-se cât e ceasul. Primul lucru pe care-l vede este sclipirea de pietre lucioase din tavan. Caută în întuneric para soneriei electrice, şi până la urmă o găseşte între perniţă şi perna de căpătâi. Ca în fiecare zi, gestul acesta îi stârneşte un mic gând enervant. Şi ar fi atât de comod, apăsând pe un buton ca acesta, să ai lumină de îndată ce te trezeşti! Dar proprietarul refuză să instaleze electricitatea în apartament. Tapiţerul a sfătuit-o, ce-i drept, pe Germainc să aşeze, de o parte *şi* de alta a patului, câte o aplică de gaz, cu bec incandescent şi aprindere automată, ca acelea din salon. Dar că se teme de

asfixie. Chiar şi Curau a fost împotriva proiectului acestuia.

Camerista intră în odaie. E o fată oacheşă şi uscăţivă, mai curând frumoasă.

Deschide obloanele, dă la o parte perdelele. Lumina se revarsă asupra Germainei, îi scaldă faţa, o face să mişte pleoapele, care sunt cam greoaie şi întunecate. Germaine are ochii destul de mari, de un albastru viu, dar cu o strălucire minunat de mângâietoare. Când sunt deschişi, toată faţa profită de farmecul pe care-l răspândesc, şi poate chiar abuzează.

— Doamna doreşte micul dejun acum?

— Da”. stai puţin. Ce-ai pregătit?

— Ciocolată. Dar dacă doamna doreşte altceva…

Germaine e foarte încurcată. Are o predilecţie vădită pentru ciocolată şi se moleşeşte. numai la-gândul savoarei aceleia onctuoase. Dar astăzi are cel puţin două motive să nu ia ciocolată, în primul rând, vrea să facă baie înainte de a veni Gurau, şi e convinsă că ar fi imprudent să intre în baie cu stomacul încărcat de o băutură atât de grea ca cio

3.25

colata. Apoi, cam peste o oră, ea şi G urau se vor aşeza la masă. Din moment ce trebuie să mănânce mai mult ca de obicei, ar fi rezonabil să se mulţumească doar cu o ceaşcă de ceai. Dar camerista nu trebuia să evoce ideea aceasta a ciocolatei, care e o idee mirositoare şi senzuală. – Adu-mi puţină de tot într-o ceaşcă de cafea.: Era cât pe-aci să renunţe la baie, fiindcă e puţin probabil că Gura u, grăbit cum trebuie să fie el azi, va fi dispus să facă dragoste, Dai1 lucrul nu-i nici imposibil. Şi Germaine când nu e convinsă că are trupul cu desăvârşire curat, nu face dragoste decât cu un sentiment de inferioritate.

Se aşază în pat. Cămaşa de noapte, roz, are mânecile scurte şi un guler larg. Germaine îşi priveşte braţele pe care le găseşte bine făcute şi cu pielea fină. Vinele sunt aparente, dar de un albastru deschis. Pentru moment, ele contribuie la frumuseţea cărnii şi nu par să trădeze vreun semn îngrijorător pentru viitor. În ce priveşte picioarele, e

altceva. Germaine crede că va fi greu să evite varicele mai târziu.

De altminteri, braţele acestea frumoase nu o satisfac în întregime. Sunt acoperite de un puf prea bogat. Desigur, prin faptul că e blond, e mai puţin vizibil, şi într-o anumită lumină aproape că trece nevăznt. Dar în clipa aceasta, cum întinde braţul şi îl ridică până la înălţimea ochilor, abundenţa. aceasta de păr blond culcat în aceeaşi direcţie o întristează.

Apoi îşi bagă mina în gulerul cămăşii, îşi pipăie sânii, îi cântăreşte. îi scoate afară, se uită la ei. Unul din ei, în timpul somnului, a fost strivit de pliurile cămăşii. Are două dungi roşii. O întreagă bucată de piele e zbârcită. Germaine se teme că semnele acestea nu vor dispărea repede. Se gândeşte la Gurau care adesea i-a lăudat frumuseţea sânilor, cărora le arată o tandră preferinţă.

Cugetă la trupul femeiesc. Cu toate că şi ea e femeie, îşi imaginează fără greutate că bărbaţii îl găsesc voluptuos „excitant, aproape în întregime. A săruta un Umăr de femeie, unde săruturile îşi lasă urma, trebuie încă să fie o plăcere vie. Dar trupul bărbătesc? Germaine se întreabă. Are el, asupra ei cel puţin, o putere analogă? îi place carnea tare a bărbatului, liniile ei hotărâte. În îmbrăţişare, îi este agreabil să simtă vigoarea muşchilor care-o cuprind. Dar toate astea rămân o impresie generală, destul de potolită. Diferitele părţi ale acestui trup nu i se par nici frumoase, nici tulburătoare prin ele însele. Din toată conformaţia virilă, un singur amănunt o captivează în mod deosebit, şi pe care nu poate să-l vadă, să-l atingă, sau nici chiar să-l închipuie fără să simtă o mică exaltare. Dar amănuntul acesta are un caracter atât de sexual, încât o femeie pe care ar lăsa-o cu totul indiferentă n-ar merita, fără îndoială, decât pe jumătate numele de femeie. La drept vorbind, îşi aminteşte de un amant pe care l-a avut vreo câteva săptămâni, acum doi ani. Avea umeri de atlet şi un tors care se subţia coborând către talie. Contemplarea acelor umeri o Incinta, pe Germainc, şi-i stârnea repede o dorinţă vie. Dar e singurul caz când a

cunoscut o desfătare de felul acesta.

De altminteri, convine în sinea ei că interesul pe care-l are pentru dragoste e oarecum de natură egoistă. Ceea ce-i place la un bărbat e mai puţin bărbatul ca atare” cât ardoarea şi afecţiunea pe care i-o mărturiseşte. Ştie, din destăinuirile u no f colege, că unele femei, în cursul practicelor amoroase, sunt cuprinse de un entuziasm al dezmierdărilor, care e o formă senzuală de generozitate, şi chiar de devotament. Ceea ce le îmbată atunci e să se uite pe sine ca să nu se mai gândească clocit la celălalt. Tot ele sunt şi cele ce încearcă în faţa cărnii bărbatului, sub toate aspectele ei, o emoţia cu care Germaine nu-i obişnuită. Nu pentru că Germaine ar fi o amantă prea rezervată. Ea ţine să se considere o femeie normală. Şi părerea ti este că o femeie normală nu are niciun motiv de a refuza ceva bărbatului pe care şi l-a ales, afară numai dacă acesta ar veni cu pretenţii cu totul absurde. Ca să se conformeze acestei reguli, ea nu are nevoie să învingă nici pudoare, nici dezgust. Dar complezenţa ei e lipsită de pasiune.

A aşezat pe masa de noapte ceaşca goală. Se scoală. Ia de pe scaun un kimono de mătase nagasaki, căptuşit tot cu mătase, şi îl îmbracă. Kâmonoul acesta, pe care l-a cumpărat de curând, îi face încă plăcere. În fiecare dimineaţă îi priveşte o clipă zorzoanele.

În timp ce camerista îi pregăteşte baia, Germa îne se instalează în faţa măsuţei de toaletă, Are lângă ea o fiolă cu un lichid incolor, şi un borcănaş care conţine o cremă gălbuie; totul fără etichetă. Ambele produse provin de la erborista din strada Dauphine, care pretinde că le prepară singură, după reţete secrete. (Germainei îi place să creadă că există astfel de secrete ce se transmit printr-o tradiţie clandestină, în schimb, n-are mare încredere ia reclamă, şi n-a vrut niciodată să încerce cremele acelea făcute de mântuială, pe care unii fabricanţi de parfumuri sau droghişti încep să le răspândească.) Lichidul, cu care se îmbibă un tampon de vată, slujeşte să cureţe şi să tonifice pielea feţed. Germainc îl foloseşte mai întâi seara, când vine de la teatru. După aceea, doarme cu o piele curată şi

care respiră bine. Când se scoală, repetă operaţia, ca să înlăture impurităţile care-au putut să apară în timpul somnului. Pe urmă îşi unge faţa cu cremă şi îşi masează uşor, timp de zece miiuite, regiunile feţei cele mai ameninţate de zbârcituri. Va păstra stratul acela de cremă până ce iese din baie. îl va şterge apoi cu o cârpă subţire, fără să frece prea tare. O urmă de cremă va rămâne până seara şi va putea servi de grund pentru pudră, cu toate că Germa îne se pudrează cât mai puţin posibil în timpul zilei.

Felul acesta de a proceda i-a fost indicat de erboristă. O femeie de lume ar trebui să procedeze altfel, de pildă să întindă stratul de cremă seara. şi să-l păstreze toată noaptea Dar pentru o actriţă, care se întoarce acasă cu pielea obosită şi moleşită de farduri, cel mai bun lucru, după o spălare tonifiantă, e să asigure feţei câteva ceasuri de libertate completă.

Grijile frumuseţii, dacă-i ocupă atenţia, nu împiedică alte gânduri să apară şi să-şi urmeze drumul.

— Marguerite, nu mi-ai dat ziarul. Adu-mi-l repede.

Germaine Baader îl deschide, merge îndată la pagina a cincea, la ultimele coloane. „Viaţa comercială”. Făină… grâu… spirtoase… zahăr… A!

„Brut şi în scădere cu douăsprezece centime. Foarte puţine afaceri. Lâncezeala a fost cauzată de aceea din afară şi de vremea favorabilă. Cel rafinat e în scădere cu 50 de centime. E cotat de la 59, 50 la 60 de franci”.

Îi bate niţel inima. Tâmplele i se strâng uşor. Dă la o parte ziarul şi îşi reîncepe masajul. Posedă douăzeci de mii de kilograme de zahăr rafinat, pe care l-a cumpărat la cursul de 62, 42. Luând pentru ieri cursul mijlociu de 59, 75, ea pierde aproape şase sute de franci: patruzeci de zile din salariul ei de actriţă. Şi dacă scăderea se dat-o –reşte vremii frumoase, nu soarele acesta falnic o s-o stăvilească.

A luat riscul operaţiei acesteia fără să-i spună lui Gurau. Una din colegele ei a convins-o încetul cu încetul să speculeze asupra zahărului. Se pare, de altminteri, că o parte din populaţia Parisului speculează atât asupra zahărului brut cât şi asupra celui rafinat. Dar zahărul

rafinat e preferat, poate din pricina impresiei că în caz de necesitate s-ar putea folosi mai uşor.

Colega aceasta, care are un amant generos şi vechi economii, e în posesia a o sută de mii de kilograme, pe care le-a plătit la preţuri diferite, eşalonate între 58 şi 63. A făcut greşeala de a nu le vinde la timp.

Agenţia care operează în numele lor e situată în strada Bouâoi. Ocupă două camere din cele mai modeste, în care nu se află zahăr nici cât să faci o politeţe unui câine savant. Directorul, Riccoboni, înainte de a accepta clienţi noi, ia, sau se preface că ia, despre ei informaţii privitoare la solvabilitate. Dar precauţiunea lui principală e să pretindă vărsarea unei mari garanţii. Pentru o cumpărare de aproximativ douăsprezece mii de franci, Germaine a trebuit să verse cinci mii, şi plăteşte şase la sută dobândă pentru rest, socotit ca avansat de Riccoboni. Căci e vorba de pretinse operaţii ci: bani gheaţă. Iniţiatorii acestui entuziasm speculativ s-au temut, fără îndoială, că operaţii ru plata la termen ar fi înţelese greşit de marele public pe care-l aveau în vedere. Cumpărătorul poate să-şi spună că zahărul lui îl aş

11*

teaptă undeva, într-un colţ al unei prăvălii curate, la adăpost împotriva ploilor. (E de ajuns să-ţi închipui un jgheab în acoperiş, chiar deasupra celor douăzeci de mii de kile ale tale. Să te cutremuri! E drept că vremea e uscată.) Riccoboni a spus chiar că ar fi îndreptăţit să reclame speze de magazinaj, în plus de cele şase la sută dobândă pentru avans. Dar nu încape tocmeală. Fiecare aşteaptă cu încredere cursul de 90, pe care Riccoboni îl prevede pentru sfârşitul lui decembrie 1908.

Din nenorocire, s-a iscat zvonul, şi se răspân „deste cu uşurinţă în mediul acesta de speculatori novici, cu nervii sensibili, că guvernul s-a alarmat şi că, pentru a evita o creştere vertiginoasă pe care-ar trebui s-o suporte bieţii consumatori, va pretinde ca achizitorii să-şi ia efectiv în primire zahărul. Germaine se vede transportând, îngrămădind douăzeci de mii de cutii de un kilogram în

apartamentul ei de trei camere. Salonul ar fi blocat. Ar fi zahăr sub pat şi în baie. Şi pe urmă cum să se descotorosească de el? Să presupunem cazul cel mai rău. Să propună zahărul băcanului din colţ? Să-l vândă pe la prieteni? Dar prietenii dau bir eu fugiţii de îndată ce ai nevoie de ei. Să-şi mănânce cele douăzeci de mii de kilograme? Simte că i se întoarce stomacul pe dos. Chiar dacă ar trăi numai cu prăjituri, o femeie singura absoarbe cu greu mai mult de o sută de kilograme pe an. Două sute de ani de zahăr… Va trebui! 32

oricum, odată şi odată, să-i povestească lui Gurau aventtura aceasta.

Se hotărăşte să nu se mai gândească la ea. Cermaine nu e nepăsătoare din fire. Nu ia cu uşurinţă necazurile zilnice. Şi-i deosebit ele sensibilă la chestiunile care-i privesc interesul. Dar posedă o bună circulaţie a spiritului. La ea, ideile nu au tendinţa să devină fixe.

Priveşte la celelalte pagini ale ziarului. Evenimentele din Bulgaria. Germaine e la curent. Gurau nu ezită să-i vorbească de politică. De altminteri e la largul ei când e vorba de conversaţii serioase. Nu numai că a urmat la Liceul Fénelon Cursul complet al învăţământului secundar pentru fete, dar a luat şi lecţii particulare, care i-au îngăduit să treacă cele două părţi ale bacalaureatului clasic, litere şi filosofie.

Ceea ce o surprinde uneori – căci obişnuieşte să sa observe – e că nu simte niciodată, pentru problemele pe care crede că le pricepe tot atât de bine ca şi Gurau, şi în privinţa cărora îşi va da o părere chibzuită, interesul fierbinte manifestat de acesta. Chiar şi astăzi. Dacă şi ea crede că situaţia e gravă, dacă vede urmările pe care certurile acestea orientale pot să le aibă pentru Europa, nu e numai pentru, că i-a spus-o Gurau, îşi dă singură foarte bine seama de toate astea. Dar n-au darul s-o emoţioneze. Scăderea cu douăsprezece centime a rafinatelor o îngrijorează în fond mult mai mult. Şi dacă cineva competent i-ar declara că tăietura kimonoului ei nagasaki e ridicolă, ar fi, hotărât, dezolată. Totuşi nu e atât de

proastă ca să ignoreze că o catastrofă europeană ar avea în Viaţa fiecăruia, în viaţa ei, repercusiuni de altă amploare. Dar atât timp cât un adevăr rămâne atât de general, Germaine nu poate să-i acorde decât o stenţie politicoasă.

Ca să găsească un interes niţel mai viu acestor complicaţii orientale, Germaine trebuie să-şi spună că ele ar putea să modifice cariera lui Gurau. Iată o consecinţă pe care o izolează cu uşurinţă şi care face ca evenimentele acestea îndepărtate să-i devină sensibile, ca şi cum un nerv special le-ar lega de ea.

Dacă situaţia se înrăutăţeşte, Gurau va interveni, într-un fel sau într-altul, fie la comisia afacerilor străine din care face parte, fie la tribuna Parlamentului. Camerele se întrunesc zilele acestea. Dar guvernul poate să le convoace de urgenţă. Adesea, în împrejurări de felul acestora se prăbuşesc ministerele. Gurau e prea tânăr ca să fie ministru. Dar numele său a şi fost menţionat de ziare. E foarte măgulitor şi foarte avantajos să fii metresa unui ministru. Gurau n-ar părăsi-o; mai întâi, pentru că e din fire fidel; atât cât poate fi un bărbat, dar, pe lângă asta, pentru că se mândreşte cu oarecare eleganţă morală, în ce priveşte banii, ar ajuta-o mai mult. Nici prin gând nu i-ar fi trecut să speculeze asupra zahărului dacă bugetul ei ar fi fost mai larg. Desigur, un război ar fi un lucru îngrozitor. Dar nimic nu dovedeşte că vom fi amestecaţi şi noi. De altminteri, chiar şi în plin război, metresa unui ministru poate să-şi păstreze cea mai mare parte din bucuriile vieţii. Poate chiar să depună o muncă utilă, să facă parte din Crucea Roşie, de pildă; să ridice moralul răniţilor. De bună seamă, nimeni n-ar ezita să decoreze cu Legiunea de Onoare o femeie care şi-a riscat viaţa sub obuze. Ce ovaţii, prima seară când ar reapărea la teatru! Fiţuiciin-ar îndrăzni să mai râdă… în tot cazul, G urau ministru ar face tot ce trebuie ca să nu aibă buclucuri din pricina celor. douăzeci de mii de kilograme de zahăr. Ar putea chiar să le răscumpere pentru nevoile trupelor în campanie.

Reflecţiile acestea au adus-o până lângă cadă, care i

se pare groaznic de urâtă, ca, de altminteri, toată odaia de baie. E o instalaţie improvizată, într-o fostă cămară. Chiar şi ţevile au un aer absurd. Duşumeaua trebuie că putrezeşte sub linoleumi.il coşcovit. Cât despre cadă* anume aleasă înaltă şi scurtă, din lipsă de spaţiu, şi care e vopsită pe dinafară într-un verde oribil, ca spanacul, evecă stabilimentele de băi publice de şaptezeci şi cinci de centime.

Germaine, înainte de a intra în apă, pune piciorul drept pe marginea căzii, îşi examinează reţeaua vinelor de pe pulpă, în spatele genunchiului, în partea superioară a pulpei, zăreşte sub piele un mic nodul violaceu. Pe faţa interioară a coapsei, câteva firişoare albastre foarte fine, dar mult prea aparente, se întretaie ea nişte labe de gândac. Germaine schimbă poziţia piciorului, îl pune jos, se întreabă dacă într-o lumină sau perspectivă diferită, sau altă apăsare a cărnii, ar observa amănuntele acestea; dacă o persoană neprevenită şi, ar da seama de ele. Sunt mai vizibile decât acum un an? Să înceapă oare să ia medicamente? Erborista poate cunoaşte unele leacuri oarecum secrete şi ele. Apa din baie e cam prea caldă. cg e mai bine în cazul acesta, o apă mai caldă sau una mai rece?

KII

O ANCHETA PRUDENTA

Când se făcu douăsprezece, Quinette plecă de acasă, străduindu-se să păstreze o comportare cât mai firească, îi fusese şi-eu să aştepte până atunci.

Închise uşa prăvăliei spre stradă şi uşa bucătăriei spre curte, cu grijă, dar destui de repede ca să nu atragă atenţia. Desigur, i se întâmpla, cam o dată pe săptămână, să lipsească din prăvălie între douăsprezece şi unu jumătate, ca să mda Fgă să dejuneze într-un mic restaurant din apropiere, în loc să mănânce în bucătărie o masă preparata la repezeală – Dar nu voia să se observe astăzi nimic excepţional în felul lui de a se purta.

Adulmecă strada. O examina ca pe un chip pe care ar voi să surprindă o îngrijorare ascunsă. Câţiva trecători

mergeau pe trotuare. Destul de multe ferestre erau deschise, mai ales de pe partea faţadelor înalte, care la ora aceasta primeau soarele. Două sau trei femei priveau de la ferestre.

Ar fi fost oare tot atâtea ferestre deschise într-o zi obişnuită? Femeile acelea priveau oare cu totul la întâmplare? Dacă aveau aerul că pândesc ceva, era doar întoarcerea soţului?

Trecătorii păreau în tot cazul că merg cu pasul obişnuit. Şi totuşi mersul lor, prezenţa lor la distanţe variabile îi făceau lui Quinette o impresie aproape misterioasă. Chiar şi numărul lor îi stârnea întrebări: „Nu-s oare mai mulţi decât într-o altă zi, la ora asta?”

Privea şirul de case joase, de pe partea dreaptă a străzii. „Să fie oare într-una din astea?” Apoi înaltele clădiri cenuşii din faţa lor. „I-ar fi venit mai greu să iasă. Şi totul se aude… Dar sunt şi camere situate într-un cotlon… mărginite de un zid gros… sau deasupra unui apartament nelocuit… Şi apoi, în anumite cazuri, lucrul se poate petrece şi fără zgomot…”

Băgă de seamă că şi el înainta pe stradă într-un chip oarecum neobişnuit, cu un pas şovăitor, cu capul prea des ridicat şi întrebător, ca şi cum ar călca pe locurile acelea pentru întâia dată şi ar încerca să se orienteze.

Ajunsese în dreptul unei mici băcănii. „Trebuie să intru. O să cumpăr ceva la întâmplare… o cutie de chibrituri. O să ascult ce vorbesc oamenii… Da, dar dacă vorbesc despre asta, voi avea oare tăria să nu trădez nimic?… Dau oare, de obicei, dovadă de sânge rece? Am dat multă dovadă azi-dimineaţă, când l-am văzut deodată în faţa mea… Da, dar poţi să roşeşti, să te îngălbeneşti… în cazul ăsta, trebuie să te amesteci în conversaţie, să-ţi dai părerea, să vorbeşti de mulţimea crimelor, să critici poliţia; să spui: eu, care locuiesc singur, e înspăimântător!… Ai tot dreptul să te tulburi când afli că s-a petrecut o crimă la doi paşi de tine”.

O crimă? Desigur. Ce-ar putea fi altceva?

Traversă strada. Intră în băcănie: patronul, băiatul de

prăvălie, două femei şi un puşti: „Spuneam… un litru de gaz…”…” Vi le dau în cutie, sau la greutate?”… „Maurice, dă-mi bureţii de O, 95”. Legătorul aştepta, pândea; închipuindu-şi după fiecare tăcere că cineva o să spună: „A, aţi aflat întâmplarea?…” Inima îi bătea tare. Era mirat. Se întreba chiar dacă inima lui a mai bătut vreodată aşa. Poate, în unele accese de furie. Quinette, care era de obicei un om calm, avusese în viaţa lui, la interval de mai mulţi ani, câteva mari accese de furie.

În sfârşit, îi veni rândul. Luă chibriturile. Se îngălbeni puţin când patronul, uitându-se ţintă la el, îl întrebă: „Altceva?…” Trebuia să iasă. Ieşi, dezamăgit, aproape umilit, îşi spuse că n-o să reînceapă experienţa, că merge acasă, să se închidă la el încă şi mai mult ca de obicei. Dar cum făcu zece paşi pe trotuar, fu din nou prada unei vii şi apăsătoare curiozităţi… Fapta – evita să spună crima; evita să precizeze şi, de asemenea, să condamne – fapta era acolo, în cartierul acesta; pe undeva pe aproape, fără îndoială. Nu era de ajuns să spună că a avut loc. Nu. Era încă aici, ca un lucru aparţinând prezentului, încă invizibilă, poate; ascunsă la o anumită adâncime. Unde era? în spatele căruia din zidurile acestea? Dar nu putea să rămână veşnic ascunsă. Până la urmă, va trebui să iasă. De unde va ieşi? Pe care din faţadele acestea va apărea ca o mustire de sânge?: Quânette ar fi avut poftă să intre în casă să spună portăresei care mătura vestibulul: „Doamnă, doamnă… n-aţi observat nimic anormal azi-dimineaţă?… Nu? sunteţi sigură? Niciun zgomot neobişnuit? Nimeni n-a strigat? Nu aveţi, de pildă, o femeie bătrână care trăieşte singură într-o locuinţă în curte? Aţi văzut-o ieşind azi-dimineaţă? ÎST-a trecut nimeni fugind prin faţa uşii dumneavoastră?”

Ajunsese în dreptul unei prăvălii de fructe. Se auzeau voci zgomotoase. Despre ce vorbeau oare oamenii aceia? Poate că acolo „fapta” ieşea tocmai din umbră”. de-aş putea cumpăra care să nu coste. aproape nimic şi să încapă uşor în buzunar. Da, de douăzeci de bani verdeţuri”.

Prima f ră.pe care-o surprinse, intrând, îl făcu să

tresară:

— Când am ridicat-o de jos respira încă.

Quinette fu nevoit să se rezeme de un coş mare şi rotund, plin cu zarzavaturi. Adineauri se temuse deopotrivă că o să ge îngălbenească sau o să roşească. Simţea că mai curând îl ameninţa paloarea. Dar era încă în stare să vorbească. Ştiu să spună, cu o voce aproape naturală: „Bună ziua…” Mintea lui nu se înnegura.

După câteva clipe, se liniştise. Se liniştise, dar era puţin dezamăgit. Oamenii aceia vorbeau. despre o vrabie rănită, pe care o femeie o. găsise în curte, şi care murise aproape numaidecât. Discutau pe larg despre chipul cum a putut fi rănită vrabia. „O pisică”. „Un copil cu o praştie”.

„Toate astea, se gândea Quinette, pentru că o vrabie a murit prin apropiere! Dacă ar şti…”

Se gândi o clipă la efectul pe care l-ar produce asupra asistenţei dacă ar începe deodată să povestească liniştit ceea ce i se întâmplase azi-dimineaţă. Îşi închipui feţele, exclamaţiile. Povestea cu vrabia n-ar mai impresiona pe nimeni. Dar dacă ideea. aceasta îl surescita, ea nu-l îndemna să vorbească. Secretul pe care-l deţinea nu făcea nicio presiune ca să răbufnească. Şi. altminteri se credea puţin vorbăreţ. Mica încercare de azi îi întărea această convingere. Hotărât lucru – nevoia de a se destăinui nu era una din slăbiciunile lui.

După ce-şi luă verdeţurile de douăzeci de bani, trebui să iasă din prăvălie. Unde să se mai ducă? Până la tutungeria de la răscruce? Ar putea scăpa cumpărând doar o altă cutie de chibrituri. Dar începea să-l cuprindă un fel de îngrijorare. Simţea că-i scapă fapta necunoscută. N-ar putea oare să-i scape mereu? Nu există fapte de felul acesta care rămân veşnic necunoscute? E drept că omul acela îi făgăduise să vină la întâlnire diseară, în strada Saint-Antoine. Dar era Quinette atât de naiv să-l creadă?

Încercă să facă presupuneri precise şi să raţioneze cu rigurozitate:

„Ce poate să fie? Ceva nu foarte grav, care nu atrage atenţia vecinilor, şi a cărui victimă, pentru un motiv

oarecare, evită să informeze poliţia? Totuşi omul avea aerul foarte tulburat. E drept că sunt oameni care pentru cel mai mic lucru îşi pierd capul şi se cred pierduţi. Da, dar urmele de sânge pe clanţă, petele de sânge pe mâini, pe haine? Batista? E sigur că a curs sânge… Mult sânge”.

Quinette se întoarce mereu la aceeaşi imagine: o mică locuinţă care dă spre curte, la un etaj superior. Jur-împrejur, tăcere; o casă aproape. goală. (Locatarii nu lucrează la domiciliu.) o femeie bătrână care trăieşte acolo în murdărie, cu mici economii. Un canar într-o colivie. Omul o omoară pe bătrână, sau o lasă ca şi moartă. O pradă. Scotoceşte sertarele, saltelele, şi fuge cu o sumă destul de mare. (De altminteri a oferit bani lui Quinette.)

Omul nu e un asasin de profesie. Era prea înnebunit. Dar va yeni oare diseară la întâlnire? Are vreun motiv puternic să vină? Da, teama de-a fi denunţat, cu un semnalment foarte precis.

Dar teama de a se arăta ar putea fi şi mai mare; fără să mai vorbim de lipsa de încredere pe care i-o inspira Quinette, a cărui atitudine trebuia să-i pară inexplicabilă.

„Dacă-şi închipuie că a găsit o vizuină foarte sigură, va rămâne ascuns în ea ca o dihanie. Chiar dacă într-un fel crede că-i interesul lui să dea din nou ochii cu mine. În cazul acesta trebuie să existe un instinct animal care domină toate calculele”.

„Ce fac dacă nu vine?”

Quinette cântărea bine toate neplăcerile pe care le-ar avea dezvăluind prea târziu poliţiei aventura de azi-dimineaţă. Rolul său în afacerea asta ar părea suspect. Pe de altă parte, se expune unei răzbunări.

Îşi imaginează demersul:

„Domnule comisar… iată…” Şi-ar lua aerul cel mai demn de meseriaş burghez. „S-a întâmplat, azi-dimineaţă, la mine acasă, un lucru bizar…” Ar povesti scena din prăvălie, zăpăceala omului, petele de sânge: „Mi-a spus că se rănise. Am găsit, fireşte, povestea cam dubioasă. Dar e delicat – nu-i aşa să provoci un scandal. M-am uitat în stradă. Niciun agent. Dacă strigam, şi dacă era un

criminal, avea de zece ori timpul să mă omoare. M-am prefăcut deci că-l cred. Cum ţinea să-mi mulţumească" i-am propus să luăm astă-seară un apetitiv împreună, dându-i a înţelege că, dacă nu vine, am tot dreptul să găsesc purtarea lui ciuclăti şi să mă plâng. cui voi găsi de cuviinţă... în timpul acesta, îmi întipăream în minte semnalmentele lui".

Comisarul ar putea observa cel mult:

„Mai bine era dacă veneaţi la mine numaidecât".

Dar Quinette ar răspunde:

„Aş fi venit cu siguranţă dacă aş fi auzit vorbindu-se de crimă în cartier. Mi-am dat chiar osteneala să mă informe/, în mod discret, îndată ce-am puiuţ pleca din prăvălie. M-am aranjat, domnule comisar, ca să fac o adevărată anchetă prin vecinătate".

Ar spune, de asemenea, subliniind, şi mai mult manierele lui de om. binecrescut:

„Înţelegeţi şi dumneavoastră, domnule comisar, că mi-aş fi făcut oarecare scrupule să provoc neplăceri unui om care se putea foarte bine să-mi fi spus adevărul. Şi apoi nu-i meseria mea să denunţ oamenii".

Quinette intrase în cafeneaua-tutungerie. Patronul îl cunoştea puţin. Quinette profită ca să strecoare, eu tonul cel mai calm:

— Auzeam pe cineva spunând adineauri c-ar fi fost un furt în cartier. Azi-dimineaţă sau astă-noapte. Nimeni nu v-a spus nimic?

— Nu.

— Nişte oameni vorbeau de aşa ceva trecând prin faţa prăvăliei melc. Sau poate am auzit prost.

Quinette îşi luă cutia de chibrituri şi salută. Coborând cele două trepte care duceau la pragul

debitului, simţi din nou chinga centurii Herculex pişcându-i cirnea coapsei. Dar această mică incomoditate începea să-i devină familiară; deci nu lipsită de oarecare farmec. Şi avea meritul să-i atragă atenţia asupra curentului electric înviorător pe care aventura lui îl făcuse să-l uite, dar a cărui încurajare subtilă avea poate mai mult

ca niciodată nevoie s-o simtă.

XIH

GREUTĂŢILE PICTURII ŞI BUCURIILE PARIULUI MUIUAL

Către ora trei după-amiază, micul grup care staţiona în strada Montmartre, în faţa atelierului pictorilor, ştia o mulţime de lucruri, pe care trecătorii de azi-dimineaţă fuseseră nevoiţi să le ignoreze.

Acum inscripţia era completă: cinci linii pictate (trei în negru, alternând cu două în roşu); şi o ultimă linie trasată cu cărbune. Nu mai era în prezenţa unei declaraţii anonime. Se cunoştea autorul acestor vorbe straşnice. Era Alfred, negustorul de încălţăminte. Iată ce spunea:

COMERŢUL MĂ DEZGUSTA
M-AM SĂTURAT
MĂ DESCOTOROSESC DE TOT STOCUL MEU
VENIŢI SĂ VĂ ÎNCĂLŢAŢI GRATIS
PLĂTEŞTE ALFRED

Dar cunoştinţa pe care-o făceai astfel cu Alfred nu se mărginea la atât. Compoziţia artistică, din stânga textului, era terminată, în ce priveşte desenul. Peclet lucrase la ea cu întreruperi, după elanurile inspiraţiei şi ca să se distreze de monotonia alcătuirii literelor, în ciuda lipsei culorilor şi a câtorva ştersături, subiectul era foarte citeţ. 11 reprezenta pe Alfred aruncând, cu amândouă braţele, şi cu toată puterea, perechi de încălţăminte în aer.

Pentru grupul de gură-cască, o întreagă parte a interesului lucrării e epuizată. Dar pentru Peclet, pictorul, poate acum începe greutăţile cele mai delicate. De azi-dimineaţă caută cum ar putea, fără prea multă pagubă pentru operă, să se supună formulei patronului: trei culori numai, inclusiv negru, albul în plus, în tente plate. Oamenii care privesc, în spatele lui, îşi închipuie poate că dacă Peclet se mărgineşte la coloritul acesta rudimentar e pentru că nu e capabil de altceva mai bun. Situaţie penibilă pentru un om care e un pictor decorator vechi în meserie, dibaci să amestece culorile, să facă degradări de nuanţe, estompări. Odinioară, când comerţul cu amănuntul

favoriza arta mai mult decât astăzi, a pictat storuri de mezelarii şi tavanuri, încadrând în ele scene de vânătoare, cu însoţitori călări, cu câini şi mistreţi, sau altele de inspiraţie câmpenească şi idilică în gustul veacului al XVIII-lea. A împodobit, de asemenea, cu personaje şi cu peisaje panourile, pereţii dintre ferestre şi partea de sus a uşilor uneia din cele mai frumoase brutării de

Ia Belleville. De ce nu poate să-i trimită acolo pe oamenii aceia ce stau în picioare în spatele vitrinei şi care ar înclina să.se îndoiască de el! Face chiar şi pictură de şevalet, duminicile, vara, şi posedă la el acasă un întreg asortiment ele culori fine în tuburi.

Pe scurt, trebuie să se descurce cu negru, maro şi verde, fără a mai socoti albul care e pe deasupra. Peciet a ales culorile, nu atât pentru potrivirea lor cu amănuntul subiectului, cât pentru efectul de ansamblu pe care speră să-l obţină. Dar cum să ajungi, cu mijloacele acestea păcătoase, la un minimum de verosimil şi de diversitate?

Cântărind bine lucrurile, va folosi negru pentru vestonul şi pantalonii lui Alfred, pentru părul lui, pentru perechile de încălţăminte neagră pe care le aruncă în aer, şi pentru propriii săi pantofi. Maro: pentru jiletca, presupusă de fantezie, pentru cravată şi pentru perechile de încălţăminte galbenă. Verdele: pentru faţă, pentru mâini, şi pentru câteva trăsături şi pete care vor reprezenta pământul văzut în perspectivă. Albul, care de altminteri se deosebeşte greu de fondul americii, va indica gulerul lui Alfred, plastronul cămăşii, şosetele, în plus, câteva trăsături albe, pe ici pe colo, vor contribui să sfărâire monotonia tentelor.

Peciet s-a gândit mult în privinţa verdelui. I-ar fi părut – mai firesc să picteze obrazul lui Alfred în maro, maroul având oarecare analogie cu tonul obişnuit al pielii. Dar obrazul devenea astfel de aceeaşi culoare cu încălţămintea galbenă, ceea ce făcea o impresie neplăcută, şi care nu se justifica prin nicio intenţie morală. Studiind textul inscripţiei, Peclet a recunoscut că sub aparenţa de voie bună se ascundea oarecare amărăciune. Un

comerciant nu declară cu dragă inimă, cel puţin în mod obişnuit, că renunţă la luptă, nici că oferă populaţiei pentru nimica toată, adică pentru un, beneficiu derizoriu, stocul său de încălţăminte. Se poate deci atribui lui Alfred, fără a cădea în neverosimil, o mutră verde.

Pe când gândea astea, intra patronul în atelier, A isprăvit tocmai o discuţie, în odăiţa din fundul prăvăliei, cu un reprezentant în furnituri de lacuri. Se apropie de Peclet:

— Termini până diseară? Aş dori să începi mâine dimineaţă reclama pentru pilule.

Peclet nu răspunde. Buza lui superioară se mişcă de mai multe ori repede sub mustaţă. Are nişte ochi mici, negri, destul de înfundaţi în cap, pleoapele încreţite, sprâncenele cărunte aproape tot atât de groase ca şi mustaţa, care e subţire. Până la urmă, spune, fără să-şi întoarcă privirea de la Imaginea lui Alfred:

— E ca şi cu metroul din cartierul meu. Explicam deunăzi băieţilor care construiesc linia că mi-ar conveni grozav dac-ar putea s-o termine până lunea viitoare.

149.

Vorbeşte cu o voce uşoară şi puţin tremurată care se formează între limbă şi nas.

Patronul aşteaptă un minut; se apleacă apoi asupra pânzei. Arată cu degetul trăsăturile de cărbune care au slujit la desenarea literelor, şi pe care pictura nu le-a acoperit în întregime. Se străduieşte să ia un alt ton, ca să nu aibă aerul că face observaţii în serie:

— N-o să uiţi să ştergi, nu-i aşa?

— Uit eu de obicei?

— Nu, dar ultima dată se mai vedea. Clientul a vrut să le şteargă singur cu guma. A stricat totul. M-a chemat ca să văd şi eu. „Mă agasa, îmi spune, ca şi cum croitorul ar lăsa într-o haină firele cu care a făcut însăilătura. Am stricat totul. Dar nu era datoria mea să fac asta”, mi-a spus.

Înainte de a răspunde, Peclet corectează cu puţin alb efectul prea sinistru pe care-l făcea urechea lui Alfred, în

întregime verde…

— Ce face fârtatul când cârpaciul îi lasă un cui în pantof?

Învârte apoi între degete un cocoloş de miez de pâine şi şterge cu un aer neglijent conturul a două sau trei litere. Rânjeşte:

— Nu îndrăznesc să – apăs. Mi-e teamă că trec prin pân’/ă.

Patronul, se întoarce în altă parte. E un om gros, blond, cu profilul accentuat, cu mustaţă stufoasă şi rotundă care cheamă dezmierdarea degetelor. Se văd capete ca al lui în câmpia Picardiei sau la Bruxelles. Acum douăzeci de ani, avea, de bună seamă, o înfăţişare semeaţă, ochiul măgulitor.

Examinează apoi inscripţia aurită gravată pe marmura falsă. Oamenii, de cealaltă parte a vitrinei, îl invidiază pe omul acesta trupeş pentru care expresia: „*Serviciul acreditaţilor*” nu are secrete. Dar se înşală. Tot ce ştie patronul e că inscripţia i-a fost comandată de o bancă şi că trebuie să figureze deasupra unei uşi. Şi în timpul acesta, grupul nu bănuieşte că a sporit el însuşi cu un om care e tocmai funcţionar la o bancă. Omul acesta, simplu încasator, n-ar putea să-i definească pe acreditaţi. Dar are sentimentul lucrului. A văzut acreditaţi de aproape. I-am adresat cuvântul. Sunt personaje importante, care nu s-ar încrede în primul-venit.

Patronul îşi dezmiardă mustaţa şi trage aer pe nări. Ar avea de spus ceva în privinţa inscripţiei aurite. Dar se reţine. Face doi paşi, se opreşte în mijlocul atelierului, ezită, apoi:

— Unde-i Wazemmes?

Pictorii ridică ochii, schimbă priviri, par să se întrebe clacă patronul vorbeşte serios sau dacă face pe prostul. Unul din ei se hotărăşte să răspundă:

— Wazemmes? Bineînţeles, la Enghien!

— Cum? Şi azi?

— Sunt două săptămâni încheiate de când nu s-a mai dus.

— Ieri la Saint-Cloud, sâmbătă la Longchamp. La. Început nu trebuia să facă treaba asta decât o dată sau de două ori pe săptămână. Abuzaţi.

— Oricum, şefule, n-aţi fi vrut să lăsăm să fugă aşa de pomană Blaviette.

Vorbele acestea emoţionează atelierul. Pictorii încetează să mai picteze şi vorbesc toţi deodată:

— Ei bine, eu unul n-am vrut să pariez pentru Blaviette.

— Şi de ce?

— Pentru că nu-i interesant.

— Nu-i intereâant, un *stiple* de 4.500 de metri cu un premiu de 10.000?

— De privit, da. Şi mai. mult. Nu e nicio competiţie.

— Auzi, domnule!

— În afară de grajdurile Rothschild, ce mai este? – Mai e *Nansouck* şi *Fer*.

— *Fer* nu contează.

— E dat ca favorit de mai mult de jumătate din ziare.

— Eu unul spun că premiul Valentinois trebuia jucat. La ora actuală cursa *a* şi avut loc. E ca şi cum aş avea cei cincizeci de franci în buzunar…

Patronul ridică din umeri, îşi freacă mâinile pe care le ţine la spate:

— Dacă n-aveţi nimic împotrivă, veţi continua discuţia puţin mai târziu. Până una-alta, aici e

un atelier „de pictură şi nu-i încă o baracă a pariului mutual.

Dispare în cămăruţa din spatele prăväliei.

În timpul acesta, Wazemmes se deplasează cu paşi mici prin mulţimea de pe peluză. Cursa prin ea însăşi nu. prea îl interesează. Puţin îi pasă dacă *Laripette*, *Jiu-jitsu* sau *Bastanac* vor ajunge la potou. Când se gândeşte la camarazii săi, îi consideră ca pe nişte bieţi nenorociţi, cuprinşi de o manie cam ridicolă. Cum el le ţine contabilitatea, nu i-a fojt greu să constate că până la urmă niciunul din ei nu se alege cu câştig. Cei mai favorizaţi, în

ciuda lăudăroşenici lor, lăsau în aventura aceasta vreo douăzeci de franci pe lună, deci aproape preţul a trei zile de lucru; fără să mai punem la socoteală participarea lor la cheltuielile transportului lui Wazemmes şi câteva mici bacşişuri cu care-l copleşeau în zilele bune. Să vii să joci la faţa locului, când ai vreme de pierdut, bani de buzunar şi haine convenabile, foarte frumos. Ceea ce îi pare stupid e să plăteşti de la distanţă cheltuielile distracţiei.

Forfotcala peluzei îl amuză, în lipsă de altceva. Întâlneşti totuşi prea mulţi jucători pasionaţi şi prost îmbrăcaţi. Lui Wazemmes nu-i plac mutrele astea pământii, chinuite. Are oroare de sporovăie-îile pe care le aude: „De trei luni, *Sosthene* şi-a pierdut forma”… „*Kazbek*, dacă vrea să-şi dea întreaga măsură, e cel mai bun”.

Mai târziu, când va fi bogat, va frecventa poate tribuna. Cu o actriţă foarte elegantă, rezemată de braţul lui. Te uiţi la noile toalete de sezon. Zăreşti, pe deasupra jobenelor, cazacele împestriţate ale jocheilor. Nimeni nu face prostia să pară îngrijorat. E drept că peste zece ani caii vor fi peste tot demodaţi. Vor dispărea de pe câmpurile de curse, ca şi de pe străzi. Vor face loc motocicletei şi automobilului. Wazemmes şi artista lui se vor mărgini la cursele de automobile.

Până atunci, Wazemmes găseşte cât se poate de suportabile după-amiezile pe care le petrece la curse, între alte plăceri, gustă pe aceea de a face parte dintr-o mulţime care calcă pe iarbă, dispune de mult spaţiu, na te striveşte. Wazemmes e foarte sensibil în privinţa mulţimilor… Urăşte manifestările violente, înghesuielile, mitingurile. Nu din timiditate. Statura lui, forţa lui fizică îl scutesc de a se teme. Ceea ce-l supără e frenezia pe care o degajă. Nu-i place nici mulţimea obişnuită – duminicile pe bulevarde, înaintează toată printr-o singură mişcare, ca un pachet, cu o încetineală senilă. E tristă. Are veşnic un aspect sărăcăcios.

Ceea ce-i convir-e lui Wazemmes e o. mulţime elegantă, nu atât de lipsită de ocupaţie ca să producă plictiseala, dar care totuşi nu se încleştează asupra unei

acţiuni; care se mişcă în diferite direcţii cu oarecare libertate şi în mijlocul căreia tu însuţi poţi să te mişti cu uşurinţă.

Aude strigăte în depărtare, care se repetă şi se apropie. Vede o învălmăşeală. „*Laripette l Lari-pette l* „Scoate un carneţel. „Ia te uită! Peclet a câştigat”.

În momentul acela cineva îl atinge pe umăr. Recunoaşte un domn pe care l-a întâlnit de vreo două ori pe câmpul de curse, dar despre care nu ştie nimic altceva. Nu şi-au adresat niciodată cuvântul. Domnul e şi el înalt. Wazemmes găseşte că are maniere foarte distinse. Ce vârstă să aibă? Tânărul ar fi foarte încurcat s-o spună. E o categorie de probleme în care se rătăceşte din lipsă de puncta de reper. Treizeci de ani, patruzeci de ani nu înseamnă nimic pentru el. În privinţa aceasta nu deosebeşte decât patru categorii de oameni: cei mai tineri decât el, pe care-i dispreţuieşte; oamenii de vârsta lui, a căror ignoranţă, îngâmfare şi ridicol le simte intens, dar cărora totuşi le apreciază prezenţa; bătrânii, care se caracterizează prin părul lor alb, trăsăturile feţei răvăşite şi prin faptul de a fi veşnic alături cu problemele. Ceilalţi alcătuiesc o trupă privilegiată, din care Wazemmes îşi recrutează modelele. Ei posedă situaţii plăcute, haine elegante, bani, favoarea femeilor, secretele automobilului.

Domnul acela se numără printre ei. Are o voce autoritară, dar binevoitoare. O îndulceşte ca să-i spună l-ai Wazemmes:

— Ce mai faci?

Adaugă *pe* un ton care-l măguleşte pe tânăr:

— Ai putea pleca un moment din câmpul de curse, înainte de sfârşit?

— Nu. Trebuie să stau până la urmă. Dar de ce?

— N-are importanţă.

— Spuneţi, totuşi. (De data aceasta Wazemmes nu va mai lăsa să-i scape mâna hazardului.)

— O! Te-aş fi rugat să dai un telefon pentru mine… Ştii să telefonezi?

— Aşa cred.

— Dar să nu mai vorbim, din moment ce…

— Ba da, ba da. Cam cât timp mi-ar trebui? Douăzeci de minute?

— Cel mult.

— Ei bine! Cursa următoare e premiul Oisans, cursă de garduri. Nu mă interesează.

— «-Iată banii pentru telefon. Ceri numărul ăsta. Când îţi va răspunde, rogi să-l cheme la aparat pe „Domnul Paul”, atâta tot. Pe el, auzi? Pe nimeni altul.

— O să întreb: „Dumneavoastră sunteţf, domnule Paul?”

— Aşa. Vei adăuga: „Din partea patronului”, Pe urmă îi vei dicta rezultatele primelor două curse; încet, ca să aibă timp să le scrie, *VaZentinois*, primul; *Matsouye*, al doilea; *Etendard*, al III etc…

— Ştiu, ştiu.

— La nevoie, silabiseşte-le dacă aude rău. Pentru premiul *Graisivaudan*, în special, îţi atrag atenţia că-i uşor să confunzi *Dialiba*, care e al treilea, cu *Kassaba*, neplasat. N-ai decât să spui ţ „*Dialiba*, *ca* diametru” *Kassaba* ca… ca nu ştiu ce… Era să spun caschetă; dar nu, din cauza lui K.

— O să găsesc.

— A! ia spune! N-aş vrea totuşi să-ţi fac neplăceri, în cazul când ai întârzia, nu vrei să-mi dai instrucţiuni pentru cursa următoare, premiul Drame, cred?…

— Ba da. Puneţi de două ori câte cinci franci pe *Joker*, şi o dată zece franci pe *Quolibet* II.

— În regulă. Şi ca să evităm vreo greşeală, dumneata nu pune nimic până ce nu dai ochii cu mine. Nu mă mişc de aici.

Wazemmes se avântă beat de fericire.

XIV

UN DEPUTAT DE STÂNGA SE DESTĂINU ESTE IUBITEI LUL

— Ţi-am mai vorbit de chestia aceea cu petro – lui?

— Cu rafinatorii?

— Da, pretinşii rafinatori. Indivizii ăştia fură în fiecare an fiscului vreo douăzeci de milioane. Eu nu ix-am

specializat în probleme de felul acesta şi nu vreau să am aerul că mă bag în toate. Am încercat să trec dosarul unor colegi. Cu toţii s-au eschivat.

— De ce?

— Pentru că petroliştii au o putere pe care o bănuiam, dar pe care n-o măsurasem până acum. Interpelarea o dată declanşată, poate nu vor mai fi destul de tari ca să împiedice voturile sau, ceea ce revine la acelaşi lucru, ca să scutească pe ministru de a făgădui sancţiuni. Dar nimeni nu vrea să interpeleze.

— Au luat toţi bani?

— Cine? Colegii mei? Nu… adică pentru câţiva e greu de ştiut şi se poate presupune că da. Dar ceilalţi, majoritatea, nu. Nu vor să se desemneze personal ostilităţii unui sindicat atât de formidabil. Au atâtea mijloace ca să ne atingă. Colegii mei îşi spun: „De ce eu?”

— Mijloace ca să vă atingă? Care, de pildă?

— O! Tot felul. Pentru unii din noi, o acţiune directă în circumscripţiile noastre: alegători influenţi pe care-i îndepărtează, primari, subprefecţi. Pentru alţii, presa. Pe mine, de pildă, o să încerce mai cu seamă să mă atingă prin ziare.

— O să încerce, spui? Ai deci intenţia să…

— Da, n-am încotro. Am depus deunăzi o cerere de interpelare.

— Dar în ce capcană te bagi, dragul meu? în special, ziarele, e foarte grav. Ai nevoie de ele.

Germaine – care ştie bine că legătura ei cu Gurau e cunoscută, se şi vede atacată prin fituici sau desemnată criticilor printr-un discret consemn al tăcerii.

— Ce vrei? N-o fac prea bucuros. Dar sunt silit.

— De cine?

— Pentru că, mai curând sau mai târziu, trebuie s-o facă cineva. Şi pentru că mie mi-a fost încredinţat desarul.

— De ce ţi l-au încredinţat ţie?

— Nu-i o capcană?

— O, nu. Băiatul acela s-a ostenit să alcătuiască dosarul poate de şase luni. Şi, ce să-ţi spun, e foarte bine

făcut. Lucrul e incontestabil şi zdrobitor. De altminteri, trebuie să fie cel puţin licenţiat, în drept sau în ştiinţe. Administraţia, acum, e plină de oameni instruiţi. O să-mi spui că ar fi putut să se adreseze deputatului său. Dar eu nu puteam să i-o spun. Dimpotrivă, trebuia să-i mulţumesc pentru cinstea pe care mi-o face.

— Glumeşti.

— De loc. Băiatul acâsta e la vârsta când mai crezi în ceva. Mă admiră. Mă consideră un om cinstit şi curajos. Dacă l-aş fi trimis la deputatul arondismentului său, mi-ar fi spus mai întâi, ceea ce e adevărat, că un parizian nu se gândeşte la deputatul său ca un om de la ţară, şi apoi că poate, în special, acela e un imbecil sau un om fără prestigiu... Nu, nu era chip să mă sustrag. Fără să mai spun că îmi dădea o lecţie de curaj. Riscă şi el mult.

— Puteai să-i obiectezi că nu-i de competenţa ta; sau că munca ta la comisia afacerilor străine îţi absoarbe tot timpul.

— Da, dacă aş fi avut de făcut vreo anchetă, cercetări, sau măcar de descurcat documente. Dar nimic. N-ai idee ce dosar mi-a adus. O adevărată minune. Un raport de opt pagini, în care rezumă faptele şi expune chestiunea. Apoi un repertoriu al documentelor, cu trei sau patru linii de analiză pentru fiecare. Pe urmă, documentele. La sfârşit, patru pagini de concluzii în care sunt indicate măsurile de luat. Şi, peste tot, referinţele cele mai exacte. Articolul din cod care o vizat. Decretele şi regulamentele administrativo, cu datele lor. Cifrele statistice.

— A făcut asta ca să se răzbune?

— De loc. Pentru că serviciul său îl punea în situaţia de a constata abuzul acesta formidabil şi pentru că era de/gustat. Pe scurt, eu pot să mă urc la tribună peste o oră şi să vorbesc fără. nicio altă notă... E foarte simplu. Dacă voi intra vreodată într-un guvern, îţi garante/ că-l iau pe băiatul ăsta şef de cabinet... De altminteri, tu vorbeai de afacerile străine. Dar obiecţiunea nu era valabilă... America şi Anglia sunt strâns amestecate în chestiunea

asta. Nu, nu mă puteam eschiva. Şi apoi, te asigur că e absolut scandalos. Să ai dosarul acesta în mină şi să taci înseamnă să te faci complicele acestor oameni.

Gurau îşi termină cafeaua şi păhăruţul de coniac. Excitaţia dejunului îi măreşte încrederea în el, dispreţul riscului; îi stimulează o anumită ardoare dezinteresată.

Perdelele de mătase galbenă poleiesc tot luciul mobilelor. Te-ai putea crede într-un han de lux de prin ţinutul Burgundiei. Patronul, în loc să te instaleze la masa comună, S deschis pentru tine o mică sufragerie intimă. Un soare de ţară se gudură afară.

La urma urmei e plăcut să fii un deputat cunoscut. E înviorător să te gândeşti că un tânăr funcţionar, cultivat şi idealist, te stimează îndeajuns, stârnea/ă îndeajuns atât moralitatea cât şi puterea ta, ea să vină să-ţi ceară să dobori feudalitatea petroliştilor francezi. Germaino şi-a păstrat kimonoul de mătase nagasaki, aşa cum a rugat-o Curau. Se zăreşte p. În răscroiala partea de sus a sânilor şi adâncitura fermecătoare care-i desparţi». Odaia de culcare e aproape. Acest frumos trup de blondă v u fi” peste o jumătate de oră al lui, clacă va voi. Dragostea, senzualitatea se îmbină foarte bine cu activitatea politică, chiar şi cea mai integră. Dacă tânărul funcţionar l-ar vedea pe Curau în acest moment, stând la masă în faţa amantei lui, ar fi oare dezamăgit? Şi-ar pierde încrederea în G u râu? De ce? Afară de Robespierre, zice-se, niciun erou politic n-a practicat cu legământ castitatea. Să te moleşeşti în plăceri şi în lux?... Dar nu-i vorba de lux. Sufrageria aceasta e drăguţă, ca şi tot restul apartamentului, pentru că Germaine e o scumpă copilă care are gust şi ştie din puţini bani să tragă mari foloase. Dar ar râde toată lumea dacă am aplica denumirea de lux unui interior atât ele modest.

Şi chiar în privinţa aceasta G urau ia unele precauţii foarte importante, în apartamentul amantei, şi-a făcut o regulă să nu lase nimic al lui. Mai cu seamă nimic ce se referă la comoditatea practică. I-ar displăcea profund să regăsească acolo, cum se obişnuieşte, o pijama sau o

pereche de papuci. E oare dintr-un sentiment de prudenţă vulgară? Nu crede, întotdeauna a privit cu suspiciune, poate chiar cu oarecare prejudecată de doctrinar, sentimentul" interiorului", noţiunea însăşi a „interiorului", care-i pare cu desăvârşire burgheză. Atribuie vrăjii nefaste a interioarelor călduţe şi căptuşite degenerarea, îngrăşarea, aromeala aceea pe care a deplâns-o de atâtea ori la oamenii mai vârstnici decât el. Într-adins şi-a păstrat, cu tot gustul său pentru ordinea materială, felul de viaţă al unui vechi student. Şi singur ar râde de el dacă şi-ar da seama că urmăreşte, pe calea ocolită a unei legături, un confort banal pe care a crezut igienic să şi-l interzică.

E aici ca în călătorie. A luat un prânz bun la han. Şi se bucură de favorurile hangiţei, ceea ce iar nu strică.

Germaine îl priveşte cu frumoşii săi ochi de-un albastru viu, limpezi şi dezmierdători. Ar fi cu totul sigură că-l iubeşte, dacă ar şti exact ce înţeleg celelalte femei prin pasiune, sau, mai curând, dacă ar fi mai bine lămurită în privinţa gradului pe care-l poate atinge dragostea la ea. Desigur, nu simtvî pentru Gurau nimic asemănător cu pasiunea pe care-o descriu scriitorii. Şi totuşi, îi recunoaşte un anumit fel de frumuseţe. Pielea feţei e poate puţin zbârcită, puţin prea moale, de o culoare cam cenuşie. Dar ochii sunt afectuoşi şi fini când o priveşte şi se ocupă de ea; scânteietori şi autoritari când se închipuie înfruntând privirile altora; dar mai aids de o încântătoare nuanţă verzuie, care face sui pară foarte aspru

13*

albastrul propriilor săi ochi. Are o gură în veşnică mişcare – puţin sastisită, ironică; o voce al cărei timbru şi inflexiune Şi pricinuiesc o desfătare aproape continuă. Păcat că nu se rade mai bine. Părul îi încărunţeşte prea devreme. Dar culoarea gri îl prinde. Germaine îl va face într-o bună *„a* să-şi radă mustaţa aceea care e vulgară şi n-are niciun rost. Complet bărbierit, şi bărbierit bine, ar avea aerul unui aristocrat al vechiului regim. Dacă ar vrea, ar avea chiar un cap frumos de actor. Îl vede foarte bine în anumite roluri ale repertoriului clasic, în sfârşit, e foarte

inteligent. Germaine e destul de îndrăgostită de inteligenţa bărbaţilor.

I-a vorbit adineauri de preocupările lui în legătură cu afacerea petrolurilor. Ar avea mare poftă să-i încredinţeze propriile ei necazuri în legătură cu zahărul. Dar nu îndrăzneşte. Sau va râde de ea, sau se va supăra. Va spune poate: … „Metresa mea nu are dreptul să speculeze. Ce n-ar inventa ei dacă s-ar afla. Şi până la urmă totul se află. Cele douăzeci de mii de kilograme ale tale ar deveni douăzeci ele mii de tone. Ar reieşi limpede ca lumina zilei că speculez prin mijlocirea ta, că smulg bucăţica de zahăr din ceaşca de cafea a săracului şi a orfanului. Cu ce obraz aş mai putea apoi înfrunta pe magnaţii petrolului?”

Germaine respectă îndeobşte scrupulele lui Gurau, pentru că admite că ele pot fi utile carierei lui, întrucât o priveşte, e puţin pregătită să pri*lS-i* ceapă motivele ideale ale acţiunilor; şi când se întreabă, nu crede că ele pot avea pentru nimeni ultimul cuvânt. Dar fiecare adoptă un stil de viaţă şi o atitudine. Apoi decenţa, ba chiar. Interesul, îţi comandă să le rămâi credincios. Dacă, de pildă, un om politic şi-a bazat reputaţia pe devotarea sa unor cauze superioare, ar fi tot, atât de riscant pentru el să devină un profitor cinic, cât ar fi. pentru un actor celebru să-şi schimbe genul dramatic. De altminteri, eleganţa morală face parte din cochetăria erotică a unor anumiţi bărbaţi. Aşa cum femeia caută să fie frumoasă. ca să placă, bărbatul caută să fie vrednic de admiraţie. Femeia pe care-o iubeşte trebuie să se preteze acestui joc. Dacă s-ar arăta sceptică, dacă ar sublinia unele slăbiciuni sau unele contradicţii ale amantului ei, s-ar dovedi tot atât de nemdemânatică, de-o clarviziune tot atât de fără de folos crudă, ca şi bărbatul care ar semnala iufajte: i lui cutele feţei sau bărbia ei – dublă… –.:

În momentul acosta, Gormaine se gândeşte la noutăţile pe care le-a citit adineauri. Se miră că Gurau nu i-a spus încă nimic. Ai crede că afacerea petrolurilor Îi ascunde evenimentele europene.

— Dar, spune ea, nu s-ar putea, cu evenimentele

acestea din Orient, ca interpelarea ta asupra petroluriler să treacă neobservată?

Înainte de a răspunde, Gurau visează o, clipă, Descoperă în reflecţia Germainei acel bun-simţ care o caracterizează, îşi dă seama, şi! se pare curios, că deşi el, ca simplu particular, simte toată gravitatea evenimentelor de acolo, evită, ca om politic, să le exagereze importanţa.

— Nu, spune pârvă la urmă. Nu cred.

— De ce? Pentru că situaţia nu el chiar atât de gravă în realitate?

— Ba nu.

— Vreau să spun, nu e gravă pentru noi francezii?

— Ba e foarte gravă pentru noi.

— Serios?

— E cât se poate de gravă.

Mai ia o înghiţitură de alcool. Surâde lucirilor rotunde ale mobilelor. Se simte plin de voic-bună şi de isteţime. De nicăieri n-ar-putea judeca mai bine lucrurile ca de aici. Evenimentele îi apar la distanţă într-o lumină frumoasă şi cu un fel de evidenţă istorică, îşi închipuie că-i în veacul al XVIII-lea, într-un han elegant, discutând cu prieteni filosofi şi cu femei frumoase despre nenorocirile vremurilor, despre primejdiile viitoare. Repetă:

— Tot ce poate fi mai grav. Nu e de loc imposibil, cu toate aparenţele benigne ale situaţiei, ca până în trei săptămâni să avem un război european, cuprinzând şi Franţa…

— Dar atunci?…

— Spun că nu e foarte probabil, dar că nu e de loc imposibil. De ce? Pentru că s-a creat în Europa, cu ştirea şi totodată fără ştirea nimănui

— Vreau să spun că toată lumea putea să-şi dea seama, de lucrul acesta, dar că aproape nimeni nu şi-a dat seama – un astfel de sistem, i-ndt e de ajuns ca un şef de bandiţi muntenegrini să facă o trăsnaie ca să alunecăm cu toţii într-o catastrofă-uluitoare. Oricare ar, îi partidul la putere la noi. Şi fără să te fi putut măcar dumeri. Chiar şi Jaurès renunţă s-o spună. Preferă să-i plângă pe turci.

Meditează mai departe. Se gândeşte în treacăt la tânărul funcţionar idealist care a întocmit dosarul petrolurilor. Adaugă oarecum pentru el:

— Iată unul din misterele politicii – în sensul în care se vorbeşte de misterele ştiinţei. De ce un om ca mir: e nu arde de dorinţa de a interveni în chestiunea aceasta, lăsând baltă interpelarea asupra petrolurilor, care are tot timpul să aştepte? De ce nu scrie chiar astăzi lui Clernenceau, spunându-i că nu-i deloc momentul să meargă în excursie electorală în departamentul Var, ci să convoace de urgenţă Camerele? Ei? *De* ce?

— În ce zi se întrunesc Camerele?

— Se spune că la treisprezece. Până la treisprezece, totul are timp să sară în aer. Atunci, de ce? Pentru că ne aflăm poate în faţa unei situaţii europene înspăimântătoare, dar, din întâmplare, nu există nicio situaţie parlamentară care să-i corespundă. Nu-i de jucat nicio carte. Ba da. Cineva poate să urce la tribună, de conivenţă cu guvernul, ca să provoace o declaraţie liniştitoare din partea lui Pichoh sau: a lui Clemenccau (dacă nu va fi prea târziu). Eu unul nu mă bag în treburi de astea. Altminteri ce… eli cine să teră? boieşti?… şi pentru ce?… Dacă am avea un minister de dreapta, sau măcar pe-un Delcassel la Quai d'Orsay… Da. Dar Pichon? Pich «n îmi va spune: „Ce pot eu să fac?" Sau, dacă preferi, problema e prea vastă. Toată diplomaţia europeană de treizeci de ani încoace ar trebui pusă sub acuzare. Când pledezi un astfel de proces, oamenii te ascultă, dacă vorbeşti bine, ca şi cum l-ar asculta pe Bossuet făcând predică despre netrăinicia lucrurilor omeneşti, Jaurès şi-a procurat de vreo două ori succese de felul acesta. Dar nu cu aşa ceva poţi răsturna un guvern. Dimpotrivă. Te înscrii, moralmente, pe o listă neagră în care figurează oamenii cu capul în nori, incapabili, cum spun ei, să devină oameni de Stat. Şi de altminteri chiar şi Jaurès, dacă într-o zi, reînfiinţându-se Blocul sau în urma vreunei alte combinaţii, ar fi pus în situaţia de a accepta un portofoliu, şi tocmai pe acela al Afacerilor Străine, Jaurès n-ar mai sluji decât. ca să

acopere cu persoana lui corpolentă şi cu zgomotul vocii sale funcţionarea neînduplecată a maşinii.

Germanie urmărea cu uşurinţă limbajul acesta. Nu-şi reprezenta amănuntul lucrurilor cu aceeaşi precizie ca Gurau, pentru care ele alcătuiau viaţa

Om politic francez, de mai multe ori ministru de externe.

I 68

de toate stilele. Dar de câte ori era vorba de dibăcie, de prudenţă, de interes sau de ambiţie personală, un instinct îi îngăduia să priceapă lucrul spus pe jumătate, Aproape chiar că G urau îi devenea din pricina aceasta mai drag. Avea pentru ci un sentiment de solidaritate aproape conjugal.

Numai o singură clipă a fost distrată. Cum G urau, o privea cu insistenţă în ochi, a început să-l fixeze şi ea, şi s-a lăsat în voia beţiei acestui amestec de priviri. Dar atunci ochii lui Gurau au alunecat către umerii şi sânii Germainei. A putut să asculte şi să priceapă iar, simţindu-se totuşi dorită. S-a felicitat şi pentru că a rămas îmbrăcată cu kimonoul acela, încă destul de nou ca să mai aibă o plăcere proaspătă de a-l purta şi care a făcut ca dejunul să se desfăşoare – într-un climat de dragoste trupească.

Gurau nu se lăsa amăgit de jocul dublu al propiului său spirit, ba chiar gusta micul scandal pe care-l constituia. Vedea limpede câtă corupere şi cită decadenţă putea însemna în ochii unui om simplu faptul de a îmbina expunerea situaţiei europene cu fermecătoarea obsesie a sânilor unei blondine. El însuşi s-ar fi simţit stingherit dacă ar fi trebuit să exprime tocmai în momentul acela încrederea în viitor sau vreo idee în legătură cu apostolatul său. (Cu toate că avea o foarte slabă vocaţie de apostol.) Dar excitaţia simţurilor se potrivea cu presimţirea unei catastrofe, în veacul al XVIII-lea chiar, nu ţi s-ar fi întâmplat să discuiţi despre prăbuşirea apropiată a regimului fără a pierde din ochi conturul unui piept frumos? se gândea la Choiseul, la Turgot, situându-i însă într-un dx oir destul de vag, căci nu mai avea istoria

Kranţei foarte prezenta în minte.

Nici Germaine nu se amăgea în privinţa semnificaţiei privirilor lui Gurau. Dar ea n-avea nevoie de niciun raţionament ca să-l justifice, în primul! rând, stabilea o ierarhie mai puţin rigidă ciecât el între destinul Europei şi pieptul unei femei frumoase. Apoi, o femeie e totdeauna capabilă să amestece dragostea simţurilor eu orice fel de activitate, chiar şi cea mai ideală. De îndată ce prima pudoare a fost învinsă, femeia e gata să-şi împartă dezmierdările în intervalul celor mai înalte gânduri ale bărbatului. Ideea de necuviinţă n-o tulbură o clipă; nici. ipocrizia. Abia s-ar mira că amantul ei, înalt ierarh al Bisericii, găseşte cu cale să-şi manifeste interesul pentru sânii: ei tocmai în momentul când pregăteşte o predică despre castitate.

XV

UN COPIL AL VEACULUI

Jerphanion, în tren, despăturea un ziar din Paris pe care-l cumpărase în staţia precedentă. Privea hârtia aceasta cu oarecare prietenie. „Ziarul acesta, sau altul, n-are importanţă, îl voi citi acolo. În tot cazul o ediţie din Paris. Noutăţile pe care le voi primi vor fi aranjate în felul acesta, dozate în felul acesta. Perspectiva lumii care, vrând-nevrând, va fi a mea în fiecare dimineaţă. Aici – la pagina a treia sau a patra, nu ştiu, dar o să aflu – o să găsesc informaţiile locale. S-a zis cu poveştile eu. beţivani ridicaţi pe şoseaua Gării de către sergentul de stradă X... sau Y... atât de simpatizat de concetăţenii noştri, sau cu contravenţia făcută unui biciclist fără placă nici lanternă; gata cu distribuirea premiilor la Şcoala Confesională şi cu lista menţiunilor; ca şi cu distincţia onorifică acordată amabilului şi devotatului şef al asociaţiei corale a căilor ferate...”

Un ziar din Paris se deschide puţin elte puţin ca o cutie cu surprize; scotoceşti un compartiment după altul; ridici un capac după altul. Un /iar se citeşte prin valuri, visând în intervale, cum, fumezi o ţigară de foi. Şi nu-i loc mai indicat ca un tren în mers pentru acest fel de

amuzament sacadat, fugitiv, pentru chipul acesta de a te juca de-a v-aţi ascunselea cu universul, cu tine însuţi, cu plictiseala.

„Singurul ziar francez care le-agă prin firele sale speciale primele patru capitale ale globului". – Care sunt ele? Londra, Paris, New York, Berlin, evident. Cât priveşte rangul de importanţă, lucrul e mai puţin sigur. New York-ul n-a depăşit cumva Parisul?

O manşetă enormă: „*Bulgaria şi-a proclamat ieri independenţa*". „Asta-i vestea cea mare. O s-o citesc mai încolo cu de-amănuntul. Să începem cu restul".

„*Marina noastră. Interviul domnului Thomsar*r Jt? rphanion încearcă să reconstituie lista miniştrilor: Preşedinte de Consiliu, Clemenceau; Briand, la Justiţie; Caillaux, la Finanţe; Dournergue, la Instrucţia publică; Pichon la Afacerile. Străine. Şi Thomson, aşadar, la Marină... Pentru moment, restul îi scapă. Ce poţi spune despre ministerul acesta? Are aerul să fie de stânga. E un succesor, deja îndepărtat, al afacerii Dreyfus. În unele privinţe, continuă Blocul, în altele, reacţionează! mr/2

potriva combismului J. Se străduieşte să lichideze, cu cât mai puţin zgomot; posibil, chestiunile religioase: Separaţia, Congregaţumile ele... O să înfiinţez? Impo/itul pe venit – una clin ideile mari ale regimului. Se îngrijeşte de armată, de asemenea şi de marină, îi linişteşte pe patrioţi. Combate sindicalismul revoluţionar şi antimilitarismul. Nu-i iubeşte pe socialişti. Clemenceau? un personaj pitoresc, impulsiv, căutând efectul cu orice preţ. Un ambiţios neisprăvit, având ceva de ratat în persoana lui. Niţel aventurier; niţel crai. Ziarist celebru, pe care nimeni nu-l-citeşte. Scriitor detestabil, lăudat pentru stilul său. (Jerphanion, puţin cât o cunoaşte, are oroare de proza lui pretenţioasă, umflată, cu ifose filosofice.) în schimb, un anumit geniu al acţiunii; un fel de a guverna pasionat, viu, impertinent. Ne consolează de toţi orânduitorii de pompe funebre: Brisson şi ceilalţi. Briand? un om prea dibaci, enigmatic, ademenitor. Caillaux? unul de care se spune că e foarte capabil, dar uscat, mândru,

maniac...

Ce gmcâcete Jerphanion în general despre oamenii politici? Nu are prejudecăţi împotriva lor. Dă foarte multă importanţă treburilor publice, Dar oamenii „care le conduc nu-i inspiră nici dragoste nici entuziasm. De ce? Poate pentru să sunt lipsiţi de eroism şi de puritate. E vina lor? Poate nu. E poate vina materiei pe care o mânuiesc.

Emile Combes, om politic francez, violent. anticlericai.

Uneori Jerphanion se întreabă dacă n-o să facă politică. I s-a prezis că da. El se îndoieşte. Sau cel puţin i-ar trebui alţi el de împrejurări; vremuri în care eroismul şi puritatea ar i-i la locul lor, o materie mai nobilă. O revoluţie?

Ce spune Thomson al nostru? Că explozia de pe vasul „Latouche-Treville" e foarte regretabilă, dar că ancheta va aduce deplină lumină. Se va îmbunătăţi legătura dintre marină şi artilerie. Să avem încredere. „*Niciodată n-a existat mai mult devotament, mai multă dârzenie măreaţă... Când va suna ceasul... etc...*" Iată-l pe omul nostru care se crede în momentul şampaniei, şi expectorează un discurs de inaugurare.

„*Wright ridică un om de categorie grea*". Pe Jerphanion îl interesează aeroplanele, dar face tot felul de rezerve. Nu aşteaptă nimic bun de la maşinile acestea. Se gândeşte la submarine, care n-au servit până acum decât ca să dea militarilor un nou mijloc de distrugere. Departe de a se bucura de ceea ce se şi numeşte naiv „cucerirea cerului" (ca şi cum ar fi ceva de cucerit în cer: mine de aur, puţuri de petrol, capitalele păsărilor!), e supărat că cerul a încetat de a mai fi un loc rezervat, o zonă interzisă unde visurile oamenilor puteau să rătăcească tocmai din pricină că omul nu intra în ea.

„*Domnul Dujardin-Beaumetz ia măsuri împotriva incendiilor la Versailles şi la Luvru*". E drept: îl uitam pe Dujardin-Beaumetz. Subsecretar de

J 74

Stat la Arte, devenit inamovibil. Unul din acei

mediocri care şi-au croit drum.

„Reflecţiile unui parizian”. Clement Vautel îşi bate joc de pacifişti. Vautel, succesorul lui Har-douin. Unul din acei faimoşi reprezentanţi ai bunului-simţ, care, din generaţie în generaţie, sunt însâi cinaţi să menţină pe omul mijlociu în gândurile lui josnice, în rutina lui de animal domestic1. În optimismul lui de burtă-verde. Unul din cei datorită cărora domnia şmecherilor continuă. Pentru moment, e vorba de discreditat Tribunalul Păcii de la Haga. Jerphanion nu crede că Tribunalul de la Haga o să facă minimi. Dar i-ar plăcea să-l ţină pe parizianul ăsta în mâinile lui de ţăran.

Întoarce pagina: *„Panica de la Bursă”*. E vorba tot despre criza balcanică. De revăzut odată cu restul…

„Cvartet de Congrese. Confederaţia Generală a Muncii la Marsilia”. Primarul din Marsilia interzicând de a se discuta chestiuni antimilitariste în sala Bursei Muncii, monument municipal, Congresul s-a transportat într-o altă sală.

Militarismul, antimilitarismul nu” sunt vorbe goale pentru Jerphanion. Alcătuiesc un vast sistem de idei, în centrul cărora se află o experienţă vie. Timp de un an, de la trompeta de deşteptare până la trompeta de stingere, Jerphanion a meditat asupra militarismului. Şi-a format mii de păreri particulare. A întâlnit sute de idei de amănunt, şcânteietdare ca nişte invenţii. A descoperit numeroase perspective. N-a refuzat nicio verificare mintală. S-a străduit să se gândească la armată, rând pe rând, ca un ofiţer de cavalerie, ca un reangajat, ea un soldat din batalioanele africane disciplinare, ca un ţăran, ca un intelectual. Niciun argument n-ar putea să-l surprindă.

Mulţumeşte celor din Confederaţia Generală a Muncii de a fi singurii în Franţa care încearcă să gâtuie militarismul. Dar priveşte cu oarecare neîncredere şefii şi cadrele. Cetăţeanul Pataud, care se distrează să-i sperie pe burghezi întrerupând cinci minute electricitatea în tot Parisul, ocupă, într-adevăr, prea… mult loc, iar metodele sale nu sunt destul de secrete. E poate un băiat.de treabă.

Dar dă întrucâtva impresia ele cabotin. şi de agent provocator. Printre ceilalţi conducători, prea mulţi par flăcăi dintre aceia pe care mica burghezie îi detestă cu oarecare aparenţa de dreptate, pentru că întruchipează defectele opuse virtuţilor ei: lene, dezordine, risipă, flecăreală. Lucrătorul prost care schimbă locul de muncă din firii în trei luni, perorează la cârciumă, face datorii".la măcelar, şi al cărui vis e să devină secretar desindicat, scos din producţie.

Vai, se gândeşte Jerphanion, selecţia care se face în popor se face împotriva poporului. Cei mai buni, cei mai destoinici, cei mai cinstiţi evadează din clasa muncitoare. Devin mici patroni. Pregătesc fiilor lor un viitor burghez. Printre cei care rămân ea să conducă. poporul, ea să încadreze organizaţiile muncitoreşti, se află, desigur, câteva inteligenţe vii, câteva inimi generoase. Dar – e. aproape sigur că o meteahnă i-a menţinut în rândurile acestui proletariat, căruia îi conduc mişcările. „Acesta e, se gândeşte Jerphanion, jocul forţelor în societatea capitalistă".

„*Comercianţii deliberează*". Despre ce? despre pana generală de la telefoane. „*Mărturisirile unui spion*". E un articol dintr-o serie, de altminteri interesantă, de o remarcabilă precizie în amănunte, aproape cu siguranţă autentică. Rezultă că Germania foloseşte spioni la noi şi le dă instrucţiuni foarte judicioase. Trebuie să credem că şi noi folosim spioni în Germania şi că ne străduim să-i neutralizăm pe-ai ei. Toate astea sunt treaba specialiştilor, ca şi Bursa, ale cărei cursuri sunt date în josul paginii a cincea. Competenţele se războiesc între ele în câmp închis. Ar fi dezolate dacă n-ar întâlnt parte adversă.

Dar la ce tinde, în spiritul ziarului, această serie de articole? Să dezvăluiască publicului că suntem spionaţi? Dar, dacă nu-i cu desăvârşire stupid, publicul trebuie s-o cam bănuiască. Şi, de altminteri, ce poate face? E rolul lui să scuture, dacă e cazul, somnolenţa statului-major?

Fără îndoială. Dar ştim, de asemenea, că există microbi, Cu toate astea, dacă ziarul ne dă. să citim în

fiecare dimineaţă im articol, despre laierofei, despre. activitatea şi ravagiile Ier, şi dacă-alege! 77

pentru campania aceasta momentul când telegramele de la pagina a treia vestesc în fiecare zi progresele holerei în Rusia, vom încerca un simţământ destul de nou, în care ideea primejdiei microbiene va ocupa un loc de frunte; şi clacă ochii noştri cad apoi, la ultima pagină, pe anunţurile unor antiseptice „de *o eficacitate recunoscută de corpul medical în toate epidemiile*”, aceste anunţuri vor produce în minţile noastre pregătite rezultatul cel mai mare pe care droghiştii pot să-l aştepte.

Nu întâmplător, deci, seria „*Mărturisirile unui spion*” ţine pasul cu seria: „*Criza balcanică*”.

Să trecem la articolul cel mai important: „*Franţa, Anglia şi Rusia vor acţiona de comun acord*”. Cum s-ar da mai limpede a înţelege că Europa, tăiată în două, nu aşteaptă decât o ocazie, aceasta sau alta, ca să se cuprindă în încleştarea războiului; Tripla înţelegere şi Alianţa austro-germană îngroşându-se, înnegrindu-se una în faţa celeilalte ca doi nori imenşi.

În josul paginii, la dreapta, un tabel comparativ, pe două coloane*: „În caz de război*, *Bulgaria ar avea*: *Armată activă*, *90.000 de infanterişti* etc… *Rezervă*… ete… *Total 378.000 de infanterişti*, *7. QOO de cavalerişti*, *520 de tunuri*. *Turcia ar avea*… *Total 1.454.000 oameni*. *Tunuri*, *1.700*”.

O notă subliniază faptul că armata bulgară, inferioară ca număr, e mai omogenă, mai bine utilată şi că e prevăzută cu în material mai modern decât armata turcă.

În restul ziarului, la paginile întâi, a doua şi a treia, vreo douăsprezece coloane de declaraţii oficiale sau oficioase, de comentarii, de telegrame, de extrase din presă… în pagina a treia, sub titlul: „*Un nou incident franco-german*”, o informaţie din Maroc, via Berlin, reaminteşte, celor care ar fi dispuşi să uite, că în cazul când pretextul balcanic n-ar fi de ajuns, pretextul marocan rămâne disponibil, şi că în dosul oricărui conflict european stă veşnic treaz un conflict franco-german.

Războiul. Din copilărie, Jerphanion trăieşte sub blestemul războiului. Când avea şase ani, despre ce i se vorbea la-şcoala comunală? Despre sistemul metric, dar şi despre Alsacia-Lorena şi Reischoffen. Puţin timp după ce a priceput ce înseamnă dracul, a cunoscut numele lui Bismarck. Între camarazi, Prusco era încă o îngrozitoare ocară. Copertele caietelor lui de şcolar îi arătau pe Mac-Mahon, pe Chanzy, pe Faidherbe. De îndată ce se gândeşte la ele, simte cum îi revine din amintirea acestor pagini colorate, odată cu mirosul hârtiei – un miros de amărăciune de înfrângere. Sub chipul unui călăreţ cu bicorn, o notiţă lăuda o biată victorie locală: Coulmiiers, Bapaume. Până şi un copil de şase ani îşi dădea seama cât erau de acre şi de jalnice consolările acestea. Când ridicai nasul de pe pupitru, puteai contempla harta Franţel, al cărei galben sau verde ar fi fost. atât de vesel, fără pata aceea groasă, de lin ce nu. şâu-violet, lipită de umflătura Vosgilor. Credeai că ve/. i /burând prin clasă, ca o pereche ele lilieci, dubla broboadă neagră a provinciilor pierdute. Copilul din Velay nu îndrăznea să se bucure de acrul munţilor lui. Cartea cu lecturi îi istorisea întâmplări eu franctirori sau din timpul asediului Parisului, şarje cu baioneta. Lecţia de recitare, îi dădea să înveţe *Gornistull* de Derou-lede, pagini din *Anul cumplit*”. Jerphanion revede încă toate chipurile acelea conice, toate bărbile acelea lungi, toată adunătura aceea de militari şi de mahalagii, tot acel al Doilea Imperiu sfârşind în mocirlă şi în dezordine, pe care ilustraţiile cărţilor lui îl ajutau să-l evoce, şi pe care-l găsea pinii. să în farfuriile de desert ale sărbătorilor de familie. Căci în momentul când se umpleau paharele cu vin de desert, când oamenii mari începeau să vorbească toţi deodată şi foarte tare, copilul, deplasându-se fursec, descoperea bătălia de la Champigny, un bivuac al armatei. de Est, pe Gambetta în nacela balonului său. Iar când venea vremea de joacă” se găsea totdeauna câte un pisălog bătrân cu o – bărbuţă ca a împăratului ca să-ţi spună, ăti ngândi Nţi. uşor obrazul cu palma: „Tu, flăcăuie” tu. o. să ţii din generaţia revanşei”.

««Le *Clair* & *n*. * *KAnnée* Terri Me, poezii de Victor. llugo.

Mai tiran, la liceul din Puy, apoi la liceul – din Lyon, obsesia a devenit – mai discretă. Dar: copilul începea. să audă vocile stră/II Tumorile puolice. Şi tot geniul războiului răsuna în ele. Cea mai veche amintire din viaţa lui civică e condamnarea căpitanului Dreyfus. Iar Dreyfus era acuzat că a divulgat Germaniei anumite secrete privind armele viitorului răxboi. *A doua* amintii e civică a lui e alianţa rusă, nu mai ştie ce călătorie a Preşedintelui sau a Ţarului, şi o bucurie, o încredere care se răspândeau până şi prin sate, la gândul. că atunci, când va suna ceasul să ne batem, nu vom mai fi singuri.

Pe urmă, alarma pricinuită de incidentu St – de la Fachoda1, cu uşurarea de a-ţi spune că de data aceasta nu mai era vorba de Germania şi că pentru moment inamicul îşi schimbase direcţia, aşa cum o migrenă îşi schimbă locul în cap. Pe urmă; răgazul Expoziţiei Universale, cu zgomote de – dansuri şi contacte între naţiuni, curioase. unele de altele, dar fără prietenie, ca nişte vilegiaturişti care se întâlnesc vara pe o plajă. Aurora secolului, prea mult aşteptată, dinainte obosită, prea strălucitoare, străbătută de – false sclipiri, şi pe care înfricoşătoarele dâre ale, războiului, în primele ceasuri care au urmat, au şi început s-o întunece.

1 Fachoda (astăzi-Kodok), localitate din Sudan, aşezată pe Nil. Ocuparea ei în 1898 de către expediţia franceză Marchan-d a fost sursa unei „tensiuni – diplomatice între Franţa şi Anglia.

Sunt. /ere ani, de aHimnieri, e k» dud războuil, nemulţi imit parca să se anunţe numai prin semne, a început să dea târcoale Europei, lungindu-şi dinţii sau gheara în cele un loc sau în altul: râxboiul hispano-american; raz boiul” di ra „Transvaal; răx Tioiul ruso-japono/. De fiecare dată fulgerul era mai viu; tunetul bubuia mai tare; şi până în cele mai paşnice oraşe ale Occidentului, vântul prevestitor ridica pralul şi îrur. /ele.

Jerphanion motoli ziarul şi-l aruncă într-un colţ.

„Astăzi nu. Nu vreau să mă mai gândesc la astea”.

Ieşi pe culoar, îşi rezemă fruntea de geam, invocă frumuseţea liniştită a toamnei, tinereţea trupului său, motivele pe care le are de a fi bucuros.

„La urma urmei, am şi eu destinul meu. E proaspăt, obraznic, intact. Mulţi alţii au avut douăzeci de ani în vremuri de mai mari dezordini ale umanităţii şi sub semne şi mai funeste. Esenţialul e să ai douăzeci de ani. Când spun că lumea începe cu mine, sunt un dobitoc dacă mă bizui pe asta ca să-mi închipui că totul o să meargă după placul meu. Dar sunt un înţelept dacă înţeleg prin asta că viaţa mea se desfăşoară ca o serie, cu totul nouă, de evenimente, căreia restul lumii trebuie să-i slujească drept teatru şi ocazie. N-am decât să fiu destul de tare pentru ca până şi o convulsie a continentului să devină unul din episoadele mele.

XVI

BOUĂ FORŢE. DOUĂ AMBNINŢ, 4KI

Către orele patru, şi jumătate, domnul de Champ-cenais, care tocmai traversase în automobil podul de a Puteaux, şi Clanricard, care trecea pe strada Custine, în dreptul stră/II Clignancourt... avură, şi unul şi celălalt o emoţie destul de vie.

Domnul de Champeenais mergea la Bertrand, fabricantul de automobile. Întâlnirea fusese fixată cu două zile înainte. Era în vederea terminării unei afaceri la care Bertrand părea că ţine, dar care în sine era lipsită de interes pentru Champeenais şi grupul său. Bertrand. Ţinea morţiş să dea numele lui unui ulei pentru motoare” a. cărui întrebuinţare ar recomanda-o cu exclusivitate clienţilor săi. Dar uleiul acesta, el nu avea mijloacele nici să-l producă, nici să-l stocheze” nici să-l distribuie. Se hotărâse deci să propună petroliştilor următoarea combinaţie: să fabrice dânşii pentru el un ulei, nu cu adevărat special, dar de o vâscozitate puţin diferită de aceea a uleiului obişnuit; să-l pună în bidoane de o formă particulară şi să» şi asume distribuirea şi vinderea lui sub denumirea de ulei Bertrand, Bertrand ar încasa o bonificare de *zece* centime

de fiecare bidon de doi litri, v indut sub numele lui.

Champeenais, care la început se gândea să refuze, zărise apoi mijlocul de a da afacerii o întorsătură mai puţin proastă pentru petrolişti, în recomattrările pe care le-ar face clienţilor săi, Bertrand putea introduce sfatul de a goli carterul motorului la fiecare l, 500 de kilometri. Până atunci, puţini se conformau acestei prescripţii. Se mulţumeau de obicei să adauge ulei când cobora nivelul; şi găseau că şi-aşa cobora prea repede, Champeenais calcula că golirea periodică a carterului, aplicată de bine de rău unei părţi din cele douăzeci şi cinci de mii de automobile Bertrand de toate categoriile care circulau atunci, putea, prilejui un consuni suplimentar de ulei care ar depăşi în fiecare an două sute cincizeci de mii de litri. Automobilist!! din vremea aceea tremurau în fiecare clipă pentru buna funcţionare şi pentru durata maşinilor lor. Chiar şi cei mai nepăsători din fire contractaseră o îngrijorare cronică… de oare, cum încercau să scape, deodată o pană le-o trezea iar. Era deci 6 jucărie, pentru cinecunoştea mecanismul psihologiei lor, de a-i f-ace să cheltuiască fiecare vreo sută de franci mai mult pe an. Pe de altă parte, Bertrand tre’

— 484.

cea drept un „om1 cu puternice prietenii în mediul poliţie. Champeenais i-ar cere să uzeze de ele, în favoarea petroliştilor „când va avea lot: „interpelarea. Ar face din alianţa aceasta una din condiţiile tacite ale târgului.

În timp ce traversa Bois de Boulogne, Champ-cenais îşi rezuma problema şi argumentele pe care avea să le valorifice pe lângă Bertrand. Căuta şi formulele de publicitate pe care i-ar propune să le adopte în comun. „Folosind ulei în valoare de o centimă, economisiţi un franc de reparaţii”. „Champeenais încerca fraza aceasta pentru a patra său; a cincea oară, când tocmai trecuse podul de la Puteaux.

În momentul acela văzu oameni mulţi, cu şepci şi în haine de lucru, rezemaţi de parapetul podului, de-o parte şi de alta. Mai departe, pe celălalt mal al Senei, se îngrămădeau numeroşi oameni cu aceeaşi înfăţişare.

Stăteau în picioare, aproape nemişcaţi. Ocupau şoseaua şi trotuarele, abia lăsând loc să treacă trăsurile... Mulţimea aceasta, în lumina încă destul de limpede. a zilei pe sfârşite, avea ceva pământiu. Semăna.cu un: ogor proaspăt arat. –:

Champeenais simţi o bruscă îngrijorare. Spuse, şoferului;

— Să nu mergi prea repede.

Doar un sentiment de pudoare îl împiedică1 să se întoarcă.

Adăugăcu pauze între fraze:

185

— Baga de seamă să nu loveşti pe careva... Aşadar, e o grevă?... N-ai putea încerca să faci un ocol?

Maşina îşi şi făcuse drum prin mulţime. Şoferul claesona cu nerăbdare. La sunetul trompetei, chipurile se întorceau spre automobil. Erau foarte aproape de Champeenais. Lui i se părea că niciodată nu mai văzuse atâtea chipuri de lucrători, atâtea chipuri de oameni din popor. Chipuri tăcute şi încordate. Abia ameninţătoare, dacă pentru a fi vorba de ameninţare trebuie să se înfiripe ideea unei acţiuni apropiate; dar foarte înfricoşătoare, pentru că simţeai că în ochii lor nicio acţiune nu era imposibilă. Maşina înainta la pas. Chati peenais, aproape fără voie, scotea braţul pe fereastra limuzinei ca să atingă umărul şoferului şi să-l îndemne să fie cu băgare de seamă. Îşi închipuia aripa maşinii lovind un om, răsturnându-l; şi îndată o strângere a mulţimii în jurul automobilului, un murmur, strigăte, maşina împinsă dintr-oparte către fluviu, rostogolită în apă cu tot ce conţinea.

Avea impresia că descoperă realitatea, absurdă şi tainică, ieşind dintr-un vis populat cu himere speciale. Negocierile cu Bertrand, calculul consumului de ulei, bonificarea de zece centime de fiecare bidon, influenţele parlamentare... trebuia să facă o sforţare ca să mai creadă că visurile acestea abstracte corespundeau totuşi unor lucruri existente. Cu toate acestea, n-avea obiceiul să se

J

emoţioneze pentru nimica toată. Ştia *să* închidă ochii ca să suprime aparenţele care i-ar fi deranjat reprezentarea lui despre lume. De data aceasta u. lui se încăpăţânau să rămână deschişi, şi îi arătau feţe, ochi, şepci, ochiurile unei mulţimi elastice în care maşina se prindea ca-ntr-o plasă, în care fiecare învârtitură ele roată părea să fie cea din urma îşi repeta cam prosteşte: „Dar ce se întâmplă? Ziarele n-au vorbit ele vreo grevă, zilele astea, întrebaroa-i dacă uzina lui Bertrand e în grevă”. Aşadar, ziarele puteau să nu pomenească nimic despre o mulţime ca aceasta, să n-o anunţe trecătorului. Puteai să te trezeşti fără veste în aglomeraţia aceasta densă, pământie, de oameni din popor. Societatea era alcătuită astfel. Era o nebunie să te încrezi în ea. Un fel de primejdie marină dădea. fără încetare târcoale şi putea în Orice moment să te răstoarne ca pe-o barcă de pescari.

O întrebare extraordinară trecu prin mintea lui Champeenaia: „Sunt oare oameni ca şi mine?” Era singur. Nu avea de luat nicio atitudine avantajoasă, îşi punea deci întrebarea cum nu se putea mai cinstit. Dar ezita să răspundă. Se gândea la camaradul lui de copilărie, ofiţer în Maroc, care-şi făcuse cariera întreagă în colonii şi care vorbea despre „indigeni”. Mulţimea greviştilor de culoarea pământului nu era oare şi ea un fel de masă „indigenă”, o specie de popor cucerit? Cum stăpâneai poporul, acesta? Cum puteai continua să-l stăpâneşti?

Champeenais plivea din spate şoferul său. Omul acesta, atât de aproape (la sens propriu) de el, prezent în atâtea ceasuri din ziua lui, era, de bună Seamă, până la un anumit punct, un om ca şi el. Cu neputinţă să te amăgeşti, în privinţa aceasta. Era chiar un om cu oarecare distincţie fizică, descurcăreţ, vorbind cu uşurinţă, în loc de-a sta la volanul maşinii, la urma urmei ar putea sta în interiorul ei. Dar tot aşa de bine – şi asta-i mai tulburător să-ţi închipui – ar putea să fie în mulţimea aceea, şi să întoarcă deodată capul, l-ar putea privi pe Champeenais cu acea privire care ar veni de dincolo, din cealaltă tabără… în sfârşit, pentru moment, el e de partea aceasta, sau aproape. Şi dintre

amândoi, Champeenais şi ol, el e cel ce priveşte cu enervarea cea mai dispreţuitoare poporul acela în care se împotmoleşte maşina…

Clanricard, care părăsise şcoala din strada Sain-te-Isaure cu o jumătate de ceas înainte, se plimba fără să se grăbească. Ajungând la colţul străzii Glignancourt cu strada Custine, văzu că oamenii priveau în direcţia bulevardului Bărbos, şi auzi curând tropăitul unei mulţimi de cai. Se opri.

Un escadron *de* dragon! urca pe strada Custine, venind dinspre răspântia Château-Rouge. Călăreţii, în ţinută de campanie, înaintau câte patru în rând, cu un ofiţer în frunte. Era, în picioarele cailor, în tremurarea hamuiilor pe piepturile lor, în brusca degajare a unei crupe. spre dreapta, sau spre stânga, în chipul în care. un ostaş trăgea frâul sau în felul în care zgomotul potcoavelor pe pavaj se accelera deodată, o comprimare de forţă, o revărsare de putere şi de ardoare, mii de violenţe înghesuite ca nişte arcuri într-un sac. Ostaşii priveau urechile cailor lor, sau spatele camaradului care-i preceda. Nu se ocupau de stradă. Sau dacă se gândeau la ea, era ca să se bucure c-o umileau, cum te ameţeşti cu un vin roşu la cantină.

Clanricard, cuprins de uimire, se simţi străbătut de un fel de fior încântător. Pielea feţei i.se încleşta, fremăta, începu să trăiască, atât de intens, încât în el substanţa vieţii se făcea simţită în întregime şi toată masa fiinţei vieţuitoare se bucura de ea însăşi.

Clanricard iubea forţa. Se desfăta adiilmecând forţa. Simţi ca o voluptate, marşul dispreţuitor al escadronului într-o stradă nu mai largă decât putea el să încapă, şi ameninţarea nedefinită pe care o ducea cu ei într-o direcţie necunoscută, îşi spunea, în chip nelămurit: „Se tem!” „Se vor teme”, Dar cine? Toţi: duşmanii, cei slabi” cei ce trebuie striviţi, cei ce trebuie menţinut! în supunere şi în robie. Cei ce s-au născut ca să venereze forţa, ca să-i simtă apăsarea pe grumaz, cu o laşitate totodată drăgăstoasă şi filială. Cine? Clanricard, el însuşi; strămoşii

lui, urmaşii lui de-a lungul veacurilor.

Gândurile acestea trecură prin mintea lui ca un vârtej, ca o volbură de nisip şi de necurăţenii. îl orbiseră. Nu avea nicio părere în privinţa lor, nicio putere, nici măcar aceea de a-i fi ruşine. Abia dacă zărea, în luciditatea lui trecătoare de om beat, că ascundeau ceva foarte înspăimântător pentru destinul omenirii, pentru viitorul apropiat, pentru evenimentele a căror ameninţare îi punea, de azi-climincaţă, o greutate pe tâmple.

Crupele ultimilor cai ai escadronului, netezite de cozile nervoase, se depărtau însă, se afundau în stradă, se contopeau cu substanţa Parisului. Şi institutorul nu mai izbutea nici măcar să regăsească dinaintea lui privirea bieţilor copii.

XVII M/VâtlOA CĂIATOmK A MICULUI BĂIAT

Clanricard nu-l văzuse trecând pe Louis Bastide cu cercul său, Louis Basticle urca pe strada Clignanc curt de la răspântia Ordener, ţinând-o tot într-o fugă. Panta e foarte abruptă. Caii sunt nevoiţi să meargă la pas; trag prin smucituri, din toată puterea, făcând scântei pe pavaj, într-o zi, nucul Louis era acolo, când un furgon de pompieri, tras de nişte bidivii superbi, sosi în galop şi luă în piept dealul. După câţiva metri de urcuş, s-a pus şi el la pas, ca celelalte vehicule. E deci foarte greu să duci cu băţul un cerc pe o asemenea pantă, îţi trebuie multă hotărâre. şi un mare avânt dintru început; apoi voinţa să nu cedezi, să nu ţii seamă de oboseală, fără să mai vorbim de *o mare*. dibăcie în mmuirea băţului.

Louis Bastide, ieşind de la şcoală, s-a dus îndată la părinţii lui, care locuiau pe strada Duhesme, la etajul al treilea, lângă bulevardul Ornano. După ce-a sărutal-o pe maică-sa, i-a arătat caietele, notele la învăţătură şi la purtare. Nu i-a cerut niniâey dar ochii, lui străluceau. Mama lui, s-a uitat la obrăjorii aceia palizi, la soarele frumos de afaru; şi i-a spus, căznindu-se să nu-i arate cât era de bucuroasă că el avea poftă să se joace:

— Bine, bine! ia-ţi cercul. Bagă de seamă la trăsuri, întoarce-te la cinci.

— Cercul era mare şi solid). prea mare pentru statura lui Louis. Dar el însuşi şi-l alesese după o lungă chibzuială. Cu multe zile înainte de a-l cumpăra, îl remarcase în vitrina unui bazar, şi îşi spusese că nu putea dori un cerc mai frumos, poate din cauza aspectului robust şi sănătos al „lemnului, care avea o culoare cinstită, ale cărui fibre seam binau bine. Era de ajuns să-l priveşti ca să simţi cum ar putea fugi, sări. Dimensiunile cercului îl îngrijoraseră niţel. Dar Louis socotea că mai are câţiva ani de crescut; şi nu-şi închipuia că un, cerc pe care l-ar fi iubit mult ar înceta într-o zj să-i fie drag, i-ar apărea ca o biată jucărie de copil. Singurul motiv de a-l părăsi ar fi tocmai – pentru că-a-devenit prea mic. Luân. du-l puţin mai mare – Louis se gândea la viitor.

A coborât, aşadar, scara locuinţei, cu cercul agăţat de umăr. Ajuns în stradă, s-a aşezat în mij – locul, trotuarului" a. pus cercul drept, ţinându-l uşor cu degetele de la mâna stângă. I-a dat apoi e lovitură puternică şi scurtă. Cercul a pornit. „Vârful băţului, l-a prins îndată, ca să-l menţină pe drumul cel bun; şi de atunci, Bastide şi cercul au fugit unul în urma celuilalt: cam cum ar fugi un copil după câinele pe care l-ar ţine de /gardă; sau cum se lasădus un călăreţ de calul său, pe care nu încetează să-l îndemne şi să-l călăuzească.

Când te-ai jucat multă, vreme cu cercul, calou-îs Bastide, şi mai ai şi. norocul să găseşti unul" care ţi-e drag, îţi dai seama, într-adevăr, că lucrurile se prezintă cu totul altfel decât într-o cursă obişnuită, încearcă să alergi singur; vei fi obosit. după câteva minute. Cu un cerc, oboseala se lasă îndelung aşteptată. Ai impresia că te sprijini, aproape că eşti purtat. Când simţi o clipă de lâncezeală, ai zice că cercul îţi transmite prieteneşte putere.

…Do altminteri, nu o mereu nevoie să-ţi scoţi sufletul fugind. Când eşti îndemânatic, ajungi să poţi merge aproape la pas. Toată greutatea e să nu se aplece cercul spre dreapta sau spre stânga; să se agaţe de picioarele vreunui trecător, care se zbate ca un guzgan prins în

capcană; sau să se lăţească pe jos, după extraordinare contorsiuni. Trebuie să ştii să te foloseşti de băţ, să dai lovituri foarte slabe" care sunt mai degrabă uşoare atingeri, şi care însoţesc cercul. Trebuie, mai ales, între lovituri să rămâi. stăpân pe cea mai mică deviere a cercului, graţie băţului care nu încetează, de o parte sau de alta, să-i dezmierde marginea, care-i susţine şi-i corectează mersul, şi al cărui vârf intervine repede oriunde ameninţă să se producă un salt lateral.

Louis B aş fi de ar fi putut să nu se mai gândească la amănuntele acestea, căci se juca de multă vreme cu cercul, şi devenise destul de dibaci ca să nu mai aibă nevoie să-şi calculeze toate gesturile. Dar avea un fond de probitate şi de îngrijorare care nu-i îngăduia să facă; n mod distrat un lucru de oare care importanţă. Şi nu ştia nici să fie distrat ci n d (justa o plăcere, îndată ce o îndeletnicire nu-l plkl. sea, i se dăruia cu pasiune, şi cele mai mici incidente îi apăreau cu o precizie uluitoare, cu o acuitate care făcea clin fiecare din ele un lucru de neuitat. Venise pe lume ca să dea prilej spiritului să se manifeste. Dar atenţia lui nu-l împiedică să se înflăcăreze. Şi dacă faptul în sine de a mina cercul nu înceta nicio secundă să fie pentru el o operaţie precisă, efectuată într-o zonă de lumină fără complezenţă, cursa de-a lungul străzilor devenea o aventură încâlcită şi misterioasă, a cărei înlănţuire semăna cu aceea a visurilor şi ale cărei peripeţii inexplicabile îl făceau încetul cu încetul şi rând pe rând să cunoască momente de entuziasm, sau de beţie, sau de adâncă melancolie.

Îndată ce a traversat bulevardul, a luat-o pe strada Championnet. Pe vremea aceea era o stradă cam pustie, destul de albă şi de luminoasă. Aproape nicio casa înaltă. Construcţii joase şi lungi, care dau spre curţi interioare şi nu au la stradă decât câte o fereastră, câte o lucarnă, din loc în loc. Portaluri. Garduri de bârne. O tăcere obişnuită, întreruptă deodată de trecerea vijelioasă a unui camion cu trei cai. Trotuarul are o culoare deschisă şi e destul de larg. E, de asemenea, gol. Zidul lung care-ţi aleargă pe

dreapta te însoţeşte ca un tovarăş. Sunt trei-patru felinare până la încrucişarea următoare. Toate astea îi par uşoare, sigure, pline de o mută bunăvoinţă. Cerul e spaţios. Un fum de uzină, departe, iese aproape aâb şi aşază în dreapta coşului înalt un drapel vă-luros. Ferice de copilul Parisului care fuge de-a lungul străzii liniştite! Vede cerul şi fumul. Cerul, încă albastru şi însorit, spune totuşi că noaptea e aproape. Se reazemă de acoperişurile hangarelor şi vine astfel aproape de tine. Dar în direcţia fumului, e glorios, adânc, îndepărtat. Cer foarte drag, mereu căutat de ochii lacomi, regăsit din când în când, şi care seamănă în astă-seară cu ideea viitorului. Nu făgăduieşte nimic, dar conţine, nu. poţi şti cum, tot felul de făgăduieli pe care inima unui copil al Parisului le ghiceşte. îi aminteşte de unele bucurii vagi şi stăruitoare pe care le-a avut când era şi mai mic, şi mai copil, şi care alcătuiesc deja memoria lui, în timp ce aleargă în spatele cercului, trecutul lui propriu, incomparabil şi tainic. Ce frumos e fumul! Un şir foarte regulat de umflături care se încolăcesc, apoi se destind. Cam cum sunt norii aceia superbi c’e vară, dar cu o voinţă, o direcţie, un

15*

suflu; ciând Impresia unui izvor; şi coşul acela pe care-l vezi ieşind deasupra oraşului; ca şi cum izvorul norilor, zămisliri în hă urile Parisului, *ar fi* fost ridicat sus în cer.

Uneori cercul îşi ia avânt, fuge. Vârful băţului îi urmăreşte fără să-l poată ajunge. Cercul se apleacă uşor» se întoarce într-o parte. Se comportă întocmai ca animalele a căror fugă nu e – multă vreme chibzuită. Trebuie să ştii să-l prinzi fără să te arăţi prea nerăbdător. Altminteri rişti… să-l izbeşti într-un zid sau să-l trânteşti la pătn-înt.

Când vine momentul de-a coborî bordura trotuarului, e. O plăcere să aştepţi, să pândeşti micul salt ai cercului. Atunci chiar s-ar zice că ai de-a – face cu un animal delicat şi nervos. Apoi, până la trotuarul din faţă, nu încetează să sară pe pavaj, prin crăpături, cu tot felul de neregularităţi şi schimbări capricdoase de direcţie.

Louis Bastide îşi închipuie că are de îndeplinit o misiune. A fost însărcinat cu o anumită cursă, să ducă ceva, poate o veste. Dar itinerariul nu-i simplu... Trebuie să-l urmeze respectându-i tot neprevăzutul, toate ciudăţeniile, totodată pentru că există o lege, şi pentru că trebuie să evite nişte primejdii, nişte duşmani. Iată imensul zid al gării de mărfuri şi strada Poissonnieres, ale cărei beciuri de gaz sunt atât de ciudate. Au o coroană, ca regii, o aureolă, ca martirii. Misiunea lui Louis cere s-o ia pe partea stângă, traversând şoseaua, şi să meargă spre fortificaţii, urmând zidul cel lung, trecând pe lângă. becurile, de gaz atât de ciudate. Ziua se înclină. Strada începe să se acopere-eu o penumbră albăstruie, să devină aproape re.ee. Ceru], rămâne luminos, dar pare şi mal departe. Nici vorbă de făgăduielile pe care *le* poate eonţine pentru un copil ce ridică ochii. Louis se sileşte să – păstreze un pas mic de cursă foarte egal, abia puţin mai repede ca mersul unui om mare. Cercul, de bună seamă, îl ajută. Roata aceasta fragilă, care s-ar putea învârti atât de repede, *m*eetineşte ca să nu-l obosească pe Bastide. În felul acesta ai putea merge până la capătul Parisului.

Podul peste. calea ferată de centură. Ce spune misiunea? Că nu trebuie să treacă peste el, că trebuie s-o ia la stânga pe strada Bel iard.

Strada Beliard te face să te gândeşti la un drum de periferie. Departe, prin judeţe, trebuie să fie multe drumuri asemănătoare, pe care trec, pe în –, serate, călători, diligente. Louis revede o ilus –, trati e. dintr-o carte de şcoală; o poză dintr-un calendar de la poştă, dar mai cu seamă undesea dintr-o veche agendă a magazinelor „Bon Marche”. E frumos să soseşti de departe – Casele din, marginea drumului, te privesc cu mirare. Fiecare, se întreabă uitându-se la tine şi îşi spune: „Ce obosit trebuie să fie! a Dar oamenii se înşală dacă-şi închipuie că Louis vine pentru ei. Ţelul de atins e mult mai departe, şi trebuie să ajungă înainte de a se face noapte, „înainte de a fi prins de noapte” cum scrie în cărţi. Cel mult, Louis o să facă aici un scurt popas. Curierul nici măcar nu descăleca, îşi lasă

calul la pas, la pas mic; trecând piin faţa adăpătoarei, îl lasă să bea niţel. Dacă-l întreabă cineva ceva, se va feri să răspundă; sau se va mărgini la „răspunsuri evazive”.

În acest fel, viteazul căluţ, atât de credincios stăpânului său, îşi recapătă respiraţia. Mai bine să nu ne ocupăm de tranşeea căii ferate de centură care e în dreapta.

— Altminteri, dispare farmecul. Afară doar dacă ne gândim la munţi, în ţinuturile muntoase, drumul de fier, străbătând multe tuneluri, ajunge până într-un sat. O dată pe zi, cel mult, munţii pândesc sosirea trenului, în han, care e baraca aceea înconjurată de un taluz, din faţa tranşeei, câţiva băutori aşteaptă jucând cărţi. Sunt, de pildă, vânători coborâţi de pe munte. Ei nu vin ca să ia trenul, căci pentru nimiciri lume n-ar părăsi ţinutul; dar totuşi aşteaptă. Louis presupune că intră o clipă în han. Îşi lasă cercul afară, rezemat: de zid. Păstrează băţul în mână, cum păstrezi cravaşa. „O litră de vin, domnule? – Da, dar nu mă aşez, căci n-am timp… Noroc!… E frig sus în munţi? – Se spune că sus de tot trecătoarea e acoperită cu zăpadă. Dar o s-o poţi trece, dacă nu te apucă noaptea”.

Curierul pleacă din nou. Aici începe drumul care suie spre munte, care duce la trecătoarea înzăpezită.

Ce frumos e, o stradă care urcă drept înaintea ta şi care se termină departe, pe cer! Aceasta e îndeosebi frumoasă pentru că nu se mai isprăveşte şi pentru că poţi crede că dincolo e o imensă prăpastie. Tatăl lui Louis o numeşte „şoseaua” Clignancourt, iar nu „strada”, ca pe celelalte. Louis nu ştie de ce, dar nu se miră că strada aceasta minunată are o denumire specială.

Misiunea acum e să ajungă acolo sus înainte de a fi „prins de noapte”; mai sus chiar decât se poate zări; până în vârful coline? La Butte. Misiunea va fi de a face un fel de recunoaştere, urmând capătul străzii Lamarck, care seamănă cu vin drum tăiat în stâncă, de unde se vede tot Parisul, pe deasupra grădinilor noi.

Cu toate că înaintea urcuşului mai este încă o mare bucată de câmpie şi cercul fuge fără să-l atingi, ca şi cum

ar fi împins de vânt, Louis îşi impune un pas foarte calm. În schimb, îşi ia angajamentul să râu încetinească în timpul urcuşului până ce nu va fi atins „trecătoarea înzăpezită”. Apoi, pasul va fi liber. Va fi părăsit druniul. Va merge pe poteci unde îţi e îngăduit, şi e chiar prudent, să descaleci.

Dar mai e până acolo! Bastide are nevoie de tot curajul; ca şi de toată cuminţenia lui. Rezistă ispitei de a merge repede, înaintează cu prudenţă la întretăierile primejdioase. Mama lui l-a îndemnat să fie cu băgare de seamă la trăsuri. Louis n-are nicio poftă să moară. Dar deznădejdea care ar cuprinde-o pe marna lui îl înspăimântă mai tare decât moartea. Brancarda u reînd scările: „Micul meu Louis! Bietul meu copilaş!” Rămăşiţele cercului pe care le-ar pune poate lângă trupul neînsufleţit. Băţul pe care poate l-ar mai ţine în mână.

Totuşi 1 e greu să te sustragi de la o lege pe care singur ţi-ai dat-o... Să traverseze bulevardul Or-nano cu cercul atârnat de umăr, iată un lucru la care Louis nu se poate decide. Are chiar impresia că şi-ar atrage o pedeapsă, într-un fel sau într-altul. Legile pe care ţi le dai singur, sau mai curânci ordinele care-ţi vin din adâncuri misterioase nu admit să le nesocoteşti, nici să le ocoleşti prin şiretlicuri. Rişti mult mai puţin arătându-te neas – cultător faţă de un stăpân vizibil, Louis are dreptul să se oprească, el şi cercul său, rezemându-se unul de altul. Dar atât timp cât cursa nu-i terminată, cercul nu poate părăsi pământul, nu poate* înceta de-a atinge pământul; căci ar înceta. totodată de-a mai fi „adevărat”.

Din fericire, strada Marcaţiet a fost la rândul ei străbătută. Urcuşul cel mare începe, Louis, care nu prea cunoaşte celelalte cartiere, socoteşte că în tot Parisul nu există o panta mai vrednică să-ţi încerce puterea. Cine e capabil s-o urce, fără ca cercul pe care-l mână să cadă sau să se abată într-o parte, nu s-ar mai simţi nicăieri în încurcătură. Dar trecătorii nu dau dovadă ţie judecată. Dacă ar înţelege valoarea probei” n-a r ezita să se dea în daturi în loc să facă mutrele astea plictisite, sau să se uite

la copil cu o milă dispreţuitoare.

Astfel, Louis Bastide a ajuns la nivelul străzii Cuştine. L-a zărit pe Clanricard, i-a salutat grăbit, ducându-şi. mina la beretă. Institutorul privea în altă parte. Bastide, care avea o mare afecţiune pentru el, nu putea totuşi să se oprească; Legea specială pe care şi-o formulase la începutul pantei îi ordona să ajungă fără popas până la „trecătoarea înzăpezită”. Louis ar fi vrut să poată explica dascălului său că nu de plăcere îşi impunea o sforţare atât de mare.

Îşi continuă deci. avântui, şi nu consimţi să răsufle decât când fu la capătul de sus al străzii.

Pe urmă, era aproape un repaus, Louis avea-dreptul să urce strada Marcaţiet la). pas. Putea – chiar, pentru a ajuta cercul să-şi păstreze echilibrul, să-l susţină uşor cu mâna stângă „atingând cu vârful degetelor, marginea lemnului. Pe. potecile din munţi, cel mai iscusit călăreţ descăleca… – şi, luând de căpăstru calul – oricât ar: fi el de… – bun – îl susţine, îl ajută să nu facă vreun, pas greşit. Toate astea fac parte din regula jocului.

Ajuns, în partea de jos a străzii Sainte-Marie, se întrebă, dacă va continua pe stradă său. pe scări” *A* ales scările, Celălalt drum era mult mai lung şi nu oferea nicio ocazie de a reînnoi peripeţiile aventurii. Cât priveşte urcatul cu cercul al unor scări ca acestea, regula de urmat se înţelegea de la sine. În timp ce Louis s-ar folosi de trepte, menţinându-se pe cât posibil pe partea stângă, cercul ar merge pe bordura de granit. L-ar ajuta cu băţul şi cu mâna. Manevra era delicată; cu atât mai mult, cu cât rolul principal revenea manii stingi. Cercul, dacă-l scăpai, putea s-o ia înapoi; printr-un şir de salturi să se ducă foarte departe şi să se sfarme sub roţile unei trăsuri. Dar pentru a evita nenorocirea aceasta, era de ajuns să fii foarte atent, adică să-ţi iubeşti foarte mult cerct.il.

Pe măsură ce urca treptele, Louis întâlnea un aer mai aspru, mai puţin atins de penumbră. Faleza caselor, pe dreapta, se desprindea prin elanuri succesive, urmând aceeaşi mişcare ca şi scările, şi primea încă, în vârf, o

lumină oblică, dar strălucitoare. Geamurile ultimelor etaje rămâneau aprinse de scânteierea razelor. Fără – să părăsească odăile lor, femeile puteau să privească apusul soarelui. Şi copilul era prins de dorinţa de a se căţăra mai repede, ca şi cum acolo sus, pe cornişa colinei La Butte, s-ar afla toată bucuria, toate jocurile, toate aventurile viitorului. Chiar şi freamătul Parisului trecea prin el fără ca măcar să-l asculte. Urcă, sprintene cerc! Trenurile şuieră în suburbiile din şes. Copilul străzilor joase recunoaşte distrat ţipătul lor, ca şi cum s-ar fi născut printre păsările mării. Acoperişurile nenumărate ţiuie; flerurile şi pârâiturile lor radiază pe deasupra frunzelor grădinilor abrupte. Asemenea freamătului, cercul sare şi urcă. Copilul Parisului, căutând? a-şi recapete suflul, aspiră zvonul unor destine ce-i vine de pretutindeni.

XVIII PARISUL LA ORĂ, CINCI SEARA

Când, în sfârşit, Louâs Baslide ajunse în strada Lamarck, tremurând de oboseală, cu inima zvâcnindu-i tare în piept, cu cercul lipit de el (se sprijinea în el, ţinându-l subsuoară, şi simţea îndoindu-se lemnul elastic), umbra începea să iasă din toată profunzimea şi prin toţi porii oraşului celui mai dens din lume. La mijlocul distanţei dintre pământ şi nori, semnele crepusculul se adunau puţin câte puţin, ca murmurele «unei mulţimi; şi dacă sus în cer lumina de azur şi de aur a lui 6 octombrie mai cânta încă, ea cânta de una singură. Parisul încetase s-o mai audă.

În faţa portalului bisericii Sacré-Cœur, câţiva provinciali şi străini, sosiţi din ajun, priveau Parisul acoperit treptat de mişcările unduioase ale umbrei şi cereau să li se indice monumentele. Alţii, la mari distanţe, părăseau lanterna Panthe-… onului, turnurile catedralei Notredame, întâr.

ziati pe scările Turnului Eiffel, pătrunşi de vânt şi cuprinşi de ameţeală. Din balconul atelierului său din strada Caulaincourt, un pictor vedea tălăzuind suburbiile din nord, cu uzinele, fumurile, scamele albe ale locomotivelor, până la dealurile de la Pierrefitte. Un altul,

printr-un geamlâc prăfuit şi crăpat, la ultimul etaj al unei case vechi de pe malul stâng, descoperea o privelişte foarte ciudată pe deasupra coşurilor şi a coamelor ascuţite. Autobuze cu imperială se încrucişau pe Pont-neuf. Rezemată la fereastră, Germaine Baa-der se uita după G urau, care zăbovise la dânsa. Acoperişurile Luvrului răsfrângeau încă lumina, dintr-o parte. Din Sena ieşea o boare neagră şi rece. Geurma îne visa la regi şi la favorite; la palate, la închisori, la înecaţi; la căile puterii care sunt trasate aspru" de bărbaţi şi unde se plimbă femei frumoase, în centru, forfoteala intensă a serii, iureşul lung spre nord şi spre est, asemeni unui suflu interminabil, abia începea. Animaţia părăsise interiorul Bursei şi al băncilor, scădea la etajele întreprinderilor comerciale, în schimb creştea şi devenea tot mai năvalnică pe străzi. Se aprindeau lumini în fundul prăvăliilor. Freamătul prezenta noduri, în strada Lamarck, Louis Bastide, streeurându-se cu cercul său printre vizitatorii îngrijoraţi şi negustorii de medalii, îşi reluase cursa, şi un copil cobora să se amestece iar ui masa oraşului în care se înfiripau scânte-ierile nopţii.

Şuierau sirene. Ceasurile din gări arătau ora cinci. Patru, şapte, unsprezece trenuri expres înaintau spre Paris. Cele patru exprese c'are Se urau departe abia ieşeau din provincie. Părăsiseră tocmai ultimele oraşe mari pe care Parisul le lasă să crească la distanţă. Ele jalonează în jurul său un cerc care parcă-i desenul lui. De îndată ce pătrunzi în el, Parisul impalpabil a şi început.

Alte trei, mult mai apreape, străbăteau câmpiile îmbâcsite şi supuse, dar încă frumoase în fluxul oblic al unui apus de soare auriu-închis. Ajungeau la al doilea cerc, la acela pe care-l trasează la vreo douăsprezece leghe de Notredame capitalele vechilor aşezări din Île-de-France.

Cele patru exprese care alergau în frunte atingeau deja suburbia vecină, pătrundeau în ea mic-şorând viteza. Unul venea de la Lyon, altul de la Lille, altul de la Bordeaux, ultimul de la Amsterdam.

O parte a centrului începea să se destindă, *l* Un şuvoi

repede de trăsuri se îndrepta spre vest, şi o mişunare continuă de pietoni îmbulzea toate; căile care duc de la Concorde la Bastilia. Era ora ” când pe străzi proporţia oamenilor bogaţi e cea mai mare; când marile magazine, ţipător, lumi—nate, sunt pline de femei; când femeile par pretutindeni mai numeroase şi mai fericite decât bărbaţii; când, în biserici, se stârneşte un zvon de rugăciuni la lumina firavă a făcliilor; şi când copiii din cartierele populare se hârjonesc strigând pe trotuare.

În staţiile metroului, diverşi pasageri, fără să înceteze de a pândi huruitul trenului următor, examinau planul, căutau o stradă. Alţii, văzându-i pe aceştia, descopereau planul, priveau şi ei; pentru prima dată poate îşi dădeau seama de forma oraşului, reflectau asupra ei, se mirau de orientarea unui bulevard, de dimensiunile unui arondisment. Vizitiii, şoferii luau un client, ascultau un nume de stradă neobişnuit. Atunci Parisul se desfăşura în capul lor, în trupul lor, un Paris tangibil, alcătuit din linii vii, din distanţe resimţite, îmbibat de mişcări ca un burete şi deformat de fluxul necontenit al lucrurilor care se apropie şi se depărtează. Deodafă, în Parisul acesta pe care şi-l identificaseră, strada îi înţepa într-un punct precis, şi mergeau să-l găsească ca pe-o mâncărime. În birourile Prefecturii, la capătul unor coridoare jegoase, bărbaţi cu mâneci de lustrină adunau naşteri, cazuri de difterie, accidente pricinuite de vehicule hipomobile şi de vehicule cu motor, metri pătraţi de şosea asfaltată, chintale de carne de animale vii, bilete de metro per staţie şi per linie, preţul de cost pe kilometru-călător. Aplecaţi ca nişte anatomişti pe un Paris stors de sânge, desprindeau din el curele lungi şi înguste de cifre.

Oamenii din cele unsprezece exprese se gândeau la Paris. Cei care-l cunoşteau îşi reprezentau anumite colţuri de străzi, Interioare, chipuri; făceau dinainte demersuri, gesturi, dădeau răspunsuri, în locuri exacte; se întotdeau dinainte într-un pat unde somnul i-ar cuprinde într-xm anumit fel, ’Noii-veniţi îşi puneau întrebări, puneau întrebări câmpiilor de dincolo de geamuri, bagajelor lor,

staţiilor repede depăşite, lanternei bombate din compartimentul lor, chipului unui vechii tăcut. Căutau şi adunau cu îngrijorare toate viziunile pe care şi le făuriseră despre Paris. Desfăşurau decoruri imaginare în jurul fiinţelor cunoscute, înzestraţi cu o voce, cu o privire, cu un trup, numele ce li s-a scris pe bucăţele de hârtie. În preajma periferiei, speculatori de terenuri îrămintau noroiul străzilor neterminate, ridicau ochii, pa să recunoască, după licăririle apusului, direcţia nordului, a sudului; scrutau cu privirea vreo bătrână care trecea, un felinar, birtul din colţ, ascultau huruitul unui omnibuz, adulmecau vântu-l, ca şi cum viitorul avea să le vorbească în şoaptă. Un negustor de şireturi şi de creioane, părăsind regiunea porţii. Sâirit-Denis, cobora pe bulevardul Sevastopol către Châtelet şi Palatul Municipal, ca şi cum un instinct, ca acela al peştilor l-ar face să presantă că uncie ape sunt la anumite ore mai mult sau mai puţin favorabile. Hoţii de buzunare, şi mai sensibili la nuanţele mulţimii” se lăsau în voia – unor migraţiuni ana

!

loge. Iar prostituatele, *care* nu au capricii, se duceau cu conştiinciozitate să-şi ia în primire postul pe drumul unde face de rond dragostea trupească.

Atunci, liceenii, în sălile de clasă, muşcându-şj-tocul sau trecându-şi degetele prin păr, urmăreau ultimele luciri ale zilei, gonite de lumina gazului, pe curbura lucitoare a marilor hărţi geografice. Ve – deau Franţa în întregime, Parisul aşezat ca o picătură mare, viscoasă” pe paralela, patruzeci şi opt, şi în covornd-o sub greutatea lui; vedeau Parisul agăţat bizar de fluviul său, oprit de o buclă, prins ca o perlă pe un fir înnodat, îţi venea chef. să deznozi firul, să faci să aluneip Parisul în susul. apei-până la confluenţa cu Marna, sau în jos, cât mai departe, spre mare.

Aiurea, într-o cameră de hotel, într-un cheag al mulţimii, într-un compartiment al unui expres, era e; te unul care, un minut, se gândea la forma, sau la mărimea Parisului. Unul căuta o cifră în memorie, compara, se mira. Câţiva consultaudosare, cărţi, vreun ghid. Călători care

priviseră Pa – râsul de la înălţimea unui turn evaluau, coborând scara în spirală, raza acestui orizont în întregime omenesc. Alţii, veniţi de departe" se întrebau; „E mai multă lume aici decât în *subway1*? Sunt. mai înghesuit decât pe lespezile din Cheapside 2?"

4 Trenul metropolitan din New York.

Arteră populară străbătând Londra de la est la vest.

Liceenii întorseseră însă ochii spre harta Europei. Şi se vedea iar Franţa, se vedea dintr-odată, ca ceva arcuit, aproape cabrat în partea din faţă a continentului, totuşi puţin retras, preţios, oarecum protejat de ieşinduri mai aventuroase. Asia şi Europa îşi întorc spatele; Europa se revarsă spre vest Europa e un marş spre Occident. Parisul, redus la un punct – înfipt prea sus pentru comoditatea Franţei, părea sitxiat în locul dorit de Europa. Mai puţin bine plasat pentru provincii decât pentru naţiuni, şi pentru salvgardarea uneia din ele decât pentru întâlnirea lor, a tuturor, Parisul dădea numele lui amplasamentului probabil al unei capitale a popoarelor. Chiar depărtarea lui de mare o vedeai acum cu plăcere. O capitală pe coastă pare, oricum, prea exterioară şi prea vulnerabilă, prea lăsată la cheremul toanelor mării, şi căscată asupra traficului. Ca să apere inima Occidentului, era neapărată nevoie de această fâşie lată de pământ francez.

Şi în timpul acesta, printre ultimii vizitatori ai turnurilor şi locurilor înalte, vreo câţiva – contemplând Parisul real scăldat în seara de octombrie – se gândeau că e un fel de lac. O buclă a *Senei* se revărsase, se răspândise, urmând invitaţia terenului. Dar, în loc de apă, erau acolo trei milioane de oameni.

De fapt, oamenikântocuiseră cu prisosinţă apele preistorice. Multe veacuri după ce ele se retrase – seră, au început ei *o* revărsare asemănătoare. S-au tolănit în aceleaşi adâncituri, s-au întins urmând acelaşi itinerar. Acolo, dinspre Saint-Merri, Temple şi Palatul Municipal, dinspre Hale, cimitirul Inocenţilor şi Operă, pe locurile de unde apa s-a retras cu cea mai mare greutate, şi care rămăseseră mocirloase din pricina infiltraţiilor sau a

şuvoaielor subterane, tot acolo şi oamenii saturaseră în chipul cel mai desăvârşit solul. Cartierele cele mai dense şi cele mai active apăsau şi acum cu toată greutatea pe mlaştinile de odinioară.

Ca şi apa, revărsarea poporului urmaşe depresiunile suprafeţei, ocolise şi depăşise proeminenţele, urcase încet, şi până departe, albiile văilor. Dar, totuşi, masa omenească are spontaneităţi, capricii aparente, ascultă de tendinţe pe care apa nu le cunoaşte. I se întâmplă să înfrunte legea gravitaţiei. După ce a avut apucăturile unui lac, în clipa în care urma să-şi fixeze nivelul ca el şi să se odihnească în stagnare, se comportă ca un mucegai sau ca unele ierburi. Se leagă de anumite pante, le ajunge, pare atrasă de un vârf, îl acoperă încetul cu încetul.

Astfel, Parisul se prinsese pe nesimţite de dealuri. Nu se dezvoltase numai la o distanţă tot mai mare de fluviu, dar îl şi uitase. Forma văii n-o mai comanda pe a lui, sau accepta concursul unor legi mai misterioase. Ca să-ţi explici creşterea oraşului, nu mai era de ajuns: s-o simţi ta o propagare vegetală. Trebuia să deschizi asupra peisajului; ochi omeneşti, să priveşti înălţimile, să înţelegi cum liniile pământului acţionează asupra minţii;

Colina. Montmartre. reprezentase timp de mai – multe secole un ţel foarte vizibil, situat la nord, aproape provocator, lin oraş încă tânăr rezista greu dorinţei de-a ajunge până la ea. La început prin pelerinaje, prin plimbări de duminică, încetul cu încetul, s-au instalat cârciumi de-a lun – gul drumului”. O puzderie de case leagă bariera Parisului de birturile din grădinile colinei şi de morile la care ajungi, dus de măgari, pe poteci, Când bazilica Sacré-Cœur începu să se ridice, enormă, bombată din toate părţile şi dintr-o piatră minunat de albă, ca să adune şi să răsfrângă toată lumina disponibilă deasupra pâclelor şi a fumurilor, trecuseră mai bine de o mie de ani de când Parisul visa să se instaleze acolo şi să-şi marcheze ocupaţia printr-un trofeu care să se vadă de la marginea câmpiilor din Île-de-France, aşa cum trofeul din La Turbie se vede de pe corăbiile purtate de mare.

La acest trofeu din Montmartre priveau oamenii care stăteau în picioare pe culoarele expresului de Lille. Depăşiseră Survilliers. Trenul cobora cu 1.20 de – kilometri pe oră pantauşoară care alunecă spre Sâmt-Denis. Îşi puseseră pardesiul, dăduseră bagajele jos. Dar ochii lor se bucurau din plin de enormitatea bazilicii, şi erau mândri, dar în acelaşi timp şi speriaţi că Parisul le făcea o primire atât de (măreaţă.

La *acont* trofeu din Montmartre privea muncitorul agricol care se întorcea de la câmp pe bicicletă, pe şoseaua de la Gonesse la Treihblay. Îşi menţinea cu greu, pe pedale, tălpile năclăite de humă. Dar când, peste câteva minute" se va aşeza la cârciumă, colina Montmartre nu va fi dispărut cu totul din mintea lui. Sala, mesele, paharele vor beneficia puţin de fastul acela, de acea glorie care înconjoară răgazul muncitorului parizian;

La o distanţă accesibilă, Parisului nu i se oferise niciun alt ţel comparabil cu acesta.

— Muntele Valerien era prea departe. Tot prea departe rămânea şi în 1908. Nu putuse niciodată stârni. decât" idei de apărai1 – 1 militară, sau de excursii la ţară.

Dar între est şi nord-est, una din cele. mai. vechi revărsări ale Parisului se izbise încă de mult de primele pante de la Menilrnontant-Belleville. În partea aceasta nu. exista vreun vârf atrăgător, vreo ţinta vrednică de a fi cucerită şi marcată. Câmpia se ridica desfăşurându-se larg; apoi panta creştea şi mai mult, devenea abruptă. O coastă mare de deal, pe alocuri faleză, ducea la un podiş foarte întins, unde era de ajuns să înaintezi puţin ca să uiţi Parisul, şi să nu mai vezi decât unduirile, mai curând câmpeneşti, care se pierdeau spre est. Oraşul a întreprins pe încetul atacul acestei pante. S-a produs pe un front ele o leghe o presiune de case aproape uniformă, doar cu câteva ieşituri ceva mai împinse de-a lungul drumurilor care duceau la vechi marialalc sau la nişte mici râpe; cu opriri pe unde întâlnea vreun povârniş mai în piept.

La sudul fluviului, colina Sainte-Genevieve, pe care Parisul şi-o încorporase din vremuri antice, slujise creşterii

lui drept popas, drept nou, punct de plecare. Pe această ridicătură foarte apropiată, masa omenească, încă fără putere, se dusese să-şi ia, s-ar fi zis, înălţime, ca să se răspândească apoi mai departe. Putuse astfel să abordeze de la acelaşi nivel marea câmpie înaltă care se întinde către Montrouge; şi nu-i mai rămânea decât să se coboare uşor ca să invadeze tot malul stâng al Senei, până la Grenelle.

Spre vest şi nord-vest, o altă câmpie urcătoare a fost cucerită încetul cu încetul. Nici în partea aceasta nu era vreun ţel de atins; niciunul din acele locuri fireşti, a căror vedere stimulează creşterea unui oraş. Nici măcar o limită, o margine impresionantă de orizont ca la est. Doar o rezervă de spaţiu, o ieşire, o posibilitate care părea fără sfârşit. Căci bucla următoare a Senei, ca şi dealurile care o străjuiesc în parte, Parisul nu se gândea să le-ajungă. Le situa în afara viitorului său.

Stânjenită de frig, Germaine Baader se retrăgea de la fereastră. Domnişoara de Saint-Papoul pătrundea pe furiş într-o capelă ascunsă în fundul unei cărţi. Pe bulevardul Barbes, Clanricard mergea încet, dezorientat şi trist, se trezea încetul cu încetul din beţia forţei. La Puteaux, domnul ele Champeenais ducea cu Bertrand o conversaţie anevoioasă. Îi vorbea de impresia pe care o avusese traversând podul. Bertrand nu dăduse atenţie faptului. Lucrătorii lui nu erau în grevă. De ce să-ţi faci sânge rău din pricina vagilor ameninţări de care societatea e plină? Trebuia creat uleiul Bertrand. Quinette privea ora la ceasul lui de perete şi înceta lucrul. Abia avea timp să se aranjeze puţin, să închidă prăvălia şi apoi să alerge la întâlnire. În strada Montmartre, grupul de gură-o).) scă mai crescuse. Acum când se făcea noapte şi când lumina venea dinlăuntru, ei căpătau pentru pictori un aspect şi mai straniu. Privirea lor era serioasă, adâncă, lacomă. Contemplau ca pe-un eveniment capital, ale cărui consecinţe nu le masori de la prima vedere, aruncarea deznădăjduită a încălţămintelor de către

Alfred eu chipul verde. Garau sosea la birourile. ziarului său. i se arăta b telegramă: „Belgf" ad, Vestea *anexiunii Bosniei-Herţegovinei* de *către „— Austria produce aici o mare fierbere. Un mare miting naţional e organizat pentru astă-seară", ora. trei.*

— Regele ordonă chemarea sub drapel a rezerviştilor din prima clasă şi din serviciile auxiliare".

Expresele care veneau de la Boulogne, de la Clermont-Ferrand, ele la Belfort traversaseră fără să se oprească, eu un plesnet de aer în geamuri, oraşele de reşedinţă din ţinuturile cuprinse în Île-de-France: burguri îmbelşugate, târguri săteşti de – grâne în care huzuresc burghezi şi Vite; mărturii ale vechilor aşezări omeneşti care şi-au păstrat rasa şi limba. Parisul care le tolerează şi le foloseşte, le împiedică, de zece veaevvri, să depăşească o anumită mărime: o sută de străzi, cinci sute de notabili, zece mii de vetre.

Atunci, în fiecare – expres, oamenii care veneau pentru prima oară la Paris zăreau case destul de înalte, străzi bine trasate, un tramvai, săgeţi şi turnuri de biserică. Se întrebau dacă n-au şi ajuns şi se uitau la ceas.

Jerphariion, în vagonul său de Saint-Étienne, se gâncică: „Data trecută am sosit în zori. Dormeam. N-am văzut nimic. Nu, nu în felul acesta îmi reprezentam împrejurimile Parisului. Ce vedeam? Metereze, bine degajate. O imensă câmpie împrejur; iru foarte rodnică, nici foarte rustică, dar deschisă… Şosele mari, venind de la capătul Franţei, de-o parte şi de alta cu case, pe ultimii kilometri. Nu situasem uzinele. Nu puteam să-mi închipui suburbiile. Geea ce e mai uimitor, mai tulburător, ce te entuziasmează mai mult e felul acesta pe care îl are Parisul de a-şi manifesta prezenţa de la o atât de mare distanţă prin înmulţirea rapidă a caselor: Priveliştea de ţară dispare, puţin câte puţin, bucată cu bucată. Sau se macină, se elimină, ca şi cum ar trece printre dinţii unui malaxor. Un număr tot mai mare de case. inexplicabile. Vreau să spun care n-au prin ele însele, în locul acesta, nicio raţiune de *a fi*. Ele manifesta Parisul. Nu, ca să micşoreze surpriza,

ci ca s-o adâncească. Un oraş atât de mare e o altă patrie" alte vremuri. Intru în altă epocă. Niciodată nu voi primi destule avertismente progresive. Ce lucru ciudat, o suburbie!"

În aceste suburbii, expresele se afundau unul după altirl ca într-un mărăciniş. Călătorii priveau cum creşteau casele şi se înghesuiau; cum conver—geau şoselele, preschimbându-se în străzi. Li se părea noilor veniţi că mişcarea care-i ducea pe ei înşişi îşi găsea o corespondenţă în toate; că desimea aceasta crescândă era Parisul, care se aduna cum se adună norii destrămaţi împinşi de vânt către un ciclon; ca trupele ce se îndreaptă spre bătaia tunului, sau ca mulţimile care, de la mari depărtări, pe drumuri şi peste câmpii, aleargă la o petrecere. Aveau. impresia că depăşesc, graţie trenului, o afluenţă universală, că obţin locuri mai în faţă. Dar mai departe îmbulzeala creştea încă, devenea înăbuşitoare. Tot ce lăsai în spate venea la rândul său să te copleşească, să te împingă spre un centru îngrozitor de comprimat, ca acela al pământului.

Dar cei care se întorceau la Paris, sau avuseseră ocazia să trăiască altă dată acolo, simţeau aglomeraţia mai curând ca un trup supraabundent care se răspândeşte şi se dilată. Vedeau casele, stră/de, nu alergând la o adunare" ci evadând, căutând ieşiri, întinzându-se cât puteau mai mult în direcţia solului liber. Presiunea venea dinspre Paris, se transmitea prin incintă, tumefia suburbia, rezistentă, părea că vrea să stăvilească înaintarea trenului.

Căci Parisul, oraşul fluviului şi al colinelor, n-a avut de-a face numai cu solul. El rămânea încă de la origine un oraş de război „întărit cu zid. Imaginaţia de apărare, care merge exact împotriva imaginaţiei de creştere, a contribuit mereu să-i dicteze contururile. Atât timp cât dăinuia o incită, Parisul împingea şi presa asupra lui însuşi, căpăta o densitate anormală, îşi înăbuşea poporul, comprima până la extrema incomoditate toate organele urbane. Trebuia să-şi resoarbă fără. profit, ba chiar cu preţul unei sufelrinţe, un anumit prurit de creştere care l-ar fi!

făcut să înflorească şi l-ar fi reînnoit dacă s-ar fi produs într-un moment favorabil. A trebuit astfel să-şi devoreze înăuntrul său numeroase primăveri, să-şi terfelească de mai multe ori tinereţea. Incinta până la urmă ceda, dar de fiecare dată prea târziu, pricinuind Parisului o contorsiune iremediabilă, învârtoşări, noduri şi apucături de sufocaţie pe care nimic nu le mai putea corecta.

Dar mai cu seamă, de câte ori Parisul se descotorosise de o incintă, se izbise îndată de sate; ele fiecare dată oarecum surprins şi dezorientat; căci dacă nu ignora existenţa lor, omisese să ţină seamă de ele în visurile sale de viitor.

Cu toate că fusese foarte devreme o cetate, nu avusese riciodată posesia exclusivă a unei bucăţi de pământi. Sate tot atât de vechi ca şi el au prosperat sau au tânjit alături, prin propriile lor mijloace, fiecare în fundul său de vale, pe coasta unui deal sau pe o înălţime. Tot ţinutul, de jur-împrejur, era presărat cu astfel de sate. Nicio direcţie nu era liberă. Fiecare ieşire se împiedica mai curmei sau mai târziu de o aglomeraţie, se isprăvea în impas într-un patrimoniu străin, într-un desiş de drepturi antice. Când pietrele zidului său erau doborâte, Parisul vedea înaintea lui câmpii, dealuri şi văi ocupate de alţii, drumuri stăpânite cu străşnicie, un orizont disputat.

Ultima incintă, aceea a lui Thiers, cea mai, vastă şi mai groasă din toate, cu taluzul, cu şanţul, cu povârnişul ei, cu cei cinci sute de metri de zonă militară care o acopereau, păruse că domină problema, c-o depăşeşte. Ea înconjura doar la o destul de mare distanţă Parisul de la 1846, mehv/ind împreună *cu ei*, pe lângă vreo cincisprezece sate, sau frânturi de sate, câmpuri, grădini, cariere adânci” i/la/un sterpe, *mea*. destul spaţiu rural ca să ai iluzia că poţi trăi la nesfârşit pe provizia aceasta.de. asediu. Noua incintă avea mai puţin aerul că mărgineşte Parisul decât că-i indică o mărime viitoare, şi că-l îndeamnă s-o atingă. Ea fusese mai întâi, şi până la sfârşitul secolului, ceva ce trebuia/ umplut.

În 1908, era plină… Până la urmă, Parisul veni de hac: păşunilor şi coclaurilor interioare. Capre] e nu mai păşteau pe versantul străzii Caulaincourt. Cirezile de vaci părăseau colina Buttes-Chaumont şi. se refugiau dincolo de incintă, către Rqmainville. Vâlceaua de la Bievre se despuia de grădinile ei" devenea traseul unui canal, în locul râpelor cal-earoase, al pajiştilor argiloase, nu mai, rămăseseră decât nişte maidane. Lângă un plop pierdut, care se mai încăpăţâna pe o movilă, se vedea că –, ţărându-se palisada cenuşiu-brună a oraşului. Un felinar fusese aşezat acolo. Şi seara, tind se mişcau frunzele, lumina lui firavă tremura pe cer. Satele capturate, cu nume atât de frumoase: Clignancourt, Charronne, Grenelle… lăsaseră să se strecoare între ele o revărsare de posomorâte cartiere cenuşii, o creştere de case, rapidă şi tristă, care le sudase unul de altul, le înecase în aceeaşi pastă, apei le măcinase, le fisurase, le lovise în ceea. ce aveau mai esenţial prin progresiuni lente şi infiltrări. Vechea piaţă a satului, care-şi mai păstra acoperişurile ascuţite, hanul, biserica, simţea pătrunzând deodată, ca prora ascuţită a unei nave între bărci, colţul unui bloc înalt, pe care o masă adâncă îl împingea de la spate.

Astfel, incinta din 1846, după ce slujise de protecţie înaintată, devenise forma însăşi a oraşului. Şi iată că la rândul ci apăsa şi ea asupra Parisului, îl împiedica să se dezvolte n mod firesc, încă o dată trebuia să renunţe a-şi găsi singur forma. Zidul, istovea elanul cartierelor noi, oprea magistralele, J e tăia ele prelungirile lor, preschimbând multe străzi de la extrema periferie în fundături sau în locuri primejdioase, lăsa să dospească acolo haimanalele şi gunoaiele. Presiunea se comunica treptat până în centru. Străzile vechilor cartiere renunţau să se mai lărgească. Vechile case burgheze sau comerciale care nu se mai dărâmau degenerau pe unde se aflau în cocioabe insalubre. Locuinţele se înnegreau într-un aer îmbâcsit, care până la urmă îmbătrâncă ca şi ele. Era incinta care comprima de departe familiile, culca oamenii claie peste grămadă pe paturi pliante, pe saltele puse. de-a

dreptul pe pământ1, prin sufragerii cu tavane joase, în bucătării, pe coridoare, în cămăruţe fără ferestre. Tot ea silea pe constructori să ridice case înguste pe capete de terenuri tăiate pieziş; ea elimina, puţin câte puţin, prin strivire, grădinile interioare, curţile plantate cu arbuşti; sporea volumul circulaţiei şi începea s-o încetinească; până şi pe marile bulevarde tot ea strângea şirul trăsurilor, apropia butucii roţilor.

Cât despre sate, ea îng Hiţise, de bună seamă, câteva, pe care le condamna astfel să dispară mai mult sau mai puţin repede. Dar celelalte, care rămăseseră afară, erau protejate, şi se mai puteau lăfăi în voie vreme de trei sferturi de veac. Nicio expansiune bruscă a Parisului nu mai putea să le atingă. Au avut timpul să se dezvolte: cătunele să devină târguri, iar târgurile, oraşe mari. Au i adunat pământul de primprejur, l-au organizat cum le-a tăiat capul, după trebuinţele lor, pe măl sura unor strâmte vederi ţărăneşti, unor ambiţii mărginite de mici provincii. Folosiseră aceste trei sferturi ele veac răsucind şi încurcând străzi, uliţe, fundături, pe care nimeni nu va mai putea vreodată să le dezrăsucească şi să le descurce. Făcurăâj bulevarde lungi de trei sute de metri, care se izbeau de zidul unei uzine. Trimiseră spre câmp magistrale mărginite de araci, care se pierdeau puţin mai departe într-o groapă cu varză şi cu zgură. Totuşi, resimţeau vecinătatea Parisului. Făceau cu el un schimb de oameni, care, de la un J an la altul, devenea un du-te-vino tot mai grăbit» şi mai complicat. Incinta împiedica Parisul *ş-am* treacă, dar lăsa parizienii să fugă. Mergeau să-şi caute bâdogul în spaţiul acesta din împrejurimi: unde se plimbaseră duminica şi pe care şi-l re-l

prezentau – o dată întorşi în mijlocul Parisului – ca un şir nesfârşit de locuinţe rustice, de păduri, de vâlcele, de grădini. Pentru prima dată s-au văzut sute de mii de oameni lucrând toată ziua într-un oraş în care nu mai locuiau. Dar oraşul îi lua înapoi în fel şi fel de chipuri. Nevestele lor, dezorientate, veneau să-şi facă târguielile în magazinele din centru şi să-şi încălzească la vitrinele

luminate ochii care contemplaseră toată săptămâna o uliţă noroioasă peste care noaptea se lăsa repede.

Totodată, se înfiripaseră dincolo de incintă noi mahalale. Spre deosebire de sate, acestea nu aveau vreo obârşie veche, nici cea mai mică urmă de nobleţe. Nu ascundeau acel suflet „parfumat şi melancolic” pe care-l găseai, până la urmă, la Bagnolet, la Gentilây, la Chitillon, acel mic buchet de tihnă provincială care învăluia piaţa şi biserica. Ele ieşeau vertical din grădina de *zarzavaturi*, din maidane, din groapa de gunoaie, între vechile aşezări, umpleau, eu o învălmăşeală de uzine înjghebate în pripă, cu o dărăpănare de locuinţe sărăcăcioase, spaţiile rămase libere. Primăria, biserica, birourile unei societăţi de tramvaie, o fabrică de cremă de ghete r. u se deosebeau între ele decât printr-un amănunt de arhitectură. Singura fantezie municipală era un eşafodaj pentru exerciţiu, oferit pompierilor. El dădea un aspect rustic pieţei goale în care era aşezat, între cimitir şi gazometru. Mamele duceau copiii să se joace într-o fostă fâneaţă, de-a lungul zidului unei uzine făcut din grinzi mici şi din bucăţi de ghips, unde răzbătea soarele la anumite ore. Aerul pe care-l respirai acolo nu era niciodată tare, nici fad. Zi şi noapte avea gust. Sosea asezonat de produse chimice subtile, îndepărtate, pe care abia le împrăştia puţin duminica, îţi atingea limba; te impregna cu savorile spiţeriei lui fine şi amare. Se amesteca destul de bine în cap cu anumite gânduri, cu ideea că fericirea e anevoioasă, cu grijile împleticite ale dragostei şi ale muncii.

Dar chiar în contact cu incinta, pe tot parcursul ei, s-a dezvoltat şi s-a fixat oarecum o foarte ciudată forfoteală. O membrană de populaţie, lată abia de o jumătate de kilometru, dar răsfirată pe treizeci şi şase; un fel de oraş inelar lipit de celălalt şi trăind din rămăşiţele lui. Zona militară, care interzicea casele, tolera colibele şi barăcile. Un întreg popor de oameni fără căpăta, de nomazi, de decăzuţi sau de emigranţi în aşteptare, profitase ca să se stabilească acolo, cramponat de teren, murdar, clandestin, încă pe jumătate nomad, dar înfigându-şi puţin câte puţin

în pământ obiceiuri, tradiţii, drepturi. Un adevărat neam nou de ţigani, în aparenţă moale ca un vâsc pe carapacea zidului, dar în realitate tenace ca o boală, şi care, când zidul s-ar fi prăbuşit, ar fi rezistat încă.

Astfel, între toate capitalele lumii, Parisul din anul 1908 era fără asemănare prin situaţie şi structură. Strâns în incinta sa, se mai găsea pe deasupra ferecat în harababura zonei şi stăvilit în suburbiile sale. Iar această suburbie, departe de a fi ceva simplu, ceva rezonabil, o propagare circulară, un şir de unde concentrice ale populaţiei, alcătuia învălmăşeala cea mai confuză: straturi de mahalale, inegale şi frânto; enorme nuclee urbane; vechi sate noduroase; câmpii sfâşiate; toate astea ascultând de impulsiuni contradictorii, neîncetat încleştate una într-alta, şi în aşa fel, încât orice străduinţă de creştere trebuia să capete un caracter de luptă şi de dislocare.

Totuşi, în Parisul acesta, ameninţat deja de înăbuşire, circulaţia atingea atunci iuţeala cea mai mare care i se cunoscuse, în ansamblu, fluiditatea omenească, agilitatea colectivă atinseseră un maximum efemer. Cauzele înseşi care-l prâcinuiseră trebuiau, dezvoltându-se, să-l compromită.

Birjele mergeau mai repede ca odinioară, graţie roţilor cu cauciuc, pavajelor de tip nou şi mai bine întreţinute, stării mai bune *a* cailor. Automobilele, destul de rapide, nu erau atât de numeroase ca să se încurce în fiecare clipă în propria lor îmbulzeală. Bicicletele, puţind încă să circule fără primejdie, mii de pietoni îşi triplaseră. viteza devenind ciclişti. Autobuzele micşorau cu o treime timpul de parcurs al omnibuzelor cu cai, care şi ele ajunseseră să traversele Parisul, de la Clignan-court la piaţa Saint-Jacques, în mai puţin de cincizeci de minute. Autobuzele demarau mai repede, urcau mai bine dealurile, frecvente în oraşul acesta de coline. Tramvaiele electrice, ultimele tramvaie; cu aer comprimat, sau cu abur găseau înaintea lor porţiuni lungi de cale liberă, fiecare vehicul nu avea să ţină seamă decât de propriile1 sale opriri. Opriri

generale, comandate de fluier sau de seirv – nal, ne blocau circulaţia din două sute în două sute de metri. Primele linii de metro ofereau i tine rarii directe între locuri importante. O reţea complicată nu te ispitea să ajungi cu orice preţ în locul unde trebuia să te duci, ca într-un rămăşag de joc, combinând ocolurile, zigzagurile subterane, cu riscul de-a rătăci nesfârşit prin coridoarele întortocheate ale staţiilor de corespondenta. Pv> trotuarele din centru era înghesuială; unele şosele erau ticsite de vehicule; multe răspântii, primejdioase. Un parizian deprins încă e «. îmbulzeala, cu trăsurile, şi priceput să-şi aleagă străzile lă butea să facă lungi curse cu un pas regulat şi adesea distrat, în ansamblu, abundenţa mijloacelor de circulaţie nu dăduse încă acestor trei milioane şi mai bine. de oameni ideea, cam ameţitoare, că pot să se deplaseze cum le trece prin cap şi că distanţa e lucrul care contează cel mai puţin, Funcţionarii şi muncitorii, afară de cei stăpâniţi de visul puţin maniac şi dureros al căsuţei de ţară în afara zidurilor, se arătau încă plini de răbdare ca să descopere o locuinţă în apropierea Jocului d.! muncă, sau viceversa. Vehiculele publice nu erau încă pline de locuitori ai cartierului Javel, care mergeau să-şi câştige existenţa la Epinettes, nici de locuitori de la Kpinettes, care mergeau în acelaşi scop la Javel. O femeie săracă nu traversa jumătate de Paris ca să-şi cumpere la Sainaritaine o bobină de aţă. O femeie bogată căuta încă să-şi grupeze ieşirile, vizitele, după ve-rhile reguli c’are cereau să faci cât mai puţin drum.

De altminteri, cu toată abundenţa. vehiculelor pe arterele principale, Parisul rămânea pe porţiuni întinse un oraş de pietoni, în multe străzi, trecerea unei birje făcea să se ridice perdelele. Tropotul potcoavelor calului, uruitul celor patru roţi umpleau strada dintr-un capăt într-altul ca un eveniment oarecum neobişnuit, care lăsa în urma lui o visare, o aşteptare. Peste tot întâlneai hoinari. De la un trotuar *la* altul, copiii se jucau de-a prinselea. Louis Bastide putea să facă o călătorie de o oră în urma coreului său. Muzicanţii ambulanţi, cântăreţii orbi circulau pe

mijlocul străzii. Nu era absurd să te plimbi citind.

Cele unsprezece exprese aduceau valuri-valuri, la cele şase gări principale, bogaţi şi săraci, negustori, funcţionari, oameni fără ocupaţie, soldaţi în permisie, voiajori comerciali întorşi dintr-o misiune, străini care voiau să vadă capitala toamna; belgieni, italieni, spanioli care nădăjduiau să găsească de lucru; femei care fuseseră la înmorrr, întărea unui unchi în provincie; fete care-şi diutaseră norocul în staţiunile de vară şi care, din pricina unei încurcături cu un ofiţer, îşi amânaseră înapoierea la luminile locurilor de plăcere. *Cu e* oră înainte, erau cu toţii oameni care mergeau la Paris. Dar puţin câte puţin, ţelul se descompunea. Cartierele nu mai îngăduiau să fie confundate-Se ridicau unul lângă altul, se depărtau între ele, se înfăţişau fiecare pe contul său „cu-tărui sau cutărui călător, ca oamenii care aşteaptă la ieşirile din gări. Cartierele bogate din vest şi de pe malul stâng îi chemau pe bogătaşi. Un reprezentant de comerţ îşi spunea că va avea timp să treacă pe la patronul său, în strada Abou-kir, înainte de a merge la locuinţa lui dinspre bulevardul Vincennes. O familie de moşieri, prieteni cu Saint-Papoul, care se întorceau de pe domeniul lor din Perigord, năzuiau la o casă din Passy, la etajul al treilea al unei scări cam întunecoase, cu o uşă dublă de stejar vopsit. (Lungile coridoare miros a praf. Odăile fetelor dau spre grădină. Frunzele sunt galbene.) o prostituată frumoasă încerca să doai-mă ca să recapete curajul de a merge chiar în seara aceea să dea o raită pe la promenoarul de la Folies-Bergeres. Jerphanion se gândea la Pantheon, la strada Ulm, la o clădire întunecoasă printre copaci. Cartierul Şcolilor, cu berăriile, birturile ieftine şi fetele sale slăbuţe, îi ademenea pe studenţi; arondismentul al optulea, eu restaurantele sale de lux şi cu hotelurile sale, pe turiştii străini; Saint-Sulpice, pe preoţii de ţară; strada La Goutte-d' Or, pe belgienii care veneau să lucreze ca manipulanţi la căile ferate. Alţi călători ştiau că abia ce vor fi depăşit incinta, vor fi nevoiţi s-o treacă îndată îndărăt cu un tramvai sau un tren de persoane. Ţelul lor se afla undeva

în chiar suburbia aceasta pe care trenul o traversa în grabă. Le venea să strige: „Dar am ajuns!”, să se agaţe de o casă pe care o vedeau. trecând şi care era poate casa lor; să frâneze trenul acesta care avea să-i silească să facă atâta cale inutilă.

Şi astfel, unul după altul, cele unsprezece exprese aduceau la Paris un popor de mai înainte distribuit.

Iar Parisul care le aştepta sub crepusculul acesta de octombrie, Parisul se deschidea ca o mână încărcată cu puteri, străbătută ele influenţe potrivnice, brăzdată de linii secrete, pe care privirea vizitatorilor, din vârful monumentelor, nu le zărise, care nu figurau pe niciun plan, pe care niciun călător din trenuri nu le vedea menţionate pe ghidul său, dar care comandau chiar de departe atracţiile, repulsiile, şi după care se făceau în fiecare minut tot felul de alegeri individuale şi delimitări de destine.

Fiecare începea în vreun punct al periferiei, sau puţin mai înăuntru; se continua spre interior, în felul său, se furişa între cartiere sau le tăia în două; făcea arcuri, bucle, se ramifica, se întretăia cu alto linii, părea să st confunde cu ele un moment: se pierdea în celălalt capăt al Parisului, sau se întorcea dimpotrivă, să se închidă asupra el însăşi.

Era linia bogăţiei care se întindea ca o frontieră tulburătoare şi îndoielnică, adesea împinsă înainte sau înapoi, căreia i se alătura sau pe care o traversa neîncetat o învălmăşeală de neutri şi de transfugi, între cele două jumătăţi ale Parisului, orientate fiecare către polul său propriu: polul bogăţiei, care de un secol încoace se îndreaptă încet de la Madeleine *1* către Étoile 2: polul sărăciei, ale cărui palide efluvii, aurore verzi şi îngheţate oscilau atunci între strada Rebeval şi strada Julien-Lacroix, Era linia afacerilor, care semăna cu un buzunar deformat, cu un stomac de rumegător agăţat de incintă în direcţia nord-est şi atârnând până în contact cu fluviul, în buzunarul acesta, forţele traficului şi ale speculaţiei se îngrămădeau, se încălzeau, fermentau una lângă alta. Era

linia dragostei trupeşti, care nu despărţea – ca linia bogăţiei – două jumătăţi de Paris

— Biserică în centrul Parisului. „Arcul de Triumf.

de semn contrar; care nici nu trasa – ca linia afacerilor – contururile. şi umflăturile unui sac. Alcătuia mai degrabă un fel de dâră; marca drumul fosforescent al dragostei trupeşti de-a curme/işul Parisului, eu ramificaţii pe ici-pt” colo, cu incuri sau cu largi revărsări stătătoare. Semăna eu o cale lactee.

Era linia muncii, linia gândirii, linia plăcerii.”, Dar e de ajuns să ţi ghicit în crepuscul câteva din traseele acestea misterioase. Mai târziu, ele *se vor* dezvălui mai bine ochilor deprinşi să le descifreze.

Toate prăvălioarele aprinseseră acum Juminî Je. Primele i lăcări ale felinarelor clipeau la răspântii. Copiii care se jucau pe trotuarele e ar t i erei or periferice ţipau mai tare, ca şi cum ar fi vrut să compensele depărtarea creată de umbră. Expresul de Lyon, tot atât de populat ca un sat, intră în f-ară cu gâfâiri intermitente. La porţile câmpurilor de alergări, şaretele cu bănci îi adunau pe jucători. Purtătorii de ziare plecau din strada Mont-martre t: u condamnarea Europei sub braţ. Oboseala de la opa cinci seara, care se apropiase în eet, cuprindea deodată mii şi mii de oameni, le trecea peste şale, peste piept” prin zona inimii, ca o uşoară atingere. Simţeau o bruscă ameţeală deasupra vieţii. Aveau deodată nevoie de-o ţigară, de un păhăruţ de alcool, de lumină. Femeile adultere se strecurau în camere ascunse. Câteva altele, printr-o mişcare aproape tot atât de secretă, intrau în biserici şi se îndreptau fără zgomot spre colţul de rugăciune unde ardeau două-trei luminări.

Alte semne vesteau marea pulsaţie a scrii. Ea avea să răspundă celei a dimineţii, s-o repete în sens contrar, să închidă schimbul cotidian dintre centru şi periferie.

Unde ora atunci centrul? Care erau limitele lui? Dupu ce putea: fi recunoscut? Fiecare credea c-o ştie, şi-o simţea poate din experienţă, dar nu avea în această privinţă decât o noţiune confuză.

La nordul fluviului, cam pe la mijlocul oraşului, era o mare învălmăşeală de străzi înguste şi scurte, care de dimineaţă până seară erau ticsite ele oameni şi de vehicule. Dar caracterul acesta de densitate, de deplinătate, de supraabundenţă urbană nu era de ajuns ca să delimiteze centrul, îl regăseai în prea multe locuri. Străbătea masa Parisului şi se ramifica în ea de-a lungul magistralelor, al bulevardelor, al unor foste străzi mari, ca să alcătuiască, până la începuturile periferiei, noduri de mulţime, brazde de suprapopulaţie, ghemuri de animaţie, ele însele calde şi forfotitoare ca inima unui oraş.

La drept vorbind, ceea ce caracteriza centrul era pulsaţia lui. Era ploaia de mişcări, dimineaţa;

punctul lor de cădere, zona lor zilnică de acumu

tare. Era chipul în care mahalalele şi periferia trimiteau mai mult de un milion de oameni în direcţii aproape convergente. Se desemna atunci conturul unei mase spongioase, a cărei putere de arbsorbţie părea nesfârşită. Ea se întindea de la vest la est, la un kilometru deasupra fluviului. Destul de îngustă la vest, se lărgea şi se rotunjea la capătul celălalt, într-o parte, atingea Opera, în cealaltă, vechiul târg de la Temple. Partea cea mai voluminoasă, aceea care absorbea şi cel mai mult, îşi situa umflătura între strada Réaumur, la nivelul Bursei, şi strada Paradis.

Dar seara, masa aceasta spongioasă restituia milionul de oameni care o saturase. Trimitea îndărăt, intacte, la periferie, în mahalale, în suburbii, nesfârşite mulţimi de mişcări.

Pulsaţie care nu semăna cu aceea a unui organ. Nici dilataţie, nici contractare. Oraşul palpita cum se răsfrânge o radiere. Ca să azvârle în amândouă sensurile atâta materie umană, centrul n-a avut nevoie să se mişte. Dacă a trebuit totuşi să acţioneze, n-a făcut-o muncind din greu ca o inimă vie care, rând pe rând şi fără răgaz, se destinde sau se strânge, aspiră sau respinge, şi pentru care nimic nu se face de la sine. Ci mai degrabă în felul regesc al acelor structuri fizice care, doar prin prezenţa lor, în

aparenţă nemişcate şi inerte, modifică în jurul lor o zonă de univers, dezlănţuie, orientează în ea forţe, fluxuri, radiaţii.

XIX

TMTIIxNIRKA

Încă de la ora patru, Quinetie fusese de mai multe ori ispitit să meargă până la lăspântia apropiată ca să cumpere un ziar de seară. Dar s-a abţinut; ea să nu părăsească prăvălia şi totodată *ca* să nu facă ceva ce-ar fi putut părea neobişnuit vecinilor; şi poate şi ca să-şi înfrâneze nerăbdarea.

Pregătirile de plecare au fost mai lungi decât socotise, îşi dădea o deosebită osteneală. Niciodată nu verificase cu atâta grijă corectitudinea ţinutei, a hainelor, inclusiv centura electrică; prezenţa obiectelor familiare în diferitele buzunare; închiderea desăvârşâtă a broaştelor şi zăvoarelor casei.

Nu ieşi pe stradă înainte de ora cinci şi douăsprezece minute. (Ceasul lui era întotdeauna potrivit cu o extremă exactitate. El chibzuia chiar ca acul minutelor să fie în acord eu acela al secundelor.)

„Iată-mă în întâraere, îşi spuse. Ce tâmpenie! De altminteri, în întârziere sau nu…”

Ajuns la metro, cumpără ziarul, dar nu-l deschise decât când fu în vagon. O primă inspecţie rapidă nu-i arătă ceea ce căuta. Reluă cercetarea mai pe îndelete. Nimic în pagina întâi. E drept că evenimentele politice o ocupau aproape în întregime. Nimic la ultima oră. Parcurse restul ziarului coloană cu coloană. Niciun fapt divers important. I-a sărit unui tren frâna, la Corbeil, Otova accidente. O.sinucidere. Două furtişaguri fără vărsare de sânge, unul în arondismentul ai optulca, celălalt în bulevardul Pereire. Cu cea mai mare bunăvoinţă, era imposibil să le pui în legătură cu vizita necunoscutului, în strada Rivoll a fost arestat un primejdios recidivist: treizeci şi trei de ani. Putea să fie vârsta vizitatorului. Dar nu se spunea nicăieri că recidivistul ar fi dat chiar în dimineaţa aceea vreo lovitură.

Quinelte împături ziarul. Era dezamăgit. Dar citise aceste fapte diverse, de altminteri fără importanţă, cu un interes cu totul nou. Fie că era vorba de arestarea vagabondului sau de cele două furtişaguri, el adoptase, fără să-şi dea seama, un alt punct de vedere ca de obicei, îşi spusese: „Ce Idee să te plimbi în strada Rivoli, în plină zi, când ştii că eşti căutat de poliţie?” Apoi: „Semnalmentele servesc deci la ceva?” Apoi: „E drept, cum

se pretinde, că răufăcătorii nu sunt aproape niciodată găsiţi de poliţie? Că sunt vânduţi de turnători, în special de femei? Deci, c-ar putea să scape dacă ar fi mai prudenţi, mai ales în ce priveşte frecventările feminine?” Constată, în treacăt: „E foarte frumos să spui cum scrie în cărţi că frigiditatea în dragoste e o inferioritate. Dar în unciev cazuri, ce forţă în plus! sau ce slăbiciune în minus!” Continuă: „Când un spărgător a î/butit o lovitură, întrebarea e cât timp va sta liniştit? Ba chiar dacă îşi va da osteneala să se ascundă?”

Se întoarce la problema principală: „Când s-a putut produce fapta? A /d-dimineaţă, de bună seamă; şi cu foarte puţin timp înainte de a năvăli la mine. Să zicem, cu un sfert de oră înainte... Ba să am iertare! A fugit de acolo cu un sfert de oră înainte; dar «fapta» poate avusese loc mult mai devreme. A putut rămâne lângă victima lui. Ca să fure, dacă o vorbă de furt. Ca să aştepte momentul potrivit s-o şteargă. Sau pentru a face să dispară unele urme... Asta puţin probabil. Căci ar fi început prin a se curăţa. Pe scurt, nu e vorba de asta. A venit la mine pe la nouă şi jumătate. De bună seamă, eu sunt primul care am aflat sau ghicit ceva. De altminteri, la amiază, când mi-am făcut plimbarea, nimeni nu bănuia nimic în cartier. Şi nici poliţia, aproape sigur. Căci, altminteri, ar fi sosit poliţia şi magistraţii; s-ar fi făcut ancheta şi. celelalte; mare tămbălău an cartier. Deci e foarte firesc că ziarele care se tipăresc poate la ora unu sau două nu spun nimic”.

Tăcerea presei nu dovedea nimic, până acum, împotriva realităţii „faptei”. Raţionamentul acesta îl linişti

pe Quinette, care era cât pe-aci să fie cuprins de descurajare.

Dar mai avea de luptat cu o altă idee neplăcută: „Nu va veni la întâlnire. Sunt prea naiv dacă am crezut o singură clipă că va veni”.

Reîncepu, îmbunătăţindu-l, scenariul vizitei sale la comisariat; şlefui mai departe micul său discurs. Şi semnalmentele? Trebuia, cic asemenea, să le aib3 pregătite; dacă n-ar fi decât ca să arate poliţiei că e un om chibzuit, care gândeşte poate puţin prea mult înainte de a face un demers de felul acesta, dar care cel puţin când se hotărăşte nu deranjează oamenii de pomană.

„Individul acesta, domnule comisar, mi s-a părut că are vreo treizeci, treizeci şi cinci de ani. E de statură mijlocie; cam ca mine adică. Corpolenţa?... foarte obişnuită, nici gras, nici slab. Culoarea părului... o! atenţie! mai c-aş spune din nou foarte obişnuită. Pare o glumă! îi văd bine chipul? Da; în sensul că l-aş recunoaşte. Dar cum să-l descriu? Avea mustăţi? Da, cred. Dar n-aş pune rama în foc. Totuşi, cred că da. În tot cazul, nu foarte groase. Ochii? N-am observat culoarea. Poate nu am clarul observaţiei. Şi apoi, oricum, eram emoţionat. Poliţiştii au desigur o metodă, când.se uită la cineva. Au în mintea lor un fel de chestionar. Şi pun fiecare răspuns în dreptul întrebării. Totuşi, în momentul când i-am spus că nu mi-ar veni prea greu să dau în privinţa lui un semnalment – care n-ar fi clin cele mai vagi», îmi amintesc ea mi-am notat două sau trei lucruri; da: un fel de pungă sub ochi, o cută coborând destul de jos, mai curând albăstruie. Da, pielea e fină. Şi acum văd bine mustăţile: mai. mult blonde şi puţin, foarte puţin, înfoiate, rare. Părul nu-i blond, desigur; nu-i atât de deschis ca mustaţa. Deci castaniu. A! remarcasem, de asemenea, o gropiţă chiar în vârful bărbiei. Aproape ca o gaură de burghiu. Bineînţeles, nu ora ras proaspăt, în sfârşit, nu amănuntele sunt ceea ce m-a frapat mai mult. În schimb, caracterul figurii, expresia privirii, chiar tonul vocii, toate astea îmi sunt foarte prezente în minte. Dar cum să le redai? Ar trebui să fii în acelaşi timp desenatei –,

scriitor şi chiar actor. De altminteri, ceea ce are importanţă e să dau comisarului de poliţie o impresie de onestitate şi de bunăvoinţă”.

Şi-l închipui pe comisar atent, ridicând capul, luând note, începând, încetul eu încetul, să aibă stimă pentru legător, pentru felul lui îngrijit de a vorbi, pentru sinceritatea evidentă a declaraţiilor sale, cât şi pentru claritatea, măsura, prudenţa de care dădea dovadă. Ce diferenţă între el şi martorul banal, care când se mulţumeşte cu câteva indicaţii vagi, inutilizabile, când dă cu prisosinţă amănunte, pe cai e le vezi cum izvorăsc, treptat, din imaginaţia lui!

Legătorul, care nu se lăsa intimiclat de opinia comună, punea în schimb mult. preţ pe semnele de consideraţie pe care le primea de la persoanele distilase, şi mai cu seamă de la oameni sus-puşi. îi făcea plăcere chiar când un sergent de stradă sau un funcţionar de acciz îi răspundea eu o nuanţă specială de politeţe. Dar cu cât te urcai în ierarhie, cu atât plăcerea lui era mai mare. Ar fi putut fi un bun curtezan. Era una din slăbiciunile sale.

Meditind la toate acestea, se uitase în mai multe rânduri la ceas. Când sosi la Bastilia, era 5 şi 49 de minute. N-ar fi fost mai cuminte să continue drumul pe jos? Schimbarea trenului putea să-l facă să piardă mai multe minute. Dar, fără să-şi explice bine de ce, Quinette găsi preferabil să nu parcurgă în văzul tuturor strada St. Antoine, pe o porţiune atât de lungă. Va ieşi de sub pământ. la staţia St. Paul, chiar în preajma locului întâlnirii. De altfel în timp ce aştepta trenul, verifică pe plan poziţia străzilor Maniei” şi Turenne.

Ceasul ele perete din staţia St. Paul indica ora 5 şi 05 minute, în întârziere cu cinci minute. Dacă omul a venit, călcându-şi pe inimă, şi a profitat de mica întârziere a lui Quinette ca să se considere eliberat de făgăduială? Quinette, om punctual, îşi făcea reproşuri.

Strada Mahier era chiar în faţa staţiei. Strada Turenne trebuia să fie a treia la dreapta.

Quinetto începu să parcurgă încet trotuarul de nord

în direcţia străzii Turennc. Se înnoptase aproape de tot. În urmă, spre Palatul municipal, se mai vedea pe cer o porţiune albăstruie.

Lămpile prăvăliilor, numeroase şi înghesuite în acest loc, luminau cu putere trotuarul, deşi oarecum dintr-o parte şi cu contraste, cu capricii de umbre care făceau pe trecători mai greu de deosebit decât s-ar fi crezut la prima vedere.

Quinetle ajunse la colţul stră /II Turenne, fără să fi observat nimic. Făcu o pauză de un minut, percetând amănunţit cu privirea strada. Câteva (Biluete se deplasau de la un felinar la altul. Se întoarse de unde plecase.

Avusese vreun, moment de distracţie? Deodată văzu, la doi metri înaintea lui şi pe dreapta, un om care mergea ducând un pachet sub braţ; era musafirul nepoftit de azi-dimineaţă.

„A luat şi pachetul. Cum i-am spus eu. E extraordinar”.

Omul, întorcându-se pe jumătate, se uită la Qui-nette şi, printr-o mişcare a umărului, aproape imperceptibilă, îi făcu doar semn să-l urmeze.

Omul o luă pe prima stradă la dreapta, care era foarte scurtă. Trecu pe celălalt trotuar. Din când în când, privea în urmă, în spatele lui Qui-nette, ca şi cum ar fi vrut să verifice că nimeni nu-i urmăreşte.

Ajunseră în faţa unui edificiu, care era o hală acoperită. Omul, luând-o la stânga „o ocoli. Faţada prezenta ornamente oarecum stranii. Un felinar lumina un cap de taur, sculptat cu stângăcie. Ai fi crezut că te afli în faţa vreunui templu al unei religii barbare.

După două zigzaguri, se aflară într-o stradă foarte îngustă, lungă de vreo cincizeci de metri, unde nu era absolut nimeni. Omul se opri, dar, cu un gest al mâinii, îi făcu semn. lui Quinette să nu se apropie încă de el.

„Fireşte, n-are încredere. Vrea să fie sigur că n-am adus cu mine agenţi de poliţie”.

Mersul în linie frântă reîncepu. Ajunseră în piaţa Vosges. Omul o ocoli aproape în întregime, trecând sub

arcade. Piaţa era pustie. Ai fi putut auzi un pas chiar îndepărtat. Mai mult, aveai impresia că în caz de primejdie, stâlpii arcadelor, şi chiar unele intrări ale caselor ar fi oferit omului adăposturi întunecoase, ascunzători de o clipă, care i-ar fi îngăduit să-şi deruteze urmăritorii şi să fugă.

Quinette îşi spunea: „Mult o să mă mai plimbe? îşi bate joc de mine?" Dar, pe de altă parte, împărtăşea intens îngrijorările tovarăşului său. „La urma urmei, are dreptate să nu se încreadă. Şi ceea ce face e foarte cuminte. Să admitem că am venit ca a A-l dau pe mâna inspectorilor care ar merge po urmele noastre şi ar aştepta momentul să sară pe el. Ei bine, nu văd cum ne-ar putea urmări, fără să se trădeze, în jurul acestei pieţe, unde totul se aude.'1

Quinette mergea în urma Un, la patru sau cinci paşi depărtare. La un moment dat, omul Îi şopti repede:

Nu aşa aproape.

Puţin liupă aceea repetă, aproape enervai: „Nu aşa aproape, vă spun.

Quinette lăsă între ei un interval de vreo doisprezece metri. Aceasta îl sili să fie mai atent ea să-l poată urma. Omul putea să dispară la un colţ de stradă sau să se bage deodată sub o poartă, Preocuparea aceasta îl împiedică pe Quinette să mai observe numele străzilor. Necunoscutul făcu mai multe zigzaguri, păru la un moment dat ea e de/orientat. (Dar, poate, simulând că ezită, că se întoarce pe urmele lui, nu căuta decât să se asigure o dată mai mult că Quinette era singurul său tovarăş de drum.)

Se opri, în sfârşit, în faţa unei prăvălii strâmte şi vechi, care părea să fie un debit de vinuri. Un făilaj secular de fier forjat, proteja faţada. Din interior, străbătea, prin perdelele groase, o lumină sărăcăcioasă.

— Să intrăm, zise el.

Era greu de ghicit dacă alesese locul acesta de mai înainte sau se hotărâse în clipa aceea.

Sala se întindea spre fund. Un perete incomplet, cu geam până la jumătate, o despărţea în două. În partea din faţă, câţiva bărbaţi, îmbrăcaţi ciudat, aproape în zdrenţe,

dar cu o aparenţă burgheză în acelaşi timp, ceea ce îi făcea să semene cu nişte şefi de raioane căzuţi în mizerie, înconjurau o masă mare acoperită cu o muşama veche. Cei care părea să fie patronul purta gambetă, jachetă şi barbă lungă.

Quineue îl urmă pe necunoscut în sala din fund. Patronul, urcându-se pe un scaun de paie, aprinse o lampă de gaz.

— Daţi-ne… nu ştiu… Ce vreţi să beţi la ora asta? Mare lucru nu au. Eu iau rachiu de prune. E foarte bun.

— Mi-e totuna… O să iau şi eu, spuse „legatorul.

Îşi examina la repezeală tovarăşul. Voia să verifice semnalmentele pe care i le atribuise din memorie în metro. „Gropiţa din bărbie, da. Mustaţa, mai stufoasă şi mai puţin blondă decât crezusem. Uite, un neg mare pe obrazul stâng. Era totuşi vizibil. S-a bărbierit de azi-dimineaţă. Are ochii vor fi. Nasul e rotund la vârf şi mai curând. din îşi dă cu cosmetic pe păr. Poate nu avea azi-dimineaţă. Linia părului pe frunte e foarte dreaptă; Urechile sunt destul de clăpăuge… Are aceleaşi haine? Par mai. noi”.

— De ce mă priviţi aşa? spuse celălalt.

— Fără motiv… Adică… semeni cu cineva pe care-l cunosc bine. Dar iată, nu pot să-l regăsesc. Ai uneori astfel de impresii…

18*

Un moment de tăcere. Omul părea îngrijorat, dar nu prea abătut.

— V-am adus aici, ci? Pentru că e linişte. Sunt evrei, abia pricep franţuzeşte, în tot cazul, niciun risc, cel puţin aici, să întâlneşti un sticlete… L-ai observa intrând, de la prima privire… Nu sunteţi evreu?

— Nu.

— V-am întrebat din pricina bărbii. Dar nu e un motiv.

Tăcere.

— Hai spuneţi: de ce ţineaţi atât să mă revedeţi?

— Ţi-am explicat.

— Nu.

— Ba da.

— Am crezut că poate voiaţi să mă daţi în gât.

— Oh …

…Nu că aţi fi chiar dumneavoastră de la poliţie. Nu. Sunt însă atâţia care, fără să facă parte din poliţie, au legături cu ea. Era cât pe-aci să nu viu.

— Şi totuşi ai venit…

— Promisesem.

Sorbiră din rachiu. Omul continuă foarte încet:

— De altminteri, acum nu mă mai puteţi denunţa.

— Na-ţi-o bună! De ce? Te asigur că n-am nici cea mai mică poftă să te denunţ. Dar de ce?

— E uşor de înţeles. Aţi fi complice.

— Ce vrei să spui?

— Aide! M-aţi adăpostit azi-dimineaţă la dumneavoastră. Dacă s-ar căuta bine, s-ar găsi, de bună seamă, cineva care m-a văzut intrând sau ieşind. 81 apoi, acum, întâlnirea aceasta. Să presupunem că mă arestează cliseară sau mâine. Ce m-ar împ edica să spun judecătorului că am pus împreună la cale lovitura. Câştigul pe din două. Şi chiar că am făcut împărţeala aici în astă-seară. Evreii ar sta mărturie.

— Dar… spuse Quinette, destul de emoţionat, poţi fi arestat, nu-i aşa? fără ca să am cu vreun amestec. Te-ar lăsa inima să mă denunţi, po nedrept?

Celălalt rânji:

— Ce mi-ar putea dovedi că n-aţi avut niciun., amestec?

— Ar i-i atât ele nedrept… atâta lipsă de loiali – ţaţe…

— Cum adică! Nu vreţi să vă luaţi niciun risc?

— Risc destul şi aşa. Şi ce am în schimbul riscului?

— V-am oferit bani.

— Ţi i-am primit? Nu, nu. N-ai dreptul să spui neadevăruri… Eu care n-am căutat decât să-ţi fac bine!

— Nu în astă-seară.

— Ce ştii dumneata?… Chiar şi cei mai răi bandiţi sunt recunoscători oamenilor care-i ajută să iasă din încurcătură.

— Nu sunt un bandit.

— Cu *sili* mai mult.

Tăcere.

— În sfârşit, asta mă linişteşte, urmă omul. Dacă aţi fi de la poliţie, într-un fel sau într-al-Lul, nu v-ar fi aşa teamă de a fi denunţat.

Quinette se întrebă dacă nu se descoperise prea tare; dacă celălalt, acum, nu încetase prea mult să se teamă de el. Ar fi trebuit să-şi de/o/e mai bine, fără să le distrugă una prin cealaltă, încrederea şi intimidarea pe care voia să o provoace.

— Te înşeli, îi spuse. Nu teama m-a făcut să vorbesc. Poţi să mă denunţi, eşti liber. Sunt liniştit. Crede-mă. Dar m-ai revoltat cu ameninţările dumitale.

— Ameninţările... ameninţările mele... Şi dumneavoastră m-aţi fi ameninţat azi-dimineaţă, dacă n-aş fi venit.

— Ascultă-mă. Sunt un om de cuvânt. Dacă-ţi dau cuvântul meu că n-o să te denunţ, aş putea fi de o sută ele ori de la poliţie, cum spui, ei bine! tot, nu te-aş denunţa. Dimpotrivă, te-aş ajuta să scapi. Auzi?

Necunoscutul, puţin buimăcit, îl examina. Quinette urmă:

— Înţelege: Cineva care ar fi de la poliţie, chiar din cadrele superioare ale poliţiei, ar putea să aibă o fantezie. Un biet băiat, care a făcut o prostie, îi cade în gheare. În loc să-l strivească, îl protejea/ a. Dar cere, în schimb, o încredere absalută. Ceea ce e foarte firesc. Am făcut o comparaţie” ca să mă pricepi mai uşor.

Celălalt, încreţind fruntea, se căznea să înţeleagă.

— Nu-ţi bate capul, îţi spun să ai încredere în mine şi n-o să-ţi pară rău.

— E un lucru însă pe care eu tot nu-l pricep.

— Ce?

— Ce facem noi doi aici, astă-seară.

— Ce facem? Ei bine, aştept să-mi povesteşti lot ce s-a întâmplat înainte ca să fi venit azi-cti-imineaţă la mine. Mă înţelegi: totul.

Quinette luase. un ton autoritar, îl privea ţintă pe

celălalt în ochi. Încerca să folosească energia nevăzută, pe care era încredinţat că organismul său o producea de foarte scurt timp în cantcităţi tot mai mari.

Celălalt răspunse fără vlagă:

— Sunteţi chiar atât de curios? Atunci, citiţi xiarele, cum spuneaţi azi-dimineaţă. Trebuie să fie acolo.

— ’Nu-i încă.

— Sunteţi sigur?

Spuse acesteultime cuvinte cu un fel de batjocură, în doi peri, care-i tulbură pe Quinette. „Poate nu m-am uitat bine. Sau n-am cumpărat /Jaful care trebuia. Sau n-am înţeles când am citit că era vorba de el. Dar, totuşi, nu”.

Această scurtă pauză a fost de-ajuns ca să-l facă pe Quinette să piardă avantajul pe care-l obţinuse, ascendentul pe care-l avea asupra omului.

Scoase din buzunar ziarul pe care-l cumpărase, şi, pe neaşteptate:

— Dacă e aici, arată-mi şi mie. Omul, văzând ziarul, încetă de a surâde, se întunecă, păru chiar îngrijorat.

— Bine-bine, făcu el, clinei la o parte ziarul. Apoi, cu sprâncenele încruntate, aproape aspru: – N-are niciun rost. Am consimţit să vin în astă-seară pentru că ţineaţi şi pentru că m-aţi îndatorat. Dar ajunge. V-am adus înapoi cărţile. Nici n-am deschis pachetul. Acum daţi-mi bună pace. Mai am şi altă treabă, vă închipuiţi. Vă spun la revedere, mulţumindu-vă, şi asta e tot. Dar nu îndrăzni să se uite la Quinette. Vorbise aşa, într-o doară, străduindu-se să dea vorbelor sale un accent foarte hotărât. Pleoapele îi băteau repede peste ochii lui verzi. Punga de sub ochi părea că strânge şi exprimă neliniştea care i se revărsa din priviri.

De cealaltă parte a despărţituri!” continua o conversaţie în idiş. Quinette se întoarse ca să se încredinţeze că nimeni nu se ocupa de ei, se convinse şi mai mult că în sala din fund nu era nicio uşă, nicio deschidere suspectă; apoi, cu o voce foarte joasă:

— Eşti absolut sigur că victima a murit? Omul tresări, se uită lung la Quinette, apoi dând din umeri, îşi sprijini

obrazul în palmă.

Legătorul urmă:

— N-ai impresia că au putut auzi vecinii ceva?

— Vecinii? Care vecini?

Quinelte simţea că se clatină, cu se răstoarnă imaginea pe care o avea în minte: mica locuinţă spre curte, la etajul al patrulea. Făcu o sforţare ca să alunge orice idee preconceptă şi ca să nu piardă nimic din ceea ce va lăsa poate omul să-i scape. Dar cum să-ţi orientezi propriile întrebări, cum să i-o formulezi, fără să ai vreo imagine în minte: locuri, acţiuni, fiinţe? Urmă:

— Care vecini? Asta te şi întreb, cine a putut, după părerea dumitale, să audă ceva, într-un moment sau altul.

Omul păru să se întrebe; apoi:

— Ar trebui mai întâi să existe vecini.

Ce voia să spună cu asta? Quinette vedea „fapta" fugind din cartierul unde o plasase, ieşind chiar din Paris; situându-se într-o singurătate de câmpuri şi de arbori. Dar restul devenea de neînţeles. Un om care a comis o crimă într-o suburbie nu vine să-şi spele sângele de pe mâini în prăvălia unui legător din Vaugirard.

— Haide! Haide! făcu el. Ce-mi tot îndrugi aici?

Accentua tonul pe care-l adoptase de-o clipă încoace: acela al unui om care ştie mai mult decât spune şi care te întreabă nu atât ca să-ţi smulgă secretele, cât ca să-şi controleze propriile saleint & rmaţii sau să fixeze un amănunt. Adăugă, ca şi cum ar fi făcut o aluzie îngrijorătoare:

— Vecini! întotdeauna există vecini! Celălalt îl privi, şi mai tulburat. Apoi, ca pentru liniştirea lui:

— Dacă aş răsturna scaunul ăsta, oamenii de cealaltă parte a stră /îi ar auzi oare ceva?

— Fiind, închise şi uşa de aici şi ferestrele lor?…

Nu.

— Desigur, totul închis.

— Nu, n-ar auzi nimic… dar eşti sigur că n-ai făcut mai mult zgomot decât atât?…

— Comparativ. Am vorbit doar de *un* scaun «are

cade, pentru că, de fapt, oamenii din faţă sunt foarte aproape.

Quinette se întoarse şi privi spre stradă, ea şi cum voia să compare dimensiunile pe care le vedea, cu altele pe care le avea în memorie. Clipea din ochiul drept, ridica sprânceana stângă, strâmba din gură.

— Da… da… Dar ştii, când eşti foarte preocupat de ceva" se întâmplă să faci mai mult /. goi. not decât crezi, sau să se producă, fără să vrei, un zgomot de care nici nu-ţi dai seama… Dacă te-aş întreba de pildă: „Au fost şi ţipete?…"

— Ţipete?

— Da, ţipete… o să spui poate: „Îţi garantez că nu…"

— O să spun, înţelegeţi? că nu am nimic să vă spun.

— Dar dacă, pe de altă parte, un vecin a auzit ţipetele, ba chiar s-a şi deşteptat tresărind…

— M-aţi înnebunit cu poveştile astea cu bandinţi.

— A! E mai important decât crezi…

(Quineite vedea acum o căsuţă ca a lui, şi mai izolată; oameni care dorm în apropiere, în zori; ţipete, deodată…) Adăugă, cu o aparenţă de siguranţă.

— Aşa cum spun: s-a deşteptat tresărind.

— Iar cu spun nu.

— Do ce? Din cauza orei?

— Nu, nu din cauza orei. Şi pe urmă, basta! N-o să mă faceţi să vorbesc dacă nu vreau.

Legătorul crezu prudent să bată în retragere. De altminteri, obţinuse câteva date. Imaginea se completa şi se corecta încetul cu încetul, O căsuţă, fără vecini în apropiere, într-o grădină, sau pe un maidan. O persoană singură. Noaptea, sau în /ori, în tot cazul la o oră când dorm oamenii de primprejur. S-ar fi putut totuşi trezi, dacă ar fi fost mai mult zgomot. Dar n-a fost zgomot aproape deloc. Mobile răsturnate, poate. Dar e probabil că „persoana singură" n-a ţipat. A.murit fără să ţipe. Căci e sigur că a murit. Se vor fi scurs mai multe ceasuri între faptă şi fuga omului. Totuşi, sângele pe care-l avea pe mâini era încă proaspăt. Atunci?

Quinette urmă, cu o voce pe care izbuti s-o facă binevoitoare, mângâietoare:

— Ceea ce e interesant în cazul dumitale e că lucrul nu s-a descoperit imediat. Poate că *nu* s-a descoperit nici chiar până acum.

— Credeţi?

Omul spuse aceasta foarte repede.

— Ai avut mai multe ceasuri ca să-ţi iei măsurile. E foarte important. Dacă ai ştiut să le foloseşti…

— Să le folosesc… Mai întâi, vă închipuiţi că faci ceea ce vrei? Azi-dimineaţă, când am intrat la dumneavoastră, ştiam bine că fac o neghiobie. Dar unde să mă duc, aşa murdar cum eram? Chiar dacă mi-aş fi pierdut mai puţin capul.

— Nu puteai să te cureţi acolo înainte de a pleca?

— Nu… Trebuia deci să intru şi să mă curăţ indiferent unde. Asta-i nenorocirea. Fiecare prostie pe care o faci vine din ceva care a fost înainte.

— Negreşit. Dar lasă-mă să-ţi spun, observă Quinette cu oarecare îngâmfare protectoare, că, pentru treburi de felul acesta, îmi pari cam lipsit de sânge rece. Îţi aminteşti de cârpa pe care ţi-am dat-o azi-climineaţă? Am insistat s-o iei cu dumneata. Mi-ai lăsat-o pe masa din bucătărie.

— Ce-aţi făcut cu ea?

— Am ars-o. Dar batista? Omul păru foarte încurcat.

— Am aruncat-o, mi se pare.

— Ţi se pare! Unde ai aruncat-o?

— …Într-un canal.

— Eşti atât de puţin sigur?

— În cazurile astea, nu-ţi prea dai seama de ce faci.

— E tocmai ceea ce-ţi reproşez. Quine-Ue medita, suspină:

— Şi unde mai pui că ai avut norocul să dai peste cineva care, nefiind amestecat în afacerea asta, dispunea de avantaje pe care dumneata nu le ai ca să judece situaţia şi să vadă ce trebuia sau nu trebuia făcut – fără să mai vorbim de calităţile personale, de judecata pe care unul o are şi altul nu – da, cineva care ţi-ar fi dat sfaturi,

avertismente, care te-ar fi prevenit; nu poţi să ştii; care poate ţi-ar fi găsit soluţii... Dar dumneata nu vrei să profiţi. N-ai încredere. Cu atât mai rău.

— N-am încredere, pentru că toate astea nu-s clare. Ce interes, spuneţi, aveţi să faceţi asta?

Quinette îşi dădea bine seama că purtarea lui era suspectă atât timp. cât nu va fi dat vreun motiv simplu şi puternic, la nevoie romantic – oamenii au chiar o slăbiciune pentru astfel de explicaţii –, dar pe care primul-venit să fie în stare să-l înţeleagă. Mai putea găsi, prin asta, prilejul de a-şi consolida prestigiul.

Spuse aproape în şoaptă:

— Ascultă-mă, o să-ţi spun totul – încredere contra încredere – da... am făcut parte din poliţie altă dată; dar am avut o chestiune teribilă cu ei. Da. Prinsesem pe un şef cu mâţa-n sac. Au vrut să mă distrugă. Aveam o situaţie mare; nu în serviciile active, în administraţia centrală. Fireşte, fără să am experienţa unui inspector, m-am pus la curent cu multe lucruri, chiar din punct de vedere practic, cu multe lucruri pe care e bine să le ştii. Pe scurt, mi-au dat o lovitură ticăloasă, una din acele nedreptăţi care nu se iartă. Iată. Simt nevoia să mă răzbun, De câte ori am oca/ia să scot pe cineva din ghearele lor – cu condiţia să fie cineva interesant şi simpatic, bineînţeles – o fac. Ai priceput?

Omul părea că înţelege, îl privea pe Quinette cu alţi ochi. La un moment dat, privi spre pachetul pe care-l aşezase jos, într-un colţ al camerei. Era gata să vorbească, dar se răzgândi. Mai reflectă puţin, apoi spuse:

— Fireşte, dacă aţi putea să mă ajutaţi... dar nu văd cum...

— Ba da. În primul rând, astea se vor vedea. treptat. Dar iată, chiar de pe acum pot să-ţi spun dacă ai luat precauţiile necesare. Când m-ai părăsit azi-dimineaţă, unde te-ai dus? Celălalt şovăia.

— Te-ai întors la domiciliu?

— Nu:

— Locuieşti singur?

— Da. Am o cameră la hotel. Le datoare/ chiar chiria pe săptămâna trecută.

— Noaptea aceasta n-ai dormit acasă?

— Nu, adică, am plecat pe la orele unsprezece.

— Te-cHi văzut plecând?

— Poate n-au observat.

— În tot cazul, au conslalat-o azi-dimineaţă, cinci au Tăcut curăţenie în cameră?

— Nu neapărat. Mai întâi, ştiţi, e un hotel de nuna a şaptea. Adesea nu fac curăţenie decât la amia/ă, sau şi mai târziu. Uneori deloc.

— Te-ai gândit să desfaci patul?

— Nu.

E o greşeală. O mare greşeală, observă Qui-iictte pe un ton competent.

— Sau, mai curând, staţi, fusese la mine o femeie aseară. Patul a rămas, desigur, mai mult sau mai puţin desfăcut.

— O femeie? Tocmai aseară?

— Voiam s-o văd înainte. Nu ştiam ce mi se putea întâmpla.

— I-ai vorbit despre afacerea dumita Je?

— Nu.

— Sigur?

— Nu. Ea ştia că eram strâmtorat. I-am spus că voi lipsi poate câtva timp, deoarece un cunoscut îmi vorbise ele un loc prin împrejurimi.

— Ai o meserie?

— Sunt tipograf.

— Ha! Suntem aproape clin aceeaşi breasla. E o curioasă coincidenţă. Asta contribuie la simpatie, nu-i aşa?

— Fără să socotiţi că e întrucâtva şi motivul pentru care am intrat la dumneavoastră, mai curând decât la un băcan sau la un negustor de cărbuni. Am văzut cărţi. M-am gândit apoi că-i mai multă linişte. Aşadar v-aţi făcut legător fără ucenicie?

— Legam de multă vreme cărţi, ca amator. Când am părăsit poliţia, mi-a venit ideea să aleg meseria aceasta.

Nu puteam face orice, îmi trebuia o profesiune mai mult sau mai puţin liberală. Dar spune-mi, femeia, n-ai revăzut-o de atunci?

— Nu, nu.

— Sigur?

— V-o jur.

— Ar fi foarte grav.

— O! e o fată de treabă. Ea nu m-ar vinde. – Ce iluzie! Toţi sunteţi la fel. În sfârşit, o să mai vorbim de asta. Pe cine altul ai mai văzut?

— Pe nimeni.

— Ai reapărut în cartierul dumitale? Celălalt şovăi:

— …Da… dar numai în treacăt. Am mâncat într-un mic restaurant unde mergeam uneori.

— N-ai făcut cheltuieli exagerate?

— Nu. Am luat o sticlă înfundată de Bordeaux şi două păhărele de coniac. Toate astea n-au fost mai mult de şase franci şi douăzeci şi cinci de centime.

— N-ai dat un bacşiş prea mare?

— Un franc… un franc şi douăzeci şi cinci. I-am lăsat douăzeci şi cinci de centime mărunţiş.

Legătorul suspină:

— Ce idee năstruşnică să mergi acolo, când sunt mii de restaurante în Paris unde erai sigur că treci neobservat. Dar ai întâlnit probabil oameni? Ai stai de vorbă?

— Nu, nu. Bună ziua, bună seara. Eram preocupat. Nu căutam vorbă.

— Nu păreai exagerat de preocupat?

— O! aproape totdeauna mi-au văzut mutra asta. De când am tot felul de necazuri, îmi amintesc că i-am spus chelnerului că sunt dezgustat de Paris şi că voi pleca prin împrejurimi; cum i-am spus şi fetei ieri.

— N-ai adăugat vreo reflecţie suspectă; nici chiar după sticla de vin înfundat şi cele două coniacuri?

— Nu.

— N-ai lăsat nimic la hotel?

— Ba da „o laclă.

— Şi unde vei dormi la noapte? Celălalt nu răspunse.

Quinette îl examina.

— Dar, totuşi, ai fost undeva să-ţi faci toaleta. Ai tot hainele de azi-dimineaţă?

— Da, afară doar că mi-am cumpărat o haină nouă.

— Şi cea veche unde e? (Omul întârzia din nou să răspundă.) Eşti ras proaspăt, pieptănat. N-ai făcut toate astea pe stradă.

— Am lost la frizer.

— Unde, în cartierul dumitale?

— Nu, la un în/.ei de lux, Ungă Samaritaine, nu mai fusesem niciodată acolo.

— ...

— Dar haina *cea* vedic? înţelegi că cde o importanţă capitală, din pricina petelor. Uite, eu azi-dimino ăla nu numai că am ars elrpa şi am împrăştia: cenuşa, dar am spălat cu apă clorată toate locuiile pe unde ai pus-o sau pe unde ci că/ut. Fără să mai vorbesc despălător şi de robinet. Mă întreb, n-ai mai avut niciodată de-a face cu poliţia? Nu ai, fişă antropometrică? Nu ţi s-au luat niciodată amprentele digitale?

— Nu, nu.

— Spune-mi foarte sincer, pentru că asta schimbă totul.

— V-o jur.

— Dintr-odată ai ajuns să faci o asemenea faptă?

— O!... două sau trei furtişaguri, din întâmplare. Nhr. ic serios. Nu trebuie să mă luaţi drept un apaş. N-am avut niciodată patima asta.

— Vesta şi pantalonii de pe dumneata sunt cei de azi-dimineaţă? Rufăria de asemenea?

— Da.

— Ce vrei! Trebuie cercetat totul din aproape. Parcă nici nu te sinchiseşti de primejdie. E ca şi cu haina.

— Gândiţi-vă. şi dumneavoastră! Nu din cauza hainelor voi fi. arestat, clacă nu-i nicio bănuială împotriva mea. Şi dacă mă arestează, e că au şi

aflat că eu. sunt făptaşul. Şi atunci orice aş face e tot degeaba.

— Raţionezi ca un copil. Asta mă miră din partea unui tipograf, adică a unui băiat care a primit oarecare instrucţie.

— O! Nu sunt atât de instruit. Lucram în ateliere foarte mici: cărţi de vi/ită şi ferpare mai cu seamă. E oarecum şi din e.auza asta… îţi pierzi Jocul pentru nimic, şi apoi ram îi şomer multă vreme.

— Pe scurt: vrei să mă ocup de dumneata, da sau nu? Tăcere.

— Dacă nu, nu mă supăr. Te vei duce la dracu', şi gata. Neexperimentat cum eşti, nu-ţi dau nici două /*Ale* ca să intri la /dup.

Omul mai reflectă; apoi, ridicând pachetul de jos, se sculă.

— Să mergem!

— Pachetul meu, nu? Pot să-l duc eu, spuse legă tonii, pe care succesul îl făcea plin de îngăduinţă.

— Nu, nu, spuse celălalt, şi depărta de pachet mâna lui Quinette.

XX

WAZEMMES ÎNTÂLNEŞTE VIITORUL

Waze mmes şi domnul acela rămăseseră împreună câteva minute între premiul Oisans şi premiul Drome. Domnul îl întrebase:

— Ei? Ai dat de numitul Paul?

— Da, da.

— Şi. a scris cum i-ai dictat? Nicio confuzie?

— Niciuna. A repetat numele cailor. Mi-a spus, de asemenea: „Spuneţi-i patronului că am de două ori o sută de franci pe *Nippon* II în premiul Isere. Ştie el de unde".

— Bine, mulţumesc. Eşti un excelent mandatar. Pe urmu s-a scuzat că merge în celălalt capăt al câmpii lui de alergări, adăugând „că vor încerca să se regăsească înainte de sfârşitul reuniunii". Wazemmes, cu toate că îl căutase puţin, nu l-a mai întâlnt.

Pe peronul Gării de nord, când Wazemmes coborî din trenul de la Enghien, cineva îl chemă. Era domnul cu pricina.

— Ai puţin timp liber, ca să luăm ceva *l* Wazemmes ştia că e aşteptat cu nerăbdare. Dar nu era dintre aceia care lasă să-i scape ocaziile. Chiar şi cea mai mică aventură îl excita. Mai mult, îi plăceau cafenelele, cu toate că nu avea mijloacele să şi le îngăduie prea des. Ceea ce îl atrăgea nu era să bea un pahar la tejghea, ca un camionar ai cărui cai tropăie afară. Ci să stea la o masă în faţa unei consumaţii alese, savurând astfel tot felul de satisfacţii, printre care şi aceea de a bea... Căldura alcoolului şi amăreala esenţelor înviorau optimismul său natural.

— Dacă vrei, mergem vizavi. Sunt belgieni, oarecum compatrioţii mei, deoarece eu sunt din nord, chiar de lângă frontieră.

— A! şi familia mea e de pe acolo.

— Din ce parte, exact?

— Din Pas-de-Calais. Mă numesc Wazemmes.

— Da, o un nume de prin partea aceea.

După ce se aşezară, necunoscutul îl examina pe Wazemmes cu mai multă grijă decât în primul moment al întâlnirii lor, ba chiar, cu oarecare simpatie. Ce vârstă avea băiatul acesta? Douăzeci de ani, dacă te luai după statură. Optsprezece abia, dacă ţineai seamă „de figură şi de ochi. Dar tânăr cum era, putea fi el un obişnuit al câmpurilor de alergări?

Sub privirea a curei curiozitate o simţea, tânărul Wazemmes îşi bea cuviincios apetitivul. Luase un aer cuminte şi blând. Fără să nădăjduiască nimic special şi fără vreun calcul precis, dorea să inspire încredere. Dar nu să se încreadă orbeşte, înclinarea lui pentru ocazii nu făcea din el un nătâng. Era chiar gata să inventeze minciuni dacă era nevoie să ascundă ceva sau să se pună *în* valoare.

— Mergi adesea la curse? îl întrebă domnul.

— Destul de des.

— Te-am văzut la Auteuil, mi se pare?

— La Auteuil şi aiurea.

— Pariezi pe contul dumitale?

— Da...

Wazemmes se pregătea să ia calea minciunilor. Îşi şi

făurea o viaţă elegantă de tânăr pasionat de curse, pe care i-ar fi uşor s-o descrie pe larg. Amănuntele ar apărea încetul cu încetul. Dar spre marea lui surpriză, îl apucă o teamă, îi păru evident că domnul acela nu avea să creadă nimic din toate poveştile lui şi că o să înceapă să-şi facă o proastă părere despre el, lucru de care Wazemmes se temea mult.

Atunci se corectă:

— Dar mai ales vin pentru atelier.

— Cum asta?

— Nu în fiecare zi, dar cel puţin de trei ori pe săptămână, şi chiar de patru, după calendarul sportiv.

aşa

Se străduia să se exprime cu eleganţă. Se ferea de intonaţiile de mahala.

— Dacă înţeleg bine, duci la Mutual pariurile colegilor dumitale de atelier?

— Întocmai.

— Nu ai dificultăţi din pricina vârstei durra-ta Je?

…Mă descurc.

— Şi patronul nu spune nimic? Desigur, joacă şi el.

Mu, el nu joacă. Nu că n-ar avea poate pofta. Dar se abţine să joace, ca să ne dea de înţeles ră nu aprobă.

Wazemmes era gata să adauge câteva reflecţii mai impertinente, ca de pildă: „Nu prea ne sinchisim de patron, îl poftim să-şi ţină fleoanca”. Dar îşi aminti că domnul din faţa lui era el însuşi un patron (domnul Paul îl numise astfel la telefon), şi că în afară de grosolănia cuvintelor, chiar sensul observaţiei putea să-l jignească. De altminteri, Wazemmes îşi dădea seama, brusc, că avea pentru patroni, şi mai-ales pentru situaţia de patron, o veche admiraţie, îşi închipui ziua când cineva va spune la telefon: „Du-te şi anunţă-l pe patron»] dumitale, domnul Wazemmes”; şi îşi reprezenta limpede *că* lucrurile vrednice de a fi dorite în viaţă: secretele automobilului, popasurile confortabile la cafenele, plimbările la curse cu o actriţă frumoasă, s-ar depărta sau s-ar apropia de el, Wazemmes, exact în măsura în care s-ar apropia sau s-ar depărta de

situaţia aceasta de patron, pe care uneori conversaţiile de la atelier şi dispoziţiile sufleteşti stârnite de ele îl făceau s-o trateze necuviincios.

Găsi deci preferabil să spună, cu tonul cel mai rezonabil:

— Înţelegeţi, aşa e obiceiul. Patronul e oarecum silitr Fireşte, profită şi el ca să-uri dea să fac comisioane, când are nevoie.

— Aşadar, colegii dumitale nu şovăie să-ţi încredinţeze banii. Asta înseamnă că te consideră im om serios. Sunteţi mulţi la atelier?

Întrebarea îl îngrijora puţin pe Waxemmes. Nu era oare un fel de a se informa dacă avea la el o sumă mare? Wa/. emmes văzu defilând în închipuire *im* anumit număr de aventuri îngrozitoare: schimbul portofelelor, lovitura comorii ascunse, lovitura moştenirii. spaniole, fără să vorbim de simpla, buzunăreală, sau de diferite curse posibile. Furtişag şi curse, puţin probabil; domnul nu avea nicidecum aerul unui. bandit. Dar o escrocherie mai subtilă? Vreun vicleşug greu de evitat? Waxemmes apela la toată experienţa pe care o avea despre oameni şi ştiinţa fizionomiilor. Nu era mare lucru.

— Ce idee! răspunse. Sunt cinci sau şase; şi nu riscă decât sumo mici.

Nu, de bună seamă, domnul acela nu era unul din potlogarii care râvnesc la nenorocitele piese de douăzeci de franci pe care le ai în buzunar. Avea ceva în înfăţişare care spunea că era „mai presus de asta”. Era poate primejdios, dar într-un alt fel, de *e & i’ G* Wazemmes n-avea nici cea mai mică idee.

— Şi, pentru atât de puţin, patronul dumitale acceptă să pierzi nu ştiu câte jumătăţi de zile, aproape zile întregi? Căci, în definitiv, când mergi la Enghien sau la Tremblay… Ce fel de atelier?

— Pictură.

— Pictură?… A, da!… Dar…

Domnul se uita la Wazemmes, Desigur, dacă era vorba de un atelier de artişti-pictori, felul acesta boem de

a lua lucrurile nu-l mai mira. Mai mult încă, „patronul”, vreun veteran glorios de la Bele-Arie, nu protesta probabil decât de formă. Totuşi, tânărul nu prea avea aerul unui pictor.

— Dar… ce fel de pictură?

— Decoraţia fină, litera… Numai lucru’ artistic. Firma e renumită pentru asta.

— A! da…

— Cel mai bătrân dintre noi, nu oarecare Peclet, e foarte capabil. Face peisaje, personaje, animale. Dacă ar vrea, ar putea chiar expune.

— Da, da. Şi dumneata înveţi meseria?

— Da.

— Sau mai curând eşti acolo ca s-o înveţi. Căci dacă-ţi petreci după-amiezile la curse…

— Dimineaţa frec culorile. Curăţ pensulele. Uneori fac chiar şi amestecurile. Se încredinţează rar asta unui ucenic. Trebuie să ai ochiul foarte sigur.

2 (55

Secnai gândi, apoi, deodată, cu un aer dezamăgii; – O! recunosc că, un ce priveşte ucenicia, mai mare jalea!

— Şi unde o să ajungi cu asta? Wazemmes dădu modest din umeri, se strâmbă puţin.

— Cât poate să câştige pe oră im. lucrător pictor, în momentul de faţă?

— Cred că Peclet câştigă un franc şi douăzeci şi cinci.

Enunţând această sumă, care-i păru deodată mizerabilă, Wazemmes descoperi mai mult ca oricând că soarta lui actuală era cu totul nevrednică de el.

— Îţi place meseria asta? întrebă domnul. Crezi că-ţi oferă oarecare perspective de viitor?

Într-adevăr. Frumos viitor. Perspective strălucite. Să ajungi la vârsta lui Peclet, cu talentul său» să câştigi doisprezece franci şi cincizeci pe zi, în plin sezon, ca apoi să şomezi nu ştiu câte săptă-imâni! Wazemmes dăduse dovadă de o slăbiciune de neiertat când a acceptat, chiar în mod provizoriu, o asemenea soartă. Şi & e defăimase în ochii interlocutorului său, spunându-i adevărul în privinţa

asta.

De aceea, se grăbi să declare, bâlbâindu-se puţin: – O! ştiu bine că nu-i o meserie pentru, mine. M-am apucat de ea în aşteptarea a ceva mai bun. Mai ales că am învăţat multă carte. Celălalt, zâmbise.

E66

— Ce anume? c'ertificatul de studii primare?

— C, e idee! Am făcut un an de cursuri complementare şi mai mult de şase luni la Colbert Aş fi putut să-mi iau brevetul.

— Ce te-a împiedicat?

— Îmi muriseră părinţii. Erata în sarcina unchiului meu.

— Şi el nu avea mijloacele să te lase să-ţi continui Mudiile?

— Ba cred că da; dacă ar fi vrut. Dar şi el e pictor, nu-i aşa? Nu prea mai lucrează acum, din pricina reumatismelor. Era însă prieten cu patronul meu. îată cum s-a întâmplat.

Uita să adauge că se de/gustase puţin câte puţin de viaţa de şcolar, de monotonia ei, de restricţiile ei, de situaţia de puşti în tare te pune faţă de oamenii mari. În timpul celor patru luni, nici mai mult nici mai puţin, cât fusese elev la Colbert, entuziasmul său scăzu văzând cu ochii. La moartea tatălui său, care urmă la un an după moartea mamei, chiar el insistase să-l trimită la meserie. Unchiul oare-l adăpostise, şi care nu avea decât micile lui economii, nu crezu că e neapărat nevoie să-şi sacrifice liniştea bătrâneţelor pentru reuşita foarte nesigură a studiilor nepotului său…

— În sfârşit, cunoşti ortografia? Ai putea să întocrrfeşti o corespondenţă? Cu puţină deprindere…

Wazemines dădu din umeri. Voia să se reabiliteze până la capăt:

— Unchiul m-a băgat în primul serviciu pe care l-a găsit. Din moment ce nu-i mai stăteam pe suflet şi-i aduceam vreo doi gologani… Şi apoi nu am decât şaisprezece ani.

— Şaisprezece ani? Nu ai decât şaisprezece ani?

— Da, de la 7 aprilie.

— Pari cel puţin de optsprezece.

— Şi în ce priveşte caracterul, adăugă Wazemmes încet. Interlocutorul lui medita. Reluă după o clipă:

— Poate nu ţi-ar conveni un serviciu cu desăvârşirc sedentar. Dar puţină muncă de birou, alternând cu lungi ieşiri, toate astea presupunând oarecare iniţiativă, şi puţind să-ţi procure o situaţie de viitor, ci? ce zici de aşa ceva, la prima vedere?

— Mi-ar plăcea foarte mult. Şi apoi, sunt foarte la curent.

— La curent cu ce? A, nu! nu e vorba de curse. Evident, *m-am* ocupat de curse, în ultima vreme.

— Pentru că trebuia să fac ceva. Ai auzit probabil de hotărârea Curţii de Casaţie de la 28 martie curent. Era în principiu favorabilă *bookmaker-ilor*. Ei au salutat-o ca începutul unei ere noi. Şi eu am crezut că se puteau câştiga bani în direcţia asta. De fapt, sezonul a fost bun. S-a constatat o hotărâtă scădere a Mutualului. În folosul nostru, bineînţeles. Dar ştiu, prin câteva relaţii pe care le am, că trebuie să ne aşteptăm la o apropiată ofensivă parlamentară. Mai curând sau mai târziu, *bookmakerii* vor fi gâtuiţi. Şi apoi nu e o meserie pentru mine... Vezi că vorbesc ca dumneata... Dar, ce-i drept, am alte posibilităţi. Şi nu mai am vârsta dumitale. Timpul pe care-l pierd contează al dracului. Crede-mă, nu regret nimic. Aceste şase luni mi-au permis să-mi constitui un avans şi, de asemenea, să studiez şi alte chestiuni. Pe scurt, sunt pe punctul să-mi cedez registrul şi să mă apuc de altceva. La început, rai vreau să mă încarc cu personal, nici cu cheltuieli generale. Voi încerca să fac totul singur, cu cineva tânăr şi descurcăreţ. lângă mine. La fiecare frază rostită de celălalt, bucuria lui Wazemmes, pofta lui de viilor, încrederea lui în destin deveneau tot mai mari. Dar se gândi la domnul Paul, a cărui voce o auzise. Excitaţia lui îi dădu îndrăzneala să întrebe:

— Nu-l veţi păstra pe domnul Paul?

— Îl cunoşti pe domnul Paul? A, da! – şi surâse, cu aerul de a-şi spune că o astfel de observaţie nu dovedea deloc p minte adormită. Nu, nu-l voi păstra. Mai întâi e bătrân. Nu-i în stare să alerge, aşa cum se cere. Şi apoi nu-i destul de suplu, n-are aptitudini prea variate, îl las pe domnul Paul succesorului meu. Vreau pe cineva pe care să-l pot da afară după două luni, dacă nu corespunde, fără să iasă dintr-asta o dramă. Vezi că-ţi vorbesc fără menajamente. Pe un om de vârsta domnului Paul te decizi mai greu să-l arunci în stradă.

Aceste ultime indicaţii, care nu erau aruncate la întâmplare, pricinuiră, ce-i drept, lui Wazemmes o uşoară dezamăgire. Dar avea prea multă încredere în (– l, ca să-şi închipuie că ar putea fi mai, prejos de o sarcină pe care ar îndeplini-o ru plăcere.

Pe neaşteptate, domnul *bookmaker*, scoţând banii din buzunar şi ehemând chelnerul, încheie convorbirea:

— Iată. Gândeşte-te, Te iau de probă. Pentru moment, vei avea de făcut fişe „clasări, puţină corespondenţă, şi mai cu seamă curse prin Paris, curse care îţi vor cere inteligenţă şi, repet, iniţiativă. O meserie deloc plicticoasă. O sută de franci pe lună. La şaisprezece ani, e foarte frumos... Te previn că nu vei fi liber în toate duminicile. Dar dacă treaba merge, n-o să mă las rugat să-\i măresc leafa. Sau te voi cointeresa la afacere. Ia adresa mea. Domnul Haverkamp, strada Croix-des-Petits-Champs, 21. Dă-mi să ţi-o scriu eu. E vechea mea locuinţă. O schimb pe ceva mai bun. Dumneata unde lucrezi?

— În strada Montmartre, 164... dacă doriţi referinţe despre mine...

— Mă lipsesc de referinţe. Te voi vedea la lucru. Dar cum atelierul dumitale e la cinci minute de casa mea, îţi va veni uşor să-mi laşi un cuvânt. Voi avea nevoie de autorizaţia unchiului dumitale, bineînţeles... La revedere.

XXI

KEFUGIUB

Omul se opri şi spuse»: – Să stăm puţi îi.

Veniseră pe strada Kambuteau, şi ajungeau la colţul

străzii Beaubourg. Omul se uită în toate părţile, dar mai cu seamă înapoi.

Pe atunci, partea largă şi aproape dreaptă a străzii Beaiibourg nu începea decât la strada Rambuteau, continuând până în strada Réaumur. Primele douăzeci de numere ale străzii Beaubourg formau, de cealaltă parte, o uliţă îngustă şi întortocheată, care pătrundea în cea mai roasă de vreme parte a cartierului Saint-Merri, şi. se racorda cu strada Brisemiche. Puţine locuri în Paris păreau mai tăcute şi mai discrete.

Când omul fu sigur că nimeni nu-i urmăreşte, apucă într-acolo. O luă pe strada Brisemiche, apoi coti îndată pe strada Taillepain, care în vremea aceea mai exista încă.

Strada, largă abia de trei metri, făcea un unghi drept. Un felinar împrăştia o lumină slabă pe faţadele foarte vechi; intrările caselor însă rămâneau cu totul în întuneric.

Omul intră atât. de brusc într-un coridor, încât tovarăşul lui nu-i observă lipsa decât după o secundă, şi trebui să se întoarcă înapoi.

Coridorul, care nu lăsa trecere decât unei singure persoane, era întunecos. Venea totuşi o mică lumină printr-o ferestruică ovală, situată într-o înfundătură, la stânga.

Traversară o curticică, găsiră un nou coridor foarte scurt, în care dădeau numai două uşi: una în fund, alta la stânga.

Omul o deschise pe cea din stânga, puse pachetul jos, trase perdelele; aprinse apoi o mică lampă cu ben/mă. Interiorul camerei era mai puţin mi/e-rabil decât ai fi crezut. Avea un pat de lemn, larg cam cie-un metru, cu cearşafuri care păreau curate; elouămese, pe una se afla un lighean şi o cană cu apă; pe jos, un ulcior, pe cealaltă masă, o cuvertură cu franjuri; două scaune. Pardoseala de piatră, în pătrăţele, era acoperită în parte de o rogojină. Se a se/ară.

— Vedeţi că *am* încredere. – r-Ăsta… nu e hotelul dumitale?

— Nu, fireşte.

— Ce-i atunci? refugiul dumitale? *r*-Da… puteţi vorbi.

Camera de alături e goală.

v-Au ne poate auzi cineva prin fereastră?

— Nu. Dar nu vă spun să strigaţi. – O să dormi aici?

— Da.

— Diseară? Da.

Quinette examina locul.

— Dar… cum? Eşti la un particular?

— Da, la o femeie.

— Nicio legătură cu aceea de care-mi vorbeai adineauri?… Aceea de aseară?

— Niciuna, niciuna… Mă faceţi să râd.

— Ce le-a făcut să vii aici?

— Nu ştiu. Trebuie să vă spun că de multă vreme cunosc cartierul.

— Locuiai şi înainte prin apropiere?

— Nu.

— Locul ţi s-a părut liniştit?… Dar cum stai la ea?… cu chirie?

— Desigur, închiriază amândouă camerele, asta şi cea de alături, când găseşte.

— Cine ţi-a indicat-o?

— Un tip care împingea un cărucior şi pe care l-am întâlnit în strada Aubry-le-Boucher. I>am întrebat dacă nu ştie vreo cameră mobilată. Dar nu. Într-ua hotel. Pentru că mi se întâmplă adesea să lucrez noaptea, iar la hotel e imposibil să dormi ziua, din pricina forfotei continue. Mai. Întrebasem şi în altă parte, într-o cârciumă.

— N-ai atras prea mult atenţia, prin întrebările dumitale?

— Nu. Şi-apoi ce? n-aveau nimic neobişnuit.

— Femeia n-a i-ost mirată să te vadă venind fără bagaje, fără valiză?

— Aveam, pachetul…

— Vezi că ţi-a servit.

— Şi mai aveam un pachet. Quinette căută cu coada ochiului celălalt pachet. Pentru ux. vinent, nu zări nimic.

— I-am plătit pe o săptămână înainte, în condiţiile astea vă închipuiţi că nu-şi mai bate capul.

— Nu te-a întrebat nimic?

— E pe jumătate surdă. Am profitat ca să-i spun ce mi-a trecut prin minte. Când oamenii sunt astfel, ci vorbesc mai ales ca să spună că vorbesc. Dar s-au obişnuit să nu te înţeleagă. Asta nu-i aranjea/ă.

— Dar lada dumitale, pe care ai lăsat-o la hotel?

— [Nu ţin prea mult la ce e în ea.

— Da, car asta va atrage atenţia asupra dumitale. Patronul hotelului va face poate o declaraţie la comisariat. Şi asta ajunge.

— Ştiu... în privinţa asta, cum spuneaţi, aţi putea să-mi faceţi un serviciu.

— Mergând să-ţi aduc lada? – ...

— V-aş da, fireşte, să le plătiţi ceea ce le datorez. Săptămâna trecută şi duminică, luni, marţi, să zicem trei sau patru zile în plus.

— Înţelegi că pentru mine asta devine grav.

— Cel mai bun lucru ar fi să le spuneţi că «înteţi noul meu patron; că v-am rugat eu să-mi luaţi lada cu ocazia unei curse pe care o făceaţi; şi chiar că aţi profita ca să luaţi unele informaţii despre mine. Aveţi, fără îndoială, aerul unui patron. E adevărat. Sunteţi foarte respectabil. Nici prin minte n-o să-le treacă altceva. Şi pe urmă, ştiţi, comercianţii ăştia îs toţi la fel, din moment ce-i plăteşti... al... nu se mai sinchisesc de line.

— Da, dar poate veni cineva în anchetă...

— Ei şi? Vor răspunde că un domn foarte bine, cu o barbă frumoasă, a venit. să le spună că ni-a angajat. Nici nu s-ar putea un alibi mai bun

— Ei Nu-i chiar atât de simplu. Dacă vor avea motive serioase să te caute, vor încerca să găsească pe domnul cu barba frumoasă.

— Să admitem! Cine s-ar putea gândi la dumneavoastră, chiar cu toate semnalmentele din lume? Ei? Un legă tor de cărţi instalat în propria lui prăvălie? Un fost grangure de la ei?

— Bun. Şi aici, poţi vedea cât preţuieşte ajutorul pe care ţi-l dau. Pentru serviciul de care vorbeşti, crezi că

altul în locul meu s-ar duce?... Dar s-ar putea ca hotelierul să mă întrebe de noua dumitale adresă, sub pretext de a-ţi trimite corespondenţa.

— Nu primesc niciodată scrisori.

— Fie. Poate s-o ceară din simplă curiozitate. Şi eu nu trebuie să am aerul că ţin să le-o ascund.

— Dat. i le o adresă falsă.

20*

— Da, dar dacă vreodată o verifică, vizita mea la hotel încetează de a mai fi un alibi pentru dumneata. Dimpotrivă, întăreşti bănuielile, în momentul acesta vorbesc în interesuldumitale.

— Atunci?

— Vom vedea. Mă gândesc. Încă ceva. Doar n-o să iau lada în spate. Un taxi? Dar mai întâi nu ştiu dacă ar putea să treacă – pe-aici-forin strada dumitale. Şi, oricum, vecinii vor fi foarte intrigaţi.1 Un taxi oprindu-se, lăsând bagaje într-o astfel de stradă!

— O birjă obişnuită, seara?

— Şi ce te faci cu birjarul, care uită uşor de clientul pe care l-a dus de la Gara de Est la marile bulevarde, dar care-şi va aminti şi peste un an de venirea lui în uliţa asta de borfaşi, de dumneata şi de lada. dumitale!

Quinette tăcu. Cerceta împrejurimile. Asculta. Plin de o vigilenţă cu totul nouă, căreia nimic nu-i tocise încă ascuţişul, şi pe care circumstanţele o făceau să vibreze ca o pasiune, el încerca să-şi dea seama în ce măsură locuinţa în care se afla putea fi un refugiu, cât de mare era taina cu care ar fi putut apăra un om" care era gravitatea primejdie", presiunea cercetărilor cărora ar fi putut să le reziste.

Se auzeau câteva zgomote de trăsură, destul de îndepărtate. Nişte paşi, chiar pe strada aceea, foarte înăbuşiţi. Uneori, o voce, care de fiecare dată părea prea aproape, care de fiecare dată părea că strigă şi că vine. Paşii păreau mai liniştitori decât vocile. Dar erau şi momente de tăcere. Casa însăşi părea mută. Zgomote uşoare şi neregulate, ce se auzeau clin cinci în când –

frecături, trosnituri, lovituri – veneau poate de la un etaj superior, dar poate şi de la casele vecine. Toată aglomeraţia aceasta de ziduri vechi era destul de densă pentru ca zgomote de felul. acesta să poalia face drumuri, lungi, încetând de a mai aparţine unui loc sau altuia, ca şi mirosul greu şi mucegăit care emana de peste tot. Quinette reluă:

— Acum zău că înţeleg ce ţi-a plăcut în cotlonul ăsta. „Cui i-ar veni în minte să mă caute aici?” Aşa ţi-ai spus. Din nenorocire, îi vine în minte oricui. E ca şi cum ar fi scris la intrarea străzii pe care m-ai adus adineauri: „Rezervat oamenilor care se ascund”.

— O! Exageraţi!

— Un le mai pui că locurile acestea sunt pline de prostituate şi de proxeneţi. Poliţia le supraveghează în permanenţă. Ea întreţine tot felul de turnători. *Gazda* dumitale... ei bine! aş pune rămăşag că şi ea c.

— N-aci spune aşa ceva dacă aţi vedea-o. Vreţi să găsesc un pretext ca să v-o arat?

— Nu, nu. Nu trebuie să mă cunoască. Cu md un preţ. În ce cartier era hotelul dumitale?

— În strada Château, în arondismentul al paisprezecelea. Ştiţi: o stradă care merge din Avenuo du Mâine, chiar din dreptul bisericii, în bulevardul Vaugirard, trecând pe lângă gara de mărfuri din Vest?

— Nu foarte departe de mine, în definitiv.

— Vreo două/eci de minate pe jos.

— Cartierul nu-i prea recomandabil nici el. Dar tot e mai bun ca ăsta. În tot *cazul*, ai făcut bine c-ai plecat. Dar va trebui să-ţi găsim altceva.

— A! Mă băgaţi în sperieţi!

— Mă gândesc şi la lada dumitale. Am mai putea proceda şi altfel. Să-i plătim astăzi, spunându-le că, în ce priveşte lada voi mai trece sau voi trimite pe cineva s-o ia. În ladă, dacă o deschid, nu-i nimic. suspect? nimic ce ar putea intriga poliţia, sau să-i dea vreun indiciu?

— ...Nu... afară de un număr destul de mare de perechi de şosete noi, la fund. Dacă le găsesc, vor bănui

cum mi le-am procurat. Dar numai pentru atât, n-or să se apuce să mă caute!

— Nu, nu cred; dacă nu-i decât atât. Şi, la urma urptei, ai fi putut intenţiona să te faci vânzător de şosete, sub vreo poartă, sau ambulant. Trebuie să ştii că, dacă nu-i nicio plângere, poliţia nu prea se omoară cu firea. Pe scurt, trebuie mai întâi să-i plătim. Pe urmă nu-şi vor mai bate capul. Iada o s-o bage într-un colţ şi n-o să se mai gândească la ea până în ziua când va veni cineva s-o ia.

— Asta nu înseamnă, vă rog să credeţi, că n-aş avea nevoie de ce e în ea.

— Te descurci şi fără.

— Dar care-i avantajul să n-o luăm astăzi?

— Mai întâi, că nu vor mai avea motiv să întrebe de adresa dumitale. Chiar dacă te duci dumneata…

— *Eu*? o. eu?

— În definitiv, de ce nu?… vei putea spune: „Nu rămân acolo unde sunt decât o noapte sau două. Vă voi da adresa mea definitivă când voi veni să iau lada”. Dacă un altul face comisionul, de pildă eu, e şi mai simpli). Sunt noul dumitale patron, să zicem. Vin să plătesc: un avans asupra salariului dumitale. Am mai cu seama aerul că am venit să mă informez în privinţa dumitale. Noua dumitale adresă? N-o cunosc încă. Din moment ce nu iau lada, nu-i niciun motiv să le dau adresa mea; şi nu sunt obligat să ştiu dacă ai şi găsit locuinţă.

Omul îl asculta pe Quinette cum îl ascultă bolnavul pe medic. Nu dorea decât să-l creadă, să i se supună. Când bolnavul face o obiecţie, e doar ca să-l silească pe medic să ţină seamă de toate şi să-şi îndrepte ştiinţa lui fără greş în toate ascunzişurile problemei.

Quinette se uită la ceas.

— O! o! e aproape şapte. Şi am bătut apa-n piuă.

Se ridică.

— Aş vrea să văd, de asemenea, dacă nu-i nimic în ultimele ediţii de seară.

— Nu, nu, spuse repede omul, nu! – De ce! E absurd!

— Mâine dimineaţă. Voi vedea asta mâine dimineaţă.

Acum nu vreau să ştiu. Doar n-o să vină în seara asta aici! Nu? Vreau, să fiu liniştit până iruine dimineaţă. Vreau să dorm.

Legătorul, abia ascultându-l, medita:

— Ora şapte… da, da… stai niţel… Mă întreb dacă n-o să găsesc adevărata soluţie… Ies întâi eu. Bine. Profit ca să mă uit cum se prezintă tot cotlonul acesta, pe cine poţi întâlni. Cumpăr ziarul. Ba da, ba da. Nu fi copil. Mă regăseşti… să spunem, în piaţa Palatului Municipal, pe refugiul din mijloc. Mă voi plimba citind. E mult mai puţin suspect decât un colţ de stradă. Şi ai câmpul liber. Vom lua apoi tramvaiul" spre poarta Orléans. Colăorâm la biserica din Montrouge. E o cafenea, nu-i aşa, la ceiţul străzii Alesia, cu magistrala, pe! stânga, cin d mergi spre poartă?

— Da.

— Te cunoaşte cineva acolo?

— N-am călcat niciodată pe acolo.

— Nu rişti să întâlneşti cunoscuţi?

— Nu. De partea asta a magistralei, nu.

— Mă sştepţi acolo. Eu merg la hotelul dumitale. Mă prefac că mă informez în privinţa dumitale. Nimic altceva. Ai fost plecat ieri după-amiază?

— Da.

N

— Pot să le spun: „S-a prezentat ieri. A venit la lucru azi-dimineaţă". Poate nu-i chiar un alibi desăvârşit. Dar, oricum, oamenii aceia nu-şi vor

280

Închipui că ai putut face cine ştie ce ispravă astă-noapte; şi dacă mai târziu vor fi interogaţi, rămân eu ideea aceasta în minte, pe care o vor completa cum îi va duce capul. Cu atât mai mult, cu cât voi găsi prilejul să le arăt că locuiesc în suburbie, în suburbia nordică, de pildă. Voi alege de preferinţă direcţia asta, înţelegi de ce, şi o suburbie foarte întinsă şi foarte populată, pentru cazul că ar vrea să-l regăsească pe patronul cu barbă. Totodată, îmi voi da seama imediat, după felul lor de a răspunde, 1 dacă nu s-a făcut deja oarecare zarvă…

— Cum asta?

— Ei da. Presupune ca/ul cel mai rău: că sunt pe urmele dumitale şi că au început o anchetă; da, că inspectorii au şi venit la gazdele dumitale. Îmi voi da seamă de asta de la o vorbă care le va scăpa, de la o aluzic, după aerul lor. Nu voi insista, îţi închipui. Mă voi întoarce în grabă, ca să vedem ce avem de făcut. Va fi o expediţie de recunoaştere. Dacă, dimpotrivă, se vor mulţumi să spună, ac.ru: „Cu atât mai bine dacă a găsit un loc bun. Să sperăm că se va gândi să ne plătească”, voi răspunde: „Chiar şi avea intenţia să treacă în seara asta, ca să vă plătească şi să-şi ia lada”. Şi, într-adevăr, te, vei duce după un sfert de oră. Totul se va termina cu acelaşi prilej.

— Dar au să mă întrebe.

— Le vei răspunde cât mai vag posibil; de pildă: „E pe lângă Saint-Dénis”; sau chiar: „la nord de Paris”. Nu le mai datorezi nimic. Sau şi mai nimerit: „Nu sunt sigur că voi rămâne în postul ăsta. Când mă voi fixa undeva, vă voi scrie”.

— Dar ce facem cu lada?

— Cel mai simplu, iei un taxi.

— Dar unde să-i spun să meargă? Aici?

— Lasă-mă să mă gândesc. Ceea ce trebuie făcut este să întrerupem parcursul, în primul rând, ai ceva în ladă pe care n-ai vrea să-l văd?

— …Nu… în privinţa şosetelor, v-am explicat.

— Pentru că în ea? Ail ăsta, ascultă-mă. Spui taxiului să te ducă la gara Montparnasse, care e la doi paşi. Laşi lada la depozitul de bagaje, îmi dai recipisa. Mâine dimineaţă, merg să-ţi scot lada.: O aduc la mine. Dacă ai nevoie de unele lucruri! îmi dai cheia şi eu ţi le aduc. Când vom găsi un refugiu mai sigur decât ăsta, vom avea tot timpul să ducem lada acolo, în felul ăsta, va fi cruţat un \ drum şi desfid pe oricine să-i poată reconstitui! itinerarul. Haide. Vremea trece… Pot să-mi iauj pachetul?

Celălalt şovăi, apoi spuse deodată, ridicând puţin mâinile:

— Ascultaţi, trebuie să vă spun. Sunt un ticălos. E

adevărat. După toate câte faceţi pentru mine. Ştiu bine că nu puteam bănui; că, dimpotrivă, n-aveam încredere în dumneavoastră. Dar oricum…

Quinette, uitându-se mai bine la pachet, băgă de seamă că îşi schimbase forma de azi-dimineaţă. Era mai mare. Hârtia avea umflături. Sforile îşi pierduseră simetria.

— Ai umblat la el?… Ai pus altceva înăuntru? în timp ce omul făcea o mutră jalnică şi mâhnită.

Quinette puse pachetul pe scaunul pe care şezuse, desfăcu sforile.

— Ce o să credeţi despre mine?

Quinette îndepărtă hârtia ambalajului. Deasupra cărţilor era o haină îndoită – aceea pe care omul o avusese dimineaţa – şi dacă deschidea! haina, găseai, în cuta din mijloc, batista plină de sânge.

Quinette nu spuse deocamdată nimic, îşi muşcă buza, privi fix şi liniştit pe celălalt cu ochii lui mici, negri şi înfundaţi.

Apoi:

— Dei. e ai făcut asta?

— Nu ştiu. Vă jur că nu ştiu.

— Aveai de gând să-mi dai pachetul înapoi» Ce puteai spera că o să se întâmple?

— A fost o simplă măgărie. O glumă proastă, dacă vreţi.

— Voiai deci să te răzbuni împotriva mea?

— Nu. Adică, eram puţin furios că m-aţi silr să vă revăd. Dar nu căutam să vă provoc-neplăceri. Nu. Mă gândeam la mutra dumneavoastră când veţi deschide pachetul.

— Da.

Legătorul medita, îşi lovea barba cu mâna.

— Am vrut să v-o spun din capul locului, reluă omul. Îmi părea rău. Dar n-am îndrăznit.

— Mda!… în sfârşit!… Quineite suspină. Apoi:

— Mare pricopseală! Ce-o să faci acum cu ele? – * O să arun, e batista într-o gură de canal, aşa cum îmi

spuseseţi. /

— Şi haina?

Omul dădu din umeri.

— Poţi s-o laşi aici, spuse Quinette. O să ne ocupăm citea pe urmă, ca şi de restul îmbrăcămintei dumitale. Nu ai pete prea vizibile pe pantaloni? în tramvai va fi lumină, ca şi în cafeneaua: unde o să mă aştepţi.

Luase în mână mica lampă de ben/mă. Inspectai omul cu cle-amănuntul. Puse lampa la loc:

— Nu văd nimic prea suspect. Putem ieşi; O iau înainte.

Nici nu ajunse bine în coridor, când se gândi că celălalt, de teama unei răzbunări, nu va mai înl drăzni poate să vină după el în piaţa Palatului Municipal şi, pierzându-şi cu desăvârşire capul, val fugi încotro va nimeri. Dacă-l arestează – Quinette ar fi cu siguranţă compromis.

Se întoarse înapoi.

— Pe refugiul din centrul pieţei, nu-i aşa Peste cel mult cinci minute... Ce? Nu prea eşti mândru de ce-ai făcut? Din fericire, nu sunt atât de rău ca dumneata.

— N-o să mă denunţaţi, ca să mă pedepsiţi?

— Am prea mare oroare de ei. Dacă aş vrea să te pedepsesc, aş face-o singur. Dar sunt convins că n-o să se mai repete.

Celălalt îl privea cu o supunere îngrijorată de dine iertat numai pe jumătate.

XXII DOAMNA IMN AUTOBT/.

Părăsind atelierul, Wazeiumes pipăia în buzunas bacşişurile pe care le căpătase de la camara/îi săi câştigaiori: în total, patru franci şi cincizeci. Podeţ pentru partea lui, îl gratificase cu doi franci. E drept că Peciet, punând cincisprezece franci p? *Laripette*, avea un beneficiu net de douăzeci şi şapte de franci.

Wazemrnes e plin de gânduri plăcute. Întâlnirel cu Haverkamp i-a deschis largi perspective. Ceea; ce îi ocupă mintea nu-i atât slujba însăşi şi condiţiile băneşti ce i se oferă. Se va gândi la astea mai încolo, când va dezbate

problema împreună cu unchiul său. Ceea ce îl xexaltează pentru moment e faptul că a primit un fel de asigurare generată asupra viitorului şi o dovadă palpabilă că are] noroc... Un tânăr căruia un domn important şi distins i se adresează ca să-i încredinţeze p misiune delicată, ca apoi să-l invite la cafenea şi să-i

2 H6

propună fx t-l asoeie/e în afacerile lui e un băiat prezentabil şi care; nu va rămâne zugrav toată viaţa.

Avea poftă să sărbătorească succesul acesta şi totodată... ia cheltuiască cei patru franci şi cinci/cei, începu prin a-şi cumpăra un pachet de ţigări superior. de 80 de centime. Dar când vru să-şi aprindă i na, se gândi că o ţigară, chiar superioară, nu schimba prea mult felul lui obişnuit de viaţă, şi alese o mică ţigară de foi, care-l cosfă cincisprexece centime. Se apropie clin nou de aprinzător. Dar îşi spuse atunci că o havană înainte ele masă i-ar fac e greaţă, că era mai cuminte să se mulţumească deocamdată cu o ţigară. Va fuma ţigara de foi după cină, în timpul conversaţiei cu unchiul.

Ieşind din tutungerie, se întrebă dacă va lua un păhăruţ, într-o cafenea, un taxi ca să se întoarcă acasă, sau şi una şi alta. Dar cafenelele pe care le zărea îi părură foarte modeste. Ca să găsească o cafenea convenabilă trebuia să meargă până la bulevarde, ceea ce i-ar fi luat prea mult timp. CU priv – şie taxiul, cusurul unei astfel ele plăceri, dacă nu eşti însoţit, e că o guşti. fără martori. Oamenii ce pe stradă au alte griji decât să se uite la tine. B.amâne, ce-i drept, oprirea în faţa casei, surprixa zarzavagiului şi a portarului. Dar un astfel de efect ar fi prematur. El se justifică dacă sublinia/ă o schimbare de situaţie definitivă. Nu se potriveşte cu o simplă nădejde. Dacă zarzavagiul şi portarul află mâine că tânărul de la etajul

287

al treilea e tot ucenic vopsitor în strada Montmartre, taxiul din ajun îi va face să dea din umeri, şi-l vor lua pe Wasicmm.es drept un om neserios. În momentul acela,

văzu apropiindu-se un autobuz al liniei J, care se îndrepta spre Montmartre, şi se hotărî să-l ia. Staţia era la doi paşi.

De altminteri, autobuzele, care apăruseră de curând, şi erau rare, se mai bucurau încă de un oarecare prestigiu. Wazemmes le căuta cu predilecţie. Le datora aproape întreaga lui experienţă practică a automobilului. Lectura unui manual devine mult mai vie când te-ai deprins cu zgomotul schimbărilor de viteză, cu teribila trepidaţie a unui motor care se opinteşte în viteza întâi, cu zdruncinăturile provocate de frână, cu mirosul; gazelor an; e.

Dat fiind împrejurările –, Wazemm.es dispreţul imperiala. Asta îl silea să-şi sacrifice ţigara. Dar ştia că va găsi înăuntru, un public mai ales şi, în majoritate, feminin; deci, mai potrivit cu propria lui dorinţă de-a face impresie şi cu tonul gândurilor lui; cu toate că, la orele acelea de afluenţă, se întâmpla şi. unor modeşti muncitori să se amestece cu lumea de la clasa întâi, din pricină că n-au găsit loc sus.

Autobuzul J nu practica încă sistemul secţiilor, care se încerca de trei ani pe liniile hipomobile. Traseul costa treizeci de centime fa clasa întal.] Wazemmes pregăti o piesă de cincizeci, şi sej întrebă dacă n-ar fi nimerit să se facă remarcat dând un bacşiş de zece centime taxatorului. I-a văzut procedând astfel pe unii oameni în vârstă, în special doamne bătrâne care contau pe taxator ca să le indice opririle şi să le ajute la coborâre… Venind de la un tânăr zdravăn, gestul acesta ar fi oare înţeles, chiar de un public de clasa întâi? Wazemmes nu voia să se facă ridicol. Ca şi cei mai îndrăzneţi, avea zonele lui de timiditate. Ele se refereau în general la toate acţiunile pe care le presupunea guvernate de un cod ignorat de el. Dar când îşi închipuia, pe drept sau pe nedrept, că ştie „regulile”, nu se îndoia nicio clipă de iscusinţa lui, şi-i uimea pe cei din jur prin cutezanţa sa.

„Găsi o cale ocolită. Când taxatorul trecu prin faţa lui, îl întrebă, cu voce tare, la ce oră e ultima plecare din Montmartre. Întrebarea îi mai dădea şi o oarecare aureolă

de noctambul. Puţin după aceea, când plăti, putu să-i înmâneze cu ostentaţie bacşişul de zece centime.

Incidentul o dată lichidat, Wazemmes se ocupă de mersul maşinii. Fusese bine inspirat Autobuzul mergea repede. Motorul făcea un zgomot des de mitralieră, fără pocnituri anormale. Demarajele erau însoţite de un vuiet care inspira încredere, şi după vreo zece secunde se auzea un zgomot ca de strivire, zgomotul pe care l-ar face o locomotivă zdrobind un şir de butoaie; era trecerea din viteza întâi într-a doua, pe care şoferul o izbutea dintr-odată.

„Bin. i? bine, se gândea Wazemmes, dar să vedem cum o să urce”.

Strada Moniholon o dată depăşită, într-adevăr, panta străzii Rochechouart devenea repede abruptă. Cele două urcuşuri mai păcătoase se aflau «le o parte şi de alta a răspântiei Condorcet. Şi fiecare urcuş repede era precedat de o oprire care tăia avântul maşinii. Vom avea oare norocul de data aceasta să nu vrea niciun călător să coboare sau să urce, şi va putea oare taxatorul să dea semnalul cu clopoţelul înainte ca şoferul să pună frâna? Era una din emoţiile favorite ale lui Wazemmes.

Vai, trebuiră să se oprească, şi, în ciuda nădejdilor pe care şi le îngăduise, autobuzul avu *un* demaraj din cele mai penibile. Nu numai că nici pomeneală să mai treacă în viteza a doua, dar şoferul trebui să folosească o manevră pe care Wazemmiv, o cunoştea prea bine, şi anume, să deschidă la maximum, apoi s-o închidă pe jumătate, printr-o născare alternativă, maneta de admisie a gazelor. Wazemmes căutase zadarnic în „micile secrete ale automobilului” explicaţia, sau măcar menţionarea acestui procedeu. El îi văzuse însă de atâtea ori pe şoferii autobuzului J folosindu-l la cele două urcuşuri din strada Rochechpuart, încât gestul acesta de pompare îngrijorată ajunsese să facă parte din propriile sale reflexe. I se întâmpla să-l viseze noaptea. Unul din coşmarurile lui cele mai frecvente evoca, un autobuz pe care trebuia să-l conducă pe o pantă foarte abruptă; zadarnic se străduia să

scuture maneta cu o meşteşugită încetineală, zadarnic îşi punea Wazemmes tot sufletul în mişcarea aceasta de solicitare şi de injectare, autobuzul se înăbuşea şi dădea înapoi; Wazemmes se deştepta brusc

Primul urcuş se terminase, Wazemmes îşi îngădui o uşoară destindere şi, ieşind din extazul ziu tehnic, reluă contactul cu lumea din în taiorul autobuzului.

Îşi dădu seama deodată că cineva îi atinge genunchiul şi coapsa dreaptă. Presiunea nu părea să fie întâmplătoare; ea se produsese, de bună seamă, de mai multe ori, dar tânărul, prea absorbit, nu-i dăduse atenţie.

Aruncă o privire spre dreapta, şi roşi. Avea ca, vecină o doamnă, de care nu putea spune decât că eră frumoasă, cam durdulie şi luxos îmbrăcată. Doamna îl văzuse cu coada ochiului cum roşeşte, şi surâdea discret. Wazemmes nu se simţea la largul lui. Asemenea lucru nu i se mai întâmplase niciodată, şi visările de toate felurile în legătură cu dragostea şi cu femeile nu-l pregătiseră să facă faţă unei situaţii atât de precise. Pentru moment, dorinţa lui cea mai vie era să-şi alunge din obraz roşeâţa care-l năpădise. Când îşi va.fi venit în fire, nu va fi departe de Place du Delta” unde trebuia să coboare. Părăsind autobuzul, va arunca doamnei

21*

’29!

O privire cât se poate de provocatoare; şi o dată la adăpost, va putea, ceasuri întregi, să-şi aducă aminte de o întâmplare atât de minunată. Seara lui, era de mai înainte transfigurată. Căruia din camarazii săi din strada Polonceau sau din strada des Gardes îi va face destăinuiri?

Presiunea reîncepu. Wazemnies nu mai vedea limpede. Sentimentul de neverosimil, acela de fericire, de mândrie, de primejdie se învârteau în mintea lui. Autobuzul îi înconjura cu un cerc, de zgomote. Ce să facă? în cazul acesta, care erau regulile? Să nu se ferească de atingerea aceasta, evident; să încerce chiar să-i răspundă, oricât de vag.

Răspunse printr-o foarte uşoară împingere; şi se

simţi deodată mai cutezător, îndrăzni să se uite la doamnă. Avea o pălărie mare, la umbra căreia obrajii ei păreau nespus de voluptuoşi. Văzu doi ochi mari, strălucitori, de culoare închisă, cătând spre el din unghiul pleoapelor; văzu bătând genele; un nou surâs coborând din ochi către gura care avea buzele destul de groase şi foarte roşii. Roşul buzelor 11 îngrijoră pe Wazemnies. Majoritatea femeilor, în vremea aceea, foloseau fardul cu multă discreţie. Dar nu avu răgaz să-şi pună prea multe întrebări în privinţa asta. Place du Delta se apropia. Trebuia să părăsească bancheta şi să ajungă pe platformă din timp, ca să nu comită vreo stângăcie. Trebuia să găsească – în ce cotlon al sufletului? – expresia privirii şi a feţei care să-i lase doamnei o amintire cât mai favorabilă.

Dar doamna se ridică şi ea în chipul cel mai firesc. Wazemmes simţi că-i bate inima foarte repede, că mintea i se tulbură din nou. Hotărât lucru, viaţa îi cerea prea multe dovezi de vitejie deodată. Să se ridice la înălţimea împrejurărilor, fie; pentru asta doar venise pe lume; dar treptat şi cu socoteală. Altminteri era o sforţare alandala, care-ţi dădea ameţeală.

Abia îi lăsase autobuzul pe trotuar, şi doamna cu pălăria mare îl aborda. De altminteri, Wazemmes, ştiind. prea bine ceea ce avea să se întâmple, nu încercase să fugă.

— Iartă-mă, domnule „dar de obicei nu cobor aici. Ca să merg la mine acasă, în strada Ronsard, sunt nevoită să urc strada Clignancourt, sau e vreun chip să tai mai direct?

Avea o voce gravă şi răzătoare, pleoapele grele, iar în schimonoseala buzelor prea roşii, la sfârşitul frazelor, o poftă evidentă de a săruta.

— Strada Ronsard?

— Da, ştii, casele care sunt în partea de jos a grădinii celei mari, în faţa zidului de stânci, de stânci false?

— A da! Dar era mai bine dacă vă dădeaţi jos la strada & ndre-del-Sarte, vizavi de Dufayel.

Ea râse din inimă.

— …Deşteptul de el! Ai crede că vorbeşte chiar serios! Ce drăguţ e!

Schimonoseala buzelor deveni mai elocventă.

— Nici vorbă să se ofere să-mi arate drumul. Ce-i învaţă la şcoală pe băieţii ăştia?

— Doamnă… mă iertaţi, clar mă aşteaptă acasă.

— Te aşteaptă acasă? adevărat? Atunci să n-o punem băieţaşul acesta aşteptat în situaţia fie a fi dojenit. Dar băieţaşul are voie să iasă după-masă? Nu e trimis la culcare după ce şi-a înghiţit desertul”.

Wazemmes roşi încă o dală, simţindu-se umilit,!

Pliii! Ies până la miezul nopţii dacă vreau. Şi nu cer nimănui voie.

Timiditatea îl părăsea. Nimic nu) înciuda mai tare decât să-l ia cineva drept urplod. Aproape că-i venea să spună o obrăznicie doamnei aceleia prea sulemenite.

— În cazul acesta, vino disearu la mine să iei o ceaşcă de ceai. Ferestrele mele dau spre grădină; E foarte plăcut. La numărul 4, strada Ronsard.: Etajul al cincilea, pe stânga. Nu întreba nimic pe portăreasă. Ora nouă, îţi convine? Vezi, nu întâr

zia, îi întinse mâna:

— Ne-am înţeles, nu-i aşa? Da’ răspunde odată! Prost mai e, Doamne Dumnezeuâe!

— La numărul 4?

— Da, etajul al cincilea, pe stânga. Mă voi uita după dumneata.

— Bine. Voi veni pe la nouă, nouă şi zece.

Doamna îi strânse mâna cu o afectuoasă violenţă, Mişcarea buzelor ei simula îmbobocirea unui sărut.

— Pe diseară.

XXIII

IDEILE LUI WAZEMMES DESPRE FEMEI ŞI DESPRE DKAGOSTE

Wazemmes se depărta fără să se întoarcă. Sentimentul t, au cel mai limpede, în viitoarea unei tulburări confuze, era o mare mulţumire de sine. Iată-l că dobândea dragostea femeilor fără mai multă osteneală

decât încrederea şi stima bărbaţilor. Ceea ce îl silea să admită, în ciuda unor îndoieli pe care le avusese cândva, că era frumos, arătos, şi cât se poate de seducător. Câte triumfuri îi rezerva viitorul! Mulţumirea lui ar fi fost deplină dacă n-ar fi avut chiar pentru seara aceea perspectiva întâlnirii.

Întâlnirea cu femeia aceea, avansurile sale, privirile, strângerea mâinii, alcătuiau la un loc o aventură absolut suficientă. Era neprevăzut, enigmatic, măgulitor, şi se termina înainte de a fi luat o întorsătură urâtă. Wazemmes. s-ar fi putut gândi la toate astea pe îndelete, în momente prielnice, de pildă fumând mica ţigară de foi. Ar fi vorbit despre asta cu câţiva camarazi din strada Polonceau, sau mai degrabă cu Lambert, din strada G'ardes. Ar fi găsit mijlocul de a face vreo aluzie mâine la atelier. Dar întâlnirea era de prisos, întâlnirea risca să strice totul.

Desigur, când era împreună cu prieteni, Wazem-mes simţea o plăcere, firească la un băiat de vârsta lui, să vorbească despre chestiuni sexuale, iar când era singur sau înconjurat de oameni care nu se ocupau de el, i se întâmpla să se desfete cu închipuiri lubrice. Dar făcea asta mai degrabă ca să se supună unor exemple şi convenienţe decât din adevărată senzualitate. Vlăjganul ăsta mare era, pentru moment, mai puţin chinuit decât alţii, în timpul ultimilor patru sau cinci ani, trupul său a fost foarte ocupat cu fabricarea unei cantităţi de oase şi de muşchi superioară mijlociei, şi e probabil că părţile motrice ale sistemului său nervos, printre care şi regiunile creierului care se referă la acţiune şi la gândirea practică, beneficiaseră de un privilegiu de creştere, analog. Văzându-l alături de cutare băiat slab şi palid, care părea cu trei ani mai puţin dezvoltat decât el, n-ai fi crezut că în realitate era cu mult mai înapoiat decât dânsul din punct de vedere sexual.

Totodată, ce-i drept, o anumită linişte de ţăran îl scutise de complicaţiile nervoase sau de refulările instinctului. Deşi practicase viciile adolescenţei, le practicase cu moderaţie şi mai cu seamă din spirit de

imitaţie, ca să nu rămână neştiutor

2!)?

În privinţa unor chestiuni despre care camarazii săi se întreţineau între ei în fiecare /i. Dar nu-şi construise prin ele *o* lume interioară. Şi dacă, din lipsa impulsiunilor precoce, nu devenise încă prea îndră/net [aţă de celălalt sex, nu suferea, în schimb, nici de o timiditate exagerată. Femeile adulte îl intimidau puternic, dar din motive exclusiv sociali; în special, de ceea ce se temea în prezenţa lor era să nu dea la iveală o ignoranţă a practicilor. amoroase, care l-ar fi situat în ochii lor, cu toată statura lui impozantă, în lumea copiilor. Dar fată de fetele şi fetişcanele din generaţia lui, nu cunoscuse criza aceea de teroare respectuoasă care loveşte deodată pe atâţia adolescenţi, şi pe care nu izbutesc s-o în râng㠠nici raţiunea nici clocotul dorinţelor. Trecuse fără nicio greutate, şi chiar fără să-şi dea seama, de ia vârsta când tragi fotele de cozi, la aceea când le strângă de mijloc, ia vreo învălmăşeală.

Din pricina aceasta, problema pierderii virginităţii n-a căpătat pentru el caracterul tulburător şi aproap-l tragic pe care-l are pentru mulţi alţii. Se gânde-.1. destul de des la asta, dar fără nerăbdare, nici teamă. Lucrul se va întâmpla de la sine, şi destul de repede. Cu o iună-două mai fcurând sau mai lir/în, nu mai. prezenta mare importanţă. N-aveai decât să te laşi în voia jocului banal al împrejurărilor. De altminteri, în public, necesităţile conversaţiei şi ale prestigiului personal 11 făceau adesea să dea a înţelege că evenimentul se şi produsese. Iar dacă *im* camarad încă destul de novice reclama amănunte, avea destulă imaginaţie ca să i le servească.

Virginitatea aceasta care, oricum, nu mai putea dăinui multă vreme, oare cu ce fel de femei o va pierde? Nu prea era fixat în privinţa asta. Pe lângă teama de ridicol, ceea ce îl stânjenea cu femeile adulte era că atât de prost cunoştea diferitele categorii de femei, moravurile, reacţiile lor caracteristice, comportările lor variate. Era şi mai puţin lămurit în privinţa lor decât în privinţa

bărbaţilor. Nu numai că nu avea un discernământ exact al vârstei lor, dar niciuna din clasificările în care!? rânduia nu se referea exclusiv la acest punct de vedere. Aşa, de pMclă, el deosebea „femeile”, „ţaţele” şi „mătuşile”. Dar în diferenţa dintre „femei” şi „ţaţe”, chestiunea vârstei aproape nu intervenea. Cutare persoană de cincizeci de ani, dacă era cochetă, bine îmbrăcată, dacă avea o anumită piele, o anumită privire, un anumit parfum, îi apărea fără ezitare ca o „femeie”; iar portăreasa aceea de douăzeci şi cinci de ani din strada Goutte-d’ Or” care-şi măturа vestibulul nepieptănată, şleampătă, cu rochia prăfuită şi privirea întoarsă spre preocupările casnice sau certurile conjugale, era promovată dintr-odată la rangul de „ţaţă”. Şi nu doar pentru că s-ar fi lăsat cu totul amăgit de avantajele pe care le dau unei femei clasa socială ţi bogăţia. Nu ezita să taxeze de „ţaţe” pe multe burgheze sau negustoresc înstărite, care erau încă departe de vârsta de patruzeci de ani; în timp ce o anumită spălătoreasă din strada Rochechouart, care nu era nici foarte tânără, nici măcar foarte îngrijită – cocul” ei stătea ca vai. de lume, bluza ei albă nu era imaculată – îi părea „femeie” în cel mai înalt grad. Într-tm cuvânt, el numea „femei” fiinţele de celălalfsex care aveau pentru el o cât de mică atracţie; iar în atracţia aceasta puteau Intra din toate câte puţin: frumuseţe, tinereţe, farmec exclusiv sexual, curăţenie, miros plăcut, eleganţa manierelor şi a îmbrăcăminţii.

O altă mare dificultate era de a clasa „femeile” după moravurile lor probabile, în privinţa aceasta, cunoştinţele lui Wazemmes erau slabe şi şovăielnice. Ştia că un anumit număr de femei sunt prostituate, şi chiar le separa în două grupuri, pe care le denumea respectiv „târfele” şi „damele”. Despre „târfe”, îşi făcea o imagine exterioară foarte precisă, pe care zilnic avea ocazia s-o pună la punct. Ele mişunau în cartierul său, şi în fiecare seară, la toate colţurile, le vedeai stând de strajă. La număr, erau ceva mai puţine decât felinarele, dar mult mai multe decât sergenţii de stradă. Erau cu capul gol, cu o coadă groasă ridicată, adesea împodobită cu o panglicuţă sau cu un

pieptene; pieptul şi şoldurile proeminente, talia marcată; o fustă plisată, scurtă, căzând cloş peste jupon; ciorapi negri. Îţi adresau, când treceai pe lângă ele, fraze extrem de puţin variate: „Hai, vii?”, „Frumuşelule!”, „Vrei să ne distrăm un pic?”, „O, ce băiat frumos. Mi-a căzut cu tronc”. Unele din ele, în loc să facă trotuarul, îşi aşteptau clienţii în case speciale, asemănătoare oarecum cu hotelurile mobilate, şi numite „bordeie”. Bulevardul La Chapelle, la doi paşi de Wazemmes, trecea tocmai ca fiind strada cea mai bogată în „bordeie” din tot Parisul. Asta era, în orice caz, convingerea pe care Wazemmes o dobândise cu prilejul deplasărilor lui, şi resimţea o oarecare mândrie, mai cu seamă în conversaţiile pe care le avea cu ucenicii, vânzătorii de mărunţişuri şi micii curieri din centru. Mai ştia şi că „târfele” care nu locuiau în casele acelea aveau o condicuţă specială şi că erau sub supravegherea poliţiei. Unde duceau ele bărbaţii pe care-i agăţau? Uneori în propriile lor camere, pare-se, dar cel mai adesea într-o cameră din vreunul din hotelurile acelea suspecte, unde obişnuiau ele să meargă. Aşa încât, dacă judecai bine, nu mai era cine ştie ce deosebire între „târfele acelea” şi „târfele de bordel”, şi atât cu unele cât şi cu celelalte aventura se desfăşura în acelaşi chip. Totuşi, cei bine informaţi, sau care se pretindeau astfel, susţineau că în case riscai mai puţin să capeţi „boli”. Ei spuneau de asemenea, ea aveai avantajul de a alege, dintre diferitele pensionare, pe femeia care-ţi place, şi că era uşor să le apreciezi, deoarece se prezentau aproape goale. În schimb, atmosfera acolo nu prea era favorabilă timizilor şi firilor delicate.

Animaţia sălii comune, exhibiţia femeilor, provocările lor la adresa clienţilor, glumele lor, ţoală etalarea aceea a des Mului nu putea decât să taie pofta celor ce nu concep dragostea fără un pic dv mister, sau cel puţin de reculegere.

C. i t priveşte „damele” „lui Wa/cm. mes i-ar fi venit greu: a le definească, sau chiar să le recunoască. Înfăţişarea lor nu se deosebea cine ştie ce de – aceea a

celorlalte femei. Nu purtau uniformă. Wazemmes le-ar fi numit – bucuros „tir f e în haine civile”, cum sunt şi unii agenţi. Totuşi, ele sunt, în general, mai sulemenite. Cu toate că sunt îmbrăcate la modă, ele aleg clin modă ceea ce e mai bătător la ochi şi mai provocator. În sfârşit, ceea ce le caracterizează e mai cu seamă felul lor ele a se comporta: merg singure la cafenea şi aşteaptă ceasuri întregi; se plimbă în sus şi în jos pe bulevarde; fac cu ochiul trecătorilor. Când umbra său. izolarea străzii îngăduie, pronunţă fraze care seamănă ca două picături de apă cu acelea ale „tiflelor”: „Hai, vii?”. sau „Nu vrei să ne distrăm un pic?”, sau „Mi-ai căzut cu tronc”. Doar vocea t.: mai puţin groasă.

Dar ştiinţa lui Wazemmes nu mergea mai departe. Bănuia că „damele” alcătuiesc o categorie slab îngrădită, larg deschisă în direcţia femeilor cinstite, la practică, discernământul său ar fi fost adesea pua la grea încercare. Să identifice o „damă” cate. visează în faţa unei cafele cu frişca, îşi: lua. toată răspunderea; dar pre. supune-o la curse, la braţul unui domn; sau, într-un magazin, fac. Înd cumpărături; sau chiar; într-un autobuz, 1 aşezată ca oricaro? Dificultatea poate deveni extremă.

Ar i-i fost mai puţin încurcat dacă, pe de altă parte, ideile lui în: privinţa femeilor cinstite ar fi fost mai puţin vagi. La drept vorbind, nu le denumea astfel. Pentru ol acestea erau pur şi simplu „iemei”, adică fiinţe cu care nu era absurd, în principiu, să aibă o aventură amoroasă, despre care însă era imposibil să ghiceşti dacă aveau şi ele cea mai mică poftă de aşa ceva. Aveau cumva oroare de bărbaţi, şi nu-i tolerau decât pentru a înjgheba o căsnicie şi pentru a face copii? îşi rezervau ele hatârurile doar unora dintre ei, preferaţi pentru motive misterioase? Cu ce ochi vedeau ele pe băieţii foarte tineri? în privinţa aceasta, te puteai aştepta la orice. Wazemmes era convins că reacţia normală a unei femei la avansurile un v i băiat de vârsta lui era o pereche de palme. Extindea ipoteza aceasta şi asupra domnişoarelor propriu-zise, acelea care nu mai sunt puştoaice şi-s e pregătesc de căsătorie. Ce

trebuie să creadă despre unele varietăţi echivoce, cum ar fi femeile care trăiesc singure? Iată unde deosebirea nu-i uşor de făcut. După ce se poate recunoaşte că o femeie care trăieşte singură nu e o „damă”? Totuşi nu poţi, aşa de probă, să-i propui bani.

După ce-şi trecuse în revistă tot ce credea că ştie despre femei, Wazemmes era nevoit să-şi spună că întâmplarea îi oferea în seara aceea, îşi în fond pentru experienţa lui de debut, un caz de o nemaipomenită dificultate.

Ce era exact doamna din autobuz, doamna cu întâlnirea de la ora nouă, nouă şi zece? Wazemmes nici nu încerca măcar să-i dea o vârstă. Tot ce putea spune în privinţa asta era că nu avea nimic din înfăţişarea unei domnişoare. Era măritată? încetase de a mai fi? Făcea parte din categoria acelor femei care, în ciuda vârstei favorabile şi a împrejurărilor, evită căsătoria? Era foarte probabil că trăia singură, întâlnirea de astă-seară o dovedea. Nu era oare pur şi simplu o „damă”! – Ideea aceasta, pe care o refula de la început, îi era foarte neplăcută. Nu doar că ar fi avut cine ştie ce repulsie pentru prostituate. Desigur, fetele cu capul gol din strada Charbonniere sau de pe bulevardul La Chapelle nu erau pe gustul lui; dar ceea ce le reproşa era grosolănia lor, felul lor de-a se îmbrăca, vocea lor desfrânată, iar nu comerţul pe care-l făceau cu trupul lor. Se vedea foarte bine pierzându-şi virginitatea cu o „damă”; şi din toate soluţiile pe care şi le imagina, tot asta-i părea cea mai probabilă.

Dar nu voia să fie păcălit. Nu voia ca o „damă” să fie atât de şmecheră ca să-l facă să creadă pe el, Wazemmes, ucenic partizan – şi turfist notoriu, că o „femeie” din pur capriciu, fără vreun gând interesat ascuns, îşi pusese ochii pe el şi-l alesese. Drăgăstoasele presiuni ale genunchiului, ochii galeşi deveneau în cazul acesta o sfruntată ipocrizie. Wazemmes refuza să pună mijloacele acestea frauduloase printre solicitările de care are voie să facă uz o „damă”. Amărăciunea cea mare, bineînţeles, nu erau banii pe care s-ar fi văzut silit să i-i dea; era o chestiune de amor

propriu; era felul în care un roman măgulitor se prăbuşeşte spre batjocura ta. Cum să mai povestească apoi Wazemmes camarazilor săi că a fost remarcat în clasa, întâi a autobuzului de o femeie de lume şi că l-a luat acasă la ea ca să-i acorde favorurile ei? Evident, o să le povestească totuşi, dar căznindu-se şi cu o uşoară crispare. E, de bună seamă, mai bine să minţi decât să taci, sau să mărturiseşti un adevăr nu tocmai strălucit. Guşti însă o plăcere de excepţională calitate când din întâmplare poţi să povesteşti ceva cu desăvârşire adevărat care să-ţi facă tot atâta cinste ca şi o minciună.

Bunul-simţ – cu care era înzestrat, cu toate că-i dispreţuia adesea insinuările modeste şi care te trezeau la realitate – nu-l ajuta să iasă din încurcătură, căci avizele pe care le primea de la el nu prea se împăcau între ele. Bunul-simţ spunea, într-adevăr, că un băiat de şaisprezece ani, nu mai puţin arătos ca altul, dar cu o mutră comună şi îmbrăcat cum da Dumnezeu, nu trebuie să-şi închipuie că o femeie elegantă, cum l-a văzut, se şi îndrăgosteşte de el. Dar îi spunea, de asemenea, că o „damă” cu o Aparenţă luxoasă şi destul de prosperă în comerţul ei ea să ocupe un apartament, în strada Ronsard, nu foloseşte atâtea tertipuri şi nu-şi pierde o seară întreagă ca să sustragă unui ucenic câţiva pitacă.

„Vom vedea”, încheie el. Căci, oricum ar fi, trebuia să meargă la întâlnire. Dacă un contra-or d i n. ar fi putut veni pe-o cale pe care nu şi-o închipuia, ar fi răsuflat uşurat. Chiar dacă portăreasa din strada Ronsard l-ar fi oprit diseară ea. să-i spună: „Doamna aceea a ieşit”, cu dragă inimă ar fi făcut stâhga-mprejur. Dar de la sine, nu putea da bir cu-fugiţii.

— Toată beleaua aceasta l-a împiedicat să se gândească la fizicul doamnei. De altminteri nu. prea. îl observase, Nu păstra decât o amintire sumară care, încetul cu încetul, devenea sfâşietor de duioasă. Alunecarea ochilor ei mari spre el; buzele groase şi roşii; suprafaţa voluptuoasă a obrajilor; sonoritatea impudică şi maternă a vocii; abundenţa impudică şi maternă a cărnii.

Wazemmes nu se întrebase prea stăruitor niciodată care era tipul lui de femeie, îşi da seama acum că tipul acesta îi convenea destul de bine. În visările sale anterioare, când" se închipuia dezmierdând, posed; înd o femeie, sau mai curând dezmierdat de ea; noaptea, când îşi făcea visuri erotice, evoca el oare o femeie slabă, palidă, delicată? Nu chema el oare la dânsul forme pline ca acestea, ochi, buze ca acestea? Spălătoreasă din strada Rochechouart era şi ea grăsulie. Şi nu pentru că era dispus să renege un ideal de femeie cu totul diferit: xvcită, bălaie, aproape fragilă, cu ochii. albaştri, melancolici, scăldată într-o oglindire a spaţiilor cereşti; chip pe care, fără îndoială, nu-i în Ulnise niciodată, pe care-l datora lecturii unor romane în fascicole, unor afişe, unor învelitori de foiţă pentru ţigări, unor cântece de lume, poate sângelui nordic care-i curgea în vine. Cum să împace toate astea? Ducându-se la întâlnirea cu doamna, făcea oare o alegere definitivă? Renunţa o dată pentru totdeauna la gingaşa apariţie bălaie de care simţea că ar avea nevoie când inima i s-ar. muia îmbătată de poc/io? Din fericire, lumea dragostei e tot atât de vastă ca şi inima însăşi.

XXIV

MUNCITOKI PAKIZIENI

În timpul mesei, unchiul lui Wazemmes – se numea Victor Miraud şi nu era unchiul lui decât prin alianţă, dinspre partea mamei –, îşi ascultase nepotul aproape fără să-i răspundă şi cu un aer distrat.

De altminteri, cina se terminase repede. Lui Victor Miraud îi plăcea să mănânce bine şi ar fi întârziat bucuros la masă. Cât a trăit nevasta lui, o masă din două, în timpul săptămânii, şi cele două mese de duminică le lua pe îndelete în sufragerie. De când era văduv, Miraud, care afară de zilele când invita, la rare intervale, un prieten, îşi făcea singur de mâncare, şi nu avea decât pe tânărul Wazemmes ca să-l ajute în gospodărie, se mulţumea cu bucătăria, destul de mare, ce-i drept, dar tristă, ca cele mai multe din bucătăriile pariziene. Asta îl necăjea, căci avea gustul confortului şi chiar al unui oarecare decor. Şi

lua repede masa ca să meargă să-şi ia cafeaua într-una din cele două camere care dădeau pe strada Polonceau.

A treia cameră, spre curte, era mică, întunecoasă, prost aerisită. Fusese odaia de culcare a celor două fete Miraud, apoi, după ce ele se măritaseră, a părinţilor înşişi. Una din camerele din faţă devenise astfel liberă. Miraud profitase ca să-şi facă acolo în voie o instalaţie la care visa de ani de zile şi care acum era mândria lui.

— Duc cafeaua în sufragerie? întrebă Wazemmes.

— Nu, în bibliotecă.

Unchiul se sculă, aprinse o lampă mare cu petrol pe care o luă în mână, apoi, când fu să părăsească bucătăria, adăugă:

— Mai lasă apă pe foc, cam pentru două ceşti de cafea; îl aştept pe domnul Eoquin pe la opt jumătate. Scoate şi serviciul pentru lichior. Aprinde gazul în sufragerie.

Era opt şi zece. Cafeaua avea să fie gata peste trei minute. Când îşi va face Wazemmes toaleta, pe care-o considera indispensabilă? înainte sau după sosirea lui Roquin? în timp ce ei vor sta de vorbă, Wazemmes va avea mai multă linişte. Dar trebuia ca Roquin să nu întârzie prea mult.

Miraud traversă mica sufragerie, ocolind masa rotundă, înainte de a trece în camera de alături, privi cu aceeaşi plăcere, ca de fiecare dată, cele două canaturi frumoase de stejar, sculptate şi ajurate, pe care le pusese în locul vechii uşi dintre role două încăperi. Lumina lămpii scotea în relief ornamentele şi figurile. Se vedea ţâşnind în inima acestei locuinţe de inund tor pari/ian, ca un izvor neîntrerupt de măreţie, visul unui castel sau al unei catedrale. A şi a-i pricinuia bătrânului Mirau ci o exaltare, îi punea un mic nod în gât. Avea câteva idei sigure, careapărau de-a invidia luxul bogătaşilor. Iubea însă nespus lucrurile frumoase. Uneori, chiar avea sentimentul că cele două sau trei lucruri frumoase pe care le poseda îi creau în viaţă o parte foarte onorabilă, îşi spunea: „A, în noroc. Câţi oameni au în seara aceasta plăcerea îi de a-şi

lua cafeaua într-o odaie ca aceea tic acolo, de cealaltă parte a uşii? (Uşa-i poate şi mai frumoasă, văzută din cealaltă parte.)”.

Împins? canaturile şi intră în odaie. Cât de frumoase şi de prieteneşti erau toate! Cu câtă fidelitate te aştepta locul acesta, plin de preţioase intenţii!

Miraud puse lampa pe cămin şi se aşează într-un jliţ de lemn de stejar. Lampa, cu toate că era ajutată de răsfrângerile oglinzii, nu răspândea o lumină prea vie; culoarea întunecată a mobilelor şi a pereţilor i-o absorbea aproape în întregime. Miraud nu s-a gândit niciodată să prelungească până aici instalaţia gazului care lumina sufrageria şi bucătăria; căci unul din principalele orna-l mente ale încăperii era tavanul, pe care Miraud îl decorase cu nuna lui şi care-i ceruse peste o sută cincizeci de ore de cea mai aprigă muncă.

ai o

Gazul i-ar fi murdărit repede, tentele, care, după mai bine de cinei ani, rămâneau încă proaspete. Wazeinmes aduse cafeaua.

— Ia loc o clipă, îi spuse unchiul său. Ce-i povestea asta de care mi-ai vorbit? Ţi se oferă un post?

Da.

— Şi cam ce fel de post?

— Ţi-am mai spus: într-un birou. Voi avea de făcut şi anumite demersuri. Voi fi. un fel de asociat.

— Hm!

— Ţi-o garantez.

— Da, dar într-un birou de ce? Asociat la ce? Nu prea pari lămurit. Şi pe pricopsitul tăuâl cunoşti pentru că l-ai întâlnit la curse? Halal!

Tăcu, bău un gât de cafea şi înefepu să se gândească, în timp ce se scobea în dinţi. Folosea scobitori pe care şi le făcea singur din capete de chibrituri ascuţite cu atenţie, cărora avusese grija să le moaie vârful în linctură de iocl…

Victor Miraud, care se trăgea dintr-o familie de vechi parizieni, avea chipul şi întreaga aparenţă fizică a unui model ciudat care se regăseşte. din când în cinci în vechile

cartiere populare – în special în partea de sus. a cartierului Belleville, la Menilmontant, în foburgul Saint-Antoine, sau pe versantul sudic al colinei Montmartre –, fără să se poată ghici cărei rase sau amestec de rase i se datdreşte obârşia: statura e mică, mai curând sub cea mijlocie şi nedepăşind niciodată un metru, şaizeci; picioarele sunt scurte, trunchiul masiv, gâtul şi el gros şi scurt. Umbletul pare de timpuriu încet şi greoi din pricina paşilor mici şi a lipsei de mobilitate a bazinului. Dar mai cu seamă capul e curios: destul de mare, mai curând cubic, faţa plată şi pătrată, cu ochii ieşiţi din cap, care nu se deschid decât pe jumătate, între două perniţe; umerii obrazului laţi şi proeminenţi; nasul foarte puţin important, uneori chiar turtit sau cârn; bărbia turtită şi ea şi foarte lată; la bărbaţi, o mustaţă firavă. Peste toate astea, o expresie de înţelepciune subtilă şi de rezervă, aproape de răceală. Ochii înguşti, între perniţele lor, au o căutătură liniştită, greu de uimit, uşor batjocoritoare, şi vădind pe alocuri o inteligenţă ascuţită. Vocea are] vechiul accent parizian, faţă de care cel al mahalalelor actuale e o formă degenerată, degradată; vechi accent în care se traduc laolaltă agerimea minţii şi îngăduinţa, un pic de vanitate protectoare şi teama de a-şi da aere.

Când se gândea, ochii lui Miraud, între creţurile lor, deveneau aproape invizibili. Şi totuşi o licărire găsea prilej să răzbată, care înlătura orice bănuială de somnolenţă.

— De altminteri, nu-mi fac nicio iluzie despre felul cum înţelegi tu acolo să înveţi meseria. Dar asta n-ar fi chiar atât de grav. Ţi-aş găsi un alt loc. Nu, partea tristă e că meseria nu-ţi spune nimic. Pe crezi mai presus de astea… Când erai la Colbert, trebuia să profiţi… Unde-s diplomele tale?… Mă întreb ce idee îţi faci tu despre viaţă.

— Ideea pe care mi-o fac este că nu vreau să ajung la vârsta lui Peclet şi să câştig cât câştigă el.

— Adică să câştigi cât câştigam şi eu… da, da.

Bătrânul muncitor surâse cu oarecare amărăciune, îşi lăsă puţin capul pe spate. Zărea pe tavan ovalul frumos pe care-l desenase şi pe care-l umpluse cu chipuri râzătoare.

Îşi amintea câtă trudă i-au dat cutele unei tunici, sau faţa aceea de femeie văzută din trei sferturi. Câte duminici! Câte deşteptări înaintea zorilor! Iar noaptea – i se întâmpla să nu doarmă, chinuit de teama că s-a înşelat amar, că tot ce-a făcut era prost.

Aristojan. Găsise subiectul recitind, în *La Legende des Siècle*st, *Grupul Idilelor*. Tot Hugo era acolo, pe raftul al treilea al bibliotecii principale, aceea cu coloanele răsucite. Toate volumele lui moş Hugo, de format mare, legate.

Îşi recitase de douăzeci.de ori poemul, vers cu vers:

Fecioarele se plimbă-n voie pe sub sălcii.

Pe frunte amfora ce duc nu le scuteşte

Să meargă mai încet, Menalque când se iveşte.

Şi să-i ureze bun sosit.

1 Legenda veacurilor, ciclu de poezii de Victor Hugo.

Când nu era sigur de sensul unui cuvânt, îl căuta în dicţionarul Lachitre, în două volume. Zugravul tremura t: n pic în faţa marelui poet. Dar Hugo, atât de arogant cu împăraţii, îi punea mâna pe umăr, îl privea cu ochii lui, care făceau creţuri şi ei, *şi* părea să-i spună cu o voce aurită de soarele veşnic al morţii: „Curaj, prietene”.

Miraud întoarse capul:

— Ascultă, Felix, nu vreau să te necăjesc, Dacă tu crezi că eşti dintre cei ce-s născuţi ca să se îmbogăţească, desigur, n-ai nevoie de sfaturile unui om ca mine… Eu nu te împiedic… Cu condiţia să nu te bagi într-o afacere dubioasă… Spune-i domnului tău nu-ştiu-cum să vină să-mi vorbească.

— O! Dar e cineva care nu se deranjează cu una, cu două. O să se simtă jignit. Dacă crezi cu ţi-am spus palavre, du-te mai curând tu la el, în momentul acela se auzi soneria.

— Bine-bine. Iată-l pe domnul Roquin. Grăbeşte-te să-i deschizi, Cafetiera a rămas la cald?

— Da… zi, unchiule, pot să ies niţel astă-seară, deoarece tu îl ai pe prieten li! tău?

— Să ieşi…

— Da, să fac un tur, cu un camarad. Nu pot să mă culc de pe acum. Şi unde vrei să stau în timp ce voi discutaţi? Sau poate preferi să rămân aici cu voi?

Miraud, căruia prezenţa băiatului i-ar fi stricat toată plăcerea pe care o aştepta de la o seară petrecută cu vechiul său tovarăş, se grăbi să răspundă: …

— Plimbă-te, plimbă-te. Dar deoarece eşti atât de ambiţios, vezi să nu te înhăitezi cu puşlamale.

— Sănătos, voinic?

— Da; mă cam enervează nepotul meu. Nu, face nicio treabă la atelier, cum, nu făcea nici ia şcoală. Şi iată-l că vrea să ia altă slujbă. Un domn lansat în afaceri cică i-ar fi propus o situaţie de viitor… ffih!… Dar trebuie să asculţi raţionamentele flăcăilor ăstora! Mi-a spus că nu vrea să ajungă la vârsta lui Peelet – îl cunoşti pe Pedel – şi să câştige cât câştigu el.

— Până când nepotul tău va avea vârsta lui Peciet, condiţia muncitorilor poate să se îmbunătăţească.

— Prea puţin îi pasă de asta! Ceea ce vrea e să nu irru’e/ea scă în condiţia de muncitor „încă nu ştie ce sâni: clasele sociale; dar i-a venit, mă rog, ideea să-şi schimbe clasa. S-ar zice că la unii e un instinct. De îndată ce-şi dau seama ce înseamnă adevărata muncă, ei bine! asta-i dezgustă „îşi spun: „Trebuie să existe altă şmecherie”. Bineînţeles, mulţi rămân de căruţă. Dar norocoşi sau nu, au vocaţia de-a exploata. Vezi că nu-i nici, măcar. O chestie de educaţie. Pe băiatul ăsta nu-i am ele multă vreme în grijă Dar bieţii lui1 părinţi aveau ideile noastre. Dacă ar fi fiul meu, asta

31S

m-ar jigni şi mai mult. A! să fi rămas la Colbert, să fi intrat apoi într-o şcoală superioară, să fi ieşit, să zicem, inginer, foarte frumos, îmi vei spune că şi asta înseamnă, într-un fel, să-ţi schimbi clasa. Dar atât timp cât există clase, e singurul fel Cinstit de-a ţi-o schimba. Şi nu uita că inginerii sunt foarte hărţuiţi şi că, la început, nu sunt plătiţi cine ştie ce. Nu ştiu dacă-l cunoşti pe Beau-sire, controlorul. gazelor clin strada Mirrha. Fiul lui, care a

absolvit Şcoala Centrală, n-a găsit post decât la e fabrică de tingiri, îi dau o sută patruzeci de franci pe lună. N-aş fi crezut aşa ceva.

— Cu atât mai bine.

— Eu nu spun cu atât mai bine... Dar văd că-i rece cafeaua ta. Îl făcusem doar atent pe Felix. Dar puţin îi pasă de asta, ca şi de celelalte. Dă-mi-o s-o mai pun pe foc.

— Nu, nu! Pentru mine e destul de caldă.

— Sau atunci stropeşte-o îndată cu o picătură de kârş. Asta n-o să te împiedice să guşti kirşul şi separat. E de la alsacianul din strada Poissonnieres, care şi-l procură direct... Da, eu nu spun cu atât mai bine, pentru că părinţii au făcut sacrificii; şi după asemenea studii, salariul nu-i corespunzător.

— Eu spun cu atât mai bine, pentru că e jumătate din problema revoluţiei.

— Nu văd.

— Ba da. Unii din tovarăşii tăi nu-şi dau seama de importanţa cadrelor. Ei cred că sindicatele s-ar putea substitui dintr-odată organizaţiilor capitaliste, şi că totul va merge... Nu. Fără cadre tehnice nu se poate face nimic. Dar cu cât ai mai mulţi ingineri sau tehnicieni, de orice fel, prost plătiţi, nemulţumiţi, cu atât mai mulţi se apropie de noi. Dacă capitalismul îi aruncă în proletariat, cel puţin pe unii din ei, noi nu mai avem nevoie de nimeni. Puterea burgheziei nu constă chiar atât în capitalurile ei, cât în faptul că oamenii cei mai instruiţi şi mai destoinici în toate privinţele devin. prin forţa lucrurilor burghezi” chiar dacă se trag din popor.

— Se prea poate. Dar nu crezi că cei care se trag din popor rămân mai mult sau mai puţin de partea noastră?

— Asta-i altă poveste...

— Gândeşte-te numai câţi scriitori – şi câţi savanţi au luptat pentru popor.

Miraud, clătinând puţin capul; invoca rafturile cu cărţi din jurul său, le lua mărturie. Volumele operelor complete. Ediţiile populare ilustrate. Poeţii. Romancierii. Gânditorii.

— Asta-i altă poveste, repeta Roquin. Nenumăraţi sunt cei care au trădat. Şi pe urmă scriitorii şi inginerii, nu-s acelaşi lucru. Pe scurt, intelectualii vor rămâne sau se vor întoarce de partea noastră dacă-s. alungaţi de dincolo.

— Nu trebuia să mergi la Congresul de la Marsilia?

— Fusese vorba… Dar sunt atâţia cărora le face atât de multă plăcere. Avem prea mulţi fluştu-ratâcă. Eu nu merg până. acolo, cum fac unii, ca să spun că cei care ţipă mai tare sunt subvenţionaţi de patroni, sau chiar de poliţie. O! începutul l-au făcut anarhiştii. S-ar putea să continue la noi. Închipuieşte-ţi că iar l-am întâlnit pe Libertad \ ieri, cu bluza, bastonul, părul lui *à la* Iisus Christos, şchiopătând cu aplicaţie. Mă strâmb de râs… Poţi crede că mai sunt tovarăşi atât de neghiobi ca să-l ia în serios?

— Acum nu, nu mai sunt.

— Se pare că sunt. Altminteri siguranţa n-ar fi atât de proastă ca să-i facă o rentă. Nu ştii cât e de curat. Bine spălat, bine pieptănat, cu rufărie albă; îţi vine să-l săruţi”. A! ştii pe cine-am văzut dăunăzi? Pe Hervé 8.

— Îl cunoşteai?

— Da; l-am văzut de aproape – Şi într-un loc impresionant.

— Unde?

— La Santé*’s*, fireşte – Aşa e; e la puşcărie.

— Dia februarie. Iese luna viitoare. Va beneficia de reducerea de un sfert pentru că a cerut regimul celular. Ceea ce nu-l împiedică să scrie

— Anarhist.

„Gustave Hervé, ziarist francez socialist şi antimilîţarist… 3 închisoare din Paris pentru condamnaţi la pedepse, uşoare.

În ziarul lui şi să primească vizite. M-am dus cu un prieten, care militează la *Lupta socială* încă de la înfiinţare.

— Ei?… Şi ce impresie ţi-a făcut?

— Măi, nu ştiu, ce să spun.» – \Te-a dezamăgit.

— Nu-i vorba numai de ideile» lui. Nu. Întotdeauna am avut anumite rezerve, cu toate că găseam că doar el

avea curajul să spună unele lucruri e – re, în fond, sunt adevărate, m-i aşa? Dar mă refer la om.

— Da, şi?

— Mi se pare ciudat frăţiorul.

— Adevărat? Nu în genul lui Libertad?

— Nu. Mai curând în gen-al lui Aristide Bruant".

Ultima d. Q, i! când l-am zărit, Avea grumazu dezgolit, şi gâtu' *prins în marafet, La K*

— Şi-acum un ţap în cinstea patronului!

— Îi cunosc pe Sembat3, pe Jaurès, pe mulţi alţii. Sembat e un om cum nu se poate mai cinstit şi mai drăguţ, nu cine ştie ce revoluţionar, cam dezorientat în mijlocul poporului, ce vrei *l* un burghez care face într-adevăr tot ce poate. Mie

1 Cupletist) francez, foarte popular pe la 1900.

a Fostă închisoare, la Paris, pentru condamnaţii la muncă silnică şi la moarte.

3 *Marcel Sembat*, politician francez, membru al partidului Socialist.

unul mi-e foarte drag Jaurès... o ştim cu toţii, se gândeşte puţin prea mult la fraza următoare, are puţin prea mult un aer de „muncitor al vorbei"; atletul pe care-l deranjezi pentru meciul cel mare. Dar, în sfârşit, vrând-nevrând îţi impune respect... Hervé... e prea mulţumit numai să-l priveşti. Dar e încântat dacă-l priveşti cu gura căscată. Când eram la Gaucher, în mahala, aveam un tovarăş de muncă, pe care ne distram regulat să-l întărâtăm. N-aveai decât s-arunci în treacăt: „Nimeni nu are curajul să meargă să-i spună patronului că cleiul pe care-l cumpără conţine produse vătămătoare destinate otrăvirii clasei muncitoare... ăl care ar îndrăzni să-i spună asta ar fi cineva". Atunci se oferea el, flăcăul. Dar ştii, cu hotărâre. Nu trebuia să încerci să-l împiedici.

— Şi patronul?

— Patronul până la urmă a dibuit şmecheria. Şi când celălalt venea să-l anunţe, ca din partea noastră, că noi hotărâserăm să nu lucrăm în ziua executării lui Ravachol şi că strângem bani ca să cumpărăm o coroană, patronul se

înscria şi el cu doi franci.

— Şi chiar nu lucraţi?

— Aş!

— Şi el?

— Îi dădeam întâlnire în zori în faţa ghilotinei, spunându-l că dacă nu ne găseşte, înseamnă că ne

1 *Franyois-Claudius Koenigstein*, zis Ravachoi, anarhist francez, ghilotinat în 1892.

luase poliţia din pricina strigătelor noastre de răzvrătire; şi că atunci nu-i rămânea decât să meargă acasă şi să nu se mai mişte până a doua zi dimineaţa.

— Nu era prea de oaie? îl făceaţi să-şi piardă ziua?

— Bineînţeles. Şi chiar o dată l-au arestat de-a binelea. Dacă nu venea patronul să explice cum stau lucrurile, îl dădeau în judecată. Era cu-atât mai dezgustător cu cât noi, în timpul ăsta, aduceam vin de Vouvray de la cârciumă şi beam banii pentru coroană. Şi ceea ce iar nu prea era de bun-gust era că alesesem pentru asta ziua în care oricum se ghilotina un om. O! n-o făceam cu vreo intenţie. Cu toate că anarhiştii ne-au dezgustat totdeauna.

— Când eşti tânăr…

— Da… Şi apoi ebeniştii, mai cu seamă cei din mahala, au o mentalitate foarte specială. Găseşti printre ei oameni adesea convinşi, dar cât se poate de răutăcioşi. Şi iubind plăcerile vieţii.

Roquin, spunând acestea, îşi sorbea kirşul cu o mutră încreţită de vechi civilizat. Avea faţa slabă, palidă, ochii de un căprui foarte deschis, o mustaţă subţire căruntă.

— E foarte bun kirşul ăsta. Altă dată în Place d’Aligre găseai unul grozav. Nu ştiu dacă mai există şi acum. Un colţişor care mi-era foarte drag, această Place d’Aligre. La orele când era târgul în toi, te-ai fi crezut într-un oraş mare de reşedinţă din centrul Franţei, la o sută de leghe de Paris… Ai de mult farfuria asta?

—.

— Da, dar nu era atârnată.

— E de la manufactura Montereau. Păcat că e cam

stingheră printre celelalte. Nu ştiu dacă e într-adevăr de epocă, clar e foarte frumoasă.

— O! cu siguranţă e de epocă. E moştenire de la o măi uşăcare era din Seine-et-Marne şi care a murit prin ’78, în vremea Expoziţiei…

Koquin întorcea capul şi urmărea acum cu ochiul pervazul uşii.

— La ce te uiţi? îl întrebă Mirând.

— Nu trebuia lăsată vechea mulură.

— Găseşti?

— O puteam desprinde… şi înlocui printr-o alta, pe care aş fi sculptat-o de pildă după desenul ornamentului acestuia… poate chiar răsturnându-l.

Miraud asculta foarte necăjit, îşi dădea seama pentru prima dată că pervazul banal al uşii. nu se potrivi a cu preţioasele canaturi de stejar.

— Nu te necăji. Oricând putem repara asta. Să-mi aminteşti numai la iarnă.

Căci Hoquin era amestecat intim, frăţeşte, în povestea uşii. Prietenia lor îşi găsea în ea un simbol.

Într-o zi, acum vreo şapte-opt ani – Roquln lucra în atelierul său, când intră Miraud şi-i spuse cu o surescitare anxioasă:

— … – Vino până la mine. Vreau să ştiu dacă am făcut o prostie.”… e.

Pe drum, i-a povestit întâmplarea. Se înapftia de undeva de pe lângă Meaux, unde acceptase să lucreze două săptămâni într-un castel căruia îi schimbau toată decoraţia interioară. Trecând printr-un coridor, observase, rezemate de-un zid, două panouri de stejar, sculptate şi ajurate pe alocuri, pe care le scoseseră pesemne din partea castelului care trebuia transformată. Primise o adevărată lovitură în inimă. Panourile acelea, încărcate cu figuri meşteşugite, bră/rdate de reliefuri onctuoase şi patinate de vreme, dintr-un lemn fără cusur, îi păruseră lucrul cel mai frumos din Jume şi cel mai vrednic de a fi dorit. Iar când, măsurându-le, îşi dădu seama că intrau exact în tocul uşii bibliotecii, simţi că până la urmă, într-un

fel sau altul, va izbut: i s-a le aibă. Se adresase antreprenorului general: „Nu ştiţi dacă panourile acestea cânt de vânzare?” „Le-am cumpărat eu împreună cu celelalte lucruri pe care le scot de aici”. Se dărâmaseră căminuri, se demontaseră lambriuri, se desfăcuseră rampe de scări… „Şi n-am intenţia să mă lipsesc de ele pentru moment. Trebuie Fă-mi fac mai întâi socoteala”. Pe scurt, Miraud obţinuse să ia panourile, cu condiţia să renunţe la salariul sân pe săptămâna în curs, şi să facă gratis-patru zile de muncă suplimentară, pe care – cât era de dornic să se întoarcă la Paris-le-ar fi refluxat chiar la tariful normal, dar de care antreprenorul, constrâns de termenele de predare, avea ceri mai urgenta nevoie…

2 S*

Astfel, Mirând. plătise panourile lui direct prin muncă; ca să zicem aşa, cu viaţă din viaţa lui. Valoarea lor nu era constatată, ucisă, exprimată printr-o cifră. Ea se dilata ca un sentiment.

Aşadar, în ziua aceea, Roquin urcase etajele lui Miraud, se plantase în faţa panourilor, le contemplase în tăcere cinci minute încheiate. Miraud, care ar fi avut chef să vorbească, să pună în valoare materialul, subiectul, execuţia, cutare amănunt, dar care se reţinea şi-şi freca mâinile la spate, era mai mult mort decât viu. Roquin se aplecase; inspectase marginea lemnului, cepurile, gura scobiturilor. Cu lama briceagului său, detaşase o aşchie foarte subţire, dar atât de abil, încât zgârietura lemnului nu se observa decât printr-o uşoară degradare a culorii. Cu vârful briceagului sondase două sau trei locuri anumite, în sfârşit, vorbise:

— Sunt foarte bune, fără discuţie, şi vechi. Numai montantul ăsta poate a fost refăcut. Şi nici ăsta de curând. Lemnul e de foarte bună calitate, şi nu e prea ros. Sculpturile, de primul ordin. În ce priveşte valoarea comercială, cineva de la Hotel Drouot *, sau care e obişnuit cu vânzările de ocazie te-ar putea lămuri mai bine decât mine. Tot ce; pot să-ţi spun e că dacă mi s-ar cere să le copiez, mi-ar trebui cel puţin trei săptămâni.

* Hotel des Ventes şi Hotel Drouot, clădire situată la Paris, în care se vând obiecte de ocazie.

Iar cât priveşte figurile, nu cred că aş putea obţine aceeaşi fineţe.

Căci în anumite împrejurări Roquin era modest.

Tot el se însărcina apoi să adapteze panourile la dimensiunile tocului. Din fericire, nepotrivirile erau mici. (Patru centimetri în lărgime şi şase în înălţime.) Dar trebuiau obţinute racorduri invizibile, chiar dacă mai târziu lemnul adaosului ar fi început să capete joc. Roquin îşi procurase stejar vechi, îl adusese la nuanţa dorită şi, printr-un exces de precauţie, aşezase şi o eclisă de îmbinare, după ce reprodusese prin scobire un motiv luat din ornamentaţia laterală a panourilor.

De atunci, îi rămăsese dragă opera asta frumoasă; şi îi acorda totdeauna, într-un moment sau altul al vizitelor sale, o privire atentă. Era îndeosebi prilejul unor reflecţii, la care ţinea mult, despre dibăcia meseriaşilor de altă dată în comparaţie cu aceea a lucrătorilor de azi. Reflecţii pe care le repeta mereu, în fiecare zi, chiar şi în orele tăcute de muncă, dar care nu aduceau a simplă trăncăneală, pentru că le sprijinea mereu cu argumente noi şi nu se temea chiar să se contrazică.

Într-o zi, de pildă, intra pe uşă declarând:

— Ce dobitoci sunt unii clienţi! M-a chemat unul, pentru o reparaţie la un *secretaire* din secolul al optsprezecelea, îmi spune: „Ce zici? Lucrătorii din ziua de azi nu sunt în stare să facă o astfel de mobilă”. „Când doreşti. Şi n-o s-o poţi deosebi”. „Cu marchetăria asta?” „Cu. Şi chiar cu coşcovirea placajului, cu zbârciturile lacului, şi cu patina. Adică îţi fac eu singur ceea ce colegul din secolul al optsprezecelea n-a putut face decât punându-Ke în doi, el şi timpul”.

Dar altă dată, observa:

…

— Nu-i de ajuns să copieze/i pe cineva ca să valorezi – St el.

Sau:

— În vremea noastră, când din întâmplare găseşti invenţie, execuţia e de mântuială.

Şi adăugă:

— Iar cât priveşte invenţia, ar fi multe ele xis. În prezenţa unui scaun sau a unei mese „aria nouă”, el dădea clin umeri. Spunea:

— Ani sunt gata să discut. E firesc ca fiecare epocă să-şaibă stilul ei.

Dar, la drept vorbind, era, în meseria lui, conservator, aproape reacţionar. Cum mergea destul de des la niuzee, la Luvru, la Carnava Letla Cluny, iscusinţa lui manuală şi cunoaşterea amănunţită a procedeelor erau dublată de-o erudiţie vastă; şi în discuţii dispunea de un amestec de argumente tehnice şi de argumente istorice care-i lăsau foarte adesea ultimul cuvânt.

De altminteri, era departe de a-şi reprezenta limpede motivele cele mai adânci ale stării lui „de spirit. Ceea ce îl dezamăgea fără îndoială cel mai mult în tentativele de artă nouă era că n îi l simţea în ea nimic pornind de la el. Într-însul ceva protesta: „N-am găsit eu asta. N-am încercat s-o găsesc. N-am simţit niciodată nevoia ca un altul s-o găsească. Şi nimeni nu mi-a cerut nimic”. Suferea, fără să ştie, din pricină că trăia într-o lume unde omul care produce obiectele nu-i câtuşi de puin stăpâiuil formei lor. Îşi dădea bine seama că făcea parte din turma executanţilor. Amărăciunea lui se traducea prin cuvintele: „Civilizaţia nu se poate dispensa de noi. Dar se petrece deasupra noastră”. Se gândea la maşinile care se foloseau încă prea puţin în meseria lui, dar care, de bună seamă, îşi vor impune şi acolo în curând serviciile, încă de pe acum se spunea: industria mobilei, înţelegea că efectul maşinismului nu se rescurnă r – numai în a concentra capitaluri; el concentrează deopotrivă şi puterea creatoare, forţa spiritului.

Sindicalist revoluţionar, nu-şi îngăduia să regrete vreo perioadă a trecutului, pe care, de altminteri, afară de istoria mobilei, îl cunoştea prost, fiind mult mai puţin citit decât Miraud. Dar avea în mod vag impresia că mult

înainte de-a avea dreptul de vot, poporul de meşteşugari avusese, odinioară, dreptul de a crea. Şi tocmai acestei nostalgii nemărturisite a unui. ev mediu – despre care nici măcar nu încerca să-şi facă o. idee, al cărui nume chiar îi era suspect, convingerile lui sindicaliste îi datorau poate tot ce aveau. mai adevărat şi mai cald.

Pe când Miraud, care era foarte aproape de el şi în ce priveşte convingerile, rămânea mult mai legat, prin sentimentul în care le învăluia, de recenta tradiţie democratică. Cugetătorii care-o întemeiasetă rămâneau, în ochii lui, profeţii unui viitor mai bun. Fără să fie satisfăcut de epoca lui, speranţele lui se întemeiau pe accentuarea unor tendinţe principale ale ei; iar imaginea pe care şi-o făcea despre societatea de mâine nu era prea deosebită de idealul pe cai e epoca însăşi obişnuia să-l proclame când – prin vecea politicienilor ei – se lăsa în voia unor efuziuni de-abia puţintel nesincere. O repartiţie mai dreaptă a bogăţiei şi a puterii; metode. mai sigure pentru recrutarea conducătorilor de toate categoriile; suprimarea paraziţilor; precauţii împotriva aviditătii şi vicleniei indivizilor, şi. pentru ca rodul muncii să nu fie deturnat în folosul câtorva; Victor Miraud nu cerea mult mai mult Republicii ca să-i redea încrederea pe care i-o împărtăşise tatăl său, Augustin Miraud, răsculatul de la ’48.

XXV

WAZBMMES, DOAMNA *Şi* „LUMEA”.

În timp ce cobora scara locuinţei, terminându-şi ţigara de foi, Wazemmes adulmeca prin mirosul tutunului pe acela al propriului său trup, miros care, prin faptul că era în mişcare, se putea simţi mai uşor. Se spălase cam de mântuială. Nu-şi schimbase toată rufăria. Apoi, ca să nu atragă atenţia unchiului său, îşi păstrase hainele obişnuite. Dar hainele pe care le porţi zi de zi, în care ai asudat vara, capătă un iz puţin acru. Căruia i se adaugă, când iei masa în bucătărie şi când mai rămâi acolo ca să prepari cafeaua sau să speli vasele, un miros de untură prăjită, care e poate şi mai neplăcut pentru amorul propriu al unui băiat tânăr; umilirea socială fiind o tară mult mai serioasă decât.

neglijenţa corporală.

De altminteri, cum să te speli şi să te găteşti când nu ai nici odaie de baie, nici cabinet de toaletă, şi când, pe deasupra, te mai temi şi să nu fii deranjat? Wazemmes descoperea astfel unele inconveniente ale sărăciei la care nu se gândise până atunci. Degeaba eşti în autobuz un tânăr cât se poate de seducător, pe care femeile nu pot să nu-l observe. Dacă în intimitate te arăţi a fi un băiat nu tocmai curat şi de-o condiţie evident puţin strălucită, tot avantajul tău de.la început e compromis; şi te găseşti în stare de inferioritate faţă de un fecior de bani-gata pocit şi diform. Mai avea în buzunar o bună parte din bacşişurile agonisite: două monezi de un franc şi una de cincizeci de centime, câţiva gologani. Cum trecea prin faţa unui frixer ele pe bulevardul Barbes, ale cărei chiuvete şi flacoane sclipeau în prăvălia pustie, aşteptând ora închiderii, îi veni o idee. Intră.

— Aranjaţi-mi puţin freza. Doar atât. Şi stropiţi-mi părul cu apă de colonie.

Frizeri-U a încercat, firește, să-l antreneze pe Wazemmes la operaţii mai vaste: tăierea părului, irecţii ctc… Dar era deja ora nouă.

— N-am timp.

— Păost. Aveţi, părul foarte lung pe gât. şi. În jurul urechilor. Nu-i de ajuns să vă aranjez freza ca să arătaţi aşa cum trebuie. Ar fi cazul apoi să începeţi să vă bărbieriţi. Cărarea la mijloc?

Wazemmes ieşi cu cărarea la mijloc, cu părul lipitei lucios, şi cu un miros care-i plutea în jurul capului ca fumul care se ridică dintr-o pipă, miros

care pentru Wazemmes nu avea o denumire precisă – şi care era mirosul de la frizer, cum-există mirosul de farmacie. Dar mai cumpărase, cu un franc jumătate, şi un flaconsş pe care scria pompos: *Sourire d'avril 1*. Era un parfum pe care frizerul i-l recomandase ca „discret şi tenace. Şi mai cu seamă foarte distins".

Din mers, Wa/emines desfăcu capsula, scoase dopul. Când ajunse în strada Christiani, care era destul de pustie

şi întunecoasă, îşi depărta puţin gulerul de gât şi-şi turnă cam jumătate clin conţinutul flaconului pe piept; apoi făcu aceeaşi operaţie şi la spate.

A fost e bruscă şiroire, o senzaţie de umezeală rece şi arzătoare în acelaşi timp, care se strecura în chip capricios, atingea locuri neprevăzute, parcurgea o întreagă cută a trupului, şi în cele din urmă se băga chiar într-o şosetă; în timp ce capul, asediat de un val de parfum tare, începea să i se învârtă.

„Desigur, e puţin prea mult, se gândea Wazem-mes. Şi nu-i bine repartizat". Dar parfumul se plimbase etestul pentru ca în orice punct să aibă şanse să acopere mirosuri mai puţin elegante. Tot trupul lui se simţea în siguranţă, ca la adăpostul unei măşti. Cât despre haine, nu mai încăpea îndoială că focul continuu a. L parfumului *Souţire d'avril*, qctre. nu înceta să i-o mitralieze, va izbuti

1 Surâs de aprilie, să şteargă orice urmă de miros de sudoare sau de untură prăjită.

— Da, aici… N-ai sunat alături? Bine. Intră repede. În casele astea, unde sunt atâţia locatari, nu poţi sta două minute pe palier fără ca să treacă cineva. Portăreasa nu te-a întrebat nimic? O! dumneata miroşi aşa de tare a parfum? Ce drăguţ e! S-a parfumat ca e curtezană. Parcă nu erai tot atât de parfumat în autobuz. Aş fi băgat de seamă. De asemenea şi ceilalţi pasageri. Atunci, e ca să vii la mine? Când vă spuneam că e cât se poate de drăguţ! Dă-mi să-ţi atârn pălăria. Dacă vrea să stea. Nu. O punem aici. Treci, te rog. Apartamentul meu nu-i foarte mare. Ce are mai plăcut e vederea spre grădină. O! dar e fantastic. Ai umplut dintr-odată toată odaia – de parfum. Ca atunci când se sparge în valiză un flacon cu apă de colonie. Ce e? Cum zici că se cheamă? Sour*ire d'avril? Ce* drăguţ e! Dar dumneata eşti surâsul de aprilie. Aşază-te acolo. Mie nu-mi displac parfumurile vulgare. Parfumurile distinse seamănă cu felul în care fac burghezele dragoste. E ceva ipocrit. Pentru că, în fond, parfumurile nu au decât o singură raţiune de a fi: de a te excita. Ştiu, firește, că poţi îi excitată la culme de un parfum delicat; şi cu celelalte,

când întrec măsura, să simţi mai cu seamă un leşin la stomac... Ha! Ha! Ha!

Nu ştii să săruţi mai frumos? Dar când eşti cu drăguţele matale? Cu drăguţele, e drept, ia el iniţiativa. Aici se lasă, alintat. Vrea să fie manierat. Ce frumos e puful ăsta pe obraz! Care va să zică Domnul nu se bărbiereşte încă. Nu cunoaşte senzaţia asta. Ia te uită! Umbra asta de mustaţă. Nu-i o umbră, e o abureală... Da la ce se uită? Că poate să ne vadă cineva de acolo de sus? Nu cred că mai e nici dracu' la ora asta. Dar să-l liniştim pe domnul-fată mare, pe domnul-fată pudică.

Aşa. S-au tras perdelele. La ce se mai uită acum? La cărţi? Găseşti că sunt multe cărţi? Mult prea multe? A! Câtă dreptate are! Copilul bălai. Copilul cu ochii albaştri. Dar el ce vrea? Praf de puşcă şi gloanţe”? 1... Ha! Ha! Nu. Dezmierdări mai degrabă. Ceea ce e sigur e că nu prea se sinchiseşte de cărţi. Nici eu, băieţaş scump ar inimii mele. Câte cărţi n-aş da pentru un aşa băieţaş... Şi la voi sunt multe cărţi? Ciudat! Ce, de pildă”?... Istoria Fran*ţei a lui Miche*let, în douăzeci şi opt de volume? O! asta le întrece.pe toate... De ce găsesc că-i ciudat? Aşa, degeaba.

Spune drept, nimeni nu te-a învăţat să săruţi? Aşa îţi place? Dar aşa? Puful ăsta, puful ăsta ele pe obrăjori! îmi vine să muşc.

1 Aluzie la un vers din poezia *Uenfant* grr-o < de Victor Hugo.

Ascultă. Spune-mi la „ureche încet... încă n-ai... Ar fi pre-a frumos ca să fie adevărat. Nu vrea să-mi spună nimic. O să văd eu. Îţi garantez că se poate vedea. În sfârşit, eu cunosc.

O clipă de răbdare. Nu-i chiar atât de complicat. Te-a durut? Nu? Am tras puţin prea tare. Aşa... Vai ce. frumos! A! A! îmi vine să înnebunesc când mă uit. Aşa drăguţ copilaş. Atât de dulce. Atât, de timid. Fireşte. Puţin intimidat. Fireşte. Lasă-mă pe mine, speriosule.

Ce idee să torni atât parfum! Ca şi cum parfumul tău n-ar fi de o mie de ori mai preţios! c'a şi cum n-ai fi tu, na, surâsul lui aprilie. Îţi place?... Da? A! îţi place... Nu ştii cât

aş fi dat pentru asta… îţi era puţin teamă de doamna. Acum nu-ţi mai e teamă? Doa*m*ne! Doamne! vai ce frumos!

Ascultă. Jură-mi un lucru. Jură. Că o să vii şi ttiâine. Nu, nu pot. Poimâine? Jură. Şi că vei fi cuminte până atunci?

Pricepi? E atât de frumos! Nu vreau să merg prea repede. Şi pentru tine e mai bine.

Înţinde-te de-a binelea. Sub şale, da. Te supără peretele? Pune-ţi perna asta sub cap, puişorule. Nu te ocupa de mine. Nu. nu. Uită-te la cărţi, dacă vrei. Sau la gravuri, Nu te mişca, scumpule, Nu face nimic. r.

Seumpi-le; Motănaşu]. meu.

Wazemmes merge pe strada Ronsard. Sunt puţine lumini. Nu-i deloc zgomot. Din grădinile povârnite se scurge în stradă o ceaţă frumoasă, destul de rece.

Wazemm. ce are impresia că o mică sforţare i-ar fi de ajuns ca să poată exercita unele din acele puteri pe care le posedăm atât de uşor în vis. De pildă, ar putea părăsi pământul şi s-ar putea ridica planând de-a lungul grădinilor, sau până în vârful coşului acestuia înalt al uzinei de apă. Şi nu pentru că ar fi cine ştie ce mulţumit. E mai curând beat decât mulţumit; şi mai cu seamă – ceea ce-l pune m şi mai mare încurcătură – nu ştie dacă trebuie să fie mulţumit. Lucrurile care U se întâmplă, afară de rare >… uzuri, nu sunt nimic prin ele însele. Sunt indiferente; nici bune, nici rele. Totul depinde de ideea pe care ne-o facem despre ele.

În felul acesta Way. emines, în momentulnţ). id părăseşte strada Ronsard ea să apuce pe strada Seveste, regăseşte în mod spontan principiul fundamental al filosofiei stoice. Dar acordul său cu această filosofie nu merge prea departe. Wazein-mes nu trage nicidecum din acest principiu aceleaşi consecinţe ca înaintaşii lui. Ki nu crede necesar să adopte o idee personală cu privire la valoarea şi la clasificarea lucrurilor. Şi asta nu’ din lips-l de forţă spirituală, ci fiindcă – spre

deosebire de stoici şi de mulţi alţii – el consideră că,

cel puţin în ceea ce priveşte arta de a trăi, un fel de exercitare colectivă a raţiunii oferă mai multe garanţii decât exercitarea individuală a acesteia. În ochii lui Wazemmes, cel care se pricepe mai bine în toate, care a făcut ocolul lucrurilor, care cunoaşte „regulile” pentru fiecare caz în parte, şi părerea pe care trebuie s-o ai, bună sau rea, despre ceea ce ni se întâmplă; cel care are experienţa, înţelepciunea, discernământul, nu e cutare sau cutare, e „lumea”. Când Wazemmes întreabă pe cineva despre aceste chestiuni, nu o face pentru că l-ar socoti mai capabil decât el de a emite o judecată personală, ci fiindcă presupune că acesta e mai la curent cu ceea ce „lumea” poate gândi sau spune în această privinţă. Iar când Wazemmes face o sforţare proprie pentru a reflecta sau chiar pentru a pătrunde în subtilitatea lucrurilor, o face mai curând pentru a încerca să afle care este, care va fi, sau care ar fi” cu privire la cutare sau cutare punct, părerea „lumii”. Dar să fim bine înţeleşi: e vorba de ceea ce cu adevărat şi în mod sincer gândeşte „lumea”, iar nu *de* ceea ce spune ca să creadă proştii. Wazemmes râu se lasă legat la gard. În general, se afişează păreri – cele care se găsesc mai ales în manualele şcolare, în mustrările părinţilor, şi în discursurile oficiale în care nimeni nu crede nicio secundă. De pildă, „se spune”, de câte ori vine vorba, că e urî t să vrei să te îmbogăţeşti fără să munceşti, sau că un tânăr trebuie să rămână cast cât mai mult timp. Noroc că „lumea” se contrazice uneori, şi dă astfel la iveală câte minciuni se-ascund în multe din afirmaţiile ei. Citiţi un ziar de la un cap la altul: veţi vedea că articolul de fond tună şi fulgeră împotriva celor ce susţin că femeile franceze sunt uşuratice; dar într-o istorioară din pagina a treia se va povesti o scenă de adulter parizian, lăsându-ţi impresia că cel ce a scris-o aprobă şi invidiază pe aceşti oameni care nu se plictisesc. Ei bine, nuvela reprezintă ceea ce „lumea” gândeşte, în vreme ce articolul de fond reprezintă ceea ce „lumea” se preface *e.q.* gândeşte. Cine-i şmecher s-a lămurit.

În momentul de faţă, problema care-l pre –, ocupă pe

Wazemmes e următoarea: ce-ar zice „lumea” dacă ar fi fost de faţă sau ar fi auzit cum s-au petrecut de fapt lucrurile? Ar crede că Wazemmes are de ce să se considere mulţumit, sau numai pe jumătate, sau puţin jignit?

Fără îndoială, plăcerea fizică a fost la un moment dat foarte mare. Dar, mai întâi de toate, sub această formă ea nu constituia o revelaţie totală pentru tânărul nostru. Şi apoi, Wazemmes nu era dintre aceia care ştiu să înalţe într-o clipită, în jurul unei senzaţii, un castel imens, instabil, de idei şi de emoţii. Nici măcar nu ştie să se gândească intens la ceea ce simte. Zăboveşte mai curând asupra împrejurărilor, încercând să se lămurească dacă sunt măgulitoare sau nu.

Prin urmare, nu plăcerea pe care şi-o aminteşte îl scuteşte de-a fi nedumerit în privinţa calităţii bune sau proaste a aventurii. *Ce* păcat că lucrurile au luat întorsătura asta! Dacă în momentul, de faţă Waxemmes şi-ar putea spune că şi-a pierdut virginitatea pe calea lăsată de natură, fără nicio discuţie posibilă, ar cunoaşte un sentiment de triumf. Căci cum ar fi putut visa s-o piardă mai frumos (o femeie frumoasă, într-un halat somptuos; o odaie elegant mobilată; vederea asupra grădinilor, pe care perdelele le ascund apoi, clar pe care ţi-o1 aminteşti; cărţile; şi nici pomenea]).» să-i ceară vreun ban)?

Dar, vorbind sincer, nu şi-a pierdut-o. E oare din vina lui? I-a lipsit oare, la un moment dat. acea iniţiativă, acea îndrăzneală, care fac parte, probabil, din armele sexului său? Nu. s-a făcut oare ridicol din pricina asta? A. Lăsat-o poate să creadă pe doamna aceea că era încă prea tânăr pentru astfel de isprăvi. Poate că l-a tratat ca pe un copil pe care nu vrei să-l trimiţi acasă fără să-l faci gigea, într-un chip care e el însuşi o aluzie la vicii de copil.

E drept că i-a dat întâlnire pentru poimâine. Cum va trebui să se comporte poimâine? După ce s-a arătat atât de docil, va mai putea oare să-şi recapete ascendentul şi să dea lucrurilor întorsătura pe care-o doreşte? Dar ar trebui mai întâi să ştie în ce fel.

Jată-l’la colţul bulevardului Rochechouart, mai

nedumerit ca niciodată. Nici măcar nu-i sigur că-şi va pierde virginitatea poimâine, joi.

Câteva „ţârfe" aşteaptă pe trotuar; câteva „dame" stplimbă pe nisipul de pe aleea centrală. Wa-zemmes se uită la ele cu o impertinenţă destul de recentă. Când se întâlneşte cu vreuna, nu se sfieşte s-o fixeze. Le examinează ochii, gura, c'onturul buzelor. Are o poftă ascunsă să râdă. Traversează PLace du Delta. Revede locul unde doamna din autobuz îl acostase cu câteva ceasuri mai înainte. Are impresia că o femeie care trece îl priveşte cu interes. „Pesemne le plac". Se apropie de oglinda unei farmacii şi îşi contemplă" aspectul. Un rest al mirosului „*Sourire d'avril*" îi stăruie în nări. I-e milă de naivitatea lui de adineauri; dar nu mai suferă, deoarece i se pare că e depăşită.

Se gândeşte la femei, în genere, cu „oarecare dispreţ.

Prostituatele, treacă-meargă. Dar celelalte?

De fapt, cu toate spusele camarazilor, cu toată propria în? imaginaţie, nu le credea al cât de depravate. „Iată, aşadar, de ce sunt în stare!" E dezamăgit că le găseşte aidoma cum le visa. Când va avea câţiva ani mai mult, când va fi câştigat bani mulţi în afaceri, ce n-au să inventeze ca să-i fie pe plac?!

Întretăierea Barbes. Boulevard de la Cliapelle, Wazemmes merge sub viaductul metroului. Pilaş

33!»

trii cei groşi, apoi coloanele de fontă. Coloanele devin, tot mai mari. Înaintea paşilor tânărului încă virgin, răsare un enorm templu hipostil, ale cărui întunecimi sunt atacate dintr-o parte de mici felinare vicioase. Un tren metropolitan huruie pe deasupra. Un tren al reţelei-nord huruie şi. şuieră dedesubt, pe-o linie perpendiculară, în umbra coloanelor, „târfele" asigură straja dragostei fizice.

Ca să profite de tot ce-ar avea nevoie să simtă dintr-odată în seara aceasta – e prima oară când o astfel de idee îi trece prin minte, poate şi ultima – Wazemmes întrezăreşte cu surprindere că i-ar trebui un suflet mult

mai încăpător decât acela pe care îl are.

CUPRINS

Prefaţă... V

Tabel cronologic... XIX

Prefaţa [autorului]...<,< «„l

I Într-o dimineaţă frumoasă Parisul merge la lucru...” 21

II Pictori la lucru. Femeie dormind... 30

III Nouă dimineaţă la de Saint-Papoul şi de Champeeriais... 36

IV Clanricard, institutorul, vorbeşte copiilor despre marea primejdie în care se află Europa... 60

V Micile manevre ale doamnei Maillecottin, 55 VI Tristeţea Juliettei Ezzelin. Voioşia lui Jer

phanion... 63

VII Legătorul Quinette... «„.» 70

VIII Ucenicul Wazemmes...”», «76

IX Quinette, necunoscutul şi sângele... 81

X Sampeyre...»... 101

XI Prima aventură a lui Wazemmes. Deşteptarea şi grijile Germainei Baader ... 122

XI! O anchetă prudentă... – „>. –.» 1*7 KIL t Greutăţile picturii şi bucuriile pariului mutual... W»

X (V Un deputat cic stingă se destăinuieşie iubi toi lui... în. B

XV Un copil al veacului... 171

XVI Două forţe. Două ameninţări... – 18!»

XVII Marea călătorie a micului băiat... il! H

XVtll Parisul la ora cinci seara... 04

XIX întâlnirea... a & t

XX Wazemmes întâlneşte viitorul... „oO

XXI Tiel ugiul... a?!

XXII Doamna din autobux... H o

XXIII (deile lui Wa /emmes despre lemei. şi despre dragoste...”. ’4KÎ

XXIV Muncitori parixieni... 808

XXV Wazemmes. doamna şi „Lumea”... „” M”.

teii” Piaţa Scânteii nr. 1. bucurepublica Socialistă

Komama Jules romains

«Alături de Rom ai n Rolland, Georges D u ham el, François Mauriac sau Roger Martin du Gard, Jules Romains este unul dintre reprezentanţii cei mai importanţi ai acelei direcţi! a romanului francez din secolul al XX-lea care coboară din Balzac şi Zola. Cu excepţia lui Francoas Mauriac, a cărui situaţie e oarecum particulară, toţi aceşti romancieri, afirmaţi în perioada care precede cel de al doilea război mondial, impun aşa-numitul roman-fluviu, conceput ca o cronică şi ca o frescă socială,»

IRINA MAVRODIN